

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 60

Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 6 від 04.04.2023 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головні редактори серії: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**.

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бітенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідectво про державну реєстрацію KB № 16819-5491P від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2023

© Міжнародний гуманітарний університет, 2023

МОВОЗНАВСТВО

Межов О. Г.,

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Костусяк Н. М.,

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Здіховська Т. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії і методики початкової освіти

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ПРИХОВАНІ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В СИСТЕМІ ПРОСТИХ УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз прихованих семантико-синтаксичних відношень у системі простих ускладнених речень сучасної української мови; схарактеризовано приховані семантико-синтаксичні відношення часу, умови, причини, допустовості, мети; окреслено дериваційні зв'язки між простими ускладненими реченнями з дієприслівниковими, прислівниковими, прийменниково-відмінковими, дієприкметниковими синтаксемами обставинного й атрибутивного типу та синонімічними до них складнопідрядними конструкціями; запропоновано критерії виявлення прихованих змістових відношень на рівні простого ускладненого речення.

Приховані семантико-синтаксичні відношення простежуємо найчастіше у простих семантично й формально ускладнених реченнях із напівпредикативними дієприслівниковими обставинами, які є синтаксичними дериватами підрядних частин складних речень, тобто утворюються внаслідок їх згортання. Прихована семантика може бути закладена і в прийменниково-відмінкових формах, прислівниках, дієприкметниках. Її допомагає виявити ширший, ніж саме речення контекст і відповідні синтаксичні трансформації.

З першого прочитання чи прослуховування вислову приховані семантико-синтаксичні відношення не завжди відкриваються реципієнтами: лише контекстне оточення й дериваційні зв'язки простого ускладненого речення зі складнопідрядним дозволяє виявити їх. Домінують серед них часові відношення, позаяк семантична вісь темпоральності пронизує всю систему мови й мовлення. Друге місце після темпоральних відношень у граматичній системі мови відведено причиновим, адже саме дихотомія *причина* ↔ *наслідок* закладена в основі взаємодії предметів, явищ, подій навколишнього світу. Широкий спектр різноманітних відтінків цільової семантики приховано передають дієприслівникові обставини. Рідше натрапляємо на прості ускладнені конструкції із прихованими допустовими відношеннями.

Приховані семантико-синтаксичні відношення і згортання компонентів на рівні простого ускладненого речення сприяють акцентуванню уваги співрозмовника на найважливішому, увиразненню найтонших нюансів думки, економії висловлень та їх стилістичній довершеності.

Ключові слова: приховані семантико-синтаксичні відношення; прості ускладнені речення; складнопідрядні речення; відношення часу, умови, причини, допустовості, мети; дієприслівникові обставини; синонімічні відношення; дериваційні зв'язки; сучасна українська мова.

Постановка проблеми. Змістову структуру простого ускладненого речення формують мінімальні синтаксичні одиниці – синтаксеми, виділювані на основі різних семантико-синтаксичних відношень: субстанційних, обставинних, атрибутивних, єднально-перелічувальних, зіставно-протиставних, розділових тощо. У багатьох випадках вони мають спеціалізовані лексико-граматичні засоби вираження, за якими їх ідентифікує мовець та адресат мовлення. Іноді за відсутності сполучних засобів, нетипового функціонування чи вираження компонентів речення, змістові відношення між ними завуальовані, мають прихований характер, що утруднює їх встановлення реципієнтом, а отже, перешкоджає йому адекватно сприймати й розуміти повідомлювану інформацію. У зв'язку з цим виникає потреба ґрунтовного опису простих ускладнених конструкцій із прихованими семантико-синтаксичними відношеннями та вироблення критеріїв їх визначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Терміносполуку «приховані семантичні відношення» вперше в граматичний обіг увів І. Вихованець, який пов'язував їх опис із семантичною віссю темпоральності [1, с. 63–66], семантикою функціональних синтаксичних одиниць української мови [2]. К. Городенська використала це поняття в дослідженні явища синтаксичної деривації [3], О. Межов – мінімальних семантико-синтаксичних одиниць [4]. В українській граматиці

останнього десятиріччя опубліковано низку наукових студій, присвячених вивченню семантико-синтаксичних відношень і засобів їх вираження в різних типах простих і складних речень (Т. Масицька [5], Р. Христіанінова [6], Н. Рула [7]). Проте й досі нема окремої праці, яка б системно висвітлювала функційні особливості простих ускладнених речень із прихованими семантико-синтаксичними відношеннями та пропонувала способи їх встановлення.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз прихованих семантико-синтаксичних відношень у системі простих ускладнених речень сучасної української мови. Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких основних завдань: 1) схарактеризувати приховані семантико-синтаксичні відношення часу, умови, причини, допустовості, мети у простих семантично ускладнених реченнях; 2) окреслити дериваційні зв’язки між простими ускладненими реченнями з дієприслівниковими, прислівниковими, прийменниково-відмінковими, дієприкметниковими синтаксемами обставинного й атрибутивного типу та синонімічними до них складнопідрядними конструкціями; 3) запропонувати критерії виявлення прихованих змістових відношень на рівні простого ускладненого речення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до комунікативних намірів мовця семантико-синтаксична структура речення природної мови може зазнавати різних модифікацій, адже в конкретних актах спілкування адресант не завжди вербально представляє адресатові всю наявну багатоманітність логіко-семантичних відношень, аби зекономити висловлення й акцентувати увагу співрозмовника на найсуттєвішому, найголовнішому для нього. Під впливом комунікативних потреб нерідко згортаються певні компоненти й утворюються на базі двох (або більше) елементарних речень прості ускладнені речення (з формально-граматичного боку прості, але з семантичного складні). При цьому комунікативно завуальовані (приховані) семантико-синтаксичні відношення зосереджуються у вторинних предикатних синтаксемах переважно адвербіального чи атрибутивного типу, ідентифікація яких можлива за трансформації конструкцій. «Приховані відношення між елементарними реченнями, – як слушно зауважував І. Р. Вихованець, – сприяють конденсації висловлення, а також перерозподілові комунікативних акцентів у реченні і в тексті. Вони показують багатий арсенал мови для вираження найтонших нюансів думки та її стилістичної довершеності» [1, с. 98].

Приховані семантико-синтаксичні відношення простежуємо найчастіше у простих семантично й формально ускладнених реченнях із напівпредикативними дієприслівниковими обставинами, які є синтаксичними дериватами підрядних частин складних речень, тобто утворюються внаслідок їх згортання. Домінують серед них часові відношення як в експліцитному, так і в імпліцитному варіантах, позаяк семантична вісь темпоральності пронизує всю систему мови й мовлення. Варто зауважити, що найповніший їх вияв простежуємо на рівні складнопідрядних речень відповідного типу, де функціонують сполучні та інші засоби зв’язку предикативних частин, напр.: *А коли досягнули Високої могили, Київ звелів ставати на нічліг* (В. Малик), а прихований – на рівні складносурядних і безсполучникових конструкцій, пор.: *Скоро прийде весна, і у поле знов покличуть мене журавлі* (В. Сосюра) → *Коли прийде весна, у поле знов покличуть мене журавлі*; *Приїхали до лісу – зійшло сонце* (Г. Тютюнник) → *Коли приїхали до лісу, зійшло*

сонце. У семантико-синтаксичній структурі складносурядного речення (аналогічно й безсполучникового), де одночасність або різночасність виражають обидві сурядні частини, виникають двобічні, за термінологією Т. Масицької, темпорально-темпоральні відношення елементарних речень [5, с. 238]. У складнопідрядному реченні, де часова функція одного елементарного речення нейтралізована і натомість акцентована часова функція другого елементарного речення, виникають однобічні темпоральні відношення між головною та підрядною частинами.

За наявності простого ускладненого речення як синтаксичного деривата складнопідрядного однобічна темпоральна функція одного елементарного речення ще більше увиразнена зазвичай прийменниково-відмінковими формами або прислівниками часового значення, пор.: *За весною весна минає* (Під запашине зітхання лип (Є. Маланюк); *Тільки за обідом чи то вже вночі підходила* [мати] до якогось із них і ласкала його своїми тихими сірими очима (М. Хвильовий); *Ввечері далекий захід не палав...* (Олександр Олесь). Якщо ж обставинну функцію виконує дієприслівник, то його темпоральна семантика дещо завуальована й есплікується шляхом перетворення його в синонімічну підрядну частину, пор.: *Полохаючи темну зграю, живить для людського добра!* (М. Рильський) → *Коли полохає темну зграю, живить для людського добра!*; *Осінь гне ліщину, густих зірок вивішує разки, а завітавши в сад на даровщину, зливає мед в полив’яні миски* (А. Малишко) → *Осінь гне ліщину, густих зірок вивішує разки, а коли завітала в сад на даровщину, зливає мед в полив’яні миски*; *А тепер поміркуюте самі, панове, – закінчив Сагайдачний, опустивши булаву* (З. Тулуб) → *А тепер поміркуюте самі, панове, – закінчив Сагайдачний, коли опустив булаву*. Це зумовлено тим, що часові характеристики дієприслівників зосереджені не в їхній внутрішній морфологічній структурі, а перебувають поза їх межами, у зовнішньому дієслівному оточенні. Унаслідок взаємовідношень дієслів і дієприслівників виникло обставинне (прислівникове) релятивне значення часу, яке ґрунтується на семантиці відношень. Воно уможливорює виміри одночасності й різночасності (часової попередності і часової наступності) [8, с. 208–209].

Друге місце після темпоральних відношень у граматичній системі мови відведено причинним, адже саме дихотомія *причина ↔ наслідок* закладена в основі взаємодії предметів, явищ, подій навколишнього світу. Найвиразніше семантика причини репрезентована у складнопідрядних реченнях із відповідними сполучниками бо, тому що, через те що, позаяк, адже і под., яка дещо «пригашується» у похідних від них синтаксичних синонімах-дериватах – причинно-наслідкових складносурядних і безсполучникових конструкціях, пор.: *Користуйся юнацькими днями, бо юнацькі роки пройдуть...* (В. Сосюра); *Пройшов дощ, і дерева зясніли під сонцем* (У. Самчук) → *Дерева зясніли під сонцем, бо пройшов дощ*; *Снаряд упав – осипалась стіна* (Л. Костенко) → *Снаряд упав, так що осипалась стіна* (Осипалась стіна, тому що снаряд упав); *Роботу ж мені шукати не треба: робота завжди сама знаходить мене* (Є. Гуцало) → *Роботу ж мені шукати не треба, адже робота завжди сама знаходить мене*.

У простих ускладнених структурах із дієприслівниковими обставинами причини ці відношення максимально приховані, а тому лише вдумливий реципієнт з особливим мовним чуттям зможе ідентифікувати їх шляхом синтаксичних трансформацій,

напр.: **Знаючи інспектора**, вона майже не мала сумніву, що він на цю погану справу пристане (М. Трубляні) → Вона майже не мала сумніву, що інспектор на цю погану справу пристане, бо добре знала його; **Почувши** про розміри гонорару, **Штефан** охоче згодився, не дбаючи про те, що взагалі не знав, як фотокамера виглядає (О. Гончар) → **Штефан** охоче згодився, не дбаючи про те, що взагалі не знав, як фотокамера виглядає, **адже почув** про розміри гонорару; А кохаючись з Анною, точно знав, як вона виглядає всередині... (Т. Прохасько) → **Точно знав**, як виглядає Анна всередині, позаяк кохався з нею. На відміну від прислівників чи прийменниково-відмінкових форм, дієприслівники безпосередньо не виражають каузальної функції, набуваючи її у відповідних мовленнєвих умовах, тобто переважно поза системою мови. Отож, дієприслівникова обставина приховано вказує на причину події чи явища, про які йдеться в базовій частині речення. На приховані каузальні відношення можуть нашаровуватися часові: **Наздоганяючи** своїх, **Шрам** іще раз зупинився, **стрівши** божого чоловіка (П. Куліш); **Остаточно вирішивши** від'їжджати, **Василь** пішов попрощатися із старими (М. Коцюбинський); **Віста** з **Малушею**, **натомившись**, загорнувшись у шкури й лягли спати (С. Скляренко); **Сахасться** розгублена душа, **почувши** раптом тихі кроки щастя (Л. Костенко). Пор.: ...**бо** зустрів божого чоловіка і ...**коли** зустрів божого чоловіка; ...**адже** остаточно вирішив від'їжджати і ...**коли** остаточно вирішив від'їжджати; ... **тому що** натомилися і ...**коли** натомилися; ...**позаяк** почула раптом тихі кроки щастя і ...**коли** почула раптом тихі кроки щастя.

У конструкції **Втративши брата**, він став мовчазним і замкнутим (В. Шкляр) можна виявити три змістові відношення прихованого характеру внаслідок її трансформації у складнопідрядні речення причини: **Він став мовчазним і замкнутим, тому що втратив брата**; часу: **Він став мовчазним і замкнутим, коли втратив брата**, на яке нашаровано відтінок умови. Від головної до підрядної частини ставимо питання чому? коли? за якої умови?, що засвідчує семантичний синкретизм функцій відокремленої обставини у похідному простому ускладненому реченні.

Залежно від конситуації пріоритетність семантико-синтаксичних відношень може мінятися. Наприклад, у реченнях **Ой, Улю, вивчивши мову, ви станете... Що там українкою! Ви станете більш культурною, корисною громадянкою, от вам клянусь!** (М. Куліш); **Я розумію його так: кожен сам по собі, ніби квартира чи вілла з домофоном, куди не потрапиш, не знаючи повного набору цифр** (І. Роздобудько); **Проживши життя, можна мати мужність нарешті подивитися всім у вічі** (Ю. Яновський); **Забуваючи зайве, глибше пізнаєш необхідне** (М. Коцюбинський); **Над землею сонце червоне залива промінням блакить, поруч серце, чуже і холодне, умира, не може любить** (П. Филипович) домінують завуальовані в дієприслівникових формах відношення умови, а відношення часу і причини є супровідними. Пор.: ...**якщо** (коли, бо) вивчить мову; ...**якщо** (коли, бо) не знатимеш повного набору цифр; ... **якщо** (коли, бо) проживеш життя; ...**якщо** (коли, бо) забуватимеш зайве; ...**якщо** (коли, бо) умиратиме.

Семантика причини може бути прихована і в прийменниково-відмінковій формі, яку допомагає виявити ширший, ніж саме речення контекст: **Це ж Оксаночка, ота кучерява Оксаночка, з якою гралися маленькими! Вона виросла, стала ще**

краща. ... При Оксаночці він не міг журитися, і взагалі при ній усе ставало зовсім іншим (О. Іваненко). Первинна функція прийменника *при* – позначення місця, проте попередній контекст експлікує приховані причинні відношення між предикативним центром та прийменниково-іменниковою обставиною *при Оксаночці*, яку у другій частині заступає займенниковий еквівалент *при ній*.

Широкий спектр різноманітних відтінків цільової семантики приховано передають дієприслівникові обставини. З першого прочитання чи прослуховування вислову вони не завжди відкриваються реципієнтами: лише контекстне оточення й дериваційні зв'язки простого ускладненого речення зі складнопідрядним мети дозволяє виявити їх, напр.: **Жартуючи**, вона погрожувала своєму милому, що поїде в Січ і витише його з запорозького ресестру, щоб він був завжди з нею (В. Малик); **[Годвінсон] сів біля коминка, збираючись помішати в каміні**, нагнувся за коцюбою (Леся Українка); **В мить, коли довіривши діло, догодивши** кесарю, – **Вибирайся на волю сміло** (Б. Олійник). Пор.: ...**аби** пожартувати; ...**щоб** помішати в каміні; ... **зادля того щоб** догодити кесарю. Несерйозні наміри мовця, щоб викликати жартівливу реакцію реципієнта, крім дієприслівника *жартуючи*, виразніше передають синонімічні прийменниково-відмінкові форми або прислівники, пор.: **Задля сміху** Сава обнищпорив поштові скриньки, свиснув «Літературну газету», відступив до стіни, коли поряд у шелесткій курточці пройшов бородаць (Є. Пашковський); **Так жартома** казав дядько Сашико (М. Руденко); **Так, вжарт**, козаки називали залп вознепальної зброї (Ю. Сорока). Навмисні як негативні, так і позитивні дії осіб чітко вербалізують прислівники з відповідною семою, напр.: **Зумисне** не подала жодного звуку, чекала, поки обізвуться по той бік дроту, проте він також мовчав (В. Шкляр); **Тепер умисне** не поспішав вилазити зі сховку, кортіло послухати це (Ю. Мушкетик); **Нарошине** це й забився в Київ (А. Тесленко) або прийменниково-відмінкові форми з віддієслівним іменником в основі: **Для пустої забавки** Божий чоловік її сюди не покликав би (В. Шкляр). **За порадою, за захистом** або й просто в його товаристві, відчутися, спокійніше, міцніше (Ю. Мушкетик), або ж інфінітиви мети: **Йї же здавалось, що всі ці люди зібралися в світлиці подивитися на неї** (Ю. Мушкетик); **Кожний хапав, що під руку попало, і ладився на вихід обороняти** (А. Чайковський). Пор.: ...**щоб** порадитися, захистити себе; **щоб** подивитися; **щоб** обороняти. На всі наведені вище цільові відношення накладаються ще й відтінки причинових.

Рідше натрапляємо на прості ускладнені конструкції із прихованими допустовими відношеннями, які конденсують дієприслівникові обставини. Саме їх дериваційні зв'язки з підрядними допустовими частинами уможливають для реципієнта встановлення відповідних змістових відношень, пор.: **Не хочачи**, образив я людину (Леся Українка) → **Хоч** і не хотів, образив я людину; **Я ненавиджу тих, що, не сіявши, жнуть, що, садів не садивши, плоди об'їдають** (М. Нагнибіда) → **Я ненавиджу тих, що, хоч** і не сіяли, жнуть, що, **хоч** і садів не садивши, плоди об'їдають. Більш виразне допустове значення у прийменниково-відмінкових формах, напр.: **Наперекір усьому** таки повернулася, щоб знову рятувати його, щоб знову дивитись на нього закохано... (О. Гончар), які здатні викликати неочікувану або протилежну передбачуваній реакцію адресата мовлення, напр.: **Наперекір** усім бомбам досі стоїть, мов якась анти-

бомба, вістря угору, у небо, увись (О. Гончар). Порівняймо зі спеціалізованою формою допуску як синтаксичним синонімом попередньої: *Незважаючи на все, таки повернулась...; Незважаючи на всі бомби...*

Дієприкметникам зазвичай властива атрибутивна функція в реченні, проте за певних контекстних умов вона може бути завуальовано ускладнена додатковою семантикою причини, напр.: *Душа, зруйнована, своїх убивць переживе* (Л. Костенко). Для її виявлення адресат має трансформувати просте ускладнене речення в складнопідрядне причини, пор.: *Косуля, стривожена, зникла в гушавині лісу* (О. Гончар) → *Косуля зникла в гушавині лісу, тому що її хтось стривожив*. Логічний наголос на дієприкметникові в усному мовленні, а на письмі пунктуаційне відокремлення сприяють увиразненню прихованих каузативних відношень. Частіше додаткові значення причини виявляють препозитивні й постпозитивні щодо означуваного іменника (займенника) дієприкметникові звороти, які також інтонаційно й на письмі відокремлюються. У більшості таких простих ускладнених речень нескладно встановити приховані причинові відношення шляхом відповідних трансформацій у синонімічні складнопідрядні речення, пор.: *Не лякані ніким у цій напівдикій лісовій річечці, в'юни допливали мало не до його ніг* (П. Загребельний) → *В'юни допливали мало не до його ніг, бо ще ніхто їх не лякав у цій напівдикій лісовій річечці; Ніколи не байдужий, я оплакував згублену волю мого народу* (О. Довженко) → *Я оплакував згублену волю мого народу, тому що ніколи не був байдужий до нього; Підхоплена хвилями, шлюпка вилетіла в море* (М. Трублаїні) → *Шлюпка вилетіла в море, позаяк її підхопили хвилі; Море мовчало зовсім, приспане тихою ласкою ночі* (Дніпрова Чайка) → *Море мовчало зовсім, адже було приспане тихою ласкою ночі*. Метафоричні конструкції в поетичних творах потребують від реципієнта певного асоціативного мислення, уяви, аналогій, зіставлення, порівняння, щоб декодувати приховані автором причинові відношення, пор.: *Цвіте земля, задивлена в свободу* (Л. Костенко); *Омиті росами, квітки розтуляють повіки* (В. Сосюра); *Добріє світ, народжений в любові* (Т. Коломієць). Зрідка причина прихована в неузгоджених означеннях, пор.: *Великі міста, з їх квапливим шумом і метушливим чіпким життям, остогидли йому* (В. Винниченко) → *Великі міста остогидли йому, бо для них характерні квапливий шум і метушливе чіпке життя*, а також прикладках, пор.: *Невже я, солдат революції, схиблю в цей відповідальний момент?* (М. Хвильовий) → *Невже схиблю в цей відповідальний момент, адже я солдат революції?; Дмитро Чорноокій, злий і крикливий хлопчисько, б'ється й прозивається* (У. Самчук) → *Дмитро Чорноокій, б'ється й прозивається, бо він злий і крикливий хлопчисько*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Приховані семантико-синтаксичні відношення і згортання компонентів на рівні простого ускладненого речення сприяють акцентуванню уваги співрозмовника на найважливішому, увиразненню найтонших нюансів думки, економії висловлень та їх стилістичній довершеності. З іншого боку, вони можуть перешкоджати ефективному спілкуванню учасників комунікативного процесу за відсутності ґрунтовних лінгвістичних знань про структурно-семантичну специфіку, виразальні можливості простих ускладнених конструкцій, їх синтаксичну синонімію, дериваційні зв'язки зі складними реченнями. Достатні мовнокомунікативні компетентності й урахування наведених

у статті критеріїв, рекомендацій дозволять реципієнтові навіть без експлікованих лексико-граматичних маркерів встановити завуальовані відношення часу, умови, причини, допустовості, мети у простих семантично ускладнених реченнях й адекватно сприйняти зміст повідомлюваного. Перспективними вбачаємо дослідження прихованих змістових відношень у системі складних речень.

Література:

1. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ : Наук. думка, 1983. 216 с.
2. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови: монографія. Київ : Наук. думка, 1992. 222 с.
3. Городенська К.Г. Деривація синтаксичних одиниць: монографія. Київ : Наук. думка, 1991. 192 с.
4. Межов О.Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць: монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
5. Масицька Т.Є. Типологія семантико-синтаксичних реченневих залежностей: монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. 416 с.
6. Христіанінова Р.О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові: монографія. Київ : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.
7. Рула Н.В. Семантико-синтаксична типологія складносурядних речень у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 ; Східноєвропейський національний університет імені Лесі. Луцьк, 2019. 20 с.
8. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : монографія. Київ : Наук. думка, 1988. 256 с.

Mezhov O., Kostusiak N., Zdikhovska T. Hidden semantic and syntactic relations in the system of simple complicated sentences of the modern Ukrainian language

Summary. The authors carried out a complex analysis of hidden semantic and syntactic relations in the system of simple complex sentences of the modern Ukrainian language, characterized the hidden semantic and syntactic relations of time, conditions, reasons, admissibility and purpose; outlined the derivational relationships between simple complex sentences with adverbial, prepositional and case, participle syntaxes of circumstantial and attributive type and complex constructions synonymous with them; proposed criteria for detecting hidden content relations at the level of a simple complicated sentence.

We trace hidden semantic and syntactic relations most often in simple semantically and formally complicated sentences with semi-predicative adverbial circumstances, which are syntactic derivatives of subordinate parts of complex sentences, that is, they are formed as a result of their contraction. Hidden semantics can also be embedded in prepositional and case forms and adverbs. Hidden semantics is helped to reveal the context wider than the sentence itself and the corresponding syntactic transformations.

From the first reading or listening to a sentence, hidden semantic and syntactic relations are not always revealed to the recipient: only the contextual environment and derivational connections of a simple complicated sentence with a complex one allow them to be revealed. Temporal relations dominate among them, since the semantic axis of temporality permeates the entire system of language and speech. The second place after temporal relations in the grammatical system of the language is given to causal relations, because it is the dichotomy cause ↔ consequence that is the basis of the interaction of objects, phenomena, and events in the surrounding world. Adverbial

circumstances covertly convey a wide range of different shades of target semantics. We rarely come across simple complicated constructions with hidden admissible relations.

Hidden semantic and syntactic relations and collapsing of components at the level of a simple complicated sentence contribute to the emphasis of the interlocutor's attention on the most important, expression of the subtlest nuances

of thought, economy of expressions and their stylistic perfection.

Key words: hidden semantic and syntactic relations; simple complicated sentences; complex sentences; relation of time, conditions, reasons, admissibility, purpose; adverbial circumstances; synonymous relations; derivational relations; modern Ukrainian language.

*Миронова Л. А.,
старший викладач кафедри іноземних мов природничих факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

*Ульянова В. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІСПАНСЬКОЇ, ЛАТИНСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць з соматичним компонентом у трьох мовах: іспанській, латинській та українській. Предмет дослідження – фразеологічні одиниці зі структурою словосполучень та речень, визначені методом суцільної вибірки із лексикографічних джерел. Актуальність теми статті зумовлена необхідністю системного опису особливостей фразеологізмів у порівняльному аспекті в межах лінгвокультурологічної парадигми. Аналіз національно-культурного компонента фразеологічних одиниць у мовних картинах світу різних за своїми соціальними джерелами формування, часовими проміжками та напрямками розвитку до теперішнього часу не дуже часто був предметом дослідження. Комплексний підхід до вивчення соматичних фразеологізмів дозволяє виявити втілення у мові культурних концептів, особливостей національного менталітету, своєрідності історії, традицій, побуту, способу життя того чи іншого народу. В одній статті складно сформулювати та визначити всі джерела походження фразеологічних одиниць з соматичним компонентом. Ми виділили лише деякі з них. Перша група фразеологізмів пов'язана з національними реаліями, віруваннями, історичними фактами та подіями. Друга група – це фразеологічні одиниці, які означають предмети та явища побуту. Також можна виділити фразеологізми з назвами страв, продуктів харчування, плодів. Важливе місце посідають соматичні фразеологізми, що відображають ставлення до релігії та до людських вад, культові обряди, цитати із Біблії, мудрі поради. І, нарешті, група фразеологічних одиниць, до складу яких входять оніми чи застаріла лексика. Отже, ми бачимо, що у фразеологічному складі мови втілюється культурно-національне сприйняття навколишнього світу, яке формується образною пам'яттю народу, його моральними цінностями та релігійними уявленнями. Протягом культурно-історичного розвитку нації у фразеологічному фонді мови фіксується досвід пізнання та сприйняття світу. Подальші дослідження фразеологічних одиниць з соматичним компонентом дозволять виявити численні приховані характеристики культур, особливості світогляду народу, колективний менталітет нації. Мова відіграє вирішальну роль у формуванні особистості, національного характеру, етнічної єдності.

Ключові слова: фразеологізм, соматизм, лінгвокультурологія, національно-культурний компонент, інтерпретація.

Постановка проблеми. Дослідники відмічають, що фразеологія будь-якої мови – це важлива частина мовної спадщини, яка відображає сприйняття світу, особливості національної культури, традиції, звичаї та історію поколінь того чи іншого народу. Національна самобутність мови має найбільш яскраве й безпосереднє виявлення саме у фразеології. Лінгвокультурологія в сучасній лінгвістиці переживає стадію свого становлення; предмет її дослідження, базові поняття, теоретичні принципи та наукові методи формують коло питань, які вимагають всебічного осмислення. Основною метою лінгвокультурологічного напрямку у фразеології є визначення шляхів та засобів реалізації мови культури у значенні фразеологічних одиниць. Фразеологізм – це об'єкт лінгвістики, однак лінгвокультурологічний аспект його дослідження сприяє розумінню своєрідності фразеологізму як мовного знаку та описує роль фразеології в категоризації концептосфери культури та репрезентації навколишнього світу. Національна специфіка фразеологічного образу зазвичай формується особливою лексикою для конкретного народу на позначення реалій, які є зрозумілими тільки представникам однієї нації та властиві лише одній країні. Мета лінгвокультурології – виявити механізми, способи та засоби відображення культури у складі фразеологічних одиниць, що описують людину у різних мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню фразеологічних одиниць у межах лінгвокультурології присвячені фундаментальні праці В. Ужченка, А. Івченка, Л. Авксентьева, О. Селіванової, Л. Скрипник, О. Юрченка, М. Демського. Національно-культурний аспект лексикології та фразеології досліджували також І. Аверьянова, М. Бондар, В. Воробйов, І. Кевлюк, В. Маслова, О. Мотріченко, Т. Ніколаєва, О. Тупиця. У лінгвокультурології науковці вивчають фразеологічні одиниці як джерело самобутності культури і менталітету народу, як засіб відображення національної мовної картини світу. Адже саме у фразеологізмах проявляються ознаки та особливі риси будь-якої національної мови і таким чином ми спостерігаємо дух народу [1, с. 35]. Фразеологізм виконує як комунікативну, так і кумулятивну функцію, тобто фіксує та накопичує у своїй семантиці вагомий досвід суспільства.

Деякі лінгвісти дають визначення національно-культурного компонента як частини семантики слова, пов'язаної з національною культурою. Так, наприклад, М. Бондар називає

лінгвокультурно обумовлені фразеологізми національно маркованими і вважає, що вони відображають мовну картину світу певної нації, а також особливості економіки, географії, соціальної системи, фольклору, літератури, усіх видів мистецтва, науки, побут, звичаї носіїв відповідної мови [2, с. 31].

Назви частин тіла людини чи тварини формують найрізноманітніші структурні типи і семантичні поля численних фразеологічних одиниць. Вони відіграють особливу роль у процесі відображення мовної картини світу. Цю проблему висвітлює О. Селіванова, у наукових працях якої розглянуто концептуалізацію соматизмів у фразеологізмах [3, с. 83–125]. Кожна національна фразеологічна система містить значну кількість соматичних фразеологічних одиниць з соматичним компонентом. Дослідженню таких одиниць іспанської мови присвячені роботи Л. Мірошник, Н. Стрілець, О. Толстої, В. Шевелюк, латинської мови – Л. Водяної, Л. Мисловської, О. Пилипів. Доведено, що система образів, зафіксованих у фразеологізмах, зумовлена особливостями матеріальної, соціальної, духовної культури, а також підтверджує її національно-культурний досвід та традиції.

Мета статті – дослідження та аналіз у лінгвокультурологічному аспекті фразеологічних одиниць з соматичним компонентом іспанської, латинської та української мов. Джерелом ілюстративного матеріалу є тлумачні, етимологічні, фразеологічні, паремійні словники.

Виклад основного матеріалу дослідження. У складі фразеологізмів відносно нечасто зустрічається застаріла лексика. В українській мові: *руки фертом*, де слово *ферт* є старослов'янською назвою літери Ф. Постає людини, що стоїть у позі взявши руки в боки, нагадує цю літеру. Цікавою є номінація цієї пози в іспанській мові: *con los brazos en jarra*, що дослівно означає «з руками у вигляді глечика». Глечик з ручками нагадує літеру Ф. В Іспанії поза «стояти руки в боки» притаманна людям з маленьких містечок. Особливо популярна вона серед жінок старшого віку, підлітків та юнаків [4, с. 99].

Традиційні жести сторін певного договору передають такі фразеологізми як *вдарити по руках*, *розбити руки*. Тут відображена ситуація, коли сторони на знак укладення угоди вдаряють по руках. При цьому свідок може роз'єднати (*розбити*) руки на знак того, що він є третейським суддею угоди. В іспанській мові маємо: *alzar el dedo* – підняти руку (жест при присяганні чи голосуванні), *meter la mano en el cántaro* – тягнути жереб. У латинському словнику ми знайшли фразеологізми *manus dare*, який означає дослівно дати руки, тобто дати надягти окови, визнати себе переможеним, підкоритися; *caput extollere* – підняти голову, підбадьоритися; *sub pede ponere* (досл.: поставити під ногою) – зневажати; *pedem opponere* – протидіяти, підставляти підніжку, заважати. Цікавий афоризм *auriculas demittere* (опустити вуха) використав Горацій у своєму творі «Сатири». Зараз цей вислів вживається у переносному значенні – впадати у відчай, розпач, занепасти духом.

У деяких фразеологізмах відображені традиційні обрядові дії: *просити руки*, *віддати руку й серце*. Адже відомо, що на знак єдності наречених праву руку нареченої та ліву руку нареченого у весільному обряді зв'язували. Такі ж фразеологізми зафіксовано і в іспанській мові: *pedir la mano (de la novia)* – просити руки. Цікаво, що ця група фразеологізмів є досить численною і різноманітною в іспанській мові: *apretar el codo* – прийняти останній подих того, хто вмирає; *besar*

la mano – з повагою, ваш покірний слуга (формула прощання в листі до чоловіка); *beso a Ud. los pies* – цілую Ваші ноги (формула шанобливого етикету по відношенню до дами). У латинській мові ми зафіксували фразеологізм *pedibus ire in sententiam* (досл.: ногами йти до рішення), тобто голосувати переходом на ту чи іншу сторону, приєднатися до рішення чи думки. Нерідко фразеологічні зрощення зберігають сліди явищ, що у свій час відійшли в минуле. Так, фразеологізм *взяти ноги на плечі (взяти ноги в руки)* зберігає пам'ять про те, що селяни колись у далекій дорозі знімали взуття, щоб не зношувати його, і йшли босоніж. Взуття ж несли перев'язаним через плече або в руках. В іспанській мові: *meter la mano en el cántaro* – тягти жереб (при солдатському наборі); *jugar a cara o cruz* – ризикувати, адже вислів *cara o cruz* означає назву гри «орел чи решка». У римському суспільстві ця гра називалася *caput aut navem* (досл.: голова або корабель). Ця назва пояснюється тим, що на давніших римських монетах з одного боку була зображена голова Януса, а з іншого – корабельний жезл.

Одним із джерел національно-культурної інтерпретації виступають образи християнства, теософії та відповідні моральні установки. Так, певна кількість фразеологічних одиниць пов'язана з біблійськими міфами про створення світу, про виникнення життя. В українській мові дохристиянські міфологічні вірування відображає фразеологізм *взяти Бога за бороду*. Колись цей вираз означав «завершити жнива». Пізніше слово бог, що початково мало значення «багатство», було сприйняте у виразі як назва вищої істоти. Біблійські вірування є невід'ємним елементом культурного простору (бог, чорти, ангели, відьми). Вони існують в культурі як персонажі чи елементи фольклору, а також мають певні стереотипи. Цікаво, що в українській соматичній фразеології слово чорт зустрічається частіше, ніж слово бог: *пройти мідні труби і чортів зуби* – мати величезний життєвий досвід; *у чорта в зубах* – у віддаленому, небезпечному місці; *чорт ногу зломить* – про безлад. Іспанська мова теж насичена висловами, до складу яких входять слова з релігійним змістом. Так, до складу великої кількості фразеологічних одиниць входить слово *diós* (бог): *es como la cara de Diós que está en Jaén* – це дурниця, безглуздя, нісенітниця; *señalado de la mano de Diós* – каліка, убогий; *estar dejado de la mano de Diós* – бути безбожником, негідником, невдахою; *¡a la mano de Diós!* – з богом, в добрий час! Також зафіксовані фразеологізми зі словами *demonio*, *diablo*, *infierno*, *Judas*: *cara de demonio* – людина з незадоволеним виразом обличчя; *como la boca del infierno* – язик як помело, людина, яка свариться; *cara de Diablo* – людина з хитрим виразом обличчя; *como la cara de Judas* – огидна, бридка фізіономія. На противагу маємо вислів: *cara de aleluya (Pascua)* – радісне, сяюче обличчя. У латинській мові нам вдалося знайти лише одну фразеологічну одиницю, до складу якої одночасно входять соматизми та слово *deus*: *manus dextra Dei* (досл.: права рука Бога). Це вираз віри, який вказує на Божий захист і благословення. Однак, частотність вживання цього слова в латинській мові є високою: *di te ament (ferant)* – хай благословляють (оберігають) тебе боги; *di bene vortant* – хай допоможуть боги; *cum dis volentibus* – з допомогою богів, при сприянні богів; *dei gratia* – божою милістю.

Фразеологізми зберігають реалії побуту, іноді навіть застарілого, традиційного столу: *лій у голові мати* означає бути розумним; *у голові макітриться (голова макітриться)* –

голова крутиться; *голова як решето* – погана пам'ять; *є в глеку молоко, та голова не влізе*; *аж каганці в очах засвітилися* – запаморочення від сильного удару; *намазувати п'яти салом* – втікати. В іспанській мові ми знайшли такі фразеологічні одиниці: *cabeza de olla* – перші порції ольї (найсмачніші і найгустіші), іспанської страви, яку зазвичай готують з нуту, квасолі, а також м'яса; *encontrarse a boca de jarro con* – зіткнутися, несподівано зустрітися; *cara de limones agrios* – кисле обличчя; *cara de bollo (de pastel)* – повновидий. Багато латинських фразеологізмів цієї групи відображають ставлення древніх римлян до їжі: *sero venientibus* – *ossa* (тим, хто пізно приходить – кістки); *venter caret auribus* (у шлунка немає вух, тобто розмовами ситим не будеш); *ventrem nimis replere nocet* (занадто наповнювати шлунок – шкідливо); *plenus venter non studet libenter* (повний живіт до науки глухий). Відновлення фразеологічних та семантичних джерел становить пізнавальний інтерес, оскільки відображає життя народу, звичаї, філософське розуміння світу.

Прототипи деяких фразеологізмів відображають ономастику: *позичити очей у сірка* – набратися нахабства, сміливості; *тягнути сірка за хвоста* – зволікати. В іспанській мові: *como el dedo de San Juan* – прямий як палиця (досл.: прямий як палець святого Іоанна); *como la tripa de Jorge* – еластичний, гумовий; *tirar de la oreja de Jorge* – грати в карти, часто нечесно або різними забороненими картковими іграми. Дуже часто за такими фразеологізмами знаходиться цілий всесвіт або історична епоха, реальні події далекого минулого. В латинській мові особливе місце займають фразеологізми, що характеризують людину, її зовнішність та фізіологічні ознаки: *facies Hippocratica* – обличчя Гіппократа, видозмінене обличчя людини, яка помирає. Характерними ознаками такого обличчя є впалі очі, щоки, вираз скорботи, страждання та страху. Спостереження за перебігом захворювання й ознаками, що характеризують наближення смерті, описав Гіппократ у творі «Прогностика». *Digitus Hippocraticus* – пальці Гіппократа, тобто клінічний симптом, коли пальці виглядають як барабанні палички. Також маємо прислів'я *Aurora habet aurum in ore*, якому в українській мові відповідатиме вираз «хто рано встає, тому Бог дає». У римській міфології Аврора – богиня ранішньої зірки. В образній і поетичній мові взагалі синонім ранку. В основу виразу покладено переконання, що ранковий час найпридатніший для мистецтва та науки, а також для інших видів діяльності. Зустрічається в латинських фразеологізмах і ім'я Харона, міфічного старого човняра, який у підземному царстві перевозив душі померлих через річки Стикс та Ахеронт: *alterum pedem in cymba Charonis habere* що дослівно перекладається як «однією ногою в човні Харона стояти», тобто бути між життям і смертю [5, с. 24].

Щоб дати пояснення значенню деяких фразеологізмів варто добре знати звичаї та традиції народу: *лоба голити* – забрати до війська; *бити чолом* – вітатися, схилитися у шанобі; *дулю під ніс дати* – нічого не дати; *вперед ногами винесеним бути* – померти (відгомін похоронного обряду); *п'яти з довгою рукою під церкву* – зубожити, жебракувати. Цікавим є фразеологізм *перемивати кості*, тобто обговорювати когось, пліткувати. Він походить від звичаю вторинного поховання у православних греків, а також деяких слов'янських народів, коли викопували кістки померлої людини, промивали їх водою та вином, а потім клали назад. В іспанській мові ми теж знайшли фра-

зеологізми, де відображені давні традиції: *con los pies por delante* – ногами вперед; *colgar a uno las orejas de burro* (досл.: повісити на когось вуха віслюка) – покарати. В старі часи на поганого учня одягали картонну шапку, що виглядала як голова віслюка. Латинський фразеологізм *ad unguem* (досл.: до нігтя) означає до повної досконалості, бездоганно. Виникнення цього вислову пов'язане з тим, що в античності обробку мармурової статуї вважали завершеною тільки тоді, коли при проведенні нігтем на її поверхні не відчувалося шорсткості. У цьому аспекті дуже цінними для нас є твори Марка Теренція Варрона, який був автором трактатів з мови та літератури. Саме він дає пояснення ідіоми *os alicui sublinere* – розфарбовувати комусь уста, тобто насміхатися, мати за предмет жартів. Походження фразеологізму пояснюється видом гри, в якій людям, що спали, розфарбовували уста [6, с. 45].

Привертає до себе увагу фразеологія, до складу якої входить слово «лівий». Воно пов'язується зі всім кривим, неправильним, неблагополучним. Неосвічений і забобонний простолудин вірив, що справа стоїть добрий ангел, а зліва – злий. Цікаво, що в українській та іспанській мовах значення фразеологізмів зі словом лівий часто збігаються. Порівняймо, *встати на ліву ногу* означає бути безпричинно у поганому настрої; *чого ліва нога забігає* – так характеризується необмежене свавілля, безглузді дії, вчинки. В іспанській мові вислів *entrar con el pie izquierdo* означає невдало почати справу, в той час, як *entrar con pie derecho* (досл.: увійти з правої ноги) – вдало розпочати; *ojo derecho* (досл.: праве око) – улюбленець, близький друг. В українській мові особливо вживаний вираз – *права рука*. Його корені беруть початок у народних звичаях, у глибокому переконанні, що все гідне знаходиться лише справа. У слов'янській сім'ї місця за столом були суворо розподілені між членами родини. Найпочесніше, в передньому кутку, займав господар. Інші члени родини сідали за стіл, дотримуючись старшинства. Праворуч сидів старший син, або той, кого батько найбільше виділяв. Поступово тих, хто сидів праворуч – найстарших після господаря чи найбільш здібних почали метонімічно, тобто за місцем перебування, називати *правою рукою* – першим помічником. В іспанській мові теж зафіксовано такий вислів: *mano derecha* (досл.: права рука) – головний помічник. У древніх римлян права рука вважалася рукою допомоги, рівноправності, дружби: *dextram (manum) dare alicui, dextras (manus) jungere* – простягнути праву руку для дружби. І, навпаки, ліва сторона – символ невдачі, неправильних вчинків: *sinistro pede assurgere* – вставати з лівої ноги, тобто не з тої ноги.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, слід зазначити, що в розглянутих фразеологізмах накопичено великий досвід народу. Фразеологізми відображають не тільки культуру нації, але й уявлення про світ, свідчать про унікальну ідентичність та самобутність народу. Лексико-семантичний аналіз фразеологічних одиниць дозволив виявити групи, які означають реалії, національну своєрідність історичних подій, традиції побуту, релігії, обрядів та ставлення до них. Фразеологізми є елементом мови, який відтворює культурно-національну свідомість нації та сприяє її ідентифікації. Також у стійких словосполученнях закладено унікальне світобачення народу, що виражається в образному змісті цих мовних одиниць. Численні фразеологізми містять національно-культурний компонент у своїй семантиці й, отже, можуть стати джерелом країнознавчих досліджень.

Література:

1. Власенко В.М. Національно-культурна специфіка фразеологізмів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія "Філологія. Соціальні комунікації"*. 2014. № 2. С. 34–38.
2. Бондар М.В. Класифікація національно маркованих одиниць. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2015. № 30. С. 31–36.
3. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. Київ, Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
4. Миронова Л.А. Концептуалізація жестових рухів і міміки людини у фразеологічних одиницях української та іспанської мов. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія "Філологія"*. 2014. Т. 2, № 10. С. 98–101.
5. Цимбалюк Ю.В. Латинські прислів'я і приказки. Київ : Вища шк., 1990. 436 с.
6. Мисловська Л.В. Структурно-семантичні особливості латинських фразеологізмів. *Іноземна філологія*. 2010. № 122. С. 44–50.

Myronova L., Ulianova V. National-cultural component of somatic phraseology of Spanish, Latin and Ukrainian languages

Summary. The article deals with the study of the national-cultural specificity of phraseological units with a somatic component in three languages: Spanish, Latin, and Ukrainian. The subject of the study is phraseological units with the structure of phrases and sentences, determined by the method of continuous sampling from lexicographic sources. The relevance of the topic of the article is determined by the need for a systematic description of the features of phraseological units in a comparative aspect within the framework of the linguistic and cultural paradigm. The analysis of the national-cultural component of phraseological units

in linguistic pictures of the world, different in terms of their social sources of formation, time periods and directions of development, has not been the subject of research very often. A comprehensive approach to the study of somatic idioms allows us to identify the embodiment of cultural concepts, features of the national mentality, the uniqueness of history, traditions, lifestyle, and the way of life of this or that nation in the language. In one article, it is difficult to formulate and determine all sources of origin of phraseological units with a somatic component. We have highlighted only some of them. The first group of phraseological units is related to national realities, beliefs, historical facts and events. The second group is phraseological units that mean everyday objects and phenomena. It is also possible to distinguish phraseological units with the names of dishes, food products, fruits. An important place is occupied by somatic phraseology reflecting the attitude to religion and human flaws, cult rites, quotations from the Bible, and wise advice. And, finally, a group of phraseological units, which include onymes or obsolete vocabulary. So, we see that the phraseological composition of the language embodies the cultural and national perception of the surrounding world, which is formed by the people's figurative memory, their moral values and religious ideas. During the cultural and historical development of the nation, the experience of knowing and perceiving the world is recorded in the phraseological fund of the language. Further research of phraseological units with a somatic component will reveal numerous hidden characteristics of cultures, features of the world-view of the people, collective mentality of the nation. Language plays a decisive role in the formation of personality, national character, and ethnic unity.

Key words: phraseology, somatism, linguistic and cultural studies, national-cultural component, interpretation.

*Москаленко Н. О.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри перекладу**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ОЗНАКИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглянуто стратегії та механізми модифікації національного дискурсу під впливом соціокультурних та політичних чинників. Проаналізовано процеси взаємодії колективного мовлення з колективними світосприйняттям та оцінкою соціальної ситуації. Суттєва зміна українського колективного мовлення відбулася як легімізація периферійної лексики (відповідь українських воїнів російському кораблю як національно значущий мовленнєвий жест) та орфографічних помилок (правопис росія, путін з рядкової літери як видалення денотатів з поля значущих явищ). Цей феномен позитивного сприйняття «помилкового», «нелітературного» демонструє, як мовлення реалізує інтенцію спротиву в умовах війни. Мовленнєвий спротив призводить до тотальної десемантизації російських онімів, які сприймаються як фактори експансії українського культурного простору й колективної свідомості українців. Модифікується в сучасних умовах й парадигма мовлення в медіа просторі, де актуалізація єдності як найвищої соціальної цінності призводить до зміни модуля наративу. Цей модуль представлено в опозиції суб'єктів колективної комунікації: МИ – ВОНИ, концептуальні значення якої змінилися під час повномасштабного вторгнення росії в Україну. Національний дискурс розглянуто в парадигмі конгруентності, тобто багатоваріованості мовлення, соціально-культурної свідомості, колективної оцінки суспільства та його інституцій. Зазначено феномен порушення мовленнєвого узусу офіційного дискурсу як прояв конгруентності із колективним мисленням українців. Розглянуто, як мовленнєвий елемент з периферійного семантичного поля набуває комунікативної валентності в узуальному полі. Трансформація дискурсу у напрямку конгруентності розширює простір для словотворчості та прагматичних значень стилістично маркованої лексики, яка перетворюється на соціально-культурний код національного спротиву окупації. Коли соціальний стрес модифікує національне мовлення у напрямку позбавлення десемантизованих елементів, соціально значущим стає мовленнєвий елемент, якого не торкнулась профанація, для українців – це мовлення з периферії узуса. Умовою гармонійного розвитку нації є конгруентність національного дискурсу, коли чесність і щирість – це ознака висловлювання, наповненого енергією мислення.

Ключові слова: дискурс, конгруентність, узуальне значення, десемантизація, мовленнєвий жест, периферійна лексика, прагматичне значення, концепт.

Постановка проблеми. Дискурс як феномен і прояв мовленнєвої культури чутливий до історичних, соціокультурних та психологічних факторів існування нації. Елементи національного дискурсу реалізуються у всіх сферах мовленнєвого життя суспільства, але найбільш доступними для визначення

домінантних його ознак є, звичайно, медіа дискурс, політичний, рекламний дискурс. Тобто публічний дискурс, який може бути більш або менш конгруентним із дискурсом «життєвості», за Гуссерлем [1, 136], з тим загальнонаціональним дискурсом, що підкоряється іншим правилам, ніж політичний, принаймні, в українському суспільстві. Аналіз у напрямку розбіжностей між офіційно прийнятими максимумами спілкування та комунікативним мисленням українців здатен продемонструвати стан суспільства з точки зору конгруентності національного дискурсу. Вивчення хоча б поверхових ознак національного дискурсу під впливом загальнонаціонального стресу, спричиненого повномасштабним російським вторгненням в Україну, здатне експлікувати психоемоційний стан суспільства, його ціннісні орієнтири і, відповідно, вектори трансформації колективної картини світу, ступінь можливості такої трансформації у контексті концептів «добродійність», «гідність», «демократія».

Аналіз досліджень. Феномен дискурсу активно вивчається вже скоро як століття, і українська гуманітарна наука має ґрунтовні дослідження [2, 74]. У сучасному дискурствознавстві його розглянуто у таких напрямках: загальна теорія дискурсу [3]; методика дискурсивного аналізу [4]; типологія дискурсу [5]. В сучасній лінгвістиці ще очікується вивчення складових, а головне механізмів існування, національного дискурсу як реалізації українського мовленнєвого менталітету і, ширше, як прояву колективної свідомості.

Поняття конгруентності у вітчизняній лінгвістиці набуває все більш детального вивчення у царині когнітивної лінгвістики та лінгвосинергетики [6] саме як можливість експлікації механізмів цілісності тексту. Відносно конгруентності дискурсу, тим більше національного, поки що дослідницька робота не окреслена.

Інтенсивна модифікація українського національного дискурсу демонструє потребу такого дослідження. Саме конгруентність, узгодженість мовленнєвої поведінки на всіх рівнях функціонування комунікації з колективним світоглядом нації, відповідність слова справжнім, а не тим, що декларуються, цінностям суспільства, є не просто умовою гармонійного розвитку суспільства, здорового мислення, а ще й умовою перспективної реалізації національного менталітету в царині культури, освіти, науки, побуту, тобто в процесі самоідентифікації.

Мета дослідження. Визначити соціолінгвістичну природу механізмів, що змінили український національний дискурс в умовах війни. Розглянути ознаки трансформації дискурсу на рівні очевидних фактів, загально впізнаваних мовленнєвих жестів, задля розуміння механізмів лінгвістичної конгруентності та умов її втілення.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну національний дискурс перш за все розширює межі дозволених, легітимних (відповідно, існуючих у колективній свідомості як конструктивних, правильних) вербальних і невербальних складових. Недозволене феноменально сприймається суспільством як позитивне явище, як ознака національного спротиву.

Схожа мовленнєва реакція сталася у 2014 році, коли український дискурс впустив елемент нелегітимного висловлювання, але дуже обережно, закодувавши його в аббревіатуру ПТН ПНХ. Цей зухвалий мовленнєвий жест не прорвався у медіапростір, але набув національної конотації спротиву, став мовленнєвим кодом поряд з іншим: АТО.

У 2014 році неприпустимим було виконання міністром закордонних справ Дещицею А.Б. протестної пісні біля російського посольства, це назвали інцидентом, що викликав міжнародний резонанс. Але також відомо, який вплив мав цей сміливий комунікативний жест на протестувальників, які зібрались задля припинення підтримки росією терористів. Цей вчинок А.Б. Дещиці продемонстрував єдність влади з народом через подолання меж офіційного дискурсу. Цей комунікативний вчинок сприяв тимчасовій конгруентності національного дискурсу. По суті, ця комунікативна ситуація закарбувалась у колективній пам'яті та, припустимо, набула статусу комунікативної моделі досягнення конгруентності [7, 83].

Інтенція національного дискурсу після 24 лютого 2022 року не здатна була утримувати фортецю контенту узуальної комунікації. Публічний дискурс пускає висловлювання з іншого комунікативного контенту, знімаючи заборону нецензурної лексики, розриває сталий зв'язок у колективній свідомості між нормою мовленнєвої поведінки та наслідком її порушення. Тобто у колективну свідомість вбудовується новий ланцюг значень: те, що апіорі оцінене негативно і є проявом гіршого у людині, раптом набуває іншого концептуального значення і є проявом найкращого у людині.

Мається на увазі відповідь українських воїнів з острова Зміїний російському кораблю. У перші місяці війни українські міста були заповнені білбордами з цією відповіддю мовою окупантів, так само як і медіа контент. Вислів, що зазвичай сприймався як прояв агресивного мовлення з так званих нижніх регістрів свідомості, як амбівалентний жест протесту і зневаги до всього, що правильно і дозволено, вписався у національний дискурс як елемент вищого регістру свідомості (як прояв мужності та героїзму українських воїнів) і отримав феноменальну колективну підтримку.

За один день українці об'єднуються самим фактом погодження на легітимізацію асоціального мовленнєвого явища, тому що саме воно із іншого дискурсивного простору, якому, напевне, більше довіряють у площині «свій – чужий». Офіційно-публічний дискурс, з його стереотипними структурами, мовленнєвими кліше, виконує свою конструктивну функцію, як і має бути. Але якщо недовіра суспільства відчувається як висока, і у неофіційному дискурсі загальними є висловлювання із семантикою «то все брехня», то збільшується дистанція між двома мовленнєвими процесами, відбувається дисбаланс у структурі національного дискурсу між тим, що і як суспільство вимовляє «на камеру», і тим, що і як говорить «без камери», а головне – між колективним світоглядом та публічним дискурсом. Приклад такого дисбалансу втілено у творі

Василя Шкляра «Чорне сонце», де герої (українські хлопці-воїни АТО) жартують над передбачуваними промовами українських політиків, стильові й змістовні кліше яких вже давно розгадано, вже давно десемантизовано політичні гучні заяви, тому що вони штучні, є проявом відсутності конгруентності у межах політичного дискурсу [8].

В Україні такий дисбаланс вже давно формує концепт опозиції «справжнього і несправжнього, фантомного» слова, який вбудовується у світоглядну картину світу як ознака норми. В українському суспільстві явище «брехні, профанації» у таких сферах, як освіта, наука, політика, реклама вже майже нікого не дивує. Воно вбудовано у «правильний», легітимний національний дискурс, недовіра до якого вже є частиною національної картини світу. До речі, художній дискурс намагається вийти за межі простору «фейка» вже достатньо давно, обираючи шлях до мовлення з «нижнього» регістру свідомості. Максимально голосно дає пролунати нелегітимній лексиці Леся Подревланський, створюючи мовленнєву опозицію дискурсу, що одягається у форму доброчинності та порядності, легітимності та узуальності. Але, на жаль, український художній дискурс був до цього часу нездатним вплинути на статус концептів «брехня, профанація» у картині світу сучасного українця. Функціонування художнього дискурсу здебільше набувало стороннього існування у структурі національного дискурсу.

Саме у таких умовах висловлювання з нелегітимного дискурсу могло бути сприйнятим як національний спротив без профанації. Той факт, що медіапростір впустив нелегітимне мовлення у свої межі, свідчив про політичне рішення подолати дистанцію між комунікацією офіційно-публічною та неофіційною. У колективній свідомості відбулось начебто впізнання елемента того мовлення, якого ще не торкнулась «профанація». Відбулася суттєва трансформація національного дискурсу, у якому концепт «брехні, фейку» теж набуває зрушень у бік неприйняття.

Зрозуміло, що такі мовленнєві стреси не можуть бути тривалими, щоб не призвести до серйозних деструктивних процесів. Тому українці зафіксували у площині максимумів спілкування перифраз: «у напрямку російського корабля» або «за російським кораблем». Він набув відповідної легітимної контекстуальної значущості і функціонує як спосіб активізації ситуації мовленнєвого спротиву російській навалі. До речі, саме у такому статусі створено алюзію: Sometimes you just gotta know When to stick your middle finger up in the air – у пісенній композиції гурту Tvorchy, яка буде представляти Україну на Євробаченні-2023. Це про те, що у свідомості не тільки українців новий національний дискурс сприймається у контексті домінуючої функції – національного спротиву та єдності українців, тільки цей контекст виправдовує і наповнює новою семантикою елементи забороненого дискурсу.

Наступна ознака трансформації національного дискурсу також пов'язана з соціально-лінгвістичним явищем порушення норм правопису. У колективній свідомості зафіксовано негативну оцінку орфографічних помилок. Норми правопису майже «святина» мови. Тому порушення їх набуває максимальної значущості та сили впливу.

Про це також відомо у контексті художнього дискурсу, де недотримання здебільшого правил пунктуації перетворюється на художній прийом, переважно протестний, як наприклад у поезіях Ю. Іздрика. Це черговий намір художнього дискурсу

подолати «маскарадність» офіційного мовлення. Чим активніше узуальність затверджує правила та норми, які не узгоджуються з колективною картиною світу, тим інтенсивніше спротив мистецтва, «живого» мислення, який реалізується через «мовленнєвий злочин» по відношенню до узуальності. Відбувається феноменальне перетворення «мовленнєвого злочину» на комунікаційний жест спротиву, відповідно, оціночна координата змінює свій вектор: те, що безсумнівно негативно стає апіорі позитивно, лінгвістичне порушення модифікується у позитивно оцінену мовленнєву поведінку.

З початком війни українське суспільство погоджується з порушенням узуального правопису щодо деяких онімів. Назва країни, прізвище однієї людини викидаються з узусу, сприймаються за межею нормованого мовлення. Ми спостерігаємо унікальне явище: філософська, соціальна та психологічна складові мови демонструють свою природу, коли нелінгвістичні явища керують начебто ізоморфними нормами правопису.

Нас не так дивують випадки лексичної та стилістичної трансформації у структурі дискурсу під впливом нелінгвістичних феноменів: такий процес піддається експлікації і в науковому, і в побутовому мовленні, окрім того він динамічний, спонтанний, вочевидь мотивований. Але таке явище, як правопис, зазвичай набуває змін під впливом соціально-історичних чинників не спонтанно, не на очах суб'єктів комунікативної ситуації, як тепер. Тим більше значущим усвідомлюється колективне спонтанне погодження порушувати узуальний правопис.

Цей мовленнєвий жест – відбиток загальнонаціональної інтенції: викреслити денотати «путін» та «росія» з простору української картини світу, мовленнєво помститися, виокремлюючи ці оніми за межі апіорі правильного. Такий підсвідомий колективний мовленнєвий жест більш валідний, ніж відверті висловлювання негативного змісту щодо особистості та країни, тому що він йде з простору безособової феноменологічної реальності. І як такий він починає керувати простором суб'єктивного висловлювання.

Доцільно розглянути випадки такої зміни у правописі щодо слова «Бог» з протилежної розглянутим випадкам мотивацією. Суспільство прийняло норму писати з великої літери «Бог» як результат тривалих обговорень у науковому середовищі, як втілення «нерадянських» векторів у колективній картині світу. Велика літера – це знак наближення слова до ціннісної парадигми колективного світосприйняття. Суспільство «отримує» новий узус зазвичай як науково мотивований, при цьому зазвичай не відбувається конотативного наповнення орфографічної зміни, як це відбувається зараз. Під час війни зміни відбуваються за іншим принципом. Спрацьовує колективна узгодженість в ціннісних акцентах, мовленнєвий національний спротив не потребує наукового обґрунтування модифікації узусу мови.

Ми спостерігаємо, як ця інтенція реалізується поза межами дискурсу, коли світ відмовляється від російського у площині культури, науки та спорту. Доцільно проаналізувати, як трансформується національний дискурс українського суспільства коли демонтуються пам'ятники російським письменникам. Пантеон російських прізвищ: Пушкін, Горький, Ломоносов – вийшли із узуального семантичного поля, де вони існували не стільки як власні імена людей, скільки як назви вулиць і проспектів, і як такі десемантувались, особливо у свідомості молодшого покоління. У структурі національного дискурсу

вони настільки ототожнилися з топонімами, що навіть не осмислювались як елементи російської експансії.

У 2014 році, коли українські міста звільняли від лєніна, не виникало такої інтенції позбавитися від всього російського, тому що на той момент важливо було очиститися від всього радянського. Усвідомлення того, що простір української культури та свідомості був заповнений кодами російської культури задля формування колективної картини світу як частини російської, відбулося у повній мірі тільки тепер. Хоча люди, переважно старшого покоління, шоковані знесенням Пушкіна, мовляв: «У чому він винен?» Таке запитання можливе при умові, що власна назва ще сприймається у семантичному полі прізвищ, а не топонімів, тим більше не у полі, більш широкому за лексико-семантичне, а саме, ментальному, де воно набуває статусу культурного коду, який був використаний у якості зброї проти української культури. У час, коли молоде покоління вже інформаційно далеке від цих імен, валідність таких засобів експансії тяжіє до мінімуму. Під час активації національної свідомості російські коди зазвичай сприймаються як інформаційне сміття.

Очищення національного дискурсу від російських цінностей не супроводжується агресивним мовленням щодо персоналій. Іntenція цієї події – відновити конгруентний простір національної картини світу, тобто узгодити колективне світосприйняття з національно-культурними кодами, що надає можливість сформуватися новому національному дискурсу з ознаками конгруентності, відповідно, валідного, з високим ступенем потенціалу розвитку нової парадигми національних цінностей, ядром якої мають бути концепти з моральної площини: «щирість», «добročесність», із соціокультурної: «самобутність», «гордість бути українцем», та соціально-політичної: «незалежність», «демократія», «євроінтеграція». Конгруентність – це ознака щодо «справжності», колективної довіри до мовлення як офіційного, так і побутового.

Наступною ознакою трансформації національного дискурсу, яка стала очевидною всім учасникам медіапростору, – зміна парадигми мовлення медіа контентів, суттєва модифікація і мовленнєвої поведінки, і максимум комунікації. Річ не про інформаційне наповнення контенту, а про ціннісні стратегії, які домінують в українському телебаченні в умовах війни. Сьогодні створюється позитивна конотація до всього українського різними засобами: суто лінгвістичними, фактологічними, комунікативно-інтонаційними, комунікативно-інтенційними.

Семантично і функціонально змінюється опозиція: МИ – ВОНИ. До 24 лютого 2022 року домінантним було протиставлення у межах українського політичного дискурсу: МИ та ВОНИ – це українці з різними політичними поглядами. Так у медіа просторі український політичний дискурс розгортав хвилі конфліктного мовлення, які розбурювали суспільство і створювали картину вкрай конфліктної та неспроможної політики в Україні. У свою чергу, неофіційний дискурс був сконцентрований на протистоянні МИ – ВОНИ в іншому лексико-семантичному полі: ВОНИ – це можновладці, політики, а МИ – спостерігачі їхнього комунікативного шоу. Ця опозиція настільки вкоренилась у свідомості українців, що частково втратила свою валідність, тобто не мала енергії спонукати на протистояння брехні.

Саме усвідомлення неможливості подолати цей конфлікт було підґрунтям для впровадження в українську ментальність

концепту «українське – недосконале». Незважаючи на рекламний слоган: «Обирай українське», що активно втілювався з 2014 року, ступінь задоволеності українським був незначним, судячи зі статистики бажаючих емігрувати або навчатися та лікуватися за межами України.

Сьогодні медіапростір реалізує лексико-семантичне поле МИ – ВОНИ у значенні: МИ – українці, що пишаються українським, ВОНИ – рашисти, колаборанти, що паплюжать засади гуманізму та людяності. Ця опозиція вмиг змінила ставлення до українського, знищила статус домінуючого концепта «українське – неясне» (про це свідчить хоча б прагнення багатьох українців нарешті вивчити рідну мову).

Висновки. Ознаки національного дискурсу можуть бути предметом ґрунтовних досліджень у царині соціолінгвістики, лінгвосинергетики, когнітивної лінгвістики задля розуміння принципів та законів функціонування суспільства, його мовленнєвого менталітету, ціннісних орієнтирів. Але навіть аналіз поверхових проявів національного дискурсу дає можливість оцінити стан колективної свідомості щодо сприйняття історичних подій. Окрім того українське сьогодні демонструє механізми психолінгвістичних перетворень у парадигмі цінностей, коли мовленнєвий вчинок з позитивною конотацією реалізується через порушення узуальних мовленнєвих явищ. Це свідчить про те, що українське суспільство, сконцентроване та об'єднане, породжує енергійний конгруентний національний дискурс, домінуючий концепт якого є «українське – гідне поваги та пошани».

Література:

1. Гуссерль Е. Криза європейських і трансцендентальна феноменологія. Вступ до феноменологічної філософії. *Філософська думка*, 2002. № 3. С. 134–149.
2. Тріщук О.В. Наукові підходи до вивчення різних типів дискурсу. *Технологія і техніка друкарства*, 2017. 4(58). С. 69–82.
3. Піхтовнікова Л.С. Лінгвосинергетика. Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2018. 286 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія. 2004. 342 с.
5. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: колективна монографія/ред. Шевченко І.С. Харків: Константа, 2005. 237 с.
6. Кусько К.Я. Дискурс іноземної комунікації. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 244 с.
7. Бацевич Ф.С. Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси. Київ: Академія, 2009. 192 с.
8. Шнуровська. Л. Модальність у площині теорії конгруентності. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. №3. С. 83–88.
9. Шкляр В. Чорне сонце. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. URL: https://bookclub.ua/read/shklyar/chorne_sonce

Moskalenko N. Sociolinguistic characteristics of the Ukrainian national discourse in the conditions of war

Summary. The article discusses the strategies and mechanisms of modification of the national discourse under the influence of socio-cultural and political factors. The processes of interaction of collective speech with collective worldviews and assessment of the social situation are analyzed. A significant change in Ukrainian collective speech took place as the legitimization of peripheral vocabulary (the response of Ukrainian soldiers to the Russian ship as a nationally significant speech gesture) and spelling errors (writing of Russia, Putin as the removal of denotations from the field of significant phenomena). This phenomenon of positive perception of "wrong", "unliterary" demonstrates how speech realizes the intention of resistance in the conditions of war. Speech resistance leads to the total de-semanticization of Russian names, which are perceived as factors of the expansion of the Ukrainian cultural space and the collective consciousness of Ukrainians. The paradigm of broadcasting in the media space is also being modified in modern conditions, where the actualization of unity as the highest social value leads to a change in the narrative module. This is represented in the opposition of subjects of collective communication: WE – THEM, the conceptual meaning of which changed during the full-scale Russian invasion of Ukraine. The national discourse is considered in the paradigm of congruence, i.e. multi-layered coherence of speech, socio-cultural consciousness, collective assessment of society and its institutions. The phenomenon of violation of speech customs of official discourse is indicated as a manifestation of congruence with the collective thinking of Ukrainians. It is considered how a speech element from the peripheral semantic field acquires communicative valence in the usual field. The transformation of discourse in the direction of congruence expands the space for word-making and pragmatic meanings of stylistically marked vocabulary, which turns into a socio-cultural code of national resistance to the occupation. When social stress modifies national speech in the direction of de-semanticizing elements, a speech element that has not been touched by profanation becomes socially significant, for Ukrainians it is speech from the periphery of the usual. A condition for the harmonious development of the nation is the congruence of the national discourse, when honesty and sincerity are a sign of speech filled with the energy of thinking.

Key words: discourse, congruence, usual meaning, de-semanticization, speech gesture, peripheral vocabulary, pragmatic meaning, concept.

Ніколаєску Е. В.,старший викладач кафедри східноєвропейських мов
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України

ЕНАНТІОСЕМІЧНІ ЛЕКСЕМИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ

Анотація. Інтерес сучасної лінгвістики до лексичної семантики, зокрема до питань енантіосемії, її місця, типології в цій системі визначає актуальність дослідження. Метою статті є огляд типологічних різновидів енантіосемічних лексем у лінгвістичних працях XX–XXI століть. Відповідно до завдань роботи з'ясовано суть поняття «енантіосемія» – лексико-семантичне явище, при якому одна полісемантична лексема має структурно протилежні семи. Вона проявляється в процесі мовлення на основі протиставлення, протилежності в рамках різних сем, семем, однак обов'язково повинна бути одна спільна сема, що свідчить про полісемію слова. Проведений аналіз підтверджує, що лексико-семантична категорія енантіосемії не є рідкістю, що дозволяє розглядати її як одну з мовних універсалій, яка реалізується на різних рівнях мови та властива різним мовам світу.

Встановлено, що в лінгвістів немає спільної думки щодо визначення енантіосемії й розглядають її як різновид антонімії, омонімії, полісемії, а також як омоантонім та маргінальний феномен. У статті розглянуто найбільш поширені структурно-семантичні класифікації енантіосемічних лексем на матеріалі різних мов: англійської, арабської, болгарської, єгипетської, німецької, російської, української, французької. З'ясовано, що енантіосемічні лексеми класифікуються за різними критеріями. Характерними для всіх мов є такі види енантіосемії: синхронічна – діахронічна; мовна – мовленнєва; лексична – фразеологічна; внутрішньомовна – міжмовна; граматична; потенційна. Визначено, що кожен із типів енантіосемічних лексем має свої різновиди. Відповідно до цих підвидів енантіосемії вчені використовують таку термінологію: енантіолексеми, енантіосемічні слова, енантіограми, прамовний енантіонім (енантіосем) / вторинний енантіонім (енантіосем) енантіолексема (енантіосемема / енантіосем), енантіофраза (фразеологічний енантіосем / фразеологічний енантіонім), енантіограма, енантіоморфема.

Ключові слова: енантіосемія, енантіосемічна лексема, види енантіосемії, семантика, полісемія.

Постановка проблеми. У сучасних лінгвістичних студіях дослідження лексичної семантики набуває все більше популярності як у теоретичному, так і прикладному аспектах. Лексико-семантична система мови належить до найбільш рухливих рівнів мови та найшвидше реагує на зміни, що в ній відбуваються, і як результат, значення слів набувають нових семантичних, емоційних, стильових і стилістичних значень. Досить складним і до кінця не розв'язаним на сьогодні залишається питання *енантіосемії*, її місця у цій системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти енантіосемії досліджували К. Абель, В. Шерцль, однак явище енантіосемії набуло активного наукового дослідження напри-

кінці XX початку XXI століть. Дослідженню енантіосемії присвятили свої праці Є. Балаликіна, Л. Безсонова, М. Бродський, Л. Булаховський, Б. Ганєєв, В. Говердовський, М. Донець, О. Єрмакова, О. Жаркова, В. Івашенко, Л. Клімова, О. Маркасова, Л. Махмутова, Г. Острікова, Н. Плющ, І. Смушинська, О. Соколов, О. Тараненко, Т. Федоренко, В. Цоллер, В. Червоножка, О. Шелестюк, О. Шмельов, Г. Яцківська, де були зроблені перші спроби вибудувати класифікацію різновидів енантіосемії на матеріалі різних мов. Незважаючи на те, що дослідженню енантіосемії, її типів присвячено чимало праць, і досі немає системно описаної типології цього явища, що і зумовлює **актуальність** дослідження.

Метою статті є аналітичний огляд типологічних різновидів енантіосемічних лексем у лінгвістичних працях XX–XXI століть. Відповідно до мети визначено такі **завдання**: з'ясувати суть поняття «енантіосемія»; представити наявні в лінгвістичних працях XX–XXI століть структурно-семантичні класифікаційні типи енантіосемічних лексем.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, *енантіосемія* – результат семантичних процесів, який вимагає багатогранне та різноаспектне дослідження. Слід наголосити, що в сучасній лінгвістиці не існує єдиного визначення поняття енантіосемії. Мовознавці розглядають енантіосемію як: *різновид антонімії* – здатність одного й того ж слова мати два протилежних значення і виражати два протилежних явища (Р. Будагов, Б. Ганєєв, Я. Гельблу, А. Грищенко, С. Дубровіна, Л. Касаткін, В. Кодухов, М. Кочерган, М. Кронгауз, Е. Маркова, Л. Новіков, М. Панов, Т. Пономаренко, О. Соколов, М. Фоміна, Е. Ходакова, Н. Чернікова); *різновид омонімії* – результат полярної розбіжності значень всередині слова (Н. Абрамов, Н. Бобух, Л. Полюга, В. Прохорова, Е. Терентева, М. Шанський); *омоантонім* – слова з внутрішньою антонімією (В. Виноградов); *прояв полісемії* – розвиток протилежних значень всередині одного слова на основі певних смислових зв'язків, які є наслідком розвитку первісного значення цього слова (Ф. Бацевич, Л. Безсонова, О. Емельянова, Б. Караман, А. Клерг, Т. Космеда, Н. Лаврентева, А. Ларін, І. Пете, Н. Саліхова, Ю. Скиба, О. Смірнова, І. Смушинська, О. Соколов, Т. Федоренко, Ф. Філін, Р. Хогенраад, В. Шерцль, І. Якунченкова, Г. Яцківська та більшість французьких дослідників); *маргінальний феномен* – наявність в енантіосемії ознак приналежності до будь-якої з вищезгаданих лексико-семантичних категорій (В. Іванова, Л. Клімова, Е. Літвінова, О. Шмельов).

Насамперед зазначимо, що енантіосемічні лексеми наявні в різних мовах світу й реалізуються на різних рівнях мови. Розглянемо найбільш поширені класифікації енантіосемічних лексем на матеріалі різних мов.

Одним із перших про типологію енантіосемії на матеріалі єгипетської мови заговорив К. Абель у праці «Протилежні значення праслів», де власне і виокремив *первинну енантіосемію* – енантіосемію як причину мовних змін [1]. Первинну енантіосемію детальніше дослідив Б. Ганеєв, і зазначив, що *первинна енантіосемія* є наслідком потенційної семантичної дифузії слова, що виникає на певному етапі його полісемантизації [2].

На матеріалі болгарської та російської мов О. Соколов виокремив *дієслівну* та *словотвірну енантіосемію*. Вчений дослідив роль афіксів в утворенні полярних значень лексем і розробив типологію *словотвірної енантіосемії* та виокремив наступні різновиди протиставлення:

- 1) афікси не беруть участь у семантичному протиставленні;
- 2) афікси беруть опосередковану участь в антонімічному протиставленні мотиваторів;
- 3) афікси у протиставлених мотиваторах розрізняються за значеннями, які не мають антонімічного характеру;
- 4) енантіосемія семантичних варіантів слова виникає завдяки енантіосемії афіксів [3, с. 95–96].

У свою чергу, Л. Безсонова розмежовує *дієслівну префіксальну енантіосемію*, підвидами якої є *лексична, граматична та емоційно-експресивна енантіосемія* [4].

О. Жаркова, на матеріалі іменників розрізняє *лексико-граматичну* та *словотвірну енантіосемію* [4].

Е. Балаликіна розрізняє *лексичну* і *словотвірну енантіосемію*. *Лексичну енантіосемію* дослідниця кваліфікує як тип семантичних відносин однозвучних лексичних одиниць, що виражають протилежні значення. *Словотвірна енантіосемія* – це енантіосемія словотворчих типів, які при ідентичності словотворчих зв'язків виражають за допомогою певних морфем (енантіоморфем) протилежні словотвірні значення [4].

О. Шмельов вирізняє й *оказіональну енантіосемію* як іронічне заперечення, або антифразис (експресивне вживання мовного вираження у протилежному сенсі) [2].

Деякі дослідники енантіосемії також виокремлюють: *інгерентну* (поєднання значень у слові, що зафіксовані в словнику), *адгерентну* (значення не відображене в словниках, відбувається зміна конотацій, нерідко супроводжується іронією) [4], *повну, часткову (актантну, конотативну* (різноспрямованість прагматичних компонентів)) *енантіосемію* [4].

О. Маркасова виокремлює й *риторичну енантіосемію* – конфліктне поєднання у слові (словосполученні, реченні) різноспрямованих комунікативних настанов (контактовстановлювальної, конструктивної та деструктивно-агресивної), при якому семантика аналізованої одиниці (включаючи оцінну складову) не зазнає жодних змін. Значення слів з риторичною енантіосемією, що наявні у комунікативних актах, не зазнають жодних трансформацій: немає ні меліорації, ні пейорації значень, не актуалізуються непрямі значення. Водночас тут немає й інтонаційного заперечення названих ознак чи фактів [4].

Н. Чернікова виокремлює три типи енантіосемії: *семантичну, оціночну, семантико-оціночну* [4]. Л. Клімова вирізняє *номінативну та емоційно-оцінну енантіосемію* [4].

О. Воронічев розрізняє *діахронічну, синхронічну та потенційну (перспективну) внутрішньослівну антонімію* [5]. *Діахронічна енантіосемія* виникає після розвитку в лексемі протилежного значення, яке повністю відокремлюється (стає омонімічним), або витісняє споконвічний лек-

сико-семантичний варіант у пасивний запас і таким чином затверджується в активному словнику як єдиний можливий нормативний слововживаний варіант. *Синхронічна енантіосемія* – факт лексичного складу сучасної мови, що фіксується у тлумачних словниках. *Потенційна енантіосемія* – це внутрішньослівна антонімія, що зароджується, однак поки що не зафіксована або лише посередньо відображена в тлумачних словниках [5]. Вчений зазначає, що потенційна енантіосемія може залишитися у мові в цьому зародковому стані, може нівелюватися, зникнути, але за сприятливих екстра або інтралексичних умов здатна розвинути до яскраво вираженої опозиційності, омонімічності значень.

Цікавою є думка Н. Ефімової, яка пропонує віднести до різновидів енантіосемії так звані *garden path sentences* (нависне створення неоднозначного речення) та *парапросдокію*. Для *garden path sentences* характерно те, що початок кожної такої фрази відповідає стандартній побудові типового речення і змушує читача подумки добудувати фразу відповідно до наявного шаблону. Читач паралельно здійснює дві розумові операції – читає речення та «домислює» її. Настає момент, коли прочитане та «домислюване» перестають збігатися – чергове слово чи словосполучення не вписується в обрану ним структуру і суб'єкт змушений вчитуватися в речення ще багато разів, бо відчуває когнітивний дисонанс. *Парапросдокія* – стилістична фігура, що «зводить» смисли першої та другої частин речення. *Парапросдокія* також побудована на ефекті обманутого очікування, але тут відсутня синтаксична неоднозначність. Як правило, перша частина такого висловлювання є загальновідомою істиною або навіть цитатою – щось, з чим не посперечаєшся. Читач налаштовується на продовження, чекаючи на приклади або підтвердження прочитаного, але на нього чекає парадоксальна розв'язка, наприклад: *Вкрасти у однієї людини – це плагіат. Вкрасти у багатьох – дослідження. Якби я погодився з Вами, ми обоє були б неправі*. Дослідниця відносить *garden path sentences* та *парапросдокію* до *потенційної енантіосемії*, оскільки протиставляється реальний початок фрази і «домислюється» продовження, причому протиставлення актуалізується тільки в певному лінгвокультурному контексті. Характеристикою *garden path sentences* є те, що вони побудовані таким чином, що налаштовують читача на певну інтерпретацію початку тексту, несумісну з його другою частиною [6].

В. Мелікян виділяє два типи енантіосемії залежно від характеру вираження значення: *предметну і оцінну*. У *предметній лексичній енантіосемії* на перший план висуваються ті компоненти значення, які позначають різні предмети, дії тощо. При *оціночній енантіосемії* протиставленню піддаються оціночні та емоційні компоненти значення. Важливим є і характер функціонування мовної одиниці в мовленні, а також ті емоційно-оціночні відтінки сенсу, які виникають у результаті їх нестандартного використання [5].

Л. Махмутова розробила класифікацію енантіосемії на опозиції *лексична/фразеологічна енантіосемія*. Дослідниця виокремила наступні типи енантіосемії:

- залежно від того, які семантичні компоненти обумовлюють антонімічність значень, енантіосемію поділено на *номінативну* (кількісно обмежена і визначається у контексті з мінімальним обсягом) та *емоційно-оцінну* (потенційно безмежна і вимагає більш широкого контекстуального оформлення);
- *симетрична та асиметрична*;

– за ступенем точності розрізняється *повна* і *неповна енантіосемія*;

– залежно від сфери вживання – *одностильова* та *різностильова*;

– з точки зору часової характеристики – *синхронічна* та *діахронічна енантіосемія*;

– в залежності від покладених в її основу видів протилежності – *градуальна, векторна, конверсивна* та *комплементарна*;

– в залежності від того, до якої частини мови належить енантіосемічна лексема виокремлюються *субстантивна, ад'єктивна, адвербіальна, дієслівна* та *визукова енантіосемія*;

– за морфемним принципом виділяється *похідна* та *непохідна енантіосемія* (останні три стають визначальними у розрізненні фразеологічної та лексичної енантіосемії) [5].

Дослідниця також зазначає, що *номінативна енантіосемія* найчастіше є ядерною, симетричною, узуальною, а *емоційно-оцінна* – периферійною, несиметричною, okazionalnoю.

Л. Новіков зауважує, що основними видами *симетричної енантіосемії* є: *контрарна* (протилежність, яку виражають крайні симетричні контрарні видові поняття, між якими існує проміжний член, наприклад: *запах* у значенні 1) приємний запах, аромат; 2) неприємний запах; *дитя* у значенні 1) маленька дитина; 2) про дорослу людину)), *комплементарна* (між протипоставленими членами (видовими поняттями), що доповнюють один одного до єдиного цілого (родового поняття) і є за своєю природою граничними, немає жодного проміжного члена, наприклад: *зав'язати* у значенні 1) почати; 2) покінчити; *переобрати* 1) обрати на новий термін; 2) не обирати на новий термін)), *векторна* (протилежність різноспрямованих дій, рухів, ознак та властивостей, наприклад: *позичати* 1) дати в борг; 2) взяти в борг), *конверсивна* (протилежність, при якій одне й те ж описується з погляду протиставлених один одному учасників ситуації) [3].

Г. Гочев виокремлює й *копулятивну енантіосемію*, яка утворюється складанням двох антонімічних морфем (лексем) в єдине слово: *вверх-вниз, чорно-білий, купля-продаж* [3]. Однак, інші вчені, думки яких дотримуємося й ми вважають, що *копулятивна енантіосемія* не є різновидом енантіосемії, так як протилежні компоненти наявні не у структурах двох значень мовної одиниці, а у структурі одного значення: *чорно-білий* «і чорний, і білий».

Детальну класифікацію типів енантіосемії на матеріалі німецької мови розробила Г. Яцківська. Дослідниця розрізняє *оцінно не зумовлену (амбігуентну та амбівалентну)* і *оцінно зумовлену енантіосемію*. Характерною рисою амбігуентної енантіосемії є додаткова реалізація протиставлених семантичних компонентів у контексті, яка відображає можливість існування протилежних точок зору. Особливістю ж амбівалентної енантіосемії є обов'язкова реалізація протиставлених семантичних компонентів у контексті [2].

За структурою лексичних значень, що вступають у протиставлення, на матеріалі німецької мови, Г. Острікова ділить енантіосемію на *симетричну* та *несиметричну*.

Характеристикою *симетричної енантіосемії* є: протилежні значення мають одну предметну належність; значення належать до однієї і тієї ж тематичної групи; значення мають схожу лексичну сполучуваність; є тільки прямими, або тільки

переносними; мають однакове стилістичне забарвлення; мають однаковий обсяг протилежних значень; мають аналогічну контекстуальну сполучуваність [4]. Симетрична енантіосемія належить до узуальної, чистої енантіосемії. Протилежність значень у них чітка, повна, не викликає сумнівів.

Несиметрична енантіосемія – це протиставлення значень, що мають тематичну часткову однорідність, предметну віднесеність, що не збігається, і не діаметральну, а зміщену протилежність [4]. Таким чином, основною причиною появи несиметричної енантіосемії служить різна сполучність значень енантіосемічних слів, яка тягне за собою невідповідність лексико-семантичних варіантів усередині лексичної одиниці. В результаті дослідження лексико-семантичної *несиметричної енантіосемії* німецької мови Г. Острікова виокремлює такі її різновиди: 1) *енантіосемія з різним обсягом значень* (на прикладі дієслова *auskleiden*), 2) *енантіосемія з різною сполучністю значень* (на прикладі дієслова *abhängen*), 3) *енантіосемія зі зміщеною протилежністю значень* (на прикладі дієслова *anhalten*), 4) *енантіосемія з протилежністю значень за периферійними семами* (на прикладі дієслова *abketten*), 5) *енантіосемія з різним обсягом значень і зі «зміщенням» протилежності* (на прикладі дієслова *ableben*) [4]. Г. Острікова також вирізняє такі *несиметричні енантіосемічні лексеми*: 1) *директивні* (реверсивні, утворюються за допомогою конверсії); 2) *сполучувані* (надають альтернативні інтерпретації залежно від семантики сполучуваних компонентів); 3) *іронічні* (семантичні пересуви, які базуються на іронії); 4) *антиіронічні* (належать до іронічних, де позитивна іронія використовується для непрямого вираження негативної оцінки або критичних ремарок); 5) *евфемістичні* (позначають протилежні значення через евфемізм); 6) *конверсивні* (коли агенс та реципієнт стають у різні позиції); 7) *несистематичні* (позначають лексеми, які мають контрастивний характер суто в індивідуальному плані) [4]. Слова з несиметричною семантикою протилежних значень зазвичай належать до *оказіональної енантіосемії*, яка обумовлена контекстом та ситуацією.

П. Лутцайер віднайшов близько 6000 енантіосемічних лексем на матеріалі німецької мови й розрізняє 5 типів протилежних значень:

1) *протиставлення несумісного типу* – окремі значення є контрарними;

2) *протиставлення антонімічного типу* – мовна одиниця здатна до градації, окремі її значення є контрарними;

3) *протиставлення комплементарного типу* – відповідні лексико-семантичні варіанти є контрадикторними;

4) *протиставлення конверсивного типу* – мовна одиниця має контрарні лексико-семантичні варіанти з ідентичними аргументами, як у векторних дієслів;

5) *протиставлення реверсивного типу* – лексична одиниця має контрарні лексико-семантичні варіанти, які стосуються чітко виражених початкових і кінцевих станів [7].

Класифікацію Г. Яцківської, на матеріалі англійської та французької мов, доповнив М. Бродський [4]. Вчений виокремив наступні види енантіосемії:

1. *Мовленнєва або емоційно-оціночна енантіосемія* (про-являється на фонетичному рівні мови при певному інтонаційному звучанні фрази, не фіксується словниками). Мовленнєва енантіосемія найчастіше виникає після слів, що виражають

ставлення мовця до предмета розмови, суб'єктивну оцінку повідомлюваного. За звичай це слова, що позначають емоції (*радість, щастя, веселоці, страх*), слова, що позначають узагальнену оцінку (*гарно, красиво, добре*) та модальні слова, у яких розрізнявачем антонімічних значень виступає інтонаційна структура [4]. Даний вид енантіосемії передбачає, що при певній інтонації значення слова змінюється на протилежне: *Bon travail, Хороша робота (Ти чудово справився)*, або ж *Tu vas zipsuav*. В даному випадку слово *bon* можна вимовити з нейтральним тембром, зі спадним тоном, що сприйматиметься як констатація позитивної дії. Якщо це саме слово вимовити з інтонацією зневаги, презирства, то слово набуде протилежного значення. В даному випадку лексичне значення суперечить інтонаційному. У стилістичному аспекті – це явище іронії, глузливого вживання слів або виразів позитивного значення в протилежному розумінні. До цього виду енантіосемії належать слова, які від самого початку не мають енантіосемічне значення.

II. Мовна енантіосемія. Джерелами мовної енантіосемії є граматики мови або її словниковий запас. Її підвидами є: **лексична, фразеологічна та граматична енантіосемія.** Відповідно до цих підвидів енантіосемії М. Бродський використовує таку термінологію: *енантіолексеми, енантіосемічні слова, енантіограмми.*

1. Лексична енантіосемія ділиться на підвиди:

1.1. Синхронна внутрішньомовна енантіосемія (протилежне значення в словах однієї і тієї ж мови): фр. *attiédissement* – 1) потепління; 2) охолодження, збайдужіння. Сюди автор відносить **внутрішньодіалектну та міжваріантну енантіосемію** (зустрічається у межах фразеологічної енантіосемії).

1.2. Синхронна міжмовна енантіосемія (наявність протилежних значень у етимологічно тотожних слів у споріднених мовах рос. *черствый* – несвіжий та чес. *cerstvý* – свіжий).

1.3. Діахронна внутрішньомовна енантіосемія: 1) зміна в ході історичного розвитку значення слова до протилежного: фр. *à boulevue* – уст. подумавши, ясно розуміючи обстановку та суч. швидко, без довгих слів; необачно, нерозсудливо; 2) поява в ході історичного розвитку двох слів етимологічно споріднених і схожих за звучанням, які на одному етапі історичного розвитку мають у мові протилежні значення.

1.4. Діахронна міжмовна енантіосемія (результат запозичення різними мовами нейтрального значення слова, яке розвивається і оформляється у них у вигляді двох протилежних значень) лат. *hostis* – ворог та нім. *Gast, guest* – гість.

2. Фразеологічна енантіосемія (зовнішня форма суперечить змісту) англ. *he can't half swim* – він чудово плаває та він зовсім не вміє плавати. Також існує ряд фразеологізмів, які несуть у собі два протилежних значення, наприклад, рос. *вертеться в голове* – не згадати і постійно виникати у свідомості [4].

3. Граматична енантіосемія. Її підвидами є **синтаксична та морфологічна енантіосемія** або **енантіосемія частин мови.** Лінгвіст також зазначив, що деякі вчені (Є. Жаркова, І. Пете, В. Шерцль) вважають, що граматична енантіосемія полягає у змішуванні перехідних і неперехідних, активних і пасивних значень: фр. *guérir* – лікувати і одужати, рос. *чтение Пушкина* – читають Пушкіна і Пушкін читає; у поєднанні в одній лексемі в різних контекстах доконаного і недоконаного видів, перехідності і неперехідності у дієслів, одиниці і мно-

жини, істоти чи неістоти у іменників, поєднання в одній формі значень чоловічого і жіночого роду в іменників, ознак якості й відносності в прикметниках. Е. Жаркова розглядає метонімію як засіб розвитку граматичної енантіосемії на прикладі лексеми *рыба*: 1. Пойманная рыба была большой; 2. Рыба дышит жабрами [4].

М. Бродський також досліджував **енантіосемію**, що виявляється **на текстовому рівні**, однак цей підвид енантіосемії є малодослідженим [4].

У лексичній енантіосемії М. Бродський виокремлює такі типи зв'язків між протилежними значеннями лексем:

- 1) контрарні (*fast* – міцний, твердий; стійкий та швидкий);
- 2) контрадикторні (*accident* – випадок та нещасний випадок);
- 3) конверсивні (*capitulate* – капітулювати та заст. вести переговори, укласти угоду);
- 4) векторні (*respire* вдихати та видихати) [4].

Діахронічний аспект енантіосемії в англійській мові досліджувала О. Шелестюк. Її типологія спирається на опозиції:

- 1) **синхронна – діахронна;**
- 2) **мовна – мовленнєва;**
- 3) **лексична – граматична;**
- 4) **лексемна – фразеологічна;**
- 5) **денотативна – конотативна;**
- 6) **внутрішньомовна – міжмовна** [6].

На матеріалі сучасної болгарської мови В. Червоножка розробила семантичну класифікацію **лексичних та фразеологічних енантіосемів** на основі трьох критеріїв і розглядала енантіосемію як різновид антонімії:

1) різних **видів протилежності**, унаслідок чого диференціюються такі типи енантіосемії:

- **векторний** (значення співвідносяться з різними денотатами і виражають певну спрямованість);
- **градуальний** (протилежні значення співвідносяться з різними денотатами, а диференційні семи у структурах таких значень виражають «мінімальний – максимальний ступінь вияву ознаки предмета або дії»);
- **комплементарний** (протилежні значення співвідносяться з різними денотатами і виражають комплементарні ознаки, які не мають проміжних ступенів вияву, в результаті чого заперечення однієї з них веде до ствердження іншої);
- **конверсивний** (відображає ту саму денотативну ситуацію з протилежних сторін);

2) різного **характеру зв'язку значень мовних одиниць з явищами дійсності**, на основі чого здійснюється поділ на **номінативну та емоційно-оцінну енантіосемію** (протиставляються полярні емоційно-оцінні елементи значень мовних одиниць);

3) **характеру полярних сем у структурах протилежних значень** енантіосем, унаслідок чого виявляються семантичні типи цих мовних одиниць у межах номінативної та емоційно-оцінної енантіосемії [8, с. 6–9].

Перші спроби типологізації енантіосемії в українській мові зробила Т. Федоренко. Дослідниця розмежовує **лексичну, афікальну та емоційно-експресивну енантіосемію**, і зазначає, що в українській мові енантіосемія частіше зустрічається у дієслів та прикметників і рідше в іменників та прислівників [2]. О. Тараненко виокремив наступні види енантіосемії: **лексична** (розвиток нового значення слова, яке стає проти-

лежним вихідному), *фразеологічна* (проявляється як антифразис), *граматична* (виявляється в префіксальних дієсловах та їх дериватах унаслідок наявності протилежних значень у самих префіксів), *синтаксична* (виявляється по лінії категорії модальності), *морфологічна* (виявляється у формуванні двовидових дієслів, у переходах між активним і пасивним значеннями), *лексико-синтаксична* (конверсія, каузативні дієслова) [9, с. 158–159].

М. Донець розрізняє *мовну (історичну), мовленнєву* (результат прагматичної настанови, в основі якої лежить поляризація значень, контрадикторність в емоційно-оцінному аспекті, ускладнення семантичної структури відповідних лексичних або фразеологічних одиниць у тому чи іншому контексті), *семантичну, конотативну енантіосемію* [10].

Н. Бойко розрізняє *нейтральну лексичну* та *експресивну енантіосемію*. Характерною рисою *нейтральної лексичної енантіосемії* є поляризація денотативних сем, особливістю ж *експресивної енантіосемії* є конотативні семи [11].

На матеріалі української мови В. Іващенко розробила класифікацію за критеріями: «причина – наслідок», «діахронія – синхронія», «рівень мови». Розглянемо детальніше.

І. Причина – наслідок мовних змін (первинна / вторинна енантіосемія). Дослідниця допускає використання терміна *прамовний енантіонім (енантіосем) / вторинний енантіонім (енантіосем)*.

1. Первинна енантіосемія є причиною мовних змін, «коли одне первісно енантіосемічне, або семантично дифузне слово розділяється на два в результаті фонетичних модифікацій або словотворчих процесів» [4, с. 145].

2. Вторинна енантіосемія є результатом мовних змін, «коли в семантичній структурі того самого слова в процесі його розвитку з'являється поляризація сем, семем, конотем, що продукує полісемію мовного знака – слова, морфеми, графеми, фразеологізму, стійкої сполуки, речення тощо» [4, с. 145].

II. Мовна система – мовна (внутрішньомовна) енантіосемія, яку диференціюють:

1. За критерієм діахронії – синхронії: діахронна / історична – синхронна енантіосемія, яка має наступні різновиди:

– *внутрішньомовна діахронна / історична енантіосемія* «розвивається у системі однієї мови, розкриваючи зміни значення слова до протилежного, які відбуваються з плином часу» [4, с. 145]. Такий вид енантіосемії виникає тоді, коли слово змінило своє значення на протилежне, або слово набуло нового протилежного значення, зберігаючи своє первісне значення.

– *внутрішньомовна синхронна енантіосемія* – виявляється у системі однієї мови, розкриваючи зміни значення слова до протилежного, які збігаються у часі, відбуваються паралельно).

2. За мовнорівневим статусом (поляризація семантики на всіх мовних рівнях): *лексична – фразеологічна – граматична (словотвірна – морфологічна) – комбінована енантіосемія*. Відповідно до вищезгаданих різновидів енантіосемії В. Іващенко використовує наступну термінологію: *енантіолексема (енантіосемема / енантіосем)*, *енантіофразема (фразеологічний енантіосем / фразеологічний енантіонім)*, *енантіографема, енантіоморфема*.

– *лексична енантіосемія* (виявляється на лексичному рівні мовної організації як поляризація зовнішньої форми

слова і його лексичного значення, сем у межах того самого лексичного значення, лексичних значень у семантичній структурі слова):

- *власне лексемна* (поляризація форми і змісту в цілому);
- *семна* (поляризація сем, коли у тому самому або в різних значеннях слова розвивається антисемність);
- *семемна* (поляризація семем або значень у слові);
- *фразеологічна енантіосемія* (виявляється на фразеологічному рівні мовної організації як антифразис, поляризація форми і змісту, елементів змісту або компонентів форми):
- *власне фраземна* (поляризація форми і змісту в цілому);
- *семна* (поляризація сем як елементів змісту);
- *семемна* (поляризація семем як елементів змісту);
- *онімна* (поляризація компонентів форми як у кореляції з відповідними елементами змісту, так і безвідносно до неї);
- *граматична енантіосемія* (виявляється на рівні словотвірних, морфологічних та синтаксичних одиниць, категорій, форм):

власне граматична (виявляється на рівні граматичних значень, коли один мовний знак або одна словоформа, поєднує протилежні граматичні значення):

- у дієслів (поєднання в одному слові доконаного й недоконаного виду, зокрема в двовидових дієсловах; перехідності й неперехідності);
- в іменників (поєднання в одному слові однині й множини);
- *словотвірна* (виникає на рівні словотвірних значень та словотвірних типів, які за тих самих словотвірних зв'язків виражають протилежні значення):
- *афіксальна* (зумовлена поляризацією словотвірного значення афікса на тлі лексичного значення твірного слова, тобто коли афікси беруть опосередковану участь в антонімічному протиставленні мотиваторів); *префіксальна; суфіксальна*;
- *онімна / енантіосемія складних слів* (лексико-семантична поляризація складних слів, утворених способом основно-та словоскладання): *комполитна* (напр., *чорно-білий*), *юкстаполитна* (напр., *батько-мати*);
- *морфологічна* (виникає на рівні морфологічних одиниць):

– *морфемна* (виникає на рівні морфем);

– *комбінована енантіосемія* (виявляється в поєднанні кількох різновидів енантіосемії / енантіонімії):

• *лексико-словотвірна* (виникає на рівні словотвірних значень та словотвірних типів, які за тих самих словотвірних зв'язків за допомогою певних морфем виражають протилежні і словотвірні, і лексичні значення);

• *лексико-граматична* (граматичне протиставлення, що виявляється як семантична поляризація або поєднання протилежних значень у межах однієї форми) [4, с. 146–148].

В. Іващенко також виокремлює *частинимовну, синтаксичну, нейтральну* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що ґрунтується на поляризації денотатів з нульовою оцінкою, виражає невизначеність, інколи відображає можливість існування протилежних точок зору) та *раціонально-оцінну* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що ґрунтується на поляризації денотативно-оцінних сем), *номінативну, мовленнєву (контекстуальну, текстову), конотативну (емоційно-оцінну/амбівалентну)* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що ґрунтується на поляризації

денотативно-емоційно-оцінних сем, тобто відображає одночасну наявність двох протилежних почуттів або бажань і виражає протилежність направленості відносно певної точки відліку, протилежність результатів тієї самої дії, протилежність початку й кінця, протилежність каузації – ліквідації), *стилістичну, амбівалентну, оказіональну, повну або часткову, комбіновану, лексико-синтаксичну, загальномовну/узуальну енантіосемію* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється в загальномовному континуумі), *діалектну енантіосемію* (виявляється в діалектах), *термінолектну / термінологічну енантіосемію* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється в термінолектах / термінологіях), *соціолектну енантіосемію* (типологічний різновид мовної енантіосемії, що виявляється в соціолектах), *конотативну енантіосемію / енантіокомотемію* (типологічний різновид мовленнєвої енантіосемії контекстуально репрезентованої поляризацією або додаткового значення мовної одиниці, яке нашаровується на денотативне значення, або поляризацією конотативних сем, семем), *риторичну енантіосемію* [4].

Т. Федоренко нараховує в українській мові майже 2 тисячі лексичних одиниць, які мають семи, протиставлені за однією чи більше диференційними ознаками [2].

У французькій мові І. Смушинська виокремила наступні види енантіосемії:

1) *мовна – мовленнєва енантіосемія*;

2) *за структурою і ступенем вияву: повна енантіосемія* (абсолютна структурна відповідність одного значення слова іншому *hôte*) та *неповна* (одне з протилежних значень модифікується аналітичним способом *obliger qn* – робити послугу комусь, *obliger qn à faire qch* – змушувати когось щось робити);

3) *за необхідністю контексту: абсолютну енантіосемію* (*pitoyable, sacré*) та *релятивну*, в якій значення визначається оточенням енантіосемії, її дистрибуцією: *recevoir la sanction* – отримати схвалення, *sanction pénale* – кримінальне покарання, *prendre des sanctions* – вжити санкції;

4) *за функцією: логічну (чи номінативну) енантіосемію*, яка стосується номінативного, стилістично немаркованого значення (типу *profondeur*) та *афективну (емоційно-оцінну)*, при якій актуалізується емоційний компонент значення: *perle* – зразок, ідеал, *les perles des étudiants* – грубі помилки студентів, а отже, йдеться також про розмежування *денотативної / конотативної енантіосемії*;

5) *з огляду на граматичний, частиномовний критерій* І. Смушинська виокремлює *субстантивну енантіосемію*, представлену іменниками (*handicap*), *ад'єктивну*, що реалізується у прикметників (*terrible*), *дієслівну (apprendre)*, *адвербіальну (certainement)*, *прономінальну*, репрезентовану займенниками (*personne, rien*), *визукову (ah!, oh!)*;

6) *зважаючи на образний характер* французької мови, властивою для неї є опозиція *лексична (чи лексемна) / фразеологічна енантіосемія (prendre en grippe)*;

7) зокрема мовленнєва енантіосемія може проявлятися не лише на *лексико-семантичному рівні*, але й на *синтаксичному* (наприклад, *faire le tour*), тобто може йтися про *синтаксичну енантіосемію*, а можливо, навіть, *дискурсивну*: наприклад, *bonjour, les vacances!* може означати «j'ai perdu mon billet»;

8) полісемічна «пластичність» притаманна одиницям, меншим, ніж слово, наприклад, морфемам: суфікс *-on* може мати

у французькій мові як димінутивне значення (*ourson, aiglon*), так і огмантативне (*caisson, ballon*), отже, йдеться про розмежування *лексичної / граматичної енантіосемії*;

9) *стильова енантіосемія*, оскільки, вона характерна як для *français standard*, так і для розмовного мовлення, терміносистем, французького арго тощо;

10) *синхронічна та діахронічна енантіосемія*;

11) цікаві результати може показати порівняння французької та української мов в плані виділення *внутрішньомовної та міжмовної енантіосемії*: збіг часто пояснюється інтерпретацією символів, характерних для обох мов (*serpent – perfidie / sagesse, chien – fidélité, mais aussi temps de chien*); з іншого боку, те саме значення може виражатися лексемами-антонімами (повними чи векторними) як-от: пізня година – *heure avancée*, мати перед очима – *sous les yeux*, снігова баба – *bonhomme de neige* тощо [6, с. 450–451].

В арабській мові енантіосемію досліджували Г. Bohas та К. Bachmar. Вчені виокремлюють такі типи енантіосемії: *фонологічна енантіосемія; морфологічна енантіосемія; лексична енантіосемія* [12].

Вчені арабісти зазначають, що в арабській мові спостерігається надмірна енантіосемія [13]. Д. Коен у своїй праці «L'ambivalence dans la culture arabe» назвав 450 енантіосемічних слів, наприклад: *tawlā* 1) господар, володар; 2) слуга; *fasfasa* 1) темніти, меркнути; 2) світліти; *dafufa* 1) збільшуватися; 2) зменшуватися, слабшати [14].

Висновки. Проведений аналіз підтверджує, що лексико-семантична категорія енантіосемії не є рідкістю, що дозволяє розглядати її як одну з мовних універсалій, яка реалізується на різних рівнях мови та властива різним мовам світу. Встановлено, що у лінгвістів немає спільної думки щодо визначення енантіосемії й розглядають її як різновид антонімії, омонімії, полісемії, а також як омоантонім та маргінальний феномен. Розглянуто найбільш поширені класифікації енантіосемічних лексем на матеріалі різних мов: англійської, арабської, болгарської, єгипетської, німецької, російської, української, французької. З'ясовано, що енантіосемічні лексеми класифікуються за різними критеріями. Характерними для всіх мов є такі види енантіосемії: синхронічна – діахронічна; мовна – мовленнєва; лексична – фразеологічна; внутрішньомовна – міжмовна; граматична; потенційна.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробленні типологічної класифікації енантіосемії на матеріалі французької мови.

Література:

1. Abel C. Über den Gegensinn der Urworte. Leipzig : Verlag von Wilhelm Friedrich, 1884. 65 s.
2. Федоренко Т. О. Джерела енантіосемії в українській мові на загальномовному тлі. *Українська мова*. 2010. № 2. С. 60–75.
3. Соколов О. М. Про дієслівну енантіосемію в російській та болгарській мовах. *Проблеми слов'янознавства*. 1980. Вип. 21. С. 90–97.
4. Іващенко В. Л. Типологізація енантіосемії в українській мові за критеріями «причина – наслідок», «діахронія – синхронія», «рівень мови». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2011. Вип. 28. С. 144–149.
5. Іващенко В. Л., Федоренко Т. О. Енантіосемія в парадигмі мовних та мовленнєвих явищ : основні напрями концептування. *Мовознавство*. 2009. № 2. С. 48–60.

6. Смушинська І. В., Бойко О. О. Енантіосемія у сучасній французькій мові : основні проблеми. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2012. Вип. 21. С. 440–453.
7. Lutzeier P. R. Wörterbuch des Gegensinns im Deutschen. In 3 Bd. Berlin, Boston : De Gruyter, 2007. Bd. 1. S. 17.
8. Червоножка В. С. Енантіосемія в сучасній болгарській мові : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.03. Київ, 2002. 20 с.
9. Тараненко О. О. Енантіосемія. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2000. С. 158–159.
10. Донець М. М. Історія та лінгвістичний статус поняття «енантіосемія». *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*. 2008. Вип. 53. № 798. С. 17–20.
11. Бойко Н. І. Експресивна енантіосемія в сучасній українській літературній мові. *Наука і сучасність* : зб. наук. пр. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : Логос, 1999. Вип. 2. Ч. 2. С. 170–180.
12. Bohas G. et Bachmar K. L'énantiosémie dans le lexique de l'arabe classique. Peeters Louvain-la-neuve, 2017. 213 p.
13. Zuckermann G. Language Contact and Lexical Enrichment in Israeli Hebrew. Palgrave Studies in Language History and Language Change. Cambridge, United Kingdom : Palgrave Macmillan, 2003. 304 p.
14. Cohen D. Addad et ambiguïté linguistique en arabe. Brill, 1961. 169 p.

Nikolaiesku E. Enantiosemic lexemes: features of the definition and classifications

Summary. The interest of modern linguistics in lexical semantics, in particular in the issues of enantiosemy, its place, typology in this system determines the relevance of the research. The purpose of the article is to review the typological varieties of enantiosemic lexemes in linguistic works of the XX–XXI centuries. In accordance with the tasks of the work, the essence of the concept of "enantiosemy" is clarified – a lexical-semantic phenomenon in which

one polysemantic lexeme has seven structural opposites. It manifests itself in the process of speech on the basis of opposition, opposition within the framework of different semes, semes, but there must be one common seme, which indicates the polysemy of the word. The conducted analysis confirms that the lexical-semantic category of enantiosemy is not uncommon, which allows us to consider it as one of the linguistic universals, which is realized at different levels of language and is characteristic of different languages of the world.

It has been established that linguists do not agree on the definition of enantiosemy and consider it as a type of antonymy, homonymy, polysemy, as well as a homoantonym and a marginal phenomenon. The article considers the most common structural and semantic classifications of enantiosemic lexemes based on the material of different languages: English, Arabic, Bulgarian, Egyptian, German, Russian, Ukrainian, French. It was found that enantiosemic lexemes are classified according to different criteria. The following types of enantiosemy are characteristic of all languages: synchronic – diachronic; language – speech; lexical – phraseological; intralingual – interlingual; grammatical; potential. It was determined that each of the types of enantiosemic lexemes has its own varieties. According to these subtypes of enantiosemy, scientists use the following terminology: enantiolexemes, enantiosemic words, enantiogrammes, literal enantionym (enantioseme) / secondary enantionym (enantioseme), enantiolexema (enantioseme / enantioseme), enantiophraseme (phraseological enantioseme / phraseological enantionym), enantiogramme, enantiomorpheme.

Key words: enantiosemy, enantiosemic lexeme, types of enantiosemy, semantics, polysemy.

*Панасюк Ю. В.,**кандидат філософських наук,**старший викладач кафедри англійської мови з методикою викладання
Криворізького державного педагогічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТАКСОНОМІЇ Б. БЛУМА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КОГНІТИВНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. У статті проаналізовано особливості використання таксономії Блума у контексті розвитку когнітивних навичок студентів на заняттях з англійської мови у ВНЗ. Досліджено та проаналізовано кожен пізнавальний рівень, визначені особливості використання таксономії на заняттях з англійської мови, окреслені подальші перспективи розвитку основних ідей Блума. Зокрема, проаналізовано когнітивні процеси низького та високого порядку в ієрархічній послідовності від простого до складного рівнів. До розумових вмінь низького порядку Блум відносить такі когнітивні процеси, як знання, розуміння та застосування. До розумових вмінь високого порядку належать такі процеси, як аналіз, синтез та оцінка. Відповідно до цілей навчання добирається зміст, засоби та методи, розробляються вправи.

Окрім того, здійснено аналіз оновленої версії таксономії Л. Андерсона та Д. Кратволя, визначено її специфічні риси та основні відмінності. Виходячи з класичної концепції, оновлена таксономія також налічує шість рівнів розумових навичок, які представлені в ієрархічному порядку (від простих до складних) і включають в себе запам'ятовування, розуміння, використання, аналіз, оцінювання і створення.

Встановлено, що ключовою відмінністю таксономії Андерсона і Кратволя є виокремлення знань і пізнавальних процесів в окремі субстанції. Вчені виділяють чотири категорії знань, такі як: фактичні, концептуальні, процедурні та метакогнітивні.

Досліджено, що з метою розвитку когнітивних навичок студентів на заняттях з англійської мови викладачем застосовуються запитання, які є відтворенням різних способів мислення. Необхідність в структурованому підході під час запитань може забезпечити отримання відповідей від найпростіших до найскладніших. Проаналізовано запитання різного типу, такі як: буквальні запитання, запитання на ерудицію, запитання на вироблення оцінок і суджень тощо.

Автор доходить висновку, що використання класичної або оновленої моделі відкриває значні перспективи у контексті розвитку когнітивних здібностей студентів незалежно від їх початкового рівня. Головне завдання для викладача – підібрати найбільш якісну систему завдань, яка забезпечить максимальний розвиток пізнавальних інтересів і когнітивних здібностей студентів.

Ключові слова: таксономія, когнітивні навички, критичне та творче мислення, знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання, створення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Війна, пандемія, стрімкий розвиток інформаційних технологій, діджиталізація всіх сфер життєдіяльності людини, онлайн-навчання та інші виклики XXI століття знайшли своє відображення в розвитку освіти та науки України. Досліджуючи сучасний стан освітніх процесів, можна помітити певний дисонанс між науково-технічним прогресом і освітою, в якій останнім часом спостерігаються значні кризові явища. Це зумовлено, в першу чергу, необхідністю миттєво реагувати на зміни в суспільстві та адаптуватися до новостворених умов. Все це викликає потребу в розробці таких технологій навчання та викладання, які, з одного боку, будуть відповідати індивідуально-психологічним особливостям студентів, а з іншого, забезпечать ефективний розвиток когнітивних процесів розумової діяльності.

Оскільки міжнародне співробітництво здійснюється переважно англійською мовою, вагоме місце в налагодженні нових контактів посідає ефективне оволодіння вміннями і навичками професійної англомовної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку та становлення когнітивних процесів навчання перебувало у фокусі уваги як зарубіжних, так і українських дослідників. Зокрема, даним науковим аспектом займалися Б. Блум [1], Д. Брунер, К. Мередіт, Д. Клустер, Д. Халперн, Д. Стіл, М. Ліпман, С. Метьюз, Р. Пауль, Р. Стернберг, А. Кроуфорд, Ч. Темп, Дж. Керол, С. Сполдінг, Д. Хамблін, а в українській науці – А. Алексюк, В. Бондарь, В. Вонсович, Кучера О., Суродейкіна Т. [2], В. Лозова, І. Підласий [3], А. Фурман [4] та ін.

Кожна концепція, розроблена тим чи іншим дослідником, носить свій специфічний характер і не може бути механічно застосована в українському освітньому середовищі без урахування цілої низки критично важливих особливостей, таких як: цілі та умови навчання, психолого-педагогічні характеристики навчального процесу, соціокультурний аспект та перспективи розвитку різних галузей та сфер. В зв'язку з цим видається доцільним розширити та поглибити як теоретичні аспекти даного питання, так і визначити основу практичних напрацювань, враховуючи специфіку освітніх процесів в Україні, які особливо сильно трансформувалися з початком повномасштабного вторгнення країни-агресора.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування ефективності використання таксономії Блума для розвитку когнітивних здібностей студентів у ВНЗ на заняттях з англійської мови. Реалізація мети передбачає виконання наступних завдань: 1) дослідити та проаналізувати кожен рівень таксономії Блума, а також порівняти її з оновленою версією Л. Андерсона та Д. Кратволя; 2) визначити особливості вико-

стання таксономії на заняттях з англійської мови; 3) окреслити подальші перспективи залучення таксономії в освітній процес.

Виклад основного матеріалу. Розроблена в 50-х роках ХХ ст. професором Чиказького університету Б. Блумом модель пізнавальних процесів набула нового звучання в сучасному суспільстві. Блум, виходячи з власних спостережень, дійшов висновку, що незважаючи на природні здібності та таланти, їх повноцінний розвиток можливий за умови дотримання певних правил та вимог, залучення необхідних освітніх та виховних прийомів. У процесі навчання студент повинен вміти аналізувати, диференціювати, порівнювати, узагальнювати, оцінювати, аргументувати, створювати нове тощо. Будь-яке з цих завдань відповідає певному пізнавальному рівню, а також забезпечує розвиток когнітивних здібностей високого та низького порядків. Блум створив таксономію, розмістивши когнітивні процеси низького та високого порядку в ієрархічній послідовності від простого до складного рівнів. До розумових вмінь низького порядку Блум відносить такі когнітивні процеси, як знання, розуміння та застосування. До розумових вмінь високого порядку належать такі процеси, як аналіз, синтез та оцінка. Відповідно до цілей навчання добирається зміст, засоби та методи, розробляються вправи [1, с. 123–129].

Розглянемо перш за все розумові вміня низького порядку. Виходячи з таксономії Блума, *знання* відносяться до найнижчого рівня і включають в себе запам'ятовування та відтворення тієї чи іншої інформації, це механічний процес оволодіння новими поняттями, ключовими термінами, принципами, методами, фактами тощо. На заняттях з англійської мови на даному рівні можна запропонувати завдання, які включають в себе такі імперативи, як: надайте визначення, заповніть пропуски, поєднайте різні частини речення, запам'ятайте правило тощо.

На рівні *розуміння* студент демонструє такі навички і вміня, як здатність подавати інформацію в іншій формі (перефразування), встановлювати зв'язки між новим і вже вивченим матеріалом, прогнозувати подальший напрямок розвитку тієї чи іншої проблеми. На цьому етапі видаються доречними наступні завдання: перекладіть, перекажіть уривок своїми словами, поясніть основну ідею статті, розташуйте в хронологічній послідовності, оберіть правильний варіант тощо.

На рівні *застосування* відбувається використання вже відомої інформації в нових життєвих ситуаціях без підказок з боку викладача. Студент вміє застосовувати правила, принципи, знання здобуті раніше в нових обставинах. На заняттях з англійської мови можна залучити такі завдання: наведіть приклади, як одне поняття пов'язано з іншим, застосуйте нові лексичні одиниці, використайте ту чи іншу граматичну структуру, продемонструйте, які особливості має певне поняття, проілюструйте ситуацію тощо.

Проаналізуємо розумові вміня високого порядку. Під час *аналізу* студент демонструє вміня виділяти частини цілого, порівнювати їх, може виокремити причини та наслідки, встановити послідовність, структурувати основні елементи, окреслити подальші перспективи. Студенти можуть виконувати завдання на порівняння, визначення ключових компонентів, виявлення спільних та відмінних рис, встановлення зв'язків між окремими частинами, а також визначення функцій, наприклад, стилістичних зворотів тощо.

На рівні *синтезу* відбувається комбінування раніше вивченого матеріалу з новими знаннями з метою отримати новий

продукт. Студентам можуть бути запропоновані завдання на створення проєктів, презентацій, вікторин, онлайн-квестів, розроблення, наприклад, плану уроку або завдань для школярів з тієї чи іншої теми. Доцільними будуть завдання на узагальнення, об'єднання, перегрупування тощо. Важливо акцентувати увагу студентів на вмінні обґрунтовувати свою позицію, пояснювати власну точку зору, робити висновки.

Останнім рівнем в таксономії Блума виступає *оцінювання*. На цьому етапі, який на думку Блума, є одним з найважливіших, відбувається оцінювання важливості тієї чи іншої інформації, робиться висновок, чому саме дана позиція є більш прийнятною і т.д. Студенти переконують, обґрунтовують, доводять, рекомендують, перевіряють, оцінюють, піддають сумніву, демонструють навички критичного мислення. Завдання можуть включати в себе визначення ефективних чи неефективних методів навчання, перерахування переваг або недоліків певного винаходу, ситуації тощо.

Згодом в таксономії Блума були виявлені як переваги, так і недоліки, що викликало значну кількість дискусій і суперечок, було зроблено декілька уточнень, результатом чого стала оновлена концепція на чолі з когнітивними психологами Л. Андерсон і Д. Кратволь, яка була представлена широкому загалу в 2001 році [5]. Оновлена таксономія, базуючись на класичній версії, також налічує шість рівнів розумових навичок, які представлені в ієрархічному порядку (від простих до складних) і включають в себе запам'ятовування, розуміння, використання, аналіз, оцінювання і створення. Як бачимо, в даній концепції відсутній рівень синтезу, а перевага надається креативному компоненту, який передбачає здатність створювати нове та реалізуватися в якості особистості, яка наділена творчим потенціалом. Варто зазначити, що використання оновленої чи більш застарілої моделі відкриває значні перспективи у контексті розвитку когнітивних здібностей студентів незалежно від їх початкового рівня. Головне завдання для викладача – підібрати найбільш якісну систему завдань, яка забезпечить максимальний розвиток пізнавальних інтересів і когнітивних здібностей студентів.

В оновленій концепції спостерігається ключова відмінність від її класичної версії і вона полягає в тому, що Андерсон і Кратволь розрізняють знання і пізнавальні процеси. Вчені виділяють чотири категорії знань, такі як: фактичні, концептуальні, процедурні та метакогнітивні [6].

Фактичні знання включають в себе основну інформацію про певні елементи, складові, терміни тощо. Ключові знання охоплюють ті знання, які відповідають за зв'язки між окремими частинами, тобто до даної категорії входять знання класифікацій і категорій, принципів і узагальнень, теорій, моделей та структур. До процедурних знань належать знання як виконати ту чи іншу операцію, тобто знання алгоритмів, методів та процедур, а також знання критеріїв для визначення, коли застосувати відповідну процедуру. До *метакогнітивних знань відносяться* знання людини про процеси мислення. Такі знання пов'язані з технологіями запам'ятовування та відтворення інформації, пізнанням та самопізнанням [7, с. 83].

На різних рівнях пізнання можна оволодіти різним видом знань, в залежності від поставлених цілей. Ефективне оволодіння новою технологією навчання забезпечить доступ до когнітивних процесів, які є необхідними не тільки для побудови успішної професійної кар'єри, а й вирішення проблемних

ситуації [8]. В зв'язку з цим можна стверджувати, що таксономія Блума є не тільки необхідним для викладача механізмом побудови і планування заняття, а й методом технології розвитку когнітивних навичок, які належать до мовленнєвих навичок високого порядку і включають в себе розвиток критичного мислення та творчого потенціалу, здатність до аналізу та самоаналізу тощо.

Заміна категорії «синтезу» в оновленій парадигмі на категорію «створення» свідчить про те, що Андерсон і Кратвіль вважають «творче мислення більш складною формою інтелектуальної діяльності», яка пов'язана зі зміною моделі мислення і розвитком критичного аналізу [7, с. 84].

Критичне та творче мислення є результатом навчання, що забезпечується не тільки формуванням практичних навичок та вмінь на заняттях з англійської мови, а й навичками сприйняття нової інформації, оцінюванні ідей та концепцій з власної позиції та переконань, ефективного здобуття не тільки фактичних знань, а й концептуальних, процедурних та метакогнітивних.

З метою розвитку когнітивних навичок студентів на заняттях з англійської мови викладачем застосовуються запитання, які є відтворенням різних способів мислення. Необхідність в структурованому підході під час запитань може забезпечити отримання відповідей від найпростіших до найскладніших. На думку Сандерса, це можуть бути запитання різного типу, такі як: буквальні запитання, запитання на ерудицію, запитання на вироблення оцінок і суджень тощо [9].

З точки зору деяких дослідників, буквальні запитання розраховані на відтворення певної інформації та механічне запам'ятовування. Відповіді на такі запитання можуть бути знайдені в тексті і вимагають певної концентрації уваги для пошуку правильного варіанту. Буквальні запитання носять прямолінійний характер і передбачають чітку і виважену відповідь. На заняттях з англійської мови такі запитання будуть пов'язані з відтворенням граматичних правил, лексичних одиниць (сталих виразів, ідіом, фразових дієслів тощо), окремих уривків тексту і т.д.

Запитання на переформулювання вимагають від студентів інших навичок та вмінь. Зокрема, постає необхідність в трансформації вже відомої інформації в нові форми. Даний тип запитань відноситься до категорії «розуміння» в таксономії Блума і пов'язаний з певним сенсорним досвідом, який студент переживає під час відповіді на запитання такого типу. Зокрема, можуть бути запропоновані такі завдання, коли необхідно задіяти інші когнітивні навички і уявити, наприклад, як виглядало б життя в суспільствах різних типів або описати ситуацію чи подію, спираючись на вже отримані знання.

Запитання на витлумачення спрямовані на встановлення зв'язків між ідеями, фактами, поняттями, концепціями. Студенти повинні обґрунтувати, як різні підходи до вирішення однієї і тієї ж проблеми можуть бути поєднані між собою. Важливою складовою є вміння пояснювати, як пов'язані між собою частини цілого, порівнювати та знаходити спільні та відмінні риси в теоріях та концепціях. Запитання на витлумачення є необхідною ланкою для розвитку критичного мислення, а тому посідають особливе місце в таксономії. Дані запитання відносяться до категорії «застосування» і можуть бути реалізовані у вигляді таких завдань, коли студенту необхідно використати інформацію і продемонструвати логічну послідовність

у висловлюваннях або визначити, чим може бути корисний той чи інший підхід.

Запитання на застосування наявних знань частіше за все пов'язані з вирішенням логічних завдань, які мають місце під час роботи з текстами для читання. Наприклад, в контексті інтерпретації тексту студенти навчаються розв'язувати різні завдання. Зокрема, визначають характер сюжетних ліній, тип кульмінації, виявляють сутність незнайомих сучасному носієві мови діалектизмів, професіоналізмів, термінів, лексичних та фразеологічних архаїзмів та історизмів тощо.

Аналітичні запитання зосереджені на висвітленні суті речей, урахуванні обставин і фактів, які найповніше відображають намір автора. Студенти аналізують вчинки різних людей. Це можуть бути як відомі постаті в кінематографі, літературі, спорті, науці або в будь-якій іншій сфері, так і вигадані герої, які наділені певними рисами. Якщо на думку студентів, характер твору не повністю розкритий, тоді вони можуть розмірковувати над тими механізмами, які могли б його покращити.

Запитання на синтез спираються на значну базу інформації, якою володіють студенти. Запитання такого типу спонукають до творчого розв'язання проблеми і неординарного мислення. Вони є поштовхом для розвитку креативних здібностей і активізації когнітивних навичок високого порядку.

Запитання на оцінювання вимагають від студентів обґрунтування суджень, які є результатом інтеграції нової інформації у власну систему переконань [10]. Наприклад, студентам пропонується визначити, ефективно чи неефективно були використані певні підходи в тій чи іншій ситуації, перерахувати переваги і недоліки, продемонструвати, чи погоджуються вони з думкою автора тощо. Таким чином, студенти мають змогу висвітлити свою власну позицію, поділитися своїми думками і надати оцінку характеристикам різного роду, що забезпечує особистісно-оціночне спрямування навчального процесу.

Використання питань різного типу забезпечують реалізацію таксономії Блума і відповідають певним рівням пізнання і мислення. Кожен тип запитань забезпечує перехід до наступного рівня ієрархічної структури. Головне завдання, яке постає перед викладачем, правильно підібрати комплекс запитань від найпростіших до найскладніших. Даний вибір визначається цілями навчання, рівнем підготовки студентів та очікуваними результатами. Кожен тип запитань відіграє свою унікальну роль. Викладач, який достатньо компетентний у використанні різних типів запитань за таксономією Блума, зможе визначити, чи мали студенти різноманітний досвід в процесі осмислення навчального матеріалу. Згідно з дослідженнями Сандерса, які він опублікував в одній зі своїх робіт, деяким викладачам вдається ефективно використовувати всі шість типів запитань у навчальному процесі, в той час як більшість педагогів продемонстрували досить обмежений набір запитань, що унеможливило повноцінний розвиток когнітивних навичок студентів за таксономією Блума [10].

Ми розглянули класичний комплекс запитань, який відповідає таксономії Блума. Тим не менш, деякі дослідники, наприклад, М. Дж. Іш виокремлює п'ять типів запитань для вдосконалення когнітивних навичок. М. Гелл взагалі виділяє одинадцять типів запитань. Як бачимо, спостерігається певна різниця у кількості запитань.

Таксономія Блума чітко структурована і представляє собою певний «навчальний навігатор», який може бути залучений до мовленнєвого середовища будь-якої країни з урахуванням

Рівень пізнання	Очікувані результати
Знання	Студент знає - фонетичні явища, співвідношення їх форми та значення; - набір граматичних конструкцій й мовленнєвих кліше, що пропонуються для опрацювання в кожному розділі, та особливості їх перекладу; - тематичний краєзнавчий матеріал; - основні граматичні, лексичні та стилістичні особливості перекладу
Розуміння	Студент зможе - визначати соціальні аспекти використання англійської мови (особливості звертань, народної мудрості, ідіоматичних виразів); - розуміти на слух монологічне та діалогічне мовлення
Застосування	- використовувати вивчений лексико-граматичний матеріал в межах програмної тематики в усній і письмовій формах; - робити самостійні усні монологічні повідомлення на будь-яку з запропонованих тем протягом 5-7 хвилин; - проводити бесіду, поступово переходячи від підготовлених запитань до спонтанного мовлення згідно із програмною тематикою, відповідно до заданої комунікативної ситуації та сфери спілкування
Аналіз	- усно реферувати, коментувати та аналізувати прочитані та прослухані тексти, здійснювати зіставлення та порівняння інформації;
Оцінювання	- надавати оцінку презентаціям одногрупників за запропонованими критеріями; - висловлювати власну позицію щодо теми, яка обговорюється
Створення	- створювати власні проєкти, презентації; - розробити план інтерв'ю, анкету тощо.

соціокультурних та лінгвістичних особливостей, що активізує механізми міжкультурної комунікації.

Пропонуємо розглянути, які результати студенти зможуть продемонструвати на різних рівнях оновленої таксономії Блума на заняттях з англійської мови у ВНЗ.

Висновки. Викладений вище теоретичний матеріал свідчить про те, що в контексті вивчення англійської мови окрім практичних умінь і навичок у студентів необхідно розвивати критичне мислення, стимулювати творчий потенціал і сприяти оволодінню механізмами оцінювання інформації. Подальші перспективи дослідження даного питання пов'язані з необхідністю більш детальної розробки навчального планування на основі таксономії Блума і запровадженні навичок працювати в команді, демонструвати вміння вирішувати проблемні ситуації, коригувати план дій за необхідності тощо.

Література:

1. Bloom B. S. *Taxonomy of Educational Objectives: the Classification of Educational Goals*. New York : Longman, 1984. 207 p.
2. Кучера О.Ю., Суродійкіна Т. В. Використання таксономії Блума у процесі розвитку критичного мислення на уроках англійської мови у старшій школі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 42 Том 2. С. 65–71.
3. Підласий І. П. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.
4. Фурман А. В. Модульне-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення: Монографія. Київ : Правда Ярославичів, 1997. 340 с.
5. Anderson, L. & Krathwohl, D.R. *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York : Longman, 2001. 336 p.
6. Дичка Н.І., Павленко О.В. Таксономія Б. Блума в навчанні англійської мови професійного спрямування в XXI столітті. *Молодий вчений*. 2017. № 12. С. 370–373.
7. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі Київ : Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
8. Свердлова І. Дидактичні основи управління когнітивними навичками учнів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2015. № 2 (15). С. 82–87.
9. Sanders Norris M. *Classroom Questions: What Kinds?* New York : Harper & Row, 1966. 192 p.
10. Sanders Norris M. *A Second Look at Classroom Questions*. The High School Journal. Vol. 55, No. 6, Thinking (Mar., 1972). University of North Carolina Press, 1972. Pp. 265–277.

Panasiuk Yu. Peculiarities of bloom's taxonomy in the development of students cognitive skills in the English classroom at the higher education institutions

Summary. The article analyzes the peculiarities of Bloom's taxonomy in the development of students cognitive skills in the English classes at the higher education institutions. Each cognitive level has been analyzed, some features of using the taxonomy are determined, further development of Bloom's key ideas has been outlined. In particular, cognitive processes of low and high levels have been explored and analyzed from simple to complex elements. Bloom considers such cognitive skills as knowledge, understanding and applying as those which are connected to the low level. Analyzing, synthesis and evaluating are considered to be cognitive skills of the high level. Teaching goals determine contents, means and methods, assignments. Moreover, a novel model of the taxonomy by L. Anderson and D. Krathwohl was analyzed, main specific features are determined.

Based on the classical conception, a new taxonomy also has six levels of cognitive skills, which are given in the hierarchical order (from simple to complex ones) and include remembering, understanding, applying, analysis, evaluating and creating.

It is defined, that fundamental difference of Anderson and Krathwohl taxonomy is the division of knowledge and cognitive processes into separate categories. The scientists determine four knowledge categories: factual, conceptual, procedural and metacognitive.

It is researched, that a lecturer involves different kinds of questions, which reflect various cognitive processes. It is usually done in order to develop cognitive skills in students in the English classes. This approach provides a university teacher with necessary answers, from the simplest to the most complicated. Different kinds of questions are analyzed. They are yes/no-questions, erudition questions, evaluation questions etc.

The author comes to the conclusion that using classical or new conception of the taxonomy reveals meaningful perspectives in the development of students cognitive skills in spite of their initial level. The main instructor's assignment is to create the most effective system of tasks, which will provide the development of students cognitive skills.

Key words: taxonomy, cognitive skills critical and creative thinking, knowledge, understanding, applying, analyzing, synthesis, evaluating, creating.

Pasichnyk N.,
*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University*

Syzenko A.,
*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Faculty of Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Pavlenko O.,
*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of English for Engineering No. 1
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*

NEGATION AS A CATEGORY AND ITS REALISATION AT DIFFERENT LANGUAGE LEVELS

Summary. The article explores the category of negation in author's discourse as a phenomenon which has not been sufficiently researched yet. Negation is seen as a complex and multidimensional category both in logic and linguistics. According to L. Hidalgo Downing, negation has been widely discussed by philosophers, psychologists, and linguists for centuries. Negation is one of the main philosophical categories that together with time, space and number represent basic characteristics of the material world. As a logic category, negation is an expression of the negative relations between the notions with the help of special language means. In language, as in the objective reality, negation correlates with affirmation and creates a pairing category with it. By means of negation, the validity of a statement can be rejected or restricted and affirmative utterance may in fact have negative meaning, and vice versa. All the components of the field are divided into affixal and non-affixal negators, where non-affixal negators are represented as multilevel system and take a core position. The means of expressing negation as a grammatical category are hierarchically organized in a system of heterogeneous language units combined by a similar semantic function. The authors suggest that the category functions at three levels: morphological, lexical, and syntactic. On the morphological language level is represented in the form of affixes, which have explicit and implicit components of negation in their semantics. Double or complex negation, called multiple negation, and the presence of two negative words in a clause referred to as a double negation is also investigated in this study. Multiple negation in the language competence is realized through affirmative and negative statements, where in the former double negative equals a positive, and the latter double negative equals a negative. Interestingly, in general discourse the use of multiple negation takes place in very rare cases and double negation is completely omitted in order not to destroy the friendliness of the message. Therefore, having analyzed language levels at which negation is realized we conclude that the category of negation possesses a considerable set of means which in accordance with a certain level of the language hierarchy conveys the grammatical meaning of negation.

Key words: negation, negation paradigm, double negation, complex negation, multiple negation, dialectical unity, affirmation.

Problem statement. The category of negation is a complex and multifaceted issue in the sphere of logic as well as in the field of linguistics that has not received sufficient attention in the latest scholarly investigations.

Analysis of recent research and publications. The category of negation can be examined in various ways. According to L. Hidalgo Downing, negation is one of the major controversial issues discussed by philosophers (Aristotle, I. Kant), psychologists (B. Russell) and linguists (O. Jespersen, Sir R. Quirk, D. Bolinger) for centuries [1], [2, p. 152]. Through negation the validity of the statement is rejected or restricted. According to R. Quirk and S. Greenbaum, all the linguistic means of expressing negation may be divided into:

1. Full negatives, rejecting the validity of (or part of) the statement, like 'no, not, never, neither';
2. Partial negatives, restricting the validity of (or part of) the statement, like 'hardly, rarely, least, few';
3. Implied negatives, like 'avoid, fail, prevent, disregard, unable' [3, p. 221].

Objective. The objective of the article is to investigate the category of negation at different language levels, i.e. morphological, lexical, and syntactic.

Main findings. To describe thoroughly this hierarchically organized system of the means of expressing negation primarily we should examine the simplest morphological level of expressing negation in a sentence and the peculiarities of their functioning there.

One of the most commonly used means of expressing negation in English is negative affixes: *non-, un-, in-* (with its variants *il-, im-, ir-*), *dis-, de-, mis-, anti-* and the suffix *-less*. These morphemes represent a very active instrument in the word-building of the Modern English language. They are notable examples as they correspond to the system of affixes connected by negative semantics and can take part in forming negative antonyms. The meaning of negative morphemes depends on the root morphemes and the grammatical classes to which the words with negative affixes belong.

In present-day linguistics there are some discrepancies with regard to determining the paradigm structure of negative affixes.

Such distinctions are determined by the polysemy of the English lexeme “negative” and a relative unambiguity of the noun “negation”. In the Oxford Advanced Learner’s Dictionary one can find five core components in the lexeme “negative”:

1. expressing refusal or denial;
2. a) lacking in helpful qualities or characteristics;
b) harmful;
3. indicating that a substance or condition is not present;
4. less than zero;
5. containing or producing the type of electric charge carried by an electron.

At least four of these are widely used in linguistic terminology, i.e. negative morpheme, negative connotation, negative prefix.

Therefore, taking into consideration the five above mentioned lexical meanings of the adjective “negative”, we may suggest that there are different lexical shades of negation which are expressed with the help of certain negative affixes. That is why it is appropriate to classify the negative affixes according to the criteria of the core lexical component of negation:

- affixes with the semantic component of refusal: *re-*, *de-* (*repulse*, *refuse*, *deny*) [4, p. 278];
- affixes with the semantic component of absence or lack of a quality: *a*, *un-*, *in-*, *il-*, *ir-*, *im-*, *-less*, *non-* (*unknown*, *imperfect*, *helpless*, *apolitical*) [4, p. 278];
- affixes with the semantic component of “bad” and “falsehood”: *mis-*, *mal-*, *pseudo-* (*misspell*, *pseudogothic*, *malcontent*) [4, p. 278];
- affixes with the semantic component of reverse order: *un-*, *de-*, *dis-* (*unbind*, *dequalify*) [4, p. 279];
- affixes with the semantic component of opposition: *counter-*, *contr-*, *anti-* (*contradict*, *counterpart*) [4, p. 279].

Thus, expectedly, semantic shades of negation correspond to the main meaning components of the lexeme “negative”.

In summary, it has been shown that the category of negation on the morphological language level is represented in the form of affixes, which have explicit and implicit components of negation in their semantics.

In reviewing the literature on the issue of the category of negation in Modern English, researchers explore this category at the lexical level. This suggests that while studying the negative words, it is necessary to determine their parts of speech.

The means of expressing negation at the lexical level are illustrated by:

- Negative particles (not, no);
- Negative pronouns (nobody, nothing, no one);
- Negative adverbs (never, rarely, hardly);
- Negative conjunctions (neither...nor).

Negative adverbs such as *seldom*, *rarely*, *scarcely*, *hardly*, *barely*, *little* and *few* are positive in form are negative in meaning. The existence of the semantic negator in their meaning can be clearly seen in one the examples based on their definitions: *seldom*, and *rarely* (adverbs meaning ‘not often’); *scarcely* and *hardly* (adverbs meaning ‘only just’/‘no longer than’); *little* (determiner or adverb meaning ‘not much’).

Additionally, being the most frequent word for negation in English, the full negative ‘not’ is said to play the key role in expressing negation on the lexical level.

‘No’ expresses negation of the noun-denoted phenomenon and, therefore, does not or can hardly ever combine with other determin-

ers. There are no restrictions as to its co-occurrence with Countable/Uncountable or Singular/Plural.

Negative declarative sentences are the standard from the expressing negation. The scope of negation is determined by the position of the operator of negation relative to the verb and by the boundary of the sentence constituent.

Having analyzed the negation realized at language levels, it is important to mention that the category of negation possesses a considerable amount of means that depending on a certain level of the language hierarchy convey the grammatical meaning of negation.

Turning now to the phenomenon of multiple negation, it is necessary to define it. Double or more complex negation is called multiple negation, and the presence of two negative words in a clause is referred to as a double negation. Double negation is a rule of inference pertaining to the not-operator. It states that when two not-operators cancel each other out, leaving the statement they have been applied to unchanged. When we take a statement and apply two not-operators to it, we’ll just have a very complicated way of saying this statement, because the meaning of the sentence will not change [5, p. 172].

As Quirk suggests, in some dialects of English, clauses containing two negative words may be used to express a negative meaning. The author provides the following examples:

I’m not saying nothing about it. He never told nobody the secret [5, p. 224].

While the use of the double and even triple negation is considered to be normative in Ukrainian, in Standard English its use is grammatically incorrect.

The examples mentioned above demonstrate how the double negation can be eliminated by omitting or altering one of the negative words. Thus, the meaning of the first example could be correctly expressed by either of the following sentences:

I’m saying nothing about it.

I’m not saying anything about it [6, p. 425].

Similarly, the meaning of the second example could be correctly expressed by either of the following sentences:

He told nobody the secret.

He never told anybody the secret [6, p. 425].

In English there are expressions which have a double form according to whether they are used independently or with a negative conjunction. For instance, two sentences *there was nothing* and *there wasn’t anything* have the same meaning, although two different adverbs, *nothing* and *anything*, have to be used [7]. This fact can be proved by their Ukrainian translations, for both the sentences it is the same: *не було нічого*. The same pattern occurs for *nobody* - *anybody*, *never* – *ever*, *nowhere* – *anywhere*, etc.

Blanchette et al. suggest more examples to support the view of how languages allow double negation. Researchers introduce experimental data exploring the role of syntax and speaker intent in shaping the perception and interpretation of English sentences with two negatives [8].

Thus far, the literature identifies that double negation in Modern English among is the most popular form of multiple negation though its usage is not grammatically correct and is common only for some English dialects. The double negative in a sentence of can be treated in two ways and it is stated that the double negative equals a positive.

The second approach towards the double negative is quite opposite, and according to it the double negative equals a negative. In fact, multiple negatives have been used to convey negative meaning in English since the 10th century, and throughout the centuries, this form of the double negative was wholly acceptable. Thus, G. Chaucer in *The Canterbury Tales* could say for Friar:

"*Ther nas no nowher so virtuous,*" having meant "*There was no man so virtuous anywhere,*" and Shakespeare could allow Viola in *Twelfth Night* to say of her heart,

"*Nor never none / Shall mistress of it be, save I alone,*" by which she meant that no one except herself would ever be mistress of her heart [9, p. 170]. In our research we analyzed the frequency of the usage of negators in the *Canterbury Tales* by Geoffrey Chaucer:

Table 1
Canterbury Tales by Geoffrey Chaucer: Frequency of Negators

№	negator	frequency	percentage
1	nat	454	24, 6%
2	no	444	24%
3	ne	376	20, 3%
4	nevere	138	7,47%
5	noon	130	7, 04%
6	never	26	1, 4%
7	nought	119	6, 44%
8	neither	119	6, 44%
9	nothyng	17	0, 92%
10	nowher	8	0, 43%
11	not	7	0, 37%
12	none	7	0, 37%

It is important to mention that in general discourse the use of multiple negation takes place in very rare cases. Moreover, double negation is completely omitted in order not to destroy the friendliness of the message.

Conclusion and prospects for further research. Having analyzed the theoretical implications that reflect already raised important questions the field of negation studies and having formulated our own vision of the problem, it is possible to make the following conclusions. The results of this study indicate that the surface level the utterance may be affirmative while the deep level may be negative and vice versa. All the components of the field are divided into affixal and nonaffixal negators, where nonaffixal negators are represented as multilevel system and take a core position. The means of expressing negation as a grammatical category are hierarchically organized in a system of heterogeneous language units combined by a similar semantic function. In the traditional system, they function at three levels:

- morphological (negative affixes);
- lexical (negative particles, negative pronouns, negative adverbs, negative conjunctions (neither...nor);
- syntactic (negative sentences).

The research has also shown that the double or complex negation is called multiple negation, and two negative words in a clause refer to as a double negation. Multiple negation in the language is realized in affirmative and negative statements. In the first case the double negative equals a positive. In the second case the double negative equals a negative.

Overall, this study strengthens the idea that negation is one of the main philosophical categories as time, space and number that represent basic characteristics of the material world. Negation as a logical notion is an expression of the negative relations between the notions with the help of special language means. In language, as in the objective reality, negation correlates with affirmation and creates a pairing category with it.

References:

1. Downing Laura Hidalgo. Negation, Text Worlds, and Discourse: the Pragmatics of fiction. USA: Ablex Publishing Corporation, 2000. 225 p.
2. Михайленко В.В. Категорія заперечення в філософії, логіці, лінгвістиці. *Наук. Вісник Чернівецького у-ту. Чернівці*, 2000. Вип. 27. Герм. філологія. С. 151–155.
3. Oxford ESL Dictionary for Students of American English. A.S. Hornby. Oxford: OUP, 1996. 713 p.
4. Трутяк І. Діахронія парадигми заперечення афіксів англійської мови. *Наук. Вісник Чернівецького у-ту. Чернівці*, 2004. Вип. 188–189. Герм. Філологія. С. 276–283.
5. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A University Grammar of English. M.: Higher School Publishing House, 1982. 390 p.
6. Huddleston Rodney. Introduction to the Grammar of English. Cambridge: CUP, 1984. Pp. 419–435.
7. Double Negative. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Double_negative (дата звернення: 12.02.2023)
8. Blanchette F., Nadeu M., Yeaton J., and Deprez V. "English negative concord and double negation: The division of labor between syntax and pragmatics," *Linguist. Soc. Am.*, Vol. 3, No. 53, pp. 1–15, 2018, doi: <https://doi.org/10.3765/plsa.v3i1.4349>.
9. The Norton anthology of English literature. The major authors / M.H. Abrams, general editor, New York: W.W. Norton & Company, 1990. – Pp. 165–231.

Пасічник Н., Сизенко А., Павленко О. Реалізація категорії негачії на різних мовних рівнях

Анотація. Запропонована стаття є дослідженням категорії негачії в авторському дискурсі як феномена, який ще недостатньо досліджений. Категорія негачії є дуже складним і багатоаспектним питанням як у сфері логіки, так і в сфері лінгвістики. На думку Л. Ідальго Даунінг, негачія є одним із головних дискусійних питань, яке обговорюють філософи (Арістотель, І. Кант), психологи (Б. Рассел) і лінгвісти (О. Джесперсен, сер Р. Квірк, Д. Болінджер) протягом століть. Через заперечення дійсність твердження відхиляється або обмежується. Справа в тому, що на поверхневому рівні висловлювання може бути ствердним, а на глибинному – заперечним, і навпаки. Встановлено, що всі компоненти поля поділяються на афіксальні та неафіксальні негатори, серед яких неафіксальні негатори мають багаторівневу систему та займають ядрову позицію. Засоби вираження негачії як граматичної категорії становлять ієрархічно організовану систему різномірних мовних одиниць, об'єднаних подібною семантичною функцією. Авторі доводять, що можна виділити три рівні його функціонування: морфологічний; лексичний; синтаксичні. У розвідці також досліджується подвійна або більш складна негачія, яке називається множинною негачією, а наявність двох заперечних слів у реченні називається подвійною негачією. Додається, що множинна негачія в мовній компетенції реалізується у стверджувальних і заперечних висловлюваннях. У першому випадку подвійний мінус дорівнює плюсу.

У другому випадку подвійний мінус дорівнює негачії. Таким чином, негачія є однією з основних філософських категорій, такою як час, простір і кількість, які представляють основні характеристики матеріального світу. Негачія як логічне поняття є вираженням негативних відношень між поняттями за допомогою спеціальних мовних засобів. У мові, як і в об'єктивній дійсності, негачія співвідноситься зі ствердженням і складає з ним

парну категорію. Отже, проаналізувавши мовні рівні, на яких реалізується негачія, можна зазначити, що категорія негачії має значний набір засобів, які відповідно до певного рівня мовної ієрархії передають граматичне значення негачії.

Ключові слова: категорія негачії, парадигма негачії, подвійна негачія, складна негачія, множинна негачія, діалектична єдність, ствердження.

*Пена Л. І.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

«УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛОГОПЕДІВ

Анотація. У системі підготовки майбутніх логопедів, як і спеціалістів інших галузей, важливу роль відіграє навчальна дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням», яку вивчають у всіх закладах вищої освіти України. Цей курс продовжує формування національно-мовної особистості, удосконалення комунікативних навичок майбутніх спеціалістів, вивчення особливостей фахової мови. Основними завданнями дисципліни є формування розуміння ролі державної мови у професійній діяльності; плекання мовної компетенції майбутніх фахівців, що містить знання і практичне оволодіння нормами сучасної української літературної мови, дотримання вимог культури усного й писемного мовлення; вироблення навичок самоконтролю за дотриманням мовних норм у спілкуванні; виховання поваги до української літературної мови, до мовних традицій; формування навичок оперування фаховою термінологією, редагування, коригування власних і чужих наукових текстів.

Наголошено, що важливим є усвідомлення майбутніми фахівцями відмінностей між мовою і мовленням, тому що це безпосередньо впливатиме на культуру їхнього вербального спілкування. Мова як явище загальне, об'єктивне, ідеальне корелює з мовленням як явищем конкретним, суб'єктивним, індивідуальним. Даємо студентам розуміння того, що будь-яка мова є багатою й різноманітною, а мовлення, оскільки є індивідуальним, залежить від мовця, може бути багатим і бідним, різноманітним та одноманітним. Тому слід скеровувати зусилля на підвищення рівня культури власного мовлення шляхом постійного, безперервного навчання, на вироблення й підтримання звички вчитися протягом життя, а не обмежуватися тільки аудиторними заняттями у виші.

У пропонованій статті розглянуто деякі аспекти вивчення «Української мови за професійним спрямуванням», зокрема зацентровано на важливості підготовки й виголошення студентами прилюдних виступів на тему, пов'язану з майбутньою професійною діяльністю, оскільки фах логопеда належить до сфери «людина – людина» і передбачає постійну комунікацію з іншими знайомими та незнайомими особами. Наведено зразки студентських виступів.

Особливу увагу звернено на засвоєння логопедичної термінології, її правопис, наголошування та правильне вживання, добору українських відповідників до іншомовних термінологічних слів.

Ключові слова: «Українська мова за професійним спрямуванням», логопед, логопедія, мова, мовлення, засіб спілкування, культура мовлення, прилюдний виступ, фахова термінологія.

Постановка проблеми. Усім відомий вислів німецького письменника Йоганна Вольфганга фон Гете «Скільки мов ти

знаєш, стільки разів ти людина», який зазвичай використовують тоді, коли хочуть наголосити на важливості й необхідності вивчення іноземних мов. Однак, як це нерідко буває, ми вихоплюємо з контексту якийсь уривок, що призводить до неточного його розуміння. Так трапилося і з цією цитатою. Для багатьох є відкриттям, що вона має продовження: «Тож хоч раз стань людиною – вивчи *рідну* мову!». Є ще й інший вислів: «Чужу мову можна вивчити за кілька років, рідну ж треба вчити все життя».

У підготовці висококваліфікованих фахівців будь-якої сфери діяльності велике значення має курс «Українська мова за професійним спрямуванням», що допомагає сформувати професіоналів, які досконало володіють державною (українською) мовою в усній та писемній її формах. Пропонований курс продовжує плекання національно-мовної особистості, удосконалення комунікативних навичок майбутніх спеціалістів, вивчення особливостей фахової мови.

Аналіз останніх досліджень. Питання про значення названого курсу для підготовки фахівців різних галузей були об'єктом розгляду багатьох науковців.

Мета статті – визначити роль української мови за професійним спрямуванням у фаховому становленні майбутніх логопедів.

Виклад основного матеріалу. Професійна комунікація здійснюється переважно через мову і є втіленням у мовленні форм професійної діяльності з урахуванням різних рівнів інтеракції, специфіки ситуацій, мети й завдань міжособистісної взаємодії. Професійне спілкування загалом розглядають як інтелектуальне спілкування, що ґрунтується на сукупності професійних знань, умінь і навичок. Формування професійного спілкування майбутніх фахівців логопедичної сфери неможливе без систематичної, цілеспрямованої підготовки під час вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», предметом якого є сучасна українська літературна мова професійної сфери. Мета навчального предмета – сформувати в майбутніх фахівців професійно зорієнтовані вміння й навички досконалого володіння українською літературною мовою у фаховій сфері, підвищити рівень мовної грамотності, практичне володіння основами офіційно-ділового, наукового, розмовного стилів української мови, що забезпечить професійне спілкування на належному мовному рівні.

Серед основних завдань дисципліни виокремимо такі: дати розуміння ролі державної мови у професійній діяльності; сформувати мовну компетенцію майбутніх фахівців, що містить знання і практичне оволодіння нормами сучасної української літературної мови, дотримання вимог культури усного й писемного мовлення; виробити навички самоконтролю за дотриман-

ням мовних норм у спілкуванні; виховати повагу до української літературної мови, до мовних традицій; сформувати навички оперування фаховою термінологією, редагування, коригування наукових текстів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен здобути такі компетенції: знання основних відомостей про українську мову та її місце серед інших мов, особливості мовної політики та мовної ситуації в Україні; знання законодавчих та нормативно-стильових основ професійного мовлення (основних ознак культури мовлення, їхніх характеристик, мовних норм сучасної української літературної мови; основних стилів сучасної української літературної, їхніх основних характеристик); усвідомлення теоретичних відомостей про фахове спілкування, його роль у професійній діяльності; розуміння визначення, призначення, основних різновидів і структури ділових документів; знання загальних відомостей про культуру усного фахового мовлення, індивідуальні та колективні форми фахового спілкування, підготовку та проведення прилюдного виступу; розуміння основних проблем українського термінознавства, української фахової термінології; знання основних проблем перекладу і редагування наукових текстів.

Програмою передбачено, що в результаті вивчення курсу студент повинен уміти спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; застосовувати знання у практичних ситуаціях; практично володіти нормами сучасної української літературної мови; аналізувати своєрідні риси української мови, основні комунікативні ознаки культури мовлення, риси літературної мови та мовної норми, типи мовних норм; визначати функціонально-стилістичну належність текстів; складати різні типи документів, правильно добираючи мовні засоби, що репрезентують їхню специфіку; сприймати, відтворювати, редагувати тексти офіційно-ділового й наукового стилів; підготувати й виголосити прилюдний виступ на тему, пов'язану з майбутнім фахом; оперувати термінологією майбутньої професії для розв'язання професійних завдань; послуговуватися лексикографічними джерелами (словниками) та іншою допоміжною літературою, необхідною для самостійного вдосконалення мовленнєвої культури; надавати консультації з дотриманням норм літературної мови та культури мовлення; організовувати ділову комунікацію.

Це сприятиме набуттю загальних компетентностей особистості, які не залежать тільки від професійної зорієнтованості, а саме: здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя; здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями; здатність працювати в команді; здатність до міжособистісної взаємодії; здатність діяти на основі етичних міркувань тощо.

Важливо, щоб майбутні фахівці усвідомили відмінність між мовою і мовленням, адже це безпосередньо впливатиме на культуру їхнього вербального спілкування. Мова як явище загальне, об'єктивне, ідеальне, відносно стабільне корелює з мовленням як явищем конкретним, суб'єктивним, індивідуальним, динамічним. Даємо студентам розуміння того, що будь-яка мова є багатою й різноманітною, а мовлення (оскільки є індивідуальним, залежить від мовця) може бути багатим і бідним, різноманітним та одноманітним. З цієї метою доречним буде порівняння мови й мовлення зі грою в шахи, яке запропонував швейцарський лінгвіст Фердинан де Сосюр: дошка, фігури та правила гри – це мова, а сама гра з використанням названих засобів – це мовлення. Використовуючи той самий набір засобів, маємо різні ігрові партії. Як у конкретній грі, так у мовленні можуть траплятися помилки; мова ж не має помилок. Тому треба прагнути до постійного вдосконалення свого мовлення як усного, так і писемного.

Зупинимося тільки на деяких аспектах вивчення вказаного курсу.

Професія логопеда передбачає постійне спілкування з іншими, тому важливу роль відіграють навички комунікації, вільного «тримання» себе в середовищі як знайомих, так і незнайомих осіб. З цієї метою робоча програма з дисципліни містить як обов'язковий компонент – прилюдний виступ. Кожен студент протягом семестру повинен виголосити самостійно чи з допомогою джерел складену розповідь тривалістю 5-7 хвилин на тему, пов'язану з майбутньою професійною діяльністю. На перший погляд, може здатися, що студенти обмежені у виборі теми. Однак викладач пояснює, що насправді перед ними – широкий спектр: виступ може бути присвячений історії становлення, розвитку та сучасному стану логопедії як науки, новітнім тенденціям у цій професійній галузі, біографічним відомостям про видатних особистостей, які працювали чи працюють у вказаній царині, цікавим фактам про логопедію тощо. Часто студенти обирають тему «Чому я вирішив(-ла) стати логопедом». Таким виступом чи двома-трьома (залежно від кількості студентів у групі) зазвичай починаємо кожне практичне заняття. Після виступу відбувається його обговорення. Викладач налаштовує студентів на доброзичливе ставлення до чужих помилок. Першокурсники фіксують мовні огріхи, допущені тими, хто виголошує свою розповідь. Це стає об'єктом перевірки під час самостійних тестових робіт. Зрозуміло, що один виступ упродовж семестру не зробить студента вправним оратором, однак це буде першим кроком на шляху до опанування себе перед слухачами та впевненого поведіння в аудиторії.

Для прикладу наведемо тексти студентських виступів.

«Усім привіт! Сьогодні я хочу вам розповісти про те, як я обрала свою майбутню професію. Мені здається, у кожної людини є своє призначення, бо всі ми різні та унікальні. Та є й таке, що об'єднує нас. Ми всі хочемо мати те, що робить нас щасливими, – близьких людей, друзів, затишний будинок і, звичайно, улюблену роботу. Кожна людина прагне досягти успіху. І, я вважаю, це цілком можливо, адже кожен із нас має свій талант. Ще змалечку я дуже любила діток, мала до них підхід і знала, що своє майбутнє я поєднаю саме з ними. Коли у клас приходив шкільний психолог і давав нам різні тести стосовно майбутньої діяльності, у мене завжди за класифікацією професій Євгенія Клімова виходив тип «людина-людина». Тобто

головним, провідним у моїй праці мають бути люди. Я довго думала про професії вчителя та психолога. Але одного дня моя перша вчителька розповіла мені про професію логопеда. Віта Василівна сказала, щоб я поцікавилась логопедією, оскільки, знаючи мене з дитинства, знаючи мої людські якості, вважала, що ця професія – саме для мене. Коли я почала більше читати про цю спеціальність, вона мене дійсно зацікавила. Одразу ж звернула увагу на плюси і мінуси. Недоліки полягали в тому, що робота логопеда є емоційно важкою і часто перетинається з нейропсихологією; буває оформлення документації в неробочий час; часом навіть тривала «боротьба» з проблемою може не увінчатися успіхом.

Перевагами є те, що: 1) логопедія є соціально важливою професією; 2) є можливість ведення приватної практики; найчастіше окремий кабінет; 3) робочий день близько 4–5 годин. Мене почала приваблювати ця спеціальність тим, що на перший план виходить просто людське: допомогти, приголубити та поспівчувати. На перший погляд здається, що в логопедії немає нічого складного, потрібно лише добирати учням відповідні завдання і стежити за їх виконанням. Але це не так. Хороший логопед повинен відмінно володіти теорією свого предмета, знати анатомію і фізіологію мовних органів та патофізіологію. Крім того, йому потрібно багато спеціальних навичок: точне діагностування мовленнєвих порушень, вміння робити логопедичний масаж для розслаблення м'язів гортані та здатність «на собі» показати необхідні пацієнтові рухи. Слід зауважити, що набагато рідше, ніж діти, але до логопеда приходять і дорослі. Підхід до дорослого пацієнта знайти набагато важче, тому логопедові часто доводиться стикатися із замкнутістю і недовірливістю пацієнта, оскільки кремезному чоловікові або молодій дівчині психологічно не просто розповісти про свою проблему фахівцеві. На мою думку, логопед – це свого роду вчитель, який повинен мати необмежене терпіння і розуміння. Він має вміти знаходити підхід до кожного, подавати вправи дітям у цікавій ігровій формі та допомагати долати їхні комплекси. Буває, що з моменту початку занять у логопеда до перших успіхів проходить кілька місяців або навіть років. Усе залежить від складності ситуації і професіоналізму дефектолога. Інші обов'язкові якості професії – це комунікабельність і наполегливість. Я вважаю, що володію ними. Найчастіше людина, у якої є мовні порушення, відчувається неповноцінною, у неї можуть виникнути серйозні комплекси, що негативно вплинуть на все її життя. Логопеди усувають різні недоліки мовлення, навчають правильно вимовляти звуки і таким чином практично змінюють життя людини. Крім цього, вони надають і психологічну допомогу: допомагають людині влитися в суспільство, адаптуватись до соціального життя і сприяють її розвитку у плані самовдосконалення. Можна без перебільшення сказати, що логопед – професія майбутнього. Адже саме він навчає людей правильно говорити, а мова є найголовнішою складовою комунікації всього людства: завдяки їй ми можемо спілкуватися з іншими, ділитися думками і передавати інформацію. Тому, добре обдумавши це все, я зрозуміла, що хочу стати логопедом, адже ця професія дає можливість зустрічатися зі світом дитинства і робить кожен день неповторним! Усім дякую за увагу!» (Альона Семотюк, 2021–2022 навч. рік).

«Добрий день, групо СОЛ-11! Розпочати свою розповідь хочу саме з початку свого 11-го класу. Узагалі я тоді ще й не задумувалась над професією логопеда, адже вона є виснажли-

вою як фізично, так і морально. Щодня працювати з дітками. Плавню та повільно допомагати їм поставити своє мовлення правильно, виразно та, головне, чітко. Саме логопедію мені порадила мама. Вона побачила в мені хист до роботи з дітками та ще змалку радила мені обрати професію, пов'язану саме з педагогікою. Якщо бути відвертою, я дуже довго вагалась. Проте коли я ознайомилась з цією професією ближче, то зрозуміла, що все-таки мені це до душі та я хочу цим займатися в майбутньому.

Для початку з'ясуємо: хто такий логопед? Логопед – це спеціаліст, який виправляє дефекти мовлення як у дітей, так і в дорослих. Для виправлення вимови логопед-дефектолог використовує спеціальні вправи, які допомагають навчитися говорити, писати та читати правильно. Ця професія стосується переважно педагогіки, і отримати диплом логопеда можна якраз у педагогічних вищих навчальних закладах, навчаючись 4 роки очно або ж 5 років заочно на бакалавраті і плюс рік-півтора магістратури. Логопедія охоплює три сфери: педагогіка, психологія та медицина. Усі ці три напрями дуже важливі під час роботи з людьми будь-якого віку. Переважно послугами логопеда користуються дітки дошкільного віку. Або ж чоловіки та юнаки, що хочуть працювати в органах влади чи військовій справі. Погодьтеся, якби, наприклад, генерал картавив, звучало б якось не дуже. Також бувають випадки, наприклад, коли людина потрапила в аварію чи перенесла сильний стрес або шок чи, можливо, інсульт. Тоді на допомогу приходять клінічні логопеди або логопеди-реабілітологи, які також плавно та зосереджено допомагають людині оговтатись та розмовляти, як і раніше.

Коли батьки звертаються за допомогою до логопеда, вони повинні самі свідомо розуміти, що все залежатиме не лише від праці логопеда з їхньою дитиною, але й від них самих. Батьки вчать разом зі своїми дітками. Також не менш важливим у професії логопеда є правильний підхід до кожної дитини. Не секрет, що з дітками працювати справді важко, адже кожна дитина індивідуальна. Обов'язковим правилом для логопеда є залучення дитини в навчальний процес. Але як це зробити? Найлегше – іграми. Коли дитині дійсно цікаво, вона вже сама починає проявляти ініціативу та хоче приходити до логопеда ще і ще. Це і є наш золотий ключик.

Спеціальність, на якій ми зараз навчаємось, дала мені зрозуміти дуже багато нового за такий короткий час. Ми заглибилися в інклюзивну освіту та допомогу діткам із певними порушеннями. Ще колись давно дітей чи дорослих людей відгороджували від суспільства і не давали їм можливості буквально жити в ньому. Їх вважали «умовно» не такими, як усі, і їх відсторонювали. Наше завдання як спеціалістів – навчити таких людей адаптуватися та жити самотужки. Ми не лікуємо, ми не лікарі. Натомість ми навчаємо та корегуємо.

Повертаємось до роботи виключно з дітками дошкільного віку. Коли до логопеда звертаються батьки з такою проблемою, як абсолютна відсутність мовлення в дитини, якій уже більше ніж 2–3 роки, то, оглянувши дитину, логопед, можливо, направить батьків до інших спеціалістів – терапевта, невролога. Це робиться для того, щоб зрозуміти, що ж стало причиною того, що дитина не вимовляє слова та словосполучення. Батьки не повинні лякатися, адже причина може критися, як у порушенні ротової чи горлової порожнини, так і в якихось банальних речах. Наприклад, удар чи стан шоку. Можливо, дитина пробувала

говорити, але злякалась якогось звука. Також можливо, що в дитини коротка вуздечка язика. Це коли товщина вуздечки під язиком менша, ніж повинна бути, і вона обмежує рухи язика. Як висновок – дитині важко говорити. У такому випадку можливе медичне втручання. Уже в трохи старшому віці дитина може не вимовляти звуки правильно через те, що вона комплексує, напр., через свої зуби. У цьому випадку логопед радить батькам звернутися до стоматолога, а той, зі свого боку, проконсультує і з батьками, і з логопедом, щоб дійти до спільного рішення.

Існує багато причин, чому дитина не говорить або не говорить правильно. Для цього і є ми, логопеди, які з радістю виправляємо та корегуємо таку проблему. Я рада, що обрала цю професію, і надіюсь, що з кожним роком нас, логопедів, ставатиме все більше. Усе-таки конкуренція – то навіть корисно.

На цій ноті я хочу завершити свою розповідь. Усім дякую за увагу!» (Марія Федоришин, 2021–2022 навч. рік).

Нерідко свої прилюдні виступи студенти супроводжують презентаціями.

Ще одним важливим напрямом у підготовці фахівців є опанування ними термінології, що відбувається передусім на професійно зорієнтованих навчальних дисциплінах. У курсі ж української мови за профспрямуванням звертаємо увагу на історію і сучасні проблеми термінознавства, деякі теоретичні засади термінології і термінографії, способи творення, питання нормування, кодифікації і стандартизації термінів обраної галузі, явища термінологізації, детермінологізації та ретермінологізації тощо. Як зазначають дослідники, термінологія логопедії характеризується тим, що «є яскравим прикладом творення поняттєвої бази суміжних наук. Відносно молоді види організованої професійної діяльності, що контамінують ознаки різних галузей знань, здебільшого користуються і відповідними термінологічними одиницями наук-«донорів» [1, с. 54]. З огляду на те, що «у терміносистемі логопедії поширені такі явища, як багатозначність, синонімія власне українських номінів та латинізмів, грецизмів, граматична неусталеність запозичених лексем, що спричиняє складнощі у функціонуванні наукових понять» [1, с. 54], пропонуємо першокурсникам різні види завдань, спрямованих на засвоєння логопедичної терміносистеми та грамотне її використання. Зокрема, вправи на з'ясування значень термінів (*аутизм, афонія, дисграфія, дислалія, алалія, ламбдацизм* тощо); нормативне наголошування термінів; добирання українських відповідників до іншомовних термінолексем (напр., *артикуляція – вимова*); правопис терміноодиниць; відмінювання термінів, зокрема закінчення -а -я у родовому відмінку однини іменників-термінів чоловічого роду (*спеціаліста, логопеда; анамнезу, ротацізму; звука і звуку*); закінчення орудного відмінка (*масажем, логопедом, сигматизмом*) та ін. Також практикуємо написання есеїв фахового спрямування; спонукаємо до користування термінологічними словниками.

Висновки. «Українська мова за професійним спрямуванням» має важливе значення в підготовці майбутніх логопедів не тільки як носіїв певних знань, а насамперед як свідомих гро-

мадян. Одним із основних завдань дисципліни є прищеплення навичок постійно вдосконалювати володіння українською мовою для послуговування нею як у діяльній сфері, так і в інших царинах комунікації.

Література:

1. Іваненко І. Українська логопедична термінологія як об'єкт лінгвістики. *Українська мова*. 2009. № 1. С. 53–60.

Pena L. “Ukrainian language for professional direction” in the training of future speech therapists

Summary. In the system of training future speech therapists, as well as specialists in other fields, an important role is played by the educational discipline “Ukrainian language according to professional direction”, which is studied in all higher education institutions of Ukraine. This course continues the formation of a national-speaking personality, improving the communication skills of future specialists, studying the peculiarities of the professional language.

The main tasks of the discipline are the formation of an understanding of the role of the state language in professional activity; nurturing the language competence of future specialists, which includes knowledge and practical mastery of the norms of the modern Ukrainian literary language, compliance with the requirements of the culture of oral and written communication; development of self-control skills in compliance with language norms in communication; fostering respect for the Ukrainian literary language and language traditions; formation of skills in operating professional terminology, editing, correcting one's own and others' scientific texts.

It is emphasized that it is important for future specialists to be aware of the differences between language and speech, because this will directly affect the culture of their verbal communication. Language as a general, objective, ideal phenomenon correlates with speech as a concrete, subjective, individual phenomenon. We give students an understanding that any language is rich and diverse, and speech, as it is individual, depends on the speaker, can be rich and poor, diverse and monotonous. Therefore, efforts should be directed to raising the level of the culture of one's own speech through constant, continuous learning, to developing and maintaining the habit of learning throughout life, and not to be limited only to classroom classes at a university.

The proposed article examines some aspects of the study of the «Ukrainian language in a professional direction», in particular, it emphasizes the importance of preparing and giving public speeches by students on a topic related to future professional activities, since the profession of a speech therapist belongs to the “person-to-person” field and involves constant communication with other familiar and unfamiliar persons. Samples of student performances are given.

Special attention is paid to the acquisition of speech therapy terminology, its spelling, emphasis and correct use, selection of Ukrainian equivalents for foreign language terminemes.

Key words: “Ukrainian language for professional direction”, speech therapist, speech therapy, language, speech, means of communication, speech culture, public speaking, professional terminology.

*Петрова Озель Л. П.,**orcid.org/0000-0002-5091-7066**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри українознавства і лінгводидактики**Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ТОПОНІМИ В СИСТЕМІ ЛІНГВОКРАЄЗНАВЧОЇ ЛЕКСИКИ: ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ТА ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ КОНТЕКСТ

Анотація. У статті визначено місце топонімії в системі лінгвокраєзнавчої лексики – діалектизмів, етнізмів, катойконімів, фольклоронімів як одиниць, що репрезентують у літературно-художніх текстах духовну й матеріальну культуру народу в її місцевих різновидах. Поряд із основними функціями, найбільш репрезентативними у фольклорних та літературно-художніх текстах (визначення місця об'єкта чи події, номінативно-ідентифікаційна, інформативно-пізнавальна, емоційно-експресивна), топоніми відіграють роль як одиниць, що актуалізують широку систему лінгвокраєзнавчої семантики: характеризують природні ландшафти різних територій і регіонів, створюють художнє тло для представлення персонажів та їх походження; завдяки закріпленню за ними позатекстовий та контекстний історико-культурологічний, зокрема краєзнавчий інформації, постають як ключові, концептуальні одиниці.

Матеріалом для дослідження стали топоніми у фольклорних та літературно-художніх текстах різних періодів; теоретичною основою розвідки – праці вітчизняних лінгвістів, провідних науковців у сфері топоніміки С. Вербича, В. Горпинича, В. Лучика, П. Чучки, М. Худаша, К. Тищенко, М. Янка, І. Муромцева, К. Цілуйка, М. Торчинського, а також О. Карпенко, Ю. Карпенка, Г. Лукаш, Г. Шотової-Ніколенко, Н. Сокол-Клепар, О. Лужецької, О. Ципердюк, В. Грещук, М. Голянич.

У ході дослідження систематизовано й проаналізовано різні за типами й структурою макро- й мікротопоніми, що репрезентують краєзнавчі ознаки – ландшафтні, адміністративно-територіальні, історичні, культурологічні. Серед найбільш вживаних та семантично значущих для відтворення краєзнавчої семантики подаються топоніми-лінгвокультуреми (*Київ, Дніпро, Кожум'яки, Харків, Гончарівка, Водолага, Конотоп, Слов'янськ, Крим, Дунай, Черемош, Запоріжжя, Волинь, Гуцульщина, Полісся, Покуття*), а також топонімія, представлена в назвах літературно-художніх текстів як особливих одиниць, що в згорненому вигляді містять концепцію твору.

У розвідці наголошено, що топонімні одиниці в літературно-художніх та фольклорних текстах як репрезентанти історико-етнографічних регіонів засвідчують лінгвокраєзнавчу специфіку творів, відіграючи роль маркерів місцевого колориту – локалізації природних ландшафтів, форм традиційного побуту, звичаїв, видів господарської діяльності, світогляду й менталітету.

Ключові слова: лінгвокраєзнавча лексика, ономастика, оніми, топоніми, діалектизми, етнізми, фольклороніми, лінгвокультурема, лінгвокраєзнавство.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку ономастичної науки в її багатоаспектних проявах та інтерпретаціях

(антропоніміка, топонімія, космоніми, міфонімія, ергоніми, хрононімія) засвідчує посилену увагу до етнокультурологічної значущості онімів, яка пов'язана із здатністю місцевих власних назв репрезентувати специфіку національної ідентичності – звичаїв, традицій, світоглядну систему, матеріальні й духовні надбання, геополітичні та історичні процеси.

Водночас актуальною видається потреба більш детального аналізу лексичних одиниць, що засвідчують місцеві колорити країв, регіонів, областей, районів України, що у своїй єдності творять оригінальну картину самобутньої української етнокультури. У колі номінацій із яскраво вираженими ознаками лінгвокраєзнавчої маркованості вирізняємо діалектизми, етнізми, катойконіми, фольклороніми, особливо різні типи власних назв, оскільки онімна лексика, зокрема твірні основи топонімів, антропонімів пов'язані з оригінальними явищами етнобуття, передачею місцевої стилістики, локальних колоритів.

Лінгвокраєзнавча специфіка топонімів особливо яскраво простежується в семантиці твірних основ, структурі, складі й стилістичних функціях мікротопонімів (назвах сіл, їх частин, малих річок, урочищ, урвищ, вулиць, провулків, хуторів, байраків, мостів, доріг, лісів) як одиниць, що представляють особливості ландшафту, етнічного складу населення, його походження, мови, історії, ментальних та етнографічних рис, отже, становлять значний інтерес для дослідження їх лінгвостилістичної та етнокультурної складових.

Об'єкт дослідження: специфічні ознаки лінгвокультури українського народу, репрезентовані через краєзнавчі – історико-етнографічні, культурні характеристики власних географічних назв; **предмет розвідки** – топоніми як лексеми, що засвідчують етнокультурний, літературно-художній, історико-етнографічний контекст різних областей України, які у своїй різноманітності створюють цілісну, самобутню, оригінальну й автентичну лінгвокультуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Структурна, семантична та стилістична багатофункційність топонімних одиниць спричинила появу ґрунтовних мовознавчих досліджень, представлених вітчизняними науковцями С. Вербичем, В. Горпиничем, В. Лучиком, П. Чучкою, М. Худашем, К. Тищенко, М. Янком, І. Муромцевим, К. Цілуйком.

Топонімікон як система одиниць географічного, адміністративно-територіального, державного-політичного ландшафту в художньому тексті репрезентована парадигмою хоронімів, ойконімів, гідронімів, оронімів, потамонімів, багатством і різноманітністю їх складу, структури, лінгвостилістичних репрезентацій, аналізованих у працях О. Карпенко, Ю. Кар-

пенка, Г. Лукаш, О. Саврей, О. Мороз, Г. Шотової-Ніколенко, Н. Сокіл-Клепар, де відзначені найбільш вагомі семантико-стилістичні особливості номінацій, що в художній формі локалізують події і явища.

Лінгвокраєзнавчий аспект топонімів став предметом наукової уваги в працях М. Худаша [1], де проаналізовано карпатські й прикарпатські назви місцевості; географічні назви Хмельниччини дослідили М. Торчинський та Н. Торчинська [2]; мікротопонімія Південно-Західного Опілля стала предметом аналізу О. Лукецької [3; 4]; гідроніми басейну Сіверського Дінця систематизував І. Муромцев [5]; слобожанська топоніміка аналізується в працях А. Яреценка [6]; мікротопонімія Рогатинського району Закарпатської області розглядається в студіях О. Ципердюк, Я. Ошитко [7], структурно-словотвірну характеристику мікротопонімів села Підпечери Тисменецького району Івано-Франківської області подає В. Грешук [8].

Дослідження мікротопонімів О. Ципердюк вважає одним із найактуальніших напрямів сучасної ономастики, оскільки «в основі цих онімів часто лежать діалектні слова, деякі з яких не зафіксовано словниками», а також погоджується з думкою І. Скорук, відзначаючи, що мікротопонімічні одиниці «містять у собі відомості про деякі особливості конкретної місцевості, а також про рід занять, вірування, світогляд і духовну культуру людей, які створили ці назви» [7, с. 133].

Актуальність дослідження зумовлена потребою окреслення лінгвостилістичного та лексико-семантичного потенціалу топонімів як одного із найбільш репрезентативних засобів творення місцевого колориту у фольклорних та літературних контекстах, а також широкому етнокультурному дискурсі.

Мета розвідки: систематизація наукових підходів до аналізу топонімів як носіїв лінгвокраєзнавчої семантики; визначення лексико-семантичних особливостей та стилістичних функцій назв місцевостей для усвідомлення специфіки духовної й матеріальної культури, звичаїв, традицій; аналіз їх репрезентацій у художніх текстах; визначення місця топонімів у системі засобів лінгвокраєзнавства.

Виклад основного матеріалу. Традиційний і популярний у фольклорному дискурсі мотив перемоги добра, визволення від злих сил реалізується в українській народній казці «Кирило Кожум'яка» через образ майстра-ремісника, зокрема краєзнавчу й лінгвостилістичну виразність онімів центральних регіонів України (антропоніма *Кирило Кожум'яка*, топоніма *урочище Кожум'яки*): «А Кирило, вбивши змія, визволив князівну і віддав її князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувати. Та вже з того часу й почало зватися те урочище Кожум'яками»; місце дії у казці означене також двома значущими в українській етнокультурі макротопонімами – астіонімом *Київ* і потамонімом *Дніпро*: «Колись був у Києві один князь, і був коло Києва змії...», «Як затопить в хаті, то дим аж під небеса стелиться, а як вийде на Дніпро мочити шкури (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом...» [10, с. 25]. У твірній основі фольклорного антропоніма *Кожум'яка*, топоніма *урочище Кожум'яки* простежуємо семантичні зв'язки з назвами традиційних промыселів і ремесел Київщини, зокрема обробкою шкіри – чинбарством, кушнірством: *кожум'яка* «майстер, що виробляв сирицю; мнець» [9, Т. 4, с. 208]; *чинбар* «ремісник, який чинить, обробляє шкіру» [9, Т. 11, с. 325]; *кушнір* «фахівець, що вичиняє хутро із шкіри та шиє хутрянні вироби» [9, Т. 4, с. 425].

У дискурсі народної казки простежуємо, як фольклорні оніми (топоніми та антропоніми) актуалізують семантичні відтінки, пов'язані з традиціями і звичаями української матеріальної, зокрема промислово-виробничої культури Київщини, а також розширюють символічні значення майстра як захисника Києва, богатиря, мудреця-самітника. Увіраження лінгвокультурологічної семантики пов'язане також із широким функціонуванням фольклоронімів *Кирило Кожум'яка*, *урочище Кожум'яки* в літературно-художньому дискурсі, зокрема комедії І. Нечуя-Левицького «На Кожум'яках», однойменних творах – драмі-казці «Микита Кожум'яка» О. Олесея, поемі В. Малика та інших художніх інтерпретаціях.

Фольклорні тексти про Олексу Довбуша (народна пісня «Гаєм, гаєм зелененьким» («Пісня про Довбуша»), казка «Довбуш карає пана», легенди) засвідчують широку панораму топонімів Гуцульщини як самобутнього історико-культурного регіону й актуалізують семантику місця народження керівника опришків, окреслюють територію його діяльності – *Карпати*, *Гуцульщина*, *Черемош*, *Космач*, *Печеніжсин* / *Печеніжска*, *Яблунів*, *Жаб'є*, *Ілєць*, *Грибково*, *Поруб*, із якими пов'язані популярні сюжети і колоритна образність численних літературно-художніх текстів про Олексу Довбуша: «Страсний четвер» (1852) М. Устияновича, «Довбуш, або Громовий топір і знахарський хрест» (1862) Ю. Федьковича, «Петрії й Довбушуки» (1910) І. Франка, «Довбуш» (1920) Г. Хоткевича, «Довбуш» Л. Первомайського (1946), «Олекса Довбуш. Таємниця сили» (2020) В. Карп'юка, «Бартка Довбуша» Шмуеля Агнона. Самобутні топоніми й антропоніми постають на тлі оригінальної діалектної лексики в казці «Довбуш карає пана» (*процес* – суд; *процесуватися* – судитися; *правити* – вимагати; *бук* – палиця, *куля* – сніп), яка поглиблює семантичну виразність та стилістичні колорити етнокультури Гуцульщини.

Фольклорні зразки, зокрема різні типи паремій, засвідчують багатоманітність лінгвокраєзнавчих смислів і контекстних інтерпретацій топонімів, серед яких найбільш уживаним постає астіокультуронім *Київ*, що набуває значення історичного й духовного центру держави, основної мети мандрівок, подорожей (*Язик до Києва доведе, а в Києві заблудить*), постає на тлі назв навколишніх населених пунктів (*На кого біда нападе, то до Києва йде, а як біда минеться, то із Броварів вернеться*); вживається в контексті назв інших історико-етнографічних регіонів для передачі семантики єдності (*Про Київ не жахайсь, до Волині пригортайсь, а Покуття тримайсь*); представлений у конструкціях для зображення векторів міжкультурної комунікації з іншими країнами та їх визначними містами (*Від Києва до Кракова всюди біда однакова*); бере участь у позначенні й тлумаченні абстрактних понять (*У городі бузина, а в Києві дядько* – «абсурдність, нісенітниця»); виступає у складі каламбурів на означення родинних зв'язків, свояцтва (*Тільки й рідні, що в Києві Химка*); позначає застереження, табу (*Язик до Києва доведе, а часом і до кия*; *У Києві не женись, а в Ромнах коней не міняй*).

У паремійних текстах досить активно функціонує гідронімія (потамоніми, пелагоніми, лімніоніми) для представлення уявлень як про ландшафтні характеристики місцевості, так і про спосіб життя, світогляд, ментальні ознаки певних регіонів, міграційні процеси, ставлення народу до важливих для життєдіяльності природних об'єктів, зокрема водойм, з якими пов'язані важливі духовні смисли: *Я не до Вас, я до Дунаю*,

водиці нап'юсь, та й додому поїду; Ворскла – річка невеличка, береги ламає; Прут – річка дика: викидає з хати, чи ти хлоп чи ти владика; Хоч поїдеш за Тису, і там не знайдеш повну мису.

У контекстах байок Григорія Сковороди відзначаємо як макротопоніми, зокрема гідроніми Дунай, Дніпро, так і місцеву ойконімію – Харків, Бабаї, Кременчук, що дозволяє простежити етнічну специфіку художньої географії Слобожанщини як місця народження, творчості, плідного духовного життя філософа: у назві збірки «Байки харківські» відтопонімний ад'єктив *харківські* набуває значення локалізації подій, а також символізує характерний світогляд свободомислення, особливий тип слобожанського менталітету, прикметними ознаками якого є дух наукового й практичного пошуку, художнє представлення якого знайшло продовження у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка, Петра Гулака-Артемівського, митців Харківської школи романтиків, вплинуло на подальше формування стилістики місцевого слобожанського колориту.

Макротопонім *Харків* у прозовому дискурсі й драмах Г. Квітки-Основ'яненка набуває значення центру етнобуття Слобожанського краю, а в контексті інших онімних назв на позначення навколишніх населених пунктів (*Липці, Водолаза, Деркачі, Вільшана, Коломак*) та окремих історичних районів міста (*Гончарівка, Заїківка, Іванівка, Залопань, Москалівка*) постає як концептуальна тополексема; герої-харківці зображаються як досвідчені, обізнані, долучені до активної життєдіяльності, шанують і поважають свій край: «Ну-ну! І проворна, і жартовлива була, та такі і світу видала: аж два годи у Харкові по мойкам заробляла, так її вже не вчити: усе знала»; «О, та баба ж козир була! Одно вже те, що харківська родом, а цокотуха та й цокотуха... Узлася над усіма перекупками отаманувати і від десятицьких, від голови та й від самого писаря оборонять; тільки щоб усі перекупки її слухали, і, що скаже, щоб сповняли, і, чого потребує, щоб поставляли» [11, с. 3].

Слобожанський геопростір активно репрезентований у оригінальних пейзажних картинах, представлених у текстах харківських романтиків: топоніми (*Слов'янськ, Тор, Оскіл, Дінець, Святі Гори*) набувають у творчості Михайла Петренка виразних краєзнавчих смислів у контексті урочисто-піднесеного зображення місця народження поета, його малої батьківщини, де художня виразність досягається вживанням ойконіма *Слов'янськ* у формі вокатива, який актуалізує краєзнавчі смисли й створює стилістичні відтінки романтичного звеличення, підкреслено емоційного сприйняття, захоплення, схилення перед естетикою й етнічною привабливістю місцевого ландшафту: *Ось-ось Слов'янськ! Моя родина! / Забилось серденько в грудях, / Пригнулись до землі коліна, / А очі плавають в сльозах! Слов'янськ, Слов'янськ! Як гарно ти / По річці Тор, по рівнині, / Розкинув пишні садки, / Квіти пахучі по долині / І так красуєш собі!* [12, с. 290].

Етнокультурний і геополітичний образ *Криму* постає у Лесі Українки через описові конструкції із яскравими епітетними характеристиками-перифразами (*південний край, сторона прекрасна, ясна країна*), де через систему контрастів, антитез засвідчено зображенням Криму як колоритного географічного й історико-культурного регіону із самобутніми традиціями: з одного боку, як країну краси, мрії, ідеалу на тлі романтичного морського пейзажу («*Править хтось малим човенцем, / Стиха весла підіймає, / І здається, що з весельця щире золото спадає*» [13, с. 72], з іншого, показано складність історичних реалій,

пов'язаних із визвольними змаганнями кримських татар, відсутністю умов для етнонаціонального поступу: «*Як розбитий човен безталаний / Серед жовтих пісків погибав, / Так чудовий сей край богоданий / У неволі в чужих пропадає*» [13, с. 76].

Для відтворення етнокраєзнавчої специфіки історичної прози значну семантико-змістову й стилістичну роль відіграють назви історико-етнографічних регіонів як найбільш яскравих носіїв інформації про специфіку духовної й матеріальної культури різних країн з оригінальними рисами їх окремих областей, земель, штатів, країв, серед яких переважно однокомпонентні (*Гуцульщина, Полісся, Поділля, Покуття, Ополля, Галичина, Прикарпаття, Буджак, Добруджа, Мазовія, Лотарингія*) та двокомпонентна топонімна лексика (*Правобережна Україна, Дике Поле, Буджацька орда*) [14, с. 76].

Назви літературно-художніх текстів як одиниці, що в згорненому вигляді містять концепцію твору, його основні ідейно-тематичні настанови, також включають власні назви як краєзнавчі маркери різних регіонів, семантика твірних основ яких пов'язана зі специфічними ознаками рельєфу й ландшафтів: «*Верховина*» Марка Черемшини, «*Зелені Млини*», «*Кам'яний Брід*» Василя Земляка, «*Степова Еллада*» Євгена Маланюка, «*Сині Води*» Володимира Рутківського, «*Холодний Яр*» Юрія Горліса-Горського. Назви творів української класики засвідчені також ойконімами та відтопонімною лексикою з метою представлення специфічних світоглядно-ментальних, історико-етнографічних особливостей: «*Конотопська відьма*», «*Сватання на Гончарівці*» Григорія Квітки-Основ'яненка. Історична романістика представлена назвами творів, які кодифікують місця відомих подій, локалізують і характеризують історичні процеси, маршрути подорожей героїв, військових походів, геополітичних і дипломатичних векторів: «*Батурина*», «*Полтава*», «*Над Десною*», «*З-під Полтави до Бендер*», «*Каяла*», «*Зарваниці*», «*Бережани*» Богдаана Лепкого, «*На Кожум'яках*» Івана Нечужа-Левицького, «*Оборона Буші*» Михайла Старицького, «*Берестечко*» Ліни Костенко, «*Іловайськ*» Євгена Положя, «*Ворошиловград*» Сергія Жадана, репрезентують відомі офіційні й менш знані, представлені у фольклорних текстах, літературних творах назви історико-етнографічних регіонів: «*Волинь*», «*Ост*» («*Морозів хутір*») Уласа Самчука, «*Лицарі Дикого поля*» Ярослава Дегтяренка, передають особисті й соціальні настрої, історичні й культурологічні паралелі: «*Іфігенія в Тавриді*», «*Кримські спогади*» Лесі Українки, являють собою образні метафоричні назви з метою створення ефектів як реально-подієвих, так і філософсько-психологічних характеристик: «*Борислав сміється*» Івана Франка, «*Зачарована Десна*», «*Україна в огні*» Олександра Довженка.

Літературно-художні контексти, зокрема поетичні засвідчують різноманітність прийомів актуалізації краєзнавчої семантики, яка ґрунтується на ландшафтних, етнопсихологічних характеристиках, рисах духовної й матеріальної культури, господарської діяльності: «*Поля й поля. Півонія і півень. / Дрімайлівка, Нехаївка, Сватки. / А де ж мої Немиринці і Гнівань, / Велике Дрюкове, Драчі, Шабельники?!*» [15, с. 23].

Як свідчить аналіз, власні назви у фольклорному та літературно-художньому дискурсі функціонують як одиниці, що представляють локальні, ландшафтні, історико-етнографічні особливості, спосіб життя, світобачення народу. Функціонуючи в контексті історичних процесів і культури, топоніми відображають особливості краю, де з'явилися, набули попу-

лярності, переосмислюються й інтерпретуються впродовж тривалого часу, набувають ознак фольклоронімів, лінгвокультури як місцевого, так і загальнонаціонального рівнів.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Літературно-художній та фольклорний дискурси постають сприятливим ґрунтом, де найбільш яскраво й оригінально виявляється лінгвокраєзнавча специфіка лексичних одиниць. У колі інших груп (етноніми, катойконіми, діалектизми) найбільш виразними репрезентантами краєзнавчої семантики постають власні назви, зокрема топоніми, а також лексика топонімного маркування, антропоніми певної місцевості, оскільки демонструють багатство та різноманітність значень і смислів, які дозволяють усвідомити оригінальні й неповторні риси історико-етнографічних регіонів, областей, країв, які у своїй єдності творять неповторну картину України з її самобутньою культурою, історією, мовою.

Топонімні символи українського лінгвокультурного простору найбільш тісно пов'язані з проявами духовної й матеріальної діяльності, творчості народу, яскраво й колоритно представлені одиницями, які в художньому дискурсі засвідчують місцеву краєзнавчу семантику й стилістику, котра становить значний матеріал для подальших досліджень, перспективи яких вбачаємо у більш глибокому й всебічному аналізі етнокраєзнавчих характеристик топонімів у різних жанрах фольклорного дискурсу та індивідуально-авторських стилях української та світової літератури.

Література:

- Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів. К.: Наукова думка. 1995. 362 с.
- Торчинський М., Торчинська Н. Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький: Авіст. 2008. 552 с.
- Лужецька О. Б. Мікротопонімія Південно-Західного Опілля: монографія. За ред. В. В. Грещука. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 369 с.
- Лужецька О. Б. Мікротопоніми префіксально-нульового типу на теренах Південно-Західного Опілля. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Т. 2. С. 26–29.
- Муромцев І.В. Словотвірні типи гідронімів (басейн Сіверського Дінця). К.: Наукова думка, 1966. 104 с.
- Ярещенко А.П. Під чаром рідної землі. Посібник з українознавства. Х.: Прапор. 2007. 344 с.
- Ципердюк О., Ошитко Я. Мікротопоніми села Чагрів Рогатинського району Івано-Франківської області: словотвірний аспект. *Український світ у наукових парадигмах. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Харків: ХІФТ. 2023. Вип. 10. С. 44–48.
- Грещук В., Шкорута Г. Структурно-словотвірна характеристика мікротопонімів села Підпечери Тисменецького району Івано-Франківської області. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Вип. 45. Том 1. С. 196–201.
- Словник української мови в 11-ти томах. К.: Наукова думка. 1970–1980.
- 100 казок. Найкращі українські народні казки. Т. 1. К.: А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2008. 159 с.
- Квітка-Основ'яненко Г. Сватання на Гончарівці. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1020> (дата звернення: 01.05.2023).
- Українські поети-романтики. Поетичні твори. К.: Наукова думка, 1987. 592 с.
- Українка Л. Твори: В 2 т. К.: Наукова думка. 1986. Т. 1: Поетичні твори. Драматичні твори. 608 с.
- Малик В. Таємний посол: Роман у 2-х т. Х. : Прапор, 1993. Т. 1. 463 с.
- Костенко Л. Берестечко. К. : Український письменник, 1999. 157 с.

Petrova Ozel L. Toponym in the system of linguistics vocabulary: ethno-cultural and literary-artistic context

Summary. The article defines the place of toponymy in the system of linguistic and regional vocabulary – dialectisms, ethnonyms, cathoconyms, folkloronyms, vocabulary representing the spiritual and material culture of the people. Along with the various functions performed by toponyms in folklore and literary and artistic texts (identification of the place of the event, nominative-identification, informative-cognitive, emotional-expressive, cultural-representative), toponyms appear as units that actualize a broad system of linguistic and regional semantics: they characterize artistic landscapes that serve as an artistic background for the characterization of characters, thanks to the extensive historical and cultural information attached to them, appear as folkloronyms and linguoculturalisms.

Toponyms in folklore and literary and artistic texts of different periods became the material for the research, the theoretical basis of the research was the work of domestic linguists, leading scientists in the field of toponymy S. Verbych, V. Horpynych, V. Luchyk, P. Chuchka, M. Khudas, K. Tyshchenko, M. Yanka, I. Muromtseva, K. Tsilyuka, M. Torchynskyi, as well as O. Karpenko, Y. Karpenko, G. Lukash, G. Shotova-Nikolenko, N. Sokil-Klepar, O. Luzhetska, E. Chernyakhivskaia, O. Tsyperdyuk, V. Greschuk, M. Golyanich.

In the course of the study, macro- and micro-toponyms of different types and structures, representing local lore features – landscape, administrative-territorial, historical, cultural, were systematized and analyzed. Among the most used and semantically significant for the reproduction of regional semantics are toponyms-linguistic cultures (Kyiv, Kozhumiya, Kharkiv, Honcharivka, Vodolaga, Konotop, Sloviansk, Dnipro, Crimea, Danube, Cheremosh, Zaporizhzhia, Hutsulshina, Polissia, Pokuttia), as well as toponyms presented in the titles of literary and artistic texts as special units that, in a condensed form, contain the concept of the work as a carrier of local history information.

The research emphasizes that toponymic names in literary, artistic and folklore texts as representatives of historical and ethnographic regions testify to the linguistic and regional specificity of the works, playing the role of markers of local color – localization of natural landscapes, forms of traditional life, customs, types of economic activity, outlook and mentality.

Key words: linguistic vocabulary, onomastics, onyms, toponyms, dialectisms, ethnonyms, folkloronyms, linguistic culture, linguistic regional studies.

*Писаренко Н. Д.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри романо-германської філології**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ПАРАТЕКСТ ЯК МАРКЕР ДЕКОДУВАННЯ ТЕКСТІВ Г. СКОВОРОДИ

Анотація. Статтю присвячено виявленню маркерів декодування текстів Григорія Сковороди з метою вивчення ролі епіграфа як паратексту у структурно-семантичній організації творів філософа та способів декодування авторських текстів Г. Сковороди адресатом. Реалізація зазначеної мети визначила вирішення таких завдань: з'ясувати семантичні особливості паратекстів (епіграфів), що зумовлюють наявність маркерів декодування, і проаналізувати способи декодування авторських текстів і паратекстів читачем.

У запропонованій статті вперше розглянуто маркери, що сприяють декодуванню читачем авторського задуму, глибшому прочитанню творів Григорія Сковороди, розуміння яких ускладнюється з часом.

Упродовж останніх десятиліть проблем, пов'язаних із паратекстами, торкалися у своїх дослідженнях: Ж. Женетт, Н. Горбач, Ю. Лотман, Ю. Шуба, Г. Кузенко, М. Сокол, А. Тичиніна, О. Федорук та інші.

Проаналізовано різноманітні за стилями і жанрами паратексти Григорія Сковороди: вірші (Г. Сковорода й інших авторів), епіграми, тези, присвяти. Розглянуто динаміку сенсу авторського епіграфа, що проходить через призму сприйняття безпосередньо авторського розуміння тексту, проте це не означає, що читач сприймає такий паратекст прозоріше. Взаємодію комунікантів уявляємо так: автор твору (адресант 1) – автор епіграфа (адресант 2, адресант 1) – читач (адресат). Оскільки автор зазвичай ніколи не пояснює епіграф, а його інтерпретацію залишено читачеві, то читач розкодовує авторський текст відповідно до свого інтелекту, обізнаності та практичного досвіду.

У системі логіко-семантичних зв'язків паратексту і тексту здійснено розмежування різних авторських прийомів кодування паратекстів, що спрощують/ або ускладнюють їхнє декодування читачем, підсилюють інтригу, розуміння авторської ідеї. Визначено вагому роль паратекстів Григорія Сковороди, що зумовлюють різні можливості декодування тексту. З'ясовано механізми декодування – це лексико-семантичні, логічні маркери, логіко-семантичні зв'язки між паратекстом і текстом, що дозволяють прогнозувати семантику тексту, його авторський смисл. Установлено типи декодування тексту: семантико-прогнозований, контекстуально-прогнозований, евристично-прогнозований, логіко-прогнозований, ідейно-прогнозований.

Ключові слова: епіграф, паратекст, маркер декодування, прогнозована семантика, типи декодування: семантико-прогнозований, контекстуально-прогнозований, евристично-прогнозований, логіко-прогнозований, ідейно-прогнозований.

Постановка проблеми. Дослідження елементів паратексту з кожним етапом чи аспектом їх вивчення дають нові, цікаві судження про епіграф як паратекст.

«Поняття «епіграф» пройшло шлях від елементарного визначення ... до того, що розлядається у сучасній науці зокрема, як метатекстовий, інтертекстуальний чи паратекстовий знак» [1]. Традиційно епіграф визначають «як структурний елемент тексту, що легко упізнається і системно маркується, оскільки це цитата, крилатий вислів, афоризм, уривок із пісні, приказка, які ставляться перед текстом літературного твору або його розділами і виражають їх основну ідею» [2, с. 352].

У наукових розвідках, присвячених висвітленню проблем епіграфа, його семіотичній цілісності, залишаються відкритими питання розшифрування сенсу епіграфа, способів передачі читачеві кодів авторського тексту.

Григорій Сковорода належить до знакових постатей філософсько-літературного життя XVIII століття. Минуло вже 300 років від дня народження мандрівного філософа, а спадщина його не втрачає своєї актуальності, зацікавленості вчених, надалі залишається невичерпним джерелом для вивчення. Лінгвосемантичний аспект творчості філософа потребує глибшого наукового розгляду.

Метою статті є визначення 1) ролі епіграфа як елемента паратексту у структурно-семантичній організації творів Г. Сковороди, що постійно віддаляються у часі; 2) семантичної цілісності між епіграфом і авторським текстом; 3) способів декодування авторських текстів Г. Сковороди адресатом. Поставлена **мета** передбачає вирішення таких завдань: 1) визначити семантичні особливості паратекстів (епіграфів), що зумовлюють наявність маркерів декодування; 2) виявити і проаналізувати способи декодування авторських текстів і паратекстів читачем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомим внеском у дослідження паратекстів, зокрема епіграфа, стали наукові розвідки В. Берези, Ж. Женетта, Н. Горбач, Ю. Лотмана, Ю. Шуби, Г. Кузенка, М. Сокол, А. Тичиніної, О. Федорука та інших.

Варто зазначити, що у традиційних лінгвістичних студіях використовують різні терміни на позначення цього поняття: паратекст, елемент паратексту, епіграф. Лінгвісти сприймають їх як синонімічні; визначаючи вторинність епіграфа і його самостійність, називають текст, паратекст, епіграф. Загальні тлумачення поняття схожі, проте містять певні авторські уточнення. Знакову природу паратекстуальних фрагментів визначають М. Сокол (знак культури), А. Тичиніна, (текстуальний маркер). Ж. Женетт, Ю. Шуба указують на ідейний зв'язок паратексту і тексту (шифрована ідея твору) [4], [5].

Науковці характеризують статус епіграфа, паратекста і передбачають «комплексний підхід до дослідження його феномена, який об'єктивується у різних характеристиках і функціях епіграфа, що вивчаються у межах теорії паратекстуально-

сті» [1, с. 117]. Погодимось з думкою Н. Горбач, яка, виокремлюючи імперативність паратексту, стверджує, що епіграфи впливають на розуміння авторського задуму [3]. Досліджуючи функції паратексту, паратекстуальні характеристики епіграфа, М. Сокол, О. Федорук дотримуються версії Ж. Женетта про наявність чотирьох функцій епіграфа [1], [4], [6], проте Ю. Шуба висловлює думку про можливість мати і «лише одну функцію» [5, с. 180] – усе це вказує на семантичну специфіку паратексту, його інформативну глибину.

Комунікативно-прагматичний підхід дозволяє розглядати текст епіграфа, як ланцюжок дій, що пов'язує учасників мовленнєвої комунікації: автора твору – автора епіграфа – читача. Оскільки «в афористично короткій формі надпис-цитата, зазвичай, виражає основну колізію, тему, ідею чи настрої твору, сприяючи сприйняттю його читачем» [1, с. 91]. Слушною є думка А. Тичиніної, яка посилюється на Ж. Женетта [4, с. 158], вважає, що «сила епіграфа полягає у специфічному коментуванні тексту у формі гри із свідомістю читача» [7, с. 218], бо його інтерпретація залишена на останнього. Зазначимо, що дослідниці, вказуючи на здатність паратекстів «формувати, деформувати і трансформувати горизонт очікування читача», шляхом проведення рецептивного експерименту доводять, що епіграфи «зумовлюють ідейний, методологічний та інтермедіальний напрями декодування тексту» [7, с. 219], проте механізм декодування авторського тексту не досліджено.

Актуальність статті полягає у спробі проаналізувати паратексти з точки зору декодування авторських текстів Г. Сковороди.

Влучно дібраний до тексту епіграф з відповідним лексико-семантичним наповненням, інтригою викликає у читача низку власних асоціацій, виступаючи розгадкою авторського шифру, вимагаючи певних розумових операцій, дає читачеві можливість опинитися на одній і тій же ідейно-смысловій хвилі з автором твору, декодувати його, зрозуміти авторський задум твору, «підкреслюючи не власну важливість, а те, що приховано за ним» [5, с. 180].

Значеннєвою особливістю епіграфів Г. Сковороди є мова, якою вони написані. Епіграфи філософа представлені різними мовами: у трактатах, притчах, діалогах, піснях – староукраїнською, у листах, як правило, латинською, грецькою, іноді грецькою і латинською. Вибір мови епіграфа, як показало наше дослідження, залежить не лише від мови спілкування адресанта чи адресата, на розуміння якого написано текст, а насамперед від авторської ідеї, від особистого бачення філософа, від пошуку слова із найвлучнішою семантикою, знаковою. Г. Сковорода добре знав грецьку мову, тонко відчував смисл слів, через те найчастіше його особисті епіграфи написані саме грецькою мовою. Філософ обирає епіграфи-цитати, як правило, із Біблії, із загальновідомих для освічених людей того часу творів античних авторів, цитуючи їх мовою оригіналу.

Паратексти Г. Сковороди різноманітні за стилями і жанрами: вірші (Г. Сковороди і інших авторів), епіграми, тези, присвяти.

Іншою значеннєвою особливістю паратекстів є те, що незважаючи на низку загальних рис, характерних як для авторського епіграфа, так і для епіграфа-цитати, серед яких особливе значення мають об'єктивно-суб'єктивний спосіб організації інформації паратексту, авторська інтенціональність, аргументований характер розгортання тексту, авторський епіграф

та епіграф-цитата виходять із різних інтенцій. СENS авторського епіграфа проходить через призму сприйняття безпосередньо авторського розуміння тексту, але це не означає, що читач сприймає такий паратекст прозоріше – тому розрізняємо 1) епіграфи-цитати, що обирає сам автор: а) анонімні, б) із указаним ім'ям автора цитати; 2) авторські епіграфи. Авторський паратекст сприймаємо як «текст про власний текст», епіграф-цитату як «текст про текст іншого», що, у свою чергу, дозволяє виявити пункти сходження та розбіжності в комунікативному плані двох видів епіграфів, що проявляються у стратегіях автора, а також в орієнтуванні читача щодо додаткових інтертекстуальних впливів. Взаємодію комунікантів уявляємо так: автор твору (адресант 1) – автор епіграфа (адресант 2, адресант 1) – читач (адресат). Оскільки автор, зазвичай, ніколи не пояснює епіграф, а його інтерпретацію залишено читачеві, то читач розкодовує авторський текст відповідно до свого інтелекту, своєї обізнаності та практичного досвіду.

У системі логіко-семантичних зв'язків паратексту і тексту спостерігаємо різні авторські прийоми кодування паратекстів, що спрощує/ або ускладнює їхнє декодування читачем, підсилює інтригу розуміння авторської ідеї. Паратексти філософа різні за інформативною наповненістю: ті, що розширюють розуміння назви чи тексту, і ті, що виконують елементарну зв'язувальну функцію між назвою і текстом – таким є паратекст до притчі «Адское царство». Назва виражена номінативним реченням, а паратекст – *на чем основано?* питальним реченням – автор як учитель вводить поняття, на якому акцентує увагу учнів: що це є? Текст – відповідь.

Найчастіше зустрічаємо, що паратексти Г. Сковороди, виконуючи функцію «інтерпретаційної рами», зумовлюють різні можливості декодування тексту – це лексико-семантичні маркери, логічні, логіко-семантичні зв'язки між паратекстом і текстом, що дозволяють прогнозувати семантику тексту, його авторський смисл. Паратекстам філософа властива різна кількість маркерів декодування.

У листі № 51 паратекстом є цитата святого Луки «Серед пророків, народжених жінками, немає визначнішого від Йоанна Хрестителя», де названо ім'я пророка. У тексті, який філософ присвячує пророкові, він замінює його ім'я особовим займенником – *він*, словосполученням-порівнянням – *він, як жених*, питально-відносним займенником – *хто, як каже Христос, був найбільш великим...* [8, с. 311]. Автор вводить у текст образ-антипод пророка – «найнещастивішу людину Ірода», використовуючи найвищий ступінь порівняння для вираження зневажливої характеристики останнього, з метою підкреслити авторитет Йоанна. Автор епіграфа Лука – знакове ім'я для християнина, маркер, що декодує розуміння тексту: «коли про великих говорять великі», адресат йме віри їхнім словам. Отже, маємо маркер-ім'я автора цитати, що підсилює авторитет авторського висловлення, і маркер-лексему ім'я *Йоанна Хрестителя*, використане у епіграфі, що прогнозує його семантику у текст – і адресат розуміє, про кого йдеться. У такий спосіб спостерігаємо контекстуально-прогнозований тип декодування.

Багатьом пара текстам Григорія Сковороди властива наявність імені цитованого автора, що є маркером прогнозованої довіри читача словам, сказаним знаною особою. Текст «Піснь рождеству Христову о нищеті його» має три епіграфи-цитати з авторським покликанням на джерело: *Из Соломонова зерна, Из Христова, Из Іереміина* [8, с. 131]. Припускаємо, що кількість

паратекстів, саме у цьому творі, пов'язана із особливостями композиції та художньої структури тексту, що у цьому прикладі є умовними маркерами декодування тексту, або вторинними маркерами. Структура тексту – діалог, де запитання потребують ґрунтовної відповіді, тому читач мусить постійно «повертатися» до епіграфів, що є безапеляційними висловками місій, бо вини – смисловий ключ до розуміння ідеї автора, семантичні маркери: сміятися через невіру свою у «блаженну святую нищету» Христа – це бути самому бідним душею, у якій панують «зависть, печаль, страх, несита жажда...». У паратексті звучать слова святих («Горе вам, сміючимся нині...»), якими Г. Сковорода і завершує свій твір, тим самим створюючи завершене семантичне коло. Семантика паратекстів прогнозує розуміння того, про що йдеться у тексті (хто є «нищий») і висновки, які читач має зробити самостійно. Їхня семантика – це проекція семантики паратекстів, що підтверджує повтор фрази із паратексту. Отже, спостерігаємо семантико-інформативне коло: епіграф-текст-епіграф, де епіграфи мають прогнозовану семантику на розуміння тексту, вони декодують його. Декодування такого типу розуміємо як *семантико-прогнозоване*.

У творах Г. Сковорода широко використано паратексти із семантикою протиріччя. Саме вона є домінантою для декодування смислу твору, бо підсилює авторську інтригу, спонукає до її розуміння.

У авторському паратексті *радість проганяй, Проганяй страх, Жени надію; І хай не буде суму. Розум буває затуманений І зв'язаний путами там, Де вони панують* [8, с. 282] є завальована інтрига, яку адресант передає лексичними маркерами, по-перше, імперативними лексемами – *проганяй, жени, хай не буде*; по-друге, словами із протилежною семантикою *проганяй радість, страх*, що скеровує рецептивну увагу адресата на розуміння семантичного протиріччя в епіграфі: *радіш, що ти багатий? Ти хворий. Сподіваєшся краще жити завтра? Ти нездужаєш, бо де надія, там і страх*. Інтригу, започатковану епіграфом, автор тримає до кінця, що дає можливість адресатові на підставі семантичних маркерів самостійно зробити власні висновки, прогнозувати смисл твору, свою ж думку філософ вміщує у кінці тексту: *«блаженство там, де приборкання пристрастей, а не їх відсутність»*. Такий тип декодування тексту розуміємо як *евристично-прогнозований*.

Нерідко Г. Сковорода використовує кілька епіграфів до твору, пропонуючи читачеві власну смислову конструкцію, певну семантичну фігуру, яка допомогла б ерудованому адресатові найточніше зрозуміти авторський задум.

У главі № 6 «О преображеніи» два епіграфи. Перший паратекст – це авторський вірш, у якому філософ малює картинку місця і способу «преображення». Спостерігаємо такий композиційний прийом як зіставлення у назві і в епіграфі: *О преображеніи – из сада преображенскаго; плод красны – яблоко райское*; із використанням наказового способу у значенні умовного *излії на мя – тебѣ принесу*. Перший епіграф дублює заголовок, розширює його семантику, передаючи значення, які є найточніші, найглибші, неоднозначні. Таке використання епіграфа (як інформаційного додатка до заголовка) виправдовує своє призначення і є майже необхідністю. Отже, спостерігаємо *контекстне декодування*.

Перший паратекст не пов'язаний із другим жодними зв'язками, проте існує певна проекція семантики на текст. Отже, перший паратекст є опосередкованим маркером декодування

тексту і контекстуальним маркером для заголовку. Другий епіграф семантично зв'язаний із текстом, на що указують кодові слова *убудьдешся видѣши славу его*, що мають смислове навантаження, бо автор повторює їх у тесті глави ще двічі: вперше після авторських вступних міркувань, а вдруге – у кінці твору перед авторським висновком, що впливає на смислове навантаження твору. Другий епіграф не має прямих лексико-семантичних зв'язків ні з назвою, ні з першим паратекстом, проте є суттю тексту, смисл якого прогнозує. Отже, це унікальна авторська семантична фігура, де назва твору і перший паратекст (епіграф) – одне семантичне об'єднання, другий паратекст і текст – інше, проте вони є одне ціле, семантично скероване на розуміння ідеї тексту, на що вказує маркер-семантична проекція імені Христа, яке жодного разу не називається, проте розуміється. У першому паратексті маркер *боже: излії на мя, боже, со небеси росу*; у другому – *его*, виражений особовим займенником у непрямому відмінку: *видѣши славу его*. Автор обирає логіко-семантичний ребус, що передує розумінню тексту, тим самим визначає адресата – ерудованого читача. Такий тип декодування визначаємо як *логіко-прогнозований*.

Іноді паратексти Г. Сковорода семантично об'єднують кілька самостійних текстів. Так, перші паратексти глави № 6 і глави № 7 мають навіть однаковий початок: *«злії на мя, боже, со небеси росу»*. Структура глави № 7 «О воскресеніи» є віддзеркаленням структури глави № 6: кількість, структурне розташування паратекстів у цих главах збігаються, бо філософ розуміє ці тексти як споріднені аспекти однієї теми. Г. Сковорода обирає чітку структуру текстів, де паратексти, їхня кількість, розташування і семантика сприяють кращому розумінню авторського сенсу читачем, тому декодування текстів відбувається за тими ж самими ознаками. Епіграфи мають спільний семантичний простір, що об'єднує самостійні тексти за ідеєю твору, тому декодування відбувається з урахуванням спільної ідеї обох творів. Отже, маємо *ідейно-прогнозований* тип декодування.

Висновки. Як бачимо, паратексти відіграють важливу роль у розумінні суто авторського смислу текстів Г. Сковорода, залучаючи до аналізу як авторський текст так і тексти-джерела, повною мірою реалізують діалогічну функцію.

Вони прогнозують гру автора з читачем, налаштовують його на належне трактування твору. Завдяки маркерам декодування – семантичним, логічним, семантичній проекції – епіграфи прогнозують семантику тексту, розширюють тлумачення його назви: по-перше, указують на глибину і важливість інформації, яку читач знайде у тексті; по-друге, через певну інтригу активізують саму дію читача, вимагаючи від нього широкої ерудованості. Виявлено, що паратексти зумовили такі типи декодування тексту: прогнозований, логіко-прогнозований, контекстуально-прогнозований, евристично-прогнозований. Усе це уможливило стверджувати, що паратекст дає змогу читачеві краще зрозуміти твори філософа, що неухильно віддаляються у часі.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у залученні до аналізу інших елементів паратексту – присвят, ремарок.

Література:

1. Сокол М. Епіграф як паратекст. С.115-119 URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2638/1/Sokol_M.pdf (дата звертання 18. 01.2023).

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ Перун, 2009. 1736 с.
3. Горбач Н. Моральна імперативність епіграфів у романі В. Лиса «Століття Якова». Актуальні проблеми слов'янської філології. Сер. Лінгвістика і літературознавство: зб. наук. ст. Бердянськ: БДПУ, 2012. С. 183–191.
4. Ж. Женетт Genette G. Paratext. Thresholds of interpretation. Cambridge. Cambridge University Press, 1997. 427 с.
5. Шуба Ю. В. Ігровий аспект паратекстуальності: роль епіграфа в англійському романі 1960–1990-х років. Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. Літературознавство. Вип. 1 (65). Харків. 2011. С. 136–144.
6. Федорук О. Епіграфи в Кулішовому романі «Чорна рада» (Текстологічний аспект) = Epigraphs in Panteleimon Kulish's Novel "The Black Council" (Textual Criticism Aspect). Слово і Час. № 9-11. 2018 с. shorturl.at/agnH1 (дата звертання 20.01.2023).
7. Тичініна А. Трансгресія епіграфу в структуру художньої цілісності (практика сучасної балканської літератури) Івано-Франківськ. «Симфонія форте», 2018. С.215-shorturl.at/cgqCO (дата звертання 20.01.2023).
8. Сковорода Г. Твори в двох томах. / Упор. І. А. Табачников, І. В. Іваньо. Київ: видавництво Академії наук Української РСР, 1961. Т. 2. 623 с.

Pysarenko N. Paratext as the marker of decoding texts by H. Skovoroda

Summary. The article is devoted to identifying the markers of decoding of Hryhorii Skovoroda's texts with the aim to study 1) the role of the epigraph as a paratext in the structural-semantic organization of the philosopher's works; 2) semantic integrity between the epigraph and the author's text; 3) the methods of decoding the author's texts by H. Skovoroda by the addressee, which formed the solution of the following tasks: 1) to determine the semantic features of paratexts (epigraphs), which cause the presence of decoding markers; 2) to identify and analyze the methods of decoding the author's texts and paratexts by the reader.

The scientific novelty lies in the fact that the article for the first time examines markers that contribute to the reader's decoding of the author's intention, a deeper reading of H. Skovoroda's works, the understanding of which becomes more difficult over time.

During the last decades, problems related to paratexts were touched upon in their research by: G. Genette, N. Horbach, Yu. Lotman, Yu. Shuba, H. Kuzenko, M. Sokol, A. Tychynina, O. Fedoruk and others.

Paratexts of H. Skovoroda, diverse in styles and genres, are analyzed: poems (by H. Skovoroda and other authors), epigrams, theses, dedications. The dynamics of the meaning of the author's epigraph, which passes through the prism of the perception of the author's understanding of the text, is considered, but this does not mean that the reader perceives such a paratext more transparently. We imagine the interaction of communicators as follows: the author of the work (addressee 1) – the author of the epigraph (addressee 2, addressee 1) – the reader (addressee). Since the author usually never explains the epigraph, and its interpretation is left to the reader, the reader "decodes" the author's text in accordance with intelligence, awareness and practical experience.

In the system of logical-semantic connections of paratext and text, various author's methods of coding paratexts are recorded, which simplifies or complicates their decoding by the reader, enhances the intrigue of understanding the author's idea. The significant role of H. Skovoroda's paratexts, which determine various opportunities of decoding the text, is identified – they are lexical-semantic, logical markers, logical-semantic connections between the paratext and the text, which allow predicting the semantics of the text, its author's meaning. Such types of text decoding as semantically predicted, contextually predicted, heuristically predicted, logically predicted, ideologically predicted are distinguished.

Key words: epigraph, paratext, decoding marker, predicted semantics, types of decoding: semantically predicted, contextually predicted, heuristically predicted, logically predicted, ideologically predicted.

*Попов С. Л.,
доктор філологічних наук,
професор факультету російської мови
Університету імені Сунь Ятсена (Гуанчжоу, Китай)*

ІСТОРИЧНЕ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ НЕОБХІДНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ПРИЧИНА ФОНЕТИЧНИХ ЗМІН: ВЕРИФІКАЦІЯ ГІПОТЕЗИ М. В. ПАНОВА

Анотація. Гіпотеза М. В. Панова про історичне інерційне зниження рівня необхідної інформації як причину фонетичних змін, безсумнівно, є науково цікавою та обумовлює дослідницьке прагнення її верифікувати. Перевірка цієї гіпотези повністю відповідає сучасній лінгвістичній вимозі пошуку причин мовних явищ. У ході перевірки цієї фонетичної гіпотези було зроблено такі висновки.

По-перше, передбачуване М. В. Пановим підвищення рівня необхідної інформації не завжди відбувається саме у відповідь на її зниження, тобто не завжди є компенсаторним.

По-друге, нерозвиток м'якості приголосних і редукції голосних у багатьох мовах, що пережили падіння редукованих, ставить під сумнів думку М. В. Панова про те, що падіння редукованих, а потім історично прогресуюча редукція в російській фонетиці знизили рівень необхідної інформації настільки, що у відповідь на це носіям російської мови довелося розвивати м'якість приголосних.

По-третє, у гіпотезі М. В. Панова не передбачено, що у низці мов якісь звуки не втрачаються, а є відсутніми від їх початку, внаслідок чого носії таких мов стихійно намагаються цей недолік усунути.

По-четверте, описана в гіпотезі М. В. Панова тенденція зниження й підвищення рівня необхідної інформації в російській фонетиці передбачається ним у двох різних сферах: цей рівень знижується у вокалізмі, а зростає в консонантизмі, – проте фонетичні дані інших мов показують, що компенсація дефіциту голосних чи приголосних звуків може відбуватися у їх же сферах.

По-п'яте, поки не вдається зафіксувати жодного зазначеного в гіпотезі М. В. Панова мовного процесу, який компенсаторно, тобто у відповідь на зниження необхідної інформації попереднім процесом, підвищував би рівень такої інформації до небажаного рівня.

Загалом можна вважати очевидним, що перелічені протиріччя розглянутої у статті гіпотези обумовлені концентрацією дослідницької уваги на фонетичних відомостях лише однієї мови, що, як можна бачити, усвідомлював як недолік і сам М. В. Панов, коли закликав перевірити його гіпотезу на фонетичних відомостях різних мов, що у цій статті певною мірою і зроблено.

Ключові слова: фонетика, фонологія, голосні, приголосні, рівень необхідної інформації, інерція.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. У 1988 році відомий представник Московської фонологічної школи М. В. Панов опублікував статтю, в якій представив свої роздуми про причини фонетичних змін, висунувши гіпотезу про те, що з великою ймо-

вірністю, підтверджуваною фонетичними змінами в російській мові, такою причиною є «історичне зниження рівня необхідної інформації»:

«Отже, припускається, що рівень інформації, яку – у середньому – несе звук, є історично мінливим; і він завжди, від епохи до епохи, знижується. Сам процес можна уявити в такий спосіб.

Удосконалюється суспільне вміння сприймати знакові системи; рівень необхідної інформації, яка потрібна для правильного сприйняття мови, поступово для кожної одиниці знижується; з'являється можливість спростити будову цих одиниць – звуків і, отже, слів, оскільки слова складаються зі звуків» [1, с. 49].

Цікавим спостереженням М. В. Панова у зазначеній статті є доведена ним на прикладах російських вокалізму та консонантизму, інерційна за своєю суттю неможливість своєчасної зупинки процесів спочатку закономірного зниження, а потім компенсаторного підвищення інформативності мовного коду:

«Ця потреба спрощення пускає в хід позиційний процес: у певних позиціях звуки або зникають, або втрачають розпізнавальні ознаки (відбувається нейтралізація фонем). Позиційний процес, як і належить, охоплює звуки, які підлягають позиційній заміні не в деяких, а в усіх словах, де очевидна ця позиція; він не припиняється і тоді, коли рівня необхідної (зниженої) інформації досягнуто. ... Процес не може бути зупинений, коли досягається бажаний рівень середньої інформації. ...

Отже, процес, продовжуючись до свого необхідного завершення, може знизити середню інформацію вимовних одиниць до небажаного рівня, більш ніж це бажано та прийнятно в цю епоху. Тоді набувають чинності інші мовні процеси, які підвищують цей рівень. Але й тут коливання може виявитися надмірним, несумірним із історично визначеною «інформаційною потребою»» [1, с. 49–50].

Отже, М. В. Панов доводить своє бачення запропонованої їм тенденції так: у повній відповідності до «закону Бодуена де Куртене» (далі – закон Бодуена) зміни у сфері російського вокалізму – падінням редукованих, а потім історично прогресуючою редукцією – знижують рівень необхідної інформації, причому, можливо, до небажаного рівня, а зміни у сфері російського консонантизму – історично прогресуючою диференціацією звуків у раніше слабких позиціях – цей рівень підвищують, причому, можливо, теж до небажаного рівня.

М. В. Панов представляє еволюцію російського консонантизму так:

«5. До середини – кінця XIX ст. у звичайній літературній мові (не в ораторській) були неможливі поєднання двох тотожних звуків, їх подвоєння, навіть на стику значущих одиниць; збігалася вимова *вышине* – в *вышине*, *подтацит* – *потацит*. Наприкінці XIX – на початку XX ст. такі довгі, подвійні, із затягнутою витримкою приголосні стають звичайними.

...

6. На межі префікса та кореня вимовлялося: *ра[ш':]* *истить*, *и[ш':]* *ислять*, *бе[ш':]* *естный*, і так же: *ра[ш':]* *ет*, *ра[ш':]* *ю* (від *растить*) – у складі кореня, не на межі морфем. Не було фонемних протиставлень: <ш> – <сч>, <зч>. У 20–30-ті роки XX ст. змінилася нова норма: не на межі вимовляється [ш':], на межі – [ш'ч']. У наявності протиставлення зазначених фонемних одиниць.

7. М'які приголосні [к' – г' – х'] можливі лише перед голосними переднього ряду; так було до 20-30-х років XX століття. Потім з'явилися слова: *киоскёр*, *паникёр*, *бракёр*, *маникюр*, *педикюр*; новоутворення, що прийшли з діалектів: *ткёшь*, *ткёт*, *ткём*, *ткёте*.

...

8. У сполученнях «зубний + м'який губний» перший приголосний (зубний) був неодмінно м'яким; це була слабка позиція для розрізнення твердих – м'яких зубних. Пізніше – у 30–80-ті роки XX ст. – виявилися співіснуючими дві моделі: в одних словах приголосний зубний, як правило, м'який (*разве*, *извините*), в інших – твердий (*развитие*, *известие*). З'явилася можливість розрізнення твердих – м'яких приголосних там, де його не було.

...

9. У деяких сполученнях – <стк>, <нтк> – невимовні приголосні «проявилися», стали вимовлятися. Виникли можливості протиставлення: <стк> – <ск>, <нтк> – <нк> (*стамеска* – *невестка*, *лаборантка* – *изнанка*). XX ст.

...

10. Сполучення «проривний задньоязиковий + зімкнений певного типу» були у XVIII–XIX ст. неможливі. Вимовляли: *кто*, *х тем* (XVIII–XIX ст.), *х чему* (до початку XX ст.), *х кому* (до 30-х років XX ст.). Зараз сполучення *кт*, *кч*, *кк* дозволені нормами мови. ... Таким чином, у позиціях перед [т – к – ч] виявилися протиставленими [к] та [х]» [1, с. 51].

Досягнення саме бажаного рівня необхідної інформації розвитком російських приголосних М. В. Панов підтверджує словами: «Видно, що в багатьох випадках нововведення в групах приголосних не можуть сприяти більшим змінам мови і не вплинуть скільки-небудь значно на рівень інформації» [1, с. 51–52]. Отже, очевидно, що зниження інформативності російського вокалізму автор вважає небажаним, надмірним, у відповідь на що, на його переконання, і починаються «інші мовні процеси – що підвищують цей рівень», який автор визнає цілком бажаним, ненадмірним.

М. В. Панов завершує свою статтю пропозицією перевірити його гіпотезу на фонетичному матеріалі різних мов у різні періоди їх розвитку [1, с. 55].

Метою цієї статті є перевірка фонетичної гіпотези М. В. Панова про історичне інерційне зниження рівня необхідної інформації як причину фонетичних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. По-перше, у гіпотезі М. В. Панова викликає сумнів те, що підвищення рівня необхідної інформації завжди відбувається у відповідь на її зниження, тобто завжди є компенсаторним. Дійсно, в істо-

ричній фонетиці російської мови дуже поширеною є думка, що розквіт у стародавній російській фонетиці консонантизму (за законом Бодуена) у вигляді майже повного розвитку м'якості приголосних був реакцією, що компенсує втрату давнім російським вокалізмом двох голосних при занепаді зредукованих. Однак якщо згадати, що ще від праслов'янської доби давньоруська фонетика успадкувала [р'], [л'], [н'], [с'], [з'], протиставлені своїм твердим парам, після чого – ще до занепаду зредукованих – [т], [д], [с], [з], [н], [б], [м], [в], [р], [л], [н] перед голосними переднього ряду спочатку стали напівм'якими, а потім пом'якшилися повністю¹, коли повністю пом'якшені серед них [р'], [л'], [н'], [с'], [з'] збіглися зі споконвічними м'якими [р'], [л'], [н'], [с'], [з'] (див. про це, наприклад, [5, с. 152]), то стане зрозумілим, що палаталізація в давньоруській мові була самостійним процесом, ніяк від занепаду зредукованих не залежним і за часом йому попереднім. Справді, після занепаду зредукованих, коли російські приголосні вперше опинилися в позиції перед іншими, як твердими, так і м'якими, приголосними, розвиток консонантизму, а саме позиційне протиставлення твердих і м'яких звуків у російській мові, дуже активізувалося, але це був подальший розвиток консонантизму, а не такий, що вперше почався після занепаду зредукованих. І це була вимушена реакція на умови сполучення звуків, що змінилися після занепаду зредукованих, яка не мала нічого спільного з ідеєю компенсаторного підвищення рівня необхідної інформації. Ці емпірично достовірні факти не дозволяють говорити про те, що розвиток консонантизму в російській мові був процесом, що підвищує рівень інформації у відповідь на занепад зредукованих, що знизило цей рівень, як це представляє М. В. Панов.

По-друге, у більшості слов'янських мов у відповідь на занепад зредукованих палаталізації за російським типом не відбулося. У цих мовах на занепад зредукованих зазвичай не було ніякої спеціальної фонетичної реакції, і це применшує цінність думки, що розвиток м'якості був компенсацією втрати зредукованих. Більш того, у багатьох мовах, як і в північних російських говірках, не отримала розвитку й редукція. Звернімо увагу на фонетику української мови, загальне походження якої з російською сумнівів не викликає: «Поява приголосних вторинного пом'якшення відноситься до початкового періоду роздільного існування східних, південних та західних слов'ян, причому цей процес охопив не всі слов'янські мови. Він був характерним для всіх східних слов'ян, у тому числі й для тих їхніх діалектів, які лягли в основу української мови. Пізніше у цій мові пройшов процес ствердіння м'яких приголосних» [5, с. 153]. Як можна бачити, в українській мові пом'якшення приголосних підтримано не було, а отже, воно ніяк не може розглядатися як консонантна компенсація необхідної інформативності, втраченої надалі при занепаді зредукованих. На занепад зредукованих українська фонетика відреагувала інакше, причому спочатку саме компенсаторно і в тій же сфері, де сталося зниження рівня необхідної інформації, тобто у сфері вокалізму: споконвічні [e] та [o] після втрати в наступному складі зредукованого стали подовжуватися, і це була «замісна довгота», як нази-

¹ І важка та довга поступовість цього пом'якшення зайвий раз (див. [2, с. 116], доводить, що палаталізація, як і веларизація, фарингалізація та лабіалізація, належить до такого виду «складних консонантних артикуляцій», як «складні одночасні артикуляції», під час яких «на основну артикуляцію приголосного нашаровується деякий додатковий рух» [3, с. 282–284], а саме: обов'язкове підняття середньої частини спинки язика до твердого піднебіння з певним просуванням язика вперед [4, с. 52].

ває її В. В. Іванов, тобто довгота, яка здійснювала справжню компенсацію втраченої голосності в її ж сфері, яка незабаром перетворилася на короткий [i], який почав передаватися на письмі буквою і [5, с. 172–173]. Як можна бачити, кінцевий результат вокальної реакції як підвищення рівня необхідної інформації на занепад зредукованих як на зниження цього рівня в українській мові виявився некомпенсаторним, до того ж неінерційним. І те й інше суперечить гіпотезі М. В. Панова. Нерозвиток м'якості приголосних та редукції голосних у багатьох мовах, що пережили занепад зредукованих, ставить під сумнів думку М. В. Панова про те, що занепад зредукованих, а потім історично прогресуюча редукція в російській фонетиці знизили рівень необхідної інформації настільки, що у відповідь на це носіям російської мови довелося розвивати м'якість приголосних.

По-третє, можливі й такі фонетичні ситуації, коли якісні звуки в мовах не втрачаються, а відсутні від початку, внаслідок чого носії таких мов стихійно намагаються усунути цей недолік. Такий момент початкової нестачі мовних звуків у гіпотезі М. В. Панова не враховується, але ми розглянемо можливість застосування у таких випадках її компенсаторного аспекту. Наприклад², у фінській мові спостерігається найбільш бідний серед усіх фінно-угорських мов склад приголосних, тому в цій мові часто зустрічаються довгі слова з подвоєними приголосними та голосними. Це, як можна бачити, компенсація нестачі звуків шляхом елементарної редукації, але, що важливо і чого немає в російській фонетиці, – і у вокалізмі, і у консонантизмі одночасно. У гавайській мові є лише 12 фонем, 5 голосних та 7 приголосних, тому шляхом редукації звуків та складів у ній відбувається компенсація дефіциту голосних та приголосних звуків. Наприклад, у слові *манаманаліма* («палець») лише 3 сонорних приголосних [м], [н], [л] і два голосних [а] та [і], один з яких – [а] – повторюється п'ять разів. У малагасійській, теж одній із австронезійських мов, назва столиці Малагасійської республіки – Антананаріву – має подібні повтори. Такі особливості розвитку фінського, гавайського та малагасійського фонетичних будов теж не вписуються в гіпотезу М. В. Панова.

У розвитку фонетики кабардинських мов є дещо віддалено спільне з розвитком російської фонетики – це розвиток консонантизму. Але вокалізм цих мов спочатку був нерозвинений значно більшою мірою, ніж вокалізм російський. Носії кабардинських мов створили лише дві голосні, і цей недолік вокалізму компенсується вражаючою кількістю компенсаторно створених приголосних: від 70 до 80 в різних кабардинських мовах. Подальших фонетичних змін у кабардинській фонетиці не відбувалося, тобто кількісна диспропорція вокалізму та консонантизму, судячи з усього, тут є комунікативно комфортною. Отже, можна констатувати, що хоч підвищення рівня необхідної інформації в кабардинській фонетиці до потрібного за рахунок розвитку консонантизму гіпотезі М. В. Панова відповідає, початкова нерозвиненість кабардинського вокалізму, а також вокалізму та консонантизму в інших мовах, яким просто не було чого втрачати, нікуди знижувати рівень необхідної інформації, у цій гіпотезі не передбачена.

По-четверте, важко не помітити, що описана М. В. Пановим тенденція зниження та підвищення рівня необхідної інфор-

мації у російській фонетиці фіксується їм у двох різних сферах: цей рівень знижується у вокалізмі, а зростає у консонантизмі. Проте очевидно, що лінгвістично логічнішою ця тенденція була б за її історичного, хронологічно фіксованого, функціонування в тій же сфері вокалізму, в якій, за термінологією М. В. Панова, сталося зниження рівня інформації. Фіксація М. В. Пановим єдиного в російському вокалізмі випадку, коли рівень інформації у XX столітті несподівано начебто підвищується: «раніше після твердих передньопіднебінних шиплячих у першому переднаголосному складі були можливі три голосних: [э^м – ы – у]: шары и шесты, широк, шутить. За новою нормою їх чотири: [а – э^м – ы – у]: шары (з [а]), шесты (з [э^м] або [ы^м]), широк, шутить» [1, с. 52], – виглядає не тільки підтверджуючим правило, тобто закон Бодуена, винятком з нього, але й має трактуватися як тимчасове, оскільки, як добре відомо, [а], яке з'явилося після твердих шиплячих, у відповідності до загальної тенденції редукції [о] та [а] після твердих у молодшій нормі вже витісняє після твердих шиплячих [э^м] та [ы].

Наведені вище фонетичні відомості з фінської, гавайської, малагасійської мов показують, що компенсація дефіциту голосних або приголосних звуків може відбуватися в їх же сферах, що в гіпотезі М. В. Панова не передбачено.

По-п'яте, як показано вище, в гіпотезі М. В. Панова йдеться про те, що в результаті зниження рівня необхідної інформації у вокалізмі «набирають чинності інші мовні процеси – які підвищують цей рівень» (у М. В. Панова це мовні процеси в російському консонантизмі), однак, як зауважує автор, «і тут коливання може виявитися надмірним, несумірним з історично визначеною "інформаційною потребою"», але нам ніде не вдалося знайти «мовний процес», який «підвищує цей рівень» саме до «надмірності». Навіть у прикладі самого М. В. Панова такий «мовний процес» у сфері консонантизму завершується очевидною гармонією, а не надмірністю. Уявити теоретично, що російські приголосні можуть додиференціюватися до надмірності, можна, але на практиці нічого подібного не спостерігається. Те ж саме можна сказати і щодо мов, що цілком сформувалися, які ми описали вище. Навіть щодо дуже асиметричної вокальної та консонантної фонетики кабардинських мов неможливо сказати, що від 70 до 80 приголосних у цих мовах є надмірною кількістю. Тому, здається, поняття мовного процесу, який підвищує рівень необхідної інформації так, що цей рівень сягає надмірності, не завадить переглянути.

Висновки. Гіпотеза М. В. Панова про історичне інерційне зниження рівня необхідної інформації як причину фонетичних змін, безсумнівно, є науково цікавою та обумовлює дослідницьке прагнення її верифікувати. Перевірка цієї гіпотези цілком відповідає сучасній лінгвістичній вимозі пошуку причин мовних явищ. У ході перевірки цієї фонетичної гіпотези було зроблено такі висновки.

По-перше, передбачуване М. В. Пановим підвищення рівня необхідної інформації не завжди відбувається саме у відповідь на її зниження, тобто не завжди є компенсаторним.

По-друге, нерозвиток м'якості приголосних і редукції голосних у багатьох мовах, що пережили занепад зредукованих, ставить під сумнів думку М. В. Панова про те, що занепад зредукованих, а потім історично прогресуюча редукція в російській фонетиці знизили рівень необхідної інформації настільки, що у відповідь на це носіям російської мови довелося розвивати м'якість приголосних.

² Розглянуті нижче фонетичні особливості різних мов взяті з роботи [6, с. 117–119].

По-третє, у гіпотезі М. В. Панова не передбачено, що у низці мов якісь звуки не втрачаються, а є відсутніми від їх початку, внаслідок чого носії таких мов стихійно намагаються цей недолік усунути.

По-четверте, описана в гіпотезі М. В. Панова тенденція зниження і підвищення рівня необхідної інформації в російській фонетиці передбачається ним у двох різних сферах: цей рівень знижується у вокалізмі, а зростає в консонантизмі, – проте фонетичні дані інших мов показують, що компенсація дефіциту голосних чи приголосних звуків може відбуватися у їх же сферах.

По-п'яте, поки не вдається зафіксувати жодного зазначеного в гіпотезі М. В. Панова мовного процесу, який компенсаторно, тобто у відповідь на зниження необхідної інформації попереднім процесом, підвищував би рівень такої інформації до небажаного рівня.

Загалом можна вважати очевидним, що перелічені протиріччя розглянутої у статті гіпотези обумовлені концентрацією дослідницької уваги на фонетичних відомостях лише однієї мови, що, як можна бачити, усвідомлював як недолік і сам М. В. Панов, коли закликав перевірити його гіпотезу на фонетичних відомостях різних мов, що у цій статті певною мірою і зроблено.

Перспективи подальших пошуків. Вбачається доцільним подальша перевірка гіпотези М. В. Панова на більш широкому матеріалі різних мов та на різних їх рівнях.

Література:

1. Панов М. В. О причинах фонетических изменений. *Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка* / отв. ред. Ю. Д. Дешериев, Л. П. Крысин. М. : Наука, 1988. С. 41–55.
2. Попов С. Л. Про причину більш пізньої появи редукції після м'яких (ікання) у порівнянні з появою редукції після твердих (акання) в історії російської фонології: анатомічно-еволюційна та когнітивно-еволюційна інтерпретації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2022. № 56. С. 115–118.
3. Кодзасов С. В., Кривнова О. Ф. *Общая фонетика: Учебник.* М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. 590 с.
4. Бондарко Л. В., Вербицкая Л. А., Гордина М. В. *Основы общей фонетики: Учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений.* 4-е изд., испр. СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : Издательский центр «Академия», 2004. 160 с.
5. Иванов В. В. *Историческая грамматика русского языка.* 2-е изд., испр. и доп. М. : Просвещение, 1983. 400 с.

6. Серебренников Б. А. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление.* М. : Наука, 1988. 242 с.

Popov S. Historical decrease in the level of necessary information as a cause of phonetic changes: verification of the hypothesis by M. V. Panov

Summary. M. V. Panov's hypothesis of the historical inertial decrease of the level of necessary information as a cause of phonetic changes is undoubtedly scientifically interesting and leads to a research effort to verify it. The verification of this hypothesis fully corresponds with the modern linguistic requirement to search for the causes of linguistic phenomena. During the verification of this phonetic hypothesis the following conclusions were made.

First, M. V. Panov's supposed increase in the level of necessary information does not always occur in response to its decrease, i.e. it is not always compensatory.

Second, the undeveloped softness of consonants and vowel reduction in many languages that survived the fall of the reduced vowels, calls into question M. V. Panov's opinion that the fall of the reduced vowels and then historically progressive reduction in Russian phonetics lowered the level of necessary information so much that native speakers of Russian had to develop the softness of consonants in response to it.

Third, M. V. Panov's hypothesis does not provide that in some languages some sounds are not lost, but are originally absent, so speakers of these languages spontaneously try to eliminate this defect.

Fourth, the tendency of decreasing and increasing the level of necessary information in Russian phonetics, described in M. V. Panov's hypothesis, is recorded by him in two different spheres: this level decreases in vocalism, and increases in consonantism - but phonetic data of other languages show that the compensation for the deficit of vowel or consonant sounds can take place in their own spheres.

Fifth, so far, we have not been able to fix any language process noted in M. V. Panov's hypothesis, which compensatively, i.e. in response to reduction of necessary information by a process preceding it, would increase the level of such information to an undesirable level.

In general, it can be considered obvious that the above contradictions of the hypothesis discussed in the article are caused by the concentration of research attention on the phonetic data of only one language, which, as can be seen, was realized as a drawback by M. V. Panov himself, when he called to test his hypothesis on the phonetic data of different languages, which to some extent is done in this article.

Key words: phonetics, phonology, vowels, consonants, level of necessary information, inertia.

*Пристаї Г. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри практики англійської мови і методики її навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОРИ В ДІЛОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Анотація. Ділове спілкування стосується обміну інформацією та ідеями всередині організації або між організаціями з метою досягнення конкретних цілей, пов'язаних з бізнес-операціями. Комунікація відбувається через письмові документи (комерційні листи, контракти, звіти), інші види документації (наприклад, презентації, інструкції, електронна пошта), а також шляхом телефонних дзвінків, відео конференцій або особистих зустрічей. Для ділової комунікації характерний офіційно-діловий стиль мовлення, власна термінологія, чітка і лаконічна мова, професійний тон викладу думки. Проте до особливостей комунікативної спрямованості мови бізнесу належать експресивні засоби виразності, найбільш універсальним з яких є метафора.

Застосування метафори в діловому спілкуванні, її роль та стратегічні функції, лексичні та стилістичні явища в бізнес-контексті вивчали українські та зарубіжні учені. Незважаючи на значну кількість досліджень, більшість з них присвячена функціонуванню метафор у діловому англійському спілкуванні. Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю наукового пошуку щодо виявлення спільних та відмінних рис використання метафор в англійському та україномовному діловому дискурсі.

У статті розглянуто метафору як важливий засіб ділової комунікації, який впливає на сприйняття та інтерпретацію повідомлення. Установлено, що застосування метафори в процесі ділової комунікації може мати за мету презентувати новий продукт або послугу, обговорити складні фінансові поняття, організаційні зміни чи маркетингові стратегії. Крім того, систематизовано й покласифіковано англійські та україномовні метафори за формально-структурною ознакою, згідно з їхніми семантичними складовими, за семантичними моделями. Уточнено, що в письмовій формі ділового мовлення стилетворчу функцію виконують характерні стандартизовані кліше метафоричного змісту, натомість універсальні в англійській та українській мовах метафори ділової комунікації здебільшого мають одне й те ж джерело походження.

Зроблено висновок, що метафора як лінгвістична та когнітивна одиниця, з одного боку, відображає специфіку національної культури та індивідуального світобачення та світосприйняття. З іншого боку, міжнародний характер ділової комунікації детермінує використання універсальних метафор як віддзеркалення взаємодії мов і культур упродовж століть і на сучасному етапі розвитку суспільства.

Ключові слова: ділова комунікація, метафора, семантична складова, семантична модель, стилетворча функція.

Постановка проблеми. Вивчення експресивної наповненості мови як однієї з основних характеристик її комунікативної спрямованості займає чільне місце в сучасному мовознавстві. Особливу увагу дослідників звернено на метафору як

потужний засіб вторинної номінації. Як засвідчив аналіз наукової літератури, метафори мають стратегічне значення в організаційній комунікації та управлінні, а дослідження різних форм ділової комунікації дозволяє зробити висновок, що вивчення метафор у діловому спілкуванні залишається актуальною сферою досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як елемент мовного акту, метафора дозволяє номінувати навколишню дійсність, оцінювати та відповідно реагувати на певні ідеї, висловлювання чи поведінку співрозмовника, тобто впливати на творення мовної картини світу учасників комунікації. Скажімо, в роботі «Метафори, якими ми живемо» Дж. Лакофф і М. Джонсон висунули ідею про концептуальні метафори, які поширені в повсякденній мові та мисленні. На їхню думку, метафора – це не просто мовний вираз, а основа для розуміння світу [1]. Дж. Морган використовує метафори для аналізу та розуміння діяльності й поведінки окремих організацій та їх взаємодію між собою [2]. Натомість З. Кевечеш досліджує роль метафори в культурі, включно з бізнес-комунікацією. Він стверджує, що метафори – це не лише мовні вирази, а й культурні інструменти, які формують спосіб нашого мислення та дій [3]. Варта уваги праця Дж. Корнеліссена «Корпоративні комунікації: теорія та практика», яка містить розділ про метафору в організаційній комунікації. У ній йдеться про те, що метафори можна використовувати стратегічно для формування організаційної культури та ідентичності [4]. В. Гудікунст сформулював завдання метафори як засобу, що допомагає подолати культурні відмінності в діловому спілкуванні [5].

Нещодавні наукові розвідки українських учених М. Возної, І. В. Гапесвої, К. В. Головенко, Н. В. Зінукової, Н. В. Кабанцевої, М. І. Краснопольської, Т. В. Терещенко, М. О. Полупан, Т. І. Пруднікової, М. М. Шніцер засвідчують стійкий інтерес мовознавців щодо вивчення метафори в процесі англійського ділового спілкування. Так, Н. В. Зінукіна розглядає специфіку англійського інституціонального ділового дискурсу, а саме фразеологічні одиниці, ідіоми, створені на основі метафор [6, с. 176–188]. Натомість Т. В. Терещенко пропонує огляд критеріїв виокремлення метафори в англійських публіцистичних текстах бізнес-тематики, а також аналізує морфологічні особливості метафор у бізнес-дискурсі [7, с. 75–78]. Дослідниця М. О. Полупан зосередила увагу на особливостях використання англійських економічних термінів, утворених на основі метафоричного перенесення, а також розглянула продуктивні шляхи їх перекладу [8, с. 111–115]. Задля розуміння та ефективного використання метафор в професійному спілкуванні постає потреба порівняти вжиток та функціонування метафор в процесі англійської та україномовної ділової комунікації.

Мета нашої розвідки – розглянути метафору як мовно-культурний засіб сучасної англійської та україномовної ділової комунікації з метою виявлення її специфіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ділова комунікація – це обмін діловою інформацією, ідеями та повідомленнями між людьми всередині однієї організації або спілкування між організаціями. Її результат – передача інформації інтелектуального та/або емоційного змісту від відправника до одержувача. Вибір комунікативних стратегій і тактик, використання комунікативних засобів підпорядковано основній меті комунікації: сприяння в досягненні конкретних бізнес-цілей чи позитивному вирішенні певної проблеми. Згідно з метою постають наступні завдання ділової взаємодії: віднайти ефективні для вирішення ділової проблеми засоби та способи обміну інформацією.

Метафора як лінгвістичний засіб допомагає передавати значення шляхом порівняння різних речей або явищ, відтворювати складні ідеї чи концепції більш доступним і таким, що запам'ятовується, способом. Більш того, вона створює емоційний зв'язок між співрозмовниками, який, зокрема, виражається через метафоризацію та ідіоматику ділового дискурсу. Ділові партнери використовують метафорично завуальовану інформацію в своєму мовленні з метою запам'ятати важливу інформацію, зробити її більш доступною та зрозумілою (особливо на презентаціях, тренінгах та інших формах навчання), бажанням виділитися з-поміж своїх конкурентів, заволодівши увагою адресата й переконавши в перевагах свого продукту. До того ж, метафора привертає увагу до конкретної теми чи відволікає від незначних деталей.

За результатами дослідження встановлено, що метафора може виконувати різні функції в процесі англійської та україномовної ділової комунікації. Наведемо кілька прикладів:

У процесі презентації нового продукту або послуги метафора допомагає просто й зрозуміло пояснити, як він працює або чим відрізняється від інших продуктів або послуг. Наприклад, *Our service is a personal assistant – it takes care of all the little details so you can focus on what really matters. Наша послуга – це ключ, який відкриває двері до нових можливостей. Вона надає вам доступ до інформації та ресурсів, які допоможуть вам досягти своїх цілей.*

2. При обговоренні бачення або місії метафори допомагають проілюструвати цінності компанії, її цілі, роблячи їх більш доступними та легшими для запам'ятовування. До того ж, створюється сильніший емоційний зв'язок із аудиторією. Як-от, *Our mission is a compass, pointing us in the right direction and guiding our every decision. Наша компанія – це корабель, який пливе в напрямку наших цілей, а наша команда – це екіпаж, який працює разом, щоб досягти успіху.*

3. Під час обговорення складних фінансових понять метафори допомагають пояснити ринкові тенденції чи прояснити складні фінансові дані легшим для розуміння способом. Скажімо, *The stock market is a roller coaster – it has its ups and downs, but it's all about riding out the bumps and staying on track. Стратегія інвестування – це створення мозаїки. Вибір окремих елементів може бути складним, але коли всі вони з'єднуються, вони створюють красивий та ефективний образ.*

4. У процесі презентації маркетингової кампанії метафори передають її суть. Наприклад, *embark on a journey / вирушати у подорож* – використовують для опису переходу від старого іміджу до нового, більш сучасного та свіжого; *open up new horizons / відкрити нові горизонти* – у процесі введення

нових продуктів або послуг на ринок; *raise the bar / підняти планку* – для опису поліпшення якості продукту або послуги, підвищення стандартів; *stay one step ahead / залишатися на крок попереду* – використовують для опису конкурентної переваги компанії; *open the door to opportunities / відкрити двері до можливостей* – для опису відкриття нових ринків або можливостей для росту бізнесу.

5. Під час обговорення організаційних змін метафора допоможе працівникам або зацікавленим сторонам зрозуміти та прийняти організаційні зміни, наприклад, реорганізацію чи злиття. Як-от, *Our merger is a marriage – we are bringing two distinct entities together to create a stronger, more resilient whole, but it will take time and effort to build trust and navigate the new dynamics. Організаційні зміни – це прогулянка по лабіринту, де нам потрібно знайти вихід, іноді переходити через перешкоди та приймати незвичайні рішення, щоб досягти нашої цілі.*

Отож, метафори ділового дискурсу яскраві й повнозначні. Вони сприяють формуванню та вербалізації нових понять ділового світу, спільного для англійських та українських бізнесменів. Так, англійськомовні метафори охоплюють висловлювання різного рівня вжитку: від свіжих до усталених і вже зовсім 'стертих' [9, с. 493]. Загалом використання традиційних і створення нових (неологічних) метафор є поширеним та прийнятним явищем і в українській мові.

Відповідно до зібраного й проаналізованого матеріалу проведено класифікацію метафор передусім за формально-структурною ознакою, тобто за приналежністю ключового слова до певної частини мови. З'ясовано, що англійськомовні метафори ділового мовлення здебільшого представлені структурою *дієслово + іменник* (дієслівний тип) – 49%, *іменник / прикметник + іменник* (іменниковий тип) – 42%, значно рідше *прикметник + іменник* (прикметниковий тип) – 9%. Натомість українськомовні метафори характеризуються формулами *дієслово + іменник* – 53% та *прикметник + іменник* – 32%, тоді як іменниковий тип метафор менш поширений.

Установлено, що *дієслівна* метафора створює динаміку образів, допомагає визначити тип смислових зв'язків, показати суть відносин між об'єктами. Наприклад, метафору *stay on track* використовують для опису досягнення мети або цілі: *Please make sure everyone in your entire department stays on track to meet their sales quotas for the year.* Порівняйте, укр. *допимуватися наміченого, іти в ногу (з життям, з часом): Бажаєш йти в ногу з життям та відповідати сучасним запитам розвитку суспільства? Не втрачай свій шанс – обирай маркетинг!* (ДУТ, 25.03.2022). До цього типу належать англійські метафори *open the floodgates, thinking outside the box*. Українським дієслівним метафоричним фразам характерні рогорнуті метафоричні образи на зразок: *збивати з пантелику, сісти на шию, розгорнути крила, пробиватися крізь стіни, збирати плоди, поставити крапку, розкручувати бізнес.*

Іменна метафора надає тексту емоційності, експресивності, образно представляє подію, об'єкт або явище й сприяє поглибленню смислового навантаження. Як-от, *the ball is in your court* описує ситуацію, коли відповідальність або повноваження приймати рішення лежить на конкретній особі чи групі: *They've offered me the job, so the ball's in my court now.* Порівняйте, укр. *м'яч на вашому полі / боці.* Сюди належать метафори *chess game, the bottom line, on the same page, brick in the wall, low hanging fruit.*

Ад'єктивна метафора вживається при іменнику в прямому значенні, пояснюючи його зміст і надаючи йому експресивність. Скажімо, метафора *a level playing field* описує справедливі та рівні можливості для всіх зацікавлених сторін: *We invite all our partners, in particular the major emerging economies, to create a level playing field for national and foreign tenderers. Не варто скасовувати рівні правила гри в оренді державного та комунального майна* (Юридична газета online, 13.05.20). До цього типу метафор відносимо також *golden mean* / золота середина, англ. *a win-win situation*, укр. *живий підпис, мокра печатка, колосальні успіхи, сильний аргумент, малий бізнес, вільне плавання*.

З точки зору семантичних складових найчастіше застосованими видами метафор у діловій комунікації в обох аналізованих мовах є антропоморфна, анімалістична, технічна, проста, а також військова та медична.

Антропоморфні метафори в бізнес-текстах не тільки допомагають повніше розкрити зміст економічних процесів, а й сприяють певній емпатії, оскільки проводиться аналогія з живим організмом. Одним з прикладів антропоморфної метафори в бізнес-текстах може бути опис продукту або послуги як *a smart assistant* / розумний помічник. Ця метафора використовує людські риси та якості для опису предметів або концепцій, що робить їх більш доступними та зрозумілими для аудиторії. Наприклад, *Smart Assistant is a planning tool for the simple creation of visualisation projects for the JUNG Visu Pro software or other automation applications. Розумний помічник Google Now тепер з'явився і на комп'ютерах*.

Анімалістичні метафори використовують яскраві порівняння організацій, компаній та окремо взятих людей з тваринами та їх поведінкою чи ознаками. Скажімо, метафора *top dog in the market* / лев на ринку підкреслює, що людина, група чи країна є кращою за інших, особливо в ситуації конкуренції: *The team wanted to prove that they were top dogs in the region. Наша компанія – це лев на ринку, який завжди залишається лідером*.

Технічні метафори найчастіше вживані в процесі ділової комунікації. Скажімо, *launch a project* / запуск проекту, *engine of growth* / двигун зростання стали традиційними: *Services, rather than manufacturing, have become the engine of growth for the economy. Хто двигун зростання економіки України?* (Економічна правда, 13.06.2007).

Військові метафори незамінні, коли йдеться про найбільш гострі економічні питання, коли необхідно передати всю гостроту та небезпеку проблем у сфері бізнесу. Як-от, *battle of the brands* / битва брендів – конкуренція існуючих на ринку торгових марок: *These are the questions we're here to answer with Battle of the Brands – a series in which we test those eponymous brands side-by-side with other options to determine what's really worth your money. Битва брендів на чемпіонатах світу-2022. Nike обійшов усіх* (Спортарена, 04.10.2022). Сюди також відносимо метафори на зразок *under arms* / в бойовій готовності, *war room* / командний пункт.

Просторові метафори – один з найпоширеніших типів метафор, особливо в текстах новин про економіку, бізнес і фінанси. Це, мабуть, пов'язано з динамікою цих сфер діяльності, і відображено в створених образах. До прикладу, *climb to the top of the career ladder* – високо піднятися службовими сходами; *be at the very bottom of the career ladder* – займати нижчий стан службової ієрархії. Пор., укр. *кар'єрна драбина* (сходи): *Intelligent people can quickly learn vital skills and acquire*

necessary certifications to get on the IT career ladder. Сюди зараховуємо *raise the bar* / підняти планку, *deep-dive into the matter* / глибоко зануритися в проблему, *circle back* / пройтись по колу.

Яскравим прикладом **спортивної** метафори є *moving the goalposts*. У бізнес-контексті переміщення воріт може означати зміну правил, стандартів або очікувань успіху таким чином, що ускладнить досягнення цілей співробітникам або командам. Український еквівалент цієї метафори – *змінювати правила гри*. Іншими зареєстрованими англійськими прикладами англійських метафор спортивної тематики є *hitting it out of the park* / забивати гол, досягати успіху, *throwing in the towel* / відмовитися від проекту, ініціативи чи мети.

Метафори **медичної** тематики характерні для англійськомовної ділової комунікації. Скажімо, *a bitter pill to swallow* / гірка таблетка (пілюля) означає важке рішення, новину або ситуацію, яка є неприємною, але яку потрібно прийняти: *You're too old to be given a job. That's a bitter pill to swallow*. Або *taking a dose of reality* / спуститися на дно описує ситуацію, коли комусь потрібно зіткнутися з правдою про важку ситуацію та прийняти її: *But he said the fledgling industry needs a dose of reality*.

Таким чином, основні метафоричні семантичні моделі в сфері англійськомовної та українськомовної бізнес-комунікації такі:

1. **Бізнес – це людина / здоров'я людини**. Сюди належать метафори: *movers and shakers* / люди, що рухають світом (відображає ідею про важливих та енергійних людей, які впливають на події та тенденції у суспільстві); *to hold all the aces* / мати усі карти в руках (передає ідею повного контролю або переваги в ділових справах); *pick your brain* / поділитися ідеями; *big cheese* / важлива шишка (важлива особа або керівник); *cheapskate* / скнара, *backroom boy* (експерт, невідомий загалу), *sleeping partner* (пасивний партнер). Здоров'я чи погане самопочуття відображено в метафорах на зразок *do well* / добре почуватися чи навпаки *be sick* / хворіти: *Our company is doing well* / Наша компанія *почувається добре*.

2. **Бізнес – це механізм / робота**. Ми зареєстрували наступні відповідники: *get your hands dirty* / заглибитися в деталі; *irons in the fire* / за все хапатися одразу (про справи); *a race against time* / навіпередки з часом; *put a brake on the trend* / стримувати розвиток подій, *back to the salt mines* / далі тягнути лямку; *to bring to the table* / вносити ленгу; *business is business* / відкиньмо емоції, *knuckle down* / віддатися роботі, *grease the wheels* / підмастити 'дати хабар, щоб прискорити процес'.

3. **Бізнес – це тварина**. Цю модель репрезентують як традиційні метафори *an eager beaver* / роботяща бджілка, так і лексичні одиниці, які ґрунтуються на вербалізації нових концептів у діловій англійській мові: *bear* / ведмідь – дилер, який грає на біржі на пониження і *bull* / бик – дилер на біржі, який грає на підвищення, *dog-and-pony (show)* / ретельно продумана презентація нового продукту.

4. **Бізнес – це війна**. Метафори цієї категорії відображають важливість бути першим серед конкурентів, не зазнати поразки в проєктах чи втриматися на плаву: *fortress defense* / захист фортеці (важливість захисту своєї компанії від конкуренції та небезпек); *financial weapons* / фінансова зброя, *winning formula* / формула перемоги; *to be in a battle, to fight tooth and nail, to engage in cut-throat competition* / вести війну, *a win-win situation* / вигравна ситуація для всіх учасників, *take no prisoners* / бути безжалюсним, *killer bees* / небезпечна конкуренція.

Письмовій формі ділового мовлення (комерційні листи, контракти, звіти та інші види документації) здебільшого характерні стандартизовані кліше метафоричного змісту, які виконують роль стилетворчу функцію в діловому дискурсі. Порівняймо, англ. *consider briefly; available for investigation; include information; describe in terms of; information in respect of; be irrelevant to a particular purpose; lay emphasis on; rely on criteria; be commonly known as; distinguish between; give rise*; укр. *бути на одній хвилині, запустити процес, забезпечити стійкий розвиток, стати на шлях досягнення успіху, побудувати міцний фундамент, вжити рішучих заходів, прокласти шлях до успіху, відкрити двері для співпраці, знайти вихід із складної ситуації* тощо.

Поширені в англійській та українській мовах метафори ділової комунікації здебільшого мають одне й те ж джерело походження. Порівняйте, англ. *window of opportunity* та укр. *вікно можливостей/шансів* передає ідею про обмежений простір у часі, сприятливий для прийняття сміливих рішень. Уважають, що фраза *вікно можливостей* виникла в час Другої світової війни і використовувалася для опису короткого періоду часу, протягом якого військова операція могла бути успішно проведена. Інша загальновідома метафора – *stumbling block* / *камінь спотикання* в обох мовах має спільне джерело походження – Біблію; знаходимо її в Старому, й у Новому Заповіті. Згадана метафора використовується для опису проблеми, яка заважає досягненню мети, стає перешкодою на шляху її досягнення. *The question of how to enforce a future UK trade, fishing and security deal with the EU will be a significant stumbling block during negotiations next month* (The Times, 17.06.2020). *Вежі стільникового зв'язку чи камінь спотикання* (Суспільне новини, 10.02.2020). Ще одна відома метафора *golden mean* / *золота середина* використовується для опису рішення, яке стосується ідеї пошуку балансу між крайнощами. Уважають, що автором вислову є римський поет Гораций.

Висновки. Отже, метафора – це двопланова одиниця, яка включає в себе і зовнішній спосіб передачі національно-культурної специфіки бачення світу, і слугує внутрішнім ресурсом культурної інтерпретації. Тому метафори є частиною національної мовної картини світу. Використання метафор в діловій комунікації є поширеним явищем як в англійських країнах, так і в Україні, причому ментальні установки обох лінгвокультур значною мірою збігаються. Узяті з інших сфер життя та діяльності людини, вони набувають нових семантичних значень у бізнес-контексті. Міжнародний характер ділової комунікації детермінує використання універсальних метафор як віддзеркалення взаємодії мов і культур упродовж століть. Водночас процес створення нових метафор відображає сучасний етап розвитку суспільства.

Література:

1. Lakoff G. J., & Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
2. Morgan G. *Images of Organization*. Beverly Hills: Sage, 1986. 423 p.
3. Kövecses Z. *Metaphor in Culture Universality and Variation*. Oxford Oxford University Press, 2005. 314 p.
4. Cornelissen Joep. *Corporate Communication: A Guide to Theory and Practice*. 2nd ed. Los Angeles ; London: SAGE, 2008. 336 p.
5. Gudykunst W. B. *Toward a theory of effective interpersonal and intergroup communication: An anxiety/uncertainty management*

- (AUM) perspective. In R.L. Wiseman & J. Koester (Eds.) *Intercultural communication theory*. Newbury Park, CA: Sage, 1993. P. 33–71.
6. Зінукова Н. В. Лінгвістичні особливості змісту текстів англійського ділового дискурсу. *Філологічні науки*, 2021. С. 176–188.
7. Терещенко Т. В. Метафора в бізнес-дискурсі (морфологічний аналіз). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 2014. № 11 (2). С. 75–78.
8. Полупан М. О. Особливості функціонування метафоричних моделей в економічному дискурсі мас-медіа. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 2018. 29 (68). № 4. С. 111–115.
9. Возна М. Про деякі проблеми українського перекладу ділового мовлення англійською. *Мова і культура*, 2014. С. 493–497.

Prystai H. Metaphor in business communication (on the material of English and Ukrainian languages)

Summary. Business communication refers to the transfer of information and ideas among individuals or groups within or between organizations to accomplish specific business-related objectives. The communication process entails the use of written materials, such as business letters, contracts, and reports, as well as other types of documentation, such as presentations, instructions, emails, and verbal exchanges, such as telephone calls, video conferences, or face-to-face meetings. Business communication is characterized by a formal style of speech, specialized terminology, precise and concise language, and a professional tone. Nonetheless, the communicative orientation of the business style of speech serves to effectively convey a message and is marked by the use of expressive devices, with metaphor being the most ubiquitous among them.

Numerous contemporary studies have concentrated on the use of metaphor in business communication, its purpose and strategic significance, as well as lexical and stylistic characteristics in the business milieu. Despite the substantial amount of research devoted to the functioning of metaphors in English business communication, few efforts have been made to differentiate the common and distinctive features of their usage in English and Ukrainian business discourse.

This study centres on metaphor as a significant tool in business communication that influences the comprehension and understanding of a conveyed message. It was ascertained that the use of metaphor in business communication can serve various purposes, such as promoting a new product or service, explaining intricate financial concepts, discussing organizational changes, or developing marketing strategies. Moreover, the study systematizes and classifies English and Ukrainian metaphors based on formal and structural characteristics, semantic components, and semantic models. The data clarify that standardized clichés of metaphorical content, which are characteristic of the written form of business speech, serve a stylistic function. Furthermore, it was observed that universal metaphors utilized in English and Ukrainian business communication largely stem from the same source due to globalization.

This study concludes that metaphors, as a linguistic and cognitive construct, demonstrate the distinct characteristics of both national culture and individual perspectives and worldviews. Additionally, the employment of universal metaphors in business communication is regarded as an indication of the interaction of languages and cultures over several centuries and in the current stage of societal development.

Key words: business communication, metaphor, semantic component, semantic model, stylistic function.

*Reshetar O. V.,**Senior Lecturer at the Department of English Philology
Uzhhorod National University*

PRAGMATICS IN AMERICAN INSTITUTIONAL DISCOURSE

Summary. The article is devoted to the study of American institutional discourse, in particular, the pragmatics underlying the usage of stylistic expressive means. The article analyzes the existing definitions of institutional discourse, providing the personally suggested approach to the study of the issue under consideration. Institutional discourse is the type of communicative activity that represents speech relations that have evoked in certain social circumstances and presents a meaningful, cognitive, social and pragmatic unity, empowered by the ability of influencing the addressees. Cognitive approach to its study appears to be the most rational one, as it provides the analysis of language units as well as the interpretation of the ties between linguistic components and pragmatics. Linguistic pragmatics is the optimal choice in the study of political statements as it analyzes the macrostructures of political communication from the position of meaningful integrity of the constituent language units and the required effects they produce. The relevance of the study is determined by the lacuna of the unanimous approach to the interpretation of the key notion of institutional discourse and the paucity of studies on the use of figurative expressive language means and their pragmatic power in the institutional discourse of the USA. In their messages political leaders often combine extralinguistic and purely linguistic mean of influencing their audience. The most widespread ones are considered to be the stylistically colored expressions. Their pragmatic potential is fully disclosed only in the context of the utterance. The present study discovered that American political leaders of various ranks use idiomatic expressions with a multiplicity of pragmatic rationale, ranging from inducing the audience to join their efforts, to taking urgent, immediate actions, summoning joint responsibility, reinforcing the government's commitments, punctuating the steadfastness of their position, generating the feeling of Godly protection, the sense of liability and motivation. The study presents the backdrop for the advanced study on stylistic means in institutional discourse.

Key words: pragmatics, politics, institutional discourse, expressive language means.

Problem statement. Modern world is characterized by a constantly increasing interest in the social constituent of communication, in historical beliefs, ethno-cultural values, anthropological factors and hidden messages implemented in the language. Communication studies have become crucially topical due to the growing necessity of encoding and decoding human activity and social relations in general. Pragmatics is increasingly arising scholars' interest as it focuses on the subject of language communication and identifies it as the way of language interaction and social functioning. It is the essential element of language studies, as it involves the external linguistic factors that determine the choice of ruling conversational strategies and particular language means. As the main concern of pragmatology is the speaker's choice of linguistic methods

for the most effective persuasion means of the interlocutor, scientists are interested in discourse studies. Modern linguistics predominantly determines discourse as the coherent tool, which signifies the power of social, political, cultural, psychological and other influences through which social and political beliefs and practices, ideologies and norms can all be mediated [1].

Politics has become the pivotal world domain, the integral part of our social existence, one of its dominant influential factors. Public interest in policy making and, in particular, in political communication, gains grounds, especially taking into consideration the outstanding events coaxing the global wellbeing, security and safety nowadays. Rapid interest in politics can be correlated with the expansion of information needs, growth of people's political awareness, active social and political position of individuals as participants of world political processes and events. Political language is an exceptionally complex linguistic phenomenon, due to its multifaceted nature there is yet no unified methodology of its studies.

Literature review. Institutional discourse is one of the key concepts of modern political linguistics and constitutes a multiplex communicative phenomenon associated with speech as the individual use of the language and dependent on extralinguistic factors [2]. The study of this type of discourse is performed by scholars of diverse disciplines, including political sciences, sociology, psychology, philology, etc., which, in its due course, leads to the lack of the unified perception of this concept.

Issues of institutional discourse have been addressed by van Dijk, P. Bourdieu, S.S. Bulbenyuk, N.I. Andreychuk and others. Political discourse was studied by F.S. Batsevich, N.J. Kondratenko, O.O. Haidulin and others.

Prof. V. Lukyanets identifies the key objectives of institutional discourse: establishment of public consensus, justification of certain political and socio-ideological strategies, introducing the desired into the mass consciousness [3,22]. Its task is to a greater extent conviction of the listener.

The discursive approach to the study of political discourse accentuates its functioning peculiarities (theatricality, etc.), whereas the linguistic-pragmatic approach concentrates on the research of the implied strategies and tactics, underlying its usage [4].

Professor Zoltan Kövecses explored the use of idiomatic expressions conveying cultural values and building the sense of group identity [5]. Charteris-Black studied the usage of stylistic expressive means to deliver emotional and evaluative meanings [6]. I.V. Loseva analyzed the linguistic stylistic features of the political polemics of presidential candidates [7].

Active studies of institutional discourse are quite dynamic and enhance the research base, however, there is a scarcity of research on the use of figurative expressive language means and their pragmatic power in the institutional discourse, in spite

of their pervasiveness in political messages. This is principally remarkable considering the magnitude of political rhetoric in influencing the audience. The present article attends to this issue by considering the pragmatic potential of expressive means in American institutional discourse. We are deeply engrossed in the pragmatics of political texts, deciphering the hidden meanings, motifs, purposes and functions of linguistic means employed.

Thus, the aim of the article is to explore pragmatic power of figurative expressive means in American institutional discourse.

Results and discussions. Institutional discourse is viewed as the organization of meanings, interpretations, evaluations and strategies. It is the means of communication in routine circumstances or, on the contrary, embodiment of artificial intentionally constructed reality. Institutional discourse serves as the major platform not only for reflecting topical social issues and changes, but also for consolidating pragmatic potential that the figures of speech possess being actively used by discourse parties.

Thus, cognitive approach to its study appears to be the most rational one, as it provides the analysis of language units as well as the interpretation of the ties between language units and pragmatics. In the institutional discourse linguistic means become the tool of transferring subsequent pragmatic messages.

The article presents the qualitative study of expressive means used in the institutional discourse of the USA. The study promulgated that American political leaders of various ranks are entitled to use a wide range of idiomatic expressions with an array of pragmatic purposes, ranging from communicating intricate messages to inducing the audience to join their efforts, to take actions, to summon joint responsibility, to reinforce the government's commitments, to punctuate the steadfastness of their position, to galvanize exertion, to generate the feeling of Godly protection, the sense of liability and motivation, etc.

President Biden in his Remarks at the 2023 Major Economies Forum on Energy and Climate uses numerous examples of idiomatic expressions, including "to step up ambitions", "to stand together to meet great challenges", "to bridge the gap", "to turn the pledge into progress", "the time to act is narrowing", "to be within our reach", "to be at the moment of peril", etc.

The idiomatic expression "to step up ambitions" in the statement: *"We have to step up our ambitions. We're going to have to stand together to meet great challenges. And we're going to – we will preserve our planet in the future"* [8] is used to emphasize the profound significance of joining efforts, to induce the audience not to waste even a minute and to mutually protect the environment, to urge the political leaders of the world to fight for the present ecological future as well as the future of generations to come.

The phrase "to bridge the gap" ("to connect two things or to make the difference between them smaller") [9] in the utterance *"That's what today is all about committing together and candidly discussing how we can bridge the gap between our pledge to limit warming to 1.5 degrees and our policies"* [8] is employed by the President to underscore the enhanced and reinforced commitment of the USA and all the major economies to enact the strategic plan of reconciling all the discrepancies on the path to the implementation of the treaty on climate change. Its overarching goal is to hold "the increase in the global average temperatures to well below 2 degrees C. and to limit the temperature increase to 1.5 degrees C." [10]. Thus, the pragmatic force of the expression is to punctuate the steadfastness of American position and encourage

the other countries to immediate actions, summoning for responsibility and joint duty.

The idiom "to be within smb's reach" in the sentence *"Look, together, you know, we-we can keep the goal of limiting warming to just no more than 1.5 degrees. It's within our reach if we make progress on the four key things that we have to discuss today: decarbonization, decarbonizing energy; ending deforestation; reducing non-carbon greenhouse gas emissions"* [8] is applied by the President to accentuate the existing possibility of achieving the assigned objectives, with the obvious demand of recommitment to ambitions and previously arranged plans. The pragmatic function underlying the expression is to urge and motivate the listeners to take actions as well as to assure them in the peremptory achievement of mutual goals.

The expression "to stand with somebody" in the context *"Across our country, we've stood with the CEOs of major car manufacturers and the workers who will build our clean transportation future. And they're all in. They understand as clearly as I do that this is an – an enormous opportunity"* [8] is used to show the paramount support of US government of all business initiatives, aimed at reducing emissions, implementing environmentally friendly programmes, investing into advanced clean technologies. The pragmatic value of the utterance is to signal the listeners that the White House is committed to provide assistance and succor the industry, to raise the feeling of assurance, assertiveness and confidence in their actions.

In the sentence *"The time to act is narrowing. Together, we have to make it clear that forests are more valuable conserved than cleared"* [8] Joe Biden employs the metaphor "time is narrowing" to create the sense urgency and vital necessity of immediate actions. This is a powerful tool to prod the audience to enforce measures as there will never be a better moment to tackle the issue on call than now. The pragmatics of the metaphor lies in sending an impelling message recognizing that we are at the edge of environmental crisis and should galvanize our exertion and take immediate crucial actions.

President Biden's Remarks in his Address to the Canadian Parliament include abundant examples of pragmatically charged stylistic devices, for instance: "to anchor economic region", "to seize future", "to reverberate aspirations", "to be the stronghold of liberty", "to be the safeguard of freedoms", "to be laser-focused", "to trickle down from top down to the kitchen table", "to have someone's back", etc.

In the statement *"Through more than a century of that historic endeavor, Canada and the United States have had each other's backs. In war and in peace, we have been the stronghold of liberty. A safeguard for the fundamental freedoms that give us our – our lives – literally give our lives meaning"* [11] the speaker uses the idiom "to have someone's back" (to be ready to protect and defend someone) [9] to underpin the historically strong, favourable, brotherly ties of the two countries, sharing common set of principles, core of ethics and morals, standpoints and international policy standards. Special accent is laid on the entire support countries provide each other with.

The speaker accentuates the fundamental position of the two countries as the guarantees of world stability, guarding the preservation of all the basic rights and freedoms by using the following expressions: "to be the stronghold of liberty" and "to be the safeguard of freedom".

The speeches of the other representatives of American political elite are abundant in pragmatically colored idiomatic expressions. Kamala D. Harris, the Vice President of the United States of America, employs quite a plentiful number of stylistic devices in her speeches, for example, in the Remarks at a Democratic National Committee Finance Event, held in March 2023, Kamala Harris uses the following expressions "spirit behind the strength of", "what will history say", "to connect the dots", "to be gamechanger", "to be on the ground", "to be on the track to ensure future good", etc.

In the context of the message, *"You know, I often say that I think that is the spirit behind the strength of our country and, for so many of us, our families: the ability to see what can be, unburdened by what has been, and then to pursue and achieve that"*. [12] the metaphor "the spirit is behind the strength of the country" raises the listener's awareness of the vital importance of the fundamental principles for all Americans in the pursue of their identification, as well as for the development as the nation of patriots, sharing the faith in the critical importance of liberty, freedom, justice and equality; ready to live the life of service to their community, their country, the future common good of their people. The pragmatic task of the phrase is to generate the apprehension of Godly protection of the country and its citizens in whatever righteous deeds they make.

The idiom "what will history say" in the sentence *"And so, I think about this moment in time in the context of all of us being in these positions at this particular and unique moment in time. And then, what becomes our duty? And what will history say? And what would our children say about what we did at this moment, as we occupied these positions of leadership?"* [12] is used to convince the audience to work in the pursuit of their common aims, to work on stability and a sense of prospective continuum, to show their devotion to the country by fighting for the implementation of national idea, values and beliefs, in the name of their children, future generations of proud citizens of the USA. The pragmatic concept of the idiom is the sense of accountability and liability as well as motivation in the recipients.

By exploiting the expression "to connect the dots", in the statement *"So, let's connect the dots. We came in and said we're going to get this broadband issue done. We have gone through a pandemic. We have shown telemedicine can work. And we have now a heightened need for mental healthcare in our country"* [12], the Vice President claims that the authorities are committed to their objectives to settle the stated matter, to fulfill their ambitious plans of implementing telemedicine, providing high-speed Internet access to all senior citizens, to finish what they, as the government, have started. The pragmatic potential of the abovementioned phrase is to assure the listeners that the leadership of the country always keeps their promises and is constantly working on the progress for the dignity and wellbeing of American people.

Vice President's Remarks and President Yoon Suk Yeol of the Republic of Korea During a visit to NASA Goddard Space Flight Center contain a wide range of phraseological units including "in face of aggression and provocation", "to stand for international order", "to be a linchpin of security and prosperity", "transparent environment", "to guide humanity forward", "to meet the threat", etc.

The idiom "to be a linchpin" ("the most important member of a group or part of a system, that holds together the other members or parts or makes it possible for them to operate as intended") [13] in the utterance *"This year, we celebrate the 70th anniversary of the alliance between the United States of America and South*

Korea, which has been a linchpin of security and prosperity in the Indo-Pacific and around the world" [14], is used to mark the crucial importance of collaboration between the two countries in the upholding of international rules and norms in the region, it conveys the pragmatic function of assuring that their political partnership serves as the cohesive source of support and stability and must be pursued. By using this powerful linguistic tool, Kamala Harris conveys the sense of determination to continue cooperation, emphasizes the significance of teamwork and resolute position of the USA committed to follow the joint action plan.

The phrase "transparent environment" in the sentence *"We are also grateful for South Korea's signing of the Artemis Accords, which will help create a safe and transparent environment for the civil use of space"* [14] means the stable political situation, promoting security and safety in the region and the whole world. It is a clear message to the strategic partner that their work is highly esteemed and considered pertinent. Thus, the pragmatic function of the statement is to communicate the perception of solidity and steadiness desideratum.

Senate Majority Leader Chuck Schumer (D-NY) employs copious cases of idioms' usage in his statements, for example "to curse the darkness and to light the candle", "to bind oneself to limitations", "to give a particular shout out", "to take a step towards equality", "to reach the breaking point", "bottom line working families", etc.

In his Remarks at a Press Conference Following Historic Senate Vote to Advance Resolution on Equal Rights Amendment, Leader Schumer uses the Chinese proverb, containing the idioms "to curse the darkness and to light the candles for the future" in the utterance *"So, we are here today but we are not sad. We are exultant. We are not here to curse the darkness. We are lighting candles for the future. When you fight and you are right, you win. When you fight and you are right, you win. When you fight and you are right, you win. And we will win."* [15] to urge the listeners to address the situation with positive attitude, responsibility and belief in their bright future. As even small steps no matter how minor they might seem (which may later on turn into giant leaps) are better than idle complaints that do not improve the situation. The pragmatic function of this idiom is to create the sense of responsibility, motivate to actions, stress the significance of the momentum.

In his address, Chuck Schumer uses the expression "to rule the day" ("to have widespread dominance over thinking or behavior") [13] in the sentence *"Remember, the Constitution doesn't impose this barrier – and by keeping it in place, we're needlessly obeying skewed rules set by politicians long ago, whose views ought not to rule the day"* [15] to identify that obstacles imposed by previous generations of politicians should not be kept in place. The new democratic society is not obliged to needlessly obey the outdated rules and regulations. Their dominance is no more effective and is considered to be toxic for the society.

Conclusion. The research has disclosed the pragmatic potential of idiomatic expressions in contemporary American institutional discourse. The study implies that political language is rich in expressive means, helping the leaders of the minds to communicate the desired message and produce the wanted resonance with the addressees, inducing the audience to join efforts, to take actions, to summon joint responsibility, to reinforce commitments, to punctuate the steadfastness of their position, to generate the feeling of Godly protection, the sense of liability and motivation. The

research provides the background for the advanced study on stylistic means in institutional discourse, guiding to further linguistic conclusions and highlights the indispensable function of the abovementioned linguistic figures in policy makers' language.

References:

1. The University of Chicago. Theories of Media. Keywords Glossary. URL: <https://csmt.uchicago.edu/glossary2004/discourse.htm>
2. Шевченко І.С. Дискурс та його категорії. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Вип. 68. № 973. 2011. С. 6–12.
3. Лук'янець В.С. Філософія дискурсу. Вісник НАН України. 2002. №12. С. 22–28.
4. Кондратенко О.Ю. Геополітика: сутність феномену та його еволюція. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. Вип. 4. 2015. С. 98–107.
5. Kövecses Z. Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling (Studies in Emotion and Social Interaction). Cambridge University Press, 2003. 244 p.
6. Charteris-Black J. Metaphor in Political Communication. Metaphor and Discourse / A. Musolf, & J. Zinken (Eds.). Palgrave Macmillan, 2009. P. 97–115.
7. Лосева І.В. Політична полеміка як жанр, наратив, дискурс. Лінгвістика. 2012. № 3(2). С. 144–151.
8. Remarks by President Biden at the 2023 Major Economies Forum on Energy and Climate. April 20, 2023. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/04/20/remarks-by-president-biden-at-the-2023-major-economies-forum-on-energy-and-climate/>
9. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
10. United Nations Climate Change. The Paris Agreement. URL: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement>
11. Remarks by President Biden in Address to the Canadian Parliament. March 24, 2023. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/03/24/remarks-by-president-biden-in-address-to-the-canadian-parliament/>
12. Remarks by Vice President Harris at a Democratic National Committee Finance Event. March 15, 2023. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/03/15/remarks-by-vice-president-harris-at-a-democratic-national-committee-finance-event-5/>
13. The Free Dictionary. URL: <https://www.thefreedictionary.com/>
14. Remarks by Vice President Harris and President Yoon Suk Yeol of the Republic of Korea During a Visit to NASA Goddard Space Flight Center URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/04/25/remarks-by-vice-president-harris-and-president-yoon-suk-yeol-of-the-republic-of-korea-during-a-visit-to-nasa-goddard-space-flight-center/>
15. Transcript: Leader Schumer Remarks At A Press Conference Following Historic Senate Vote To Advance Resolution On Equal

Rights Amendment. April 27, 2023. URL: <https://www.democrats.senate.gov/newsroom/press-releases/transcript-leader-schumer-remarks-at-a-press-conference-following-historic-senate-vote-to-advance-resolution-on-equal-rights-amendment>

Решетар О. В. Прагматика американського інституційного дискурсу

Анотація. Стаття присвячена дослідженню американського інституційного дискурсу, зокрема прагматики, що лежить в основі використання стилістичних експресивних мовних засобів. У статті аналізуються існуючі дефініції інституційного дискурсу та пропонується власний підхід до дослідження проблематики розвідки. Інституційний дискурс - це вид комунікативної діяльності, що репрезентує мовленнєві відносини, що виникли в певних соціальних обставинах, та представляє собою змістовну, когнітивну та соціально-прагматичну єдність, здатну впливати на адресата. Когнітивний підхід до його вивчення видається найбільш раціональним, оскільки передбачає як аналіз мовних одиниць, так і інтерпретацію зв'язків між мовними компонентами та прагматикою висловлювання. Лінгвістична прагматика є оптимальним вибором у дослідженні політичних промов, оскільки вона аналізує макроструктури політичної комунікації з позиції змістової цінності складових мовних одиниць та бажаних ефектів їх застосування. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю однотайного підходу до тлумачення ключового поняття інституційного дискурсу та нечисленністю досліджень прагматичної складової використання образно-експресивних мовних засобів в інституційному дискурсі США. У своїх промовах політичні лідери часто поєднують екстралінгвістичні та суто лінгвістичні засоби впливу на свою аудиторію. Найпоширенішими вважаються стилістично забарвлені мовні засоби. Їх прагматичний потенціал повною мірою розкривається лише в контексті висловлювання. Дослідження виявило, що американські політичні лідери різного рангу використовують ідіоматичні вирази з численними прагматичними цілями: спонукати аудиторію об'єднати зусилля, вжити термінових рішучих заходів, запевнити у беззаперечному досягненні визначених цілей, закликати до спільної відповідальності, зазначити непохитність своєї позиції, створити враження Божого захисту, викликати відчуття відповідальності та мотивації. Дане дослідження може слугувати фундаментом для подальшого поглибленого вивчення стилістичних засобів в інституційному дискурсі.

Ключові слова: прагматика, політика, інституційний дискурс, стилістичні експресивні мовні засоби.

*Ryzhkova S. V.,**Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at Foreign Languages Department
Donbas State Teachers' Training University**Radzievska O. V.,**Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at Foreign Languages Department
Donbas State Teachers' Training University*

DISCOURSE ANALYSIS IN COGNITIVE LINGUISTICS: THE MAIN PRINCIPALS OF PROVIDING AND CHARACTERISTICS

Summary. The article deals with the origins of discourse analysis, based on the traditions of ethnolinguistics. The author outlines the basic views on the issue of discourse analysis. The pathways of the analysis, the linguists and the linguistic schools that have worked on this issue are outlined. According to the author, the term "functional style" is sometimes used in conjunction with the term "discourse". However, they are still not interchangeable. In our view, this can be clearly demonstrated by analyzing the definitions of these terms. Functional style means a set of methods of selection and communication of linguistic means that are functionally determined by the content, purpose and circumstances of communication. The author also notes that functional stylistics studies the linguistic features of texts at a sufficiently high level of generalization, abstracting from specific, real speech. At the same time, "discourse" is seen as different kinds of speech works that are interpreted and related to each other in the light of non-lexical factors. This shows that the discourse is not based on the functional-stylistic principle of separating the communicative spheres and linguistic systems.

The main criterion for the allocation of discourse, in contrast to the functional style, is not the form of social consciousness, but the substantive-semantic similarity of texts. But one cannot deny the inextricable link between these terms: the term "discourse" arose precisely on the basis of the term "functional style". The author notes that the discourse analysis is based on the traditions of American ethnolinguistics (or anthropological linguistics) and Czech structuralism.

The penetration of discourse analysis in linguistics has helped to increase its status in the hierarchy of scientific disciplines. The result of the discursive stage of research was the fact that the study of discourse as a combination of verbal and non-verbal communication led to a closer interaction of linguistics with many anthropooriented disciplines, facilitated the penetration of linguistic information in other fields of knowledge. Discourse analysis as a method, principle, and independent discipline, open to other fields of knowledge, incorporates the general focus of research into a multifaceted, comprehensive study of such a complex multidimensional phenomenon as discourse.

Key words: discourse analysis, linguistics, ethnolinguistics, discourse, communicative method.

Discourse analysis is one of the most popular research methods in the field of social sciences and humanities. Mainly formulated as

a response to positivism, discourse analysis was part of what has been classified as the interpretive or "linguistic turn" in urbanism in the 1980s. Since the 1990s, researchers have attempted to draw on a broader multidisciplinary theoretical tradition in their work, providing detailed analysis using interpretive frameworks and qualitative methodologies.

According to many scientists, as a special method of scientific philological research, discourse analysis is based on the traditions of American ethnolinguistics (or anthropological linguistics) and Czech structuralism.

The relevance research is not in doubt, since modern discourse analysis in linguistics is one of the most popular research methods in the field of social sciences and humanities.

The subject of the study is the process of forming a discussion analysis in linguistics.

Various linguistic schools and prominent linguists are **the object** of research.

The aim of the research is to study views on the problem of discourse analysis in linguistics of past centuries and today. Elucidation of the reasons for the formation of this discipline and familiarization with the activities of the leaders of various linguistic schools.

Analysis of research and publications. Discursive analysis was studied by such linguists as J. Herder, E. Sapir, U. Whorff, V. Matesii, and J. Mukarzhovskiy.

Main material. Among the ethnolinguistic schools, the American ethnolinguistic school, founded by Franz Boas, was of great importance for the development of discourse analysis.

The main task of US ethnolinguistics was the study of the languages of the Indian tribes of North and Central America, focusing on the recording and analysis of verbal texts, as well as the study of the interaction of the languages of the Indians and Indo-European languages. The conceptual foundations of American traditions in ethnolinguistics are also studied in the works of J. Herder and U. von Humboldt, where the emphasis was also placed on ethnographic material and the study of languages that do not have written traditions. As early as the beginning of the 19th century, V. von Humboldt wrote: "A person speaks in order not only to convey a message, while simultaneously achieving goals subject to joint activity, but also to understand the content of speech, it is necessary to know the activity in which it was created and perceived" [1, p. 11–13].

In our opinion, this statement clearly shows that, using the concept of "discourse", W. von Humboldt was one of the first to emphasize the need to account for extralinguistic factors for a correct understanding of the statement.

Most linguists associate the beginning of ethnolinguistics with the name of the famous American ethnologist F. Boas, who "carried out a theoretical and methodological revolution in ontology" [2, p. 13].

Subsequently, ethnolinguistics in the USA was successfully developed in the works of his students E. Sapir, W. Whorf and followers R. Hoyer, D. Lee, J. Clarkson, K. Voglin and Z. Harris in 1952. In their articles, the concept of "discourse analysis".

The emergence of Czech structuralism dates back to 1952, when the famous linguist V. Matezius invented the "Czech language circle" [3, p.23].

Structuralism is a humanities methodology that analyzes a certain field as a complex system of interconnected parts. In linguistics, structuralism developed on the basis of the ideas of F. de Saussure, the greatest contribution to their development and application was made by members of the Czech (or Prague) language circle R. Jakobson, Y. Mukarzhovskiy.

The main idea of the Prague circle was the interpretation of language as a functional system of means of expression that serves a certain purpose. Based on these ideas, the members of the circle developed the basics of functional grammar, studied functional styles and languages.

The term "functional style" is sometimes used in conjunction with the term "discourse". However, they are still not interchangeable. In our opinion, this can be clearly shown by analyzing the definitions of these terms.

A functional style is understood as a set of methods of selection and communication of linguistic means, which are functionally determined by the content, purpose and circumstances of communication [4, p. 12].

So, it can be concluded that functional stylistics studies linguistic features of texts at a fairly high level of generalization, abstracting from concrete, real speech. At the same time, "discourse" is considered as different types of speech works, which are interpreted and connected with each other taking into account non-lexical factors. This shows that the discourse is not based on the functional-stylistic principle of dividing communicative spheres and language systems.

The main criterion for the selection of discourse, in contrast to the functional style, is not the form of social consciousness, but the content-semantic similarity of the texts. But one cannot deny the inextricable connection between these terms: the term "discourse" arose precisely on the basis of the term "functional style".

As mentioned above, the term "discourse analysis" was first used in 1952 by the American linguist Z. Harris, but the formation of discourse analysis as a discipline took place in the 1970s. In these years, the main American works were published, which connected discourse analysis with traditional language topics. This is a study by V. Labov, J. Grimes, R. Langaker, T. Givon, and U. Chaif.

The main contribution of V. Labov was the study of whole narratives, not individual sentences, and the discovery of the principles of discourse theory. V. Labov and his students discovered for the language community the phenomenon of oral personal narratives, that is, the history of human experience, their own significant experience.

According to the author's idea, the research should not have a linguistic, but a welfare orientation. To solve these new problems, V. Labov needed a new theoretical apparatus, and that is why these studies, according to many scientists, were the beginning of the existence of oral discourse as a full-fledged object of language description. The works of V. Labov did not discover the phenomenon of "discourse", but became a catalyst for the need to take into account discursive phenomena in theories of language [2, p. 14].

Scientists such as J. Grimes, R. Langaker and T. Givon made an equally important contribution to the development of discourse analysis.

In particular, J. Grimes in his work "The Tread of Discourse" revealed the connection between discourse and generative semantics [3, p. 20].

It is worth noting that the language of the scientist was considered in two aspects: firstly, as a decision made by the speaker about what to say and what not to say, and secondly, as mechanisms and structures available to the speaker to implement these decisions for communication with another person. In turn, R. Langaker, who is considered one of the founders of cognitive linguistics and the creator of cognitive grammar, discovered an integral and deep connection between language structure and discourse [4, p. 10]. A cognitive approach as it takes into account human memory, attention, and perception and the ways in which they influence human behavior. But at the same time, human behavior is the product of all processes working together, not just individual parts.

T. Givon is one of the founders of the discourse-oriented approach to syntax. The main idea of T. Givon's concept is that grammar is a set of instructions for the mental processing of discourse, which the speaker gives to the listener. This is one of the versions of the thesis that grammar subjects to communicative processes [2, p. 30].

The views of U. Chaif, who emphasized the unconditional connection between language and consciousness, are quite interesting. According to him, language and reason belong to a single system that makes us human along with other human qualities such as imagination, memory and social interaction.

In contrast to constructivist currents in linguistics, U. Chaif viewed language as a very complex phenomenon that is inseparable from the natural context in three physical forms: speaking, writing and thinking. His view of language was evolutionary: "Each type of language usually uses the type of language that best encodes what the users of that type of language consider most appropriate" [5, p. 15].

But he did not stop there, in his book "Discourse, Consciousness and Time: Transfer and Movement of Conscious Experience in Oral Speech and Writing", the scientist reflected the relationship between types of linguistic discourse and types of conscious mental actions with different levels of transfer. This work offers a comprehensive picture of the dynamic nature of language and consciousness that will interest linguists, psychologists, literary critics, computer scientists, anthropologists, and philosophers.

The results. The origins of discourse analysis as a discipline were laid at the beginning of the 20th century. The traditions of the American ethnolinguistic school, founded by F. Boas, and Czech structuralism, the emergence of which is connected with the Prague linguistic circle under the leadership of V. Matezius.

At the same time, the formation of the discipline of discourse analysis took place in the 1970s and was associated with

the activities of such famous American linguists as U. Labov, J. Grimes, R. Langaker, T. Givon, and U. Nachalnyk.

References:

1. Langacker Ronald Discourse in Cognitive Grammar. Washington: Freetime, 2005. 304 p.
2. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1984. 400 с.
3. Chafe W. Discourse, consciousness and time: The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing. Chicago: University of Chicago Press, 1994. 340 p.
4. Grimes Joseph E. The Thread of Discourse. N.Y.: The A-book, 1972. 374 p.
5. Хроленко А. Т., Бондалетов В. Д. Теория языка: Учебное пособие. М.: Флинта, 2006. 528 с.

Рижкова С. В., Радзієвська О. В. Дискурсний аналіз у когнітивній лінгвістиці: основні принципи провадження та характеристики

Анотація. У статті розглянуто питання витоків дискурс-аналізу, що базувався на традиціях етнолінгвістики. Автором виділено основні погляди на питання виникнення дискурсного аналізу. Зазначаються шляхи процесу становлення аналізу, лінгвісти та лінгвістичні школи, які працювали над цим питанням. На думку автора, Термін «функціональний стиль» іноді використовується в поєднанні з терміном «дискурс». Однак вони все одно не взаємозамінні. На нашу думку, це можна точно показати, проаналізувавши визначення цих термінів. Під функціональним стилем розуміється сукупність методів добору та повідомлень мовних засобів, які функціонально обумовлені змістом, метою та обставинами спілкування

Автор також зазначає, що що функціональна стилістика вивчає мовні особливості текстів на досить високому рівні узагальнення, абстрагуючись від конкретного, реального мовлення. У той же час «дискурс» розглядають як різні види мовленнєвих творів, які інтерпретуються та пов'язані між собою з урахуванням нелексічних факторів. Це показує, що дискурс заснований не на функціонально-стилістичному принципі поділу комунікативних сфер і мовних систем.

Основним критерієм виділення дискурсу, на відміну від функціонального стилю, є не форма суспільної свідомості, а змістовно-сміслова схожість текстів. Але не можна заперечувати нерозривний зв'язок між цими термінами: термін «дискурс» виник саме на основі терміна «функціональний стиль». Автор зазначає, що дискурсний аналіз ґрунтується на традиціях американської етнолінгвістики (або антропологічної лінгвістики) та чеського структуралізму.

Проникнення дискурс-аналізу в лінгвістику сприяло підвищенню її статусу в ієрархії наукових дисциплін. Результатом дискурсивного етапу досліджень став той факт, що вивчення дискурсу як поєднання вербального та невербального у комунікації призвело до більш тісної взаємодії лінгвістики з багатьма антропоорієнтованими дисциплінами, сприяло проникненню лінгвістичної інформації в інші галузі знань. Дискурс-аналіз як метод, принцип, самостійна дисципліна, відкрита для інших галузей знань, увібрав у себе загальну спрямованість дослідження на багатогранне, комплексне вивчення такого складного багатомірного феномена, як дискурс.

Ключові слова: дискурс ний аналіз, лінгвістика, етнолінгвістика, дискурс, комунікативний метод.

Рябокучма Т. О.,*старший викладач кафедри німецької мови**Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана***Горбаченко А. Л.,***асистент кафедри іноземних мов**факультетів психології та соціології**Навчально-наукового інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

АФІКСАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ СЛОВОТВОРЕННЯ У ГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню афіксації в англійській та німецькій мовах, що є представниками германської групи мов. Метою статті є визначення особливостей афіксального способу словотворення англійської та німецької мов як представників германської групи мов. У статті простежено історію виникнення германських мов зі спільноіндоевропейської мови-основи, а також встановлено, що германські мови успадкували граматичні і фонетичні риси спільноіндоевропейської мови і її значний лексичний фонд. Виявлено, що германські мови мають характерні властивості, що притаманні тільки германській групі мов, у тому числі завдяки відокремленню давньогерманських племен від інших індоевропейських племен. Особливості словотворення, зокрема афіксація, також належать до таких властивостей. У ході наукової розвідки було встановлено, що афіксація є одним з найпродуктивніших та найефективніших способів словотворення в англійській та німецькій мовах. У статті досліджено спільні та відмінні риси афіксації у згаданих мовах. У науковій праці афіксацію схарактеризовано як створення нового слова шляхом приєднання афіксів до основи чи кореня. Афікс визначено як службову морфему, яка має абстрактне значення і здатна вносити зміни у значення словникової основи. Серед характерних рис, що притаманні афіксам, розглянуто продуктивність та ступінь самостійності. Виявлено, що в обох досліджуваних мовах афікси бувають здебільшого односкладовими і складаються з однієї голосної і однієї чи декількох приголосних. Виявлено, що словотворчі суфікси в англійській та німецькій мовах здатні відносити слово до певної частини мови (існують суфікси іменників, дієслів тощо). Але в німецькій мові більша увага звертається на можливість суфіксів утворювати слова певного роду (відповідно, в німецькій мові існують суфікси чоловічого, жіночого і середнього родів). В обох мовах префікси, на відміну від суфіксів, не можуть змінювати граматичні категорії слів-основ, а слугують для того, аби змінювати значення слова, вказуючи на певну його ознаку, конкретизуючи його, надаючи певного відтінку чи забарвлення тощо. У статті надано коротку характеристику та наведено приклади вживання найпродуктивніших афіксів (суфіксів і префіксів) в англійській та німецькій мовах.

Ключові слова: афіксація, германські мови, суфікс, префікс, продуктивність, словотворення.

Постановка проблеми. Мова постійно змінюється та розвивається, збагачуючи свій словниковий запас шляхом запозичень з інших мов та словотворення. Розвиток суспільства та поява нових явищ, процесів і технологій потребують нових слів, що змушує людство активно розширювати словники своїх мов. Це призводить до того, що процес словотворення привертає увагу багатьох науковців.

Афіксація є одним з найважливіших способів формування нових слів у германських мовах. Цей процес полягає у додаванні до кореня слова певного префікса або суфікса, який змінює його значення або граматичні властивості. Афіксація є ефективним способом створення нових слів зі значенням, яке не може бути виражене за допомогою існуючих слів. Крім того, вона є важливим засобом розширення лексичного запасу мови і допомагає зрозуміти семантичну та морфологічну структуру слів у германських мовах.

Актуальність дослідження полягає у тому, що детальне вивчення афіксації як ефективного способу словотворення допомагає глибше осмислити мовні процеси і властивості германських мов та уможливує здійснення нових наукових розвідок сучасних лінгвістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості германських мов в цілому досліджено у працях Ю. О. Жлуктенко, Т. А. Яворської [1], О. Ю. Андрущенко [2]. До науковців, які приділяли особливу увагу афіксації у германських мовах, зокрема, належать Т. Я. Паничок [3], яка досліджувала афіксацію як типологічно характерний спосіб словотворення у німецькій мові; А. Паславська [4], яка здійснила зіставно-типологічний аналіз афіксального заперечення у германських, слов'янських, і романських мовах; Д. М. Сайко [5], О. В. Столярчук [6], Л. Сидоренко, Т. Дернова [7], які досліджували різноманітні аспекти афіксації у різних терміносистемах англійської та німецької мов.

Беручи до уваги зазначені вище наукові доробки, маємо підстави стверджувати, що афіксація є важливим і типовим способом словотворення у германських мовах, а її особливості та варіативність вивчаються в рамках різноманітних терміносистем і мовних явищ. Зіставно-типологічний аналіз дозволяє порівняти афіксацію у германських мовах з аналогічними явищами у мовах інших груп та встановити їх спільні та відмінні

риси. Дослідження у галузі афіксації сприяють глибшому розумінню мови і допомагають у практичному застосуванні мовного матеріалу.

Мета статті – визначити особливості афіксального способу словотворення англійської та німецької мов як представників германської групи мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. За чисельністю носіїв германські мови є однією з найпоширеніших груп мов індоєвропейської сім'ї. Історично так склалося, що германські мови виникли зі спільноіндоєвропейської мови-основи, яка існувала ще за кілька тисячоліть до н. е. і була мовою етнічно споріднених індоєвропейських племен. Розселяючись по континенту, індоєвропейці поступово розділились на велику кількість племінних союзів. Через це в мові-основі з часом виникали місцеві відмінності, а потім створювались окремі діалекти. Таким чином, протягом довгого періоду часу відбулося розділення мови-основи на велику кількість окремих споріднених мов. В останні роки свого існування спільноіндоєвропейська мова вже була дуже розвиненою і мала досить складну будову. Ті мови, які виокремилися з мови-основи, успадкували її граматичні і фонетичні риси, а також значний спільний лексичний фонд [1, с. 5–6].

Багаторічні дослідження спеціалістами з різних галузей науки окремих германських мов дозволили усвідомити їхні подібності. З часом було наголошено на тому, що така близькість мов могла виникнути лише як результат їх походження зі спільного джерела. Саме виникнення порівняльно-історичного методу у XIX ст., у якому порівняння стало засобом, а історичний підхід до вивчення мови був принципом дослідження, допомогло пояснити відповідності індоєвропейських мов та відтворити процес їх розвитку [2, с. 11–12].

Усі германські мови мають характерні особливості, притаманні лише германській групі мов. Слід зазначити, що такі особливості проявилися лише після відокремлення давньогерманських племен від інших індоєвропейських племен. До таких успадкованих спільних рис належать і особливості словотворення у германських мовах. Афіксація була і залишається досі одним з найпродуктивніших способів словотворення у германських мовах, зокрема в англійській та німецькій.

Загальновідомо, що афіксація – це створення нового слова шляхом приєднання до основи чи кореня афіксів (префіксів, суфіксів). Відповідно, афікс є частиною слова, яка вносить зміну у значення словникової основи. Здебільшого афікси розглядаються як службові морфеми з абстрактним значенням, що слугують для словозміни. Варто зауважити, що лише словотворчі афікси здатні утворювати нові слова. Звідси, однією з рис афіксів є продуктивність. Продуктивність є кількісною характеристикою афікса, що бере участь у створенні нових слів. Продуктивність визначається загальним числом деривацій, що виникли за допомогою цього афікса за увесь період його функціонування у мові. Таким чином, новоутворення, створені шляхом додавання афікса до кореня є афіксальними.

Іншою рисою афіксів є ступінь самостійності. О. В. Столярчук [6, с. 231] вважає, що суфікси, які відносять слово до певної частини мови, більш пов'язані з основою, а префікси можуть змінювати семантику лексичної одиниці і є більш лексично самостійними. Однак, як перші, так і другі можуть надавати похідному слову нового лексичного відтінку.

На відміну від англійської мови, де виокремлюють тільки префіксальний і суфіксальний способи словотворення, у німецькій мові існує ще й префіксально-суфіксальний спосіб утворення лексичних одиниць [6, с. 231].

Як в англійській, так і в німецькій мові, афікси здебільшого є односкладовими і складаються з однієї голосної і кількох (або також однієї) приголосних [3, с. 127]. Прикладами можуть слугувати англійській афікси *un-, re-, dis-, pre-, anti-, -ful, -less, -able, -ible, -er, -or, -ment*; і німецькій афікси *ver-, ent-, ge-, be-, -er, -heit, -ung*.

Словотворчі суфікси в обох мовах вказують на відношення слова до певної частини мови [3, с. 127]. Для прикладу, в англійській мові продуктивними суфіксами іменників є *-ance/-ence (defence), -dom (freedom), -er/-or (builder), -hood (childhood), -ism (socialism), -ity/-ty (equality), -ment (appointment), -ship (friendship), -tion (population), -ness (kindness)*, та багато інших. До речі, вважається, що саме суфікс *-ness* є найпродуктивнішим у сучасній англійській мові. До суфіксів, які утворюють дієслова належать *-ate (celebrate), -ify (simplify), -ise/-ize (harmonise/harmonize)* та багато інших. Англійська мова багата на прикметникові суфікси, до яких, зокрема відносять *-able (readable), -ible (flexible), -ed (frustrated), -ful (beautiful), -ic (economic), -ical (logical), -ish (stylish), -ive (creative), -less (homeless), -like (childlike), -ly (friendly)*. Для прислівників характерні суфікси *-ily (happily), -ly (calmly)*.

У німецькій мові суфікси також класифікуються за здатністю відносити слово до тієї чи іншої частини мови (наприклад, за допомогою суфіксів *-er* та *-heit* утворюються іменники (*der Arbeiter, die Freiheit*). Однак, все ж таки, на відміну від англійської мови, у німецькій більша увага приділяється здатності суфіксів утворювати слова певного роду. Для прикладу, такі суфікси, як-от: *-ei/-erei (die Bäckerei), -ung (die Übung), -schaft (die Bereitschaft)* утворюють іменники жіночого роду; суфіксу *-er (der Bäcker), -ler (der Künstler), -ner (der Berliner), -ent (der Student), -ant (der Aspirant)* утворюють слова чоловічого роду; а суфікси *-chen (das Mädchen), -lein (das Büchlein); -nis (das Ereignis), -tum (das Eigentum)* утворюють слова середнього роду.

Особливу увагу приділимо багатозначному суфіксу *-ing*, який в англійській мові є багатофункціональним і слугує для утворення форми дієприкметника теперішнього часу, вживається для утворення граматичних часів групи Continuous і форми Gerund, а також уживається для творення іменників і прикметників від дієслів. У німецькій мові суфікс *-ing* зустрічається в англійських запозиченнях, що мають форму герундія і виражають абстрактні поняття, назви чи результати дій [3, с. 129].

Як в англійській, так і в німецькій мові, префікси не слугують для зміни граматичних категорій слів-основ. Натомість, префікси здатні змінювати значення слова, вказувати на певну ознаку явища чи предмета, конкретизувати значення основи, надавати їй певного забарвлення і значеннєвого відтінку, виражати відношення місця чи часу тощо.

У німецькій мові серед префіксів виділяють іменникові та дієслівні префікси. Іменниковими є такі префікси, як-от: *un- (das Unglück), miss- (das Missbelieben)*, які вказують на заперечну ознаку предмета; *ur- (der Urtext)*, що виражає давність; *erz- (der Erzfeind)*, який слугує для наголошення на негативному значенні тощо. Дієслівні префікси, своєю чер-

гою, бувають відокремлюваними, як-от: *ab-* (*abnehmen*), *an-* (*ankommen*), *auf-* (*aufstehen*), *aus-* (*aussteigen*), *ein-* (*einladen*), *mit-* (*mitkommen*), *nach-* (*nachdenken*), *weg-* (*weggehen*), *zu-* (*zukommen*), невідокремлюваними, як-от: *be-* (*besuchen*), *ent-* (*entdecken*), *er-* (*erscheinen*), *ver-* (*verkaufen*), *zer-* (*zerstören*), а також такими, що можуть належати до обох груп: *durch-* (*durchführen*), *über-* (*übernehmen*), *um-* (*umarmen*), *unter-* (*unterhalten*).

Щодо англійської мови, власне англійськими префіксами вважаються *a-*, *be-*, *fore-*, *mid-*, *un-*, *non-*, *out-*, *over-*, *under-*, *for-*. До префіксів іншомовного походження належать *ad-*, *ac-*, *ag-*, *al-*, *an-*, *ap-*, *ar-*, *as-*, *at-*, *bi-*, *co-*, *dis-*, *en-*, *ex-* [7, с. 204–205].

Чи не найбільшою категорією префіксів в англійській мові є префікси для вираження негативного значення. До них належать префікси *a-* (*asymmetrical*), *dis-* (*disappoint*), *il-* (*illegal*), *ir-* (*irregular*), *im-* (*impossible*), *in-* (*incomplete*), *mis-* (*misunderstand*), *non-* (*non-fiction*), *un-* (*unimportant*).

Слід зауважити, що для афіксів, які виражають негативне значення у германських мовах, характерні морфологічна і семантична вибірковість під час поєднання з відповідними твірними основами. Звісно, вони відрізняються від мови до мови, хоча у певних випадках існують також і типологічні ознаки вибіркості, що характерна для негативних префіксів [4, с. 67].

Серед інших префіксів в англійській мові часто зустрічаються ті, що описують процес, наприклад: *de-* (*departure*), *re-* (*rewrite*); позначають достатність: *over-* (*overeat*), *under-* (*underdo*); позначають відношення до часу, часових рамок: *post-* (*postwar*), *pre-* (*preschool*), *ex-* (*ex-husband*), а також багато інших.

Окремо звернемо увагу на багатозначний префікс *a-*, який є певним винятком з правил, адже може змінювати частину мови. Взагалі префікс *a-* походить з давньоанглійської мови, а саме від прийменника *an* [7, с. 204] і в своєму основному значенні префікс *a-* виражає відсутність якоїсь якості (*apolitical*), вказує на спосіб дії (*afoot*), вказує на розміщення (*afar*). На додаток до цього, він може приєднуватися до іменників для творення прикметників (*ablaze*) і прислівників (*away*), або ж додаватися до прикметників, щоб утворювати прислівники (*aloud*). Також у деяких словах в англійській мові простежується префікс *a-* запозичений із грецької мови, який використовується для вираження відсутності певної якості чи заперечення. Переважно він вживається у складі запозичених слів [7, с. 204].

Висновки. Відтак, додавання префіксів чи суфіксів до основи є ефективним і продуктивним способом творення нових словникових одиниць в англійській та німецькій мовах. Ще в давньогерманських мовах словотворчі суфікси виявляли надзвичайну результативність, утворюючи власні імена, назви професій, занять, виражаючи зменшувальні значення тощо. Такі риси успадкували і сучасні германські мови, зокрема англійська і німецька. Афікси у досліджуваних мовах виявляють надзвичайно ефективний словотворчий потенціал, володіють рядом спільних характеристик і становлять багатий матеріал для наукових розвідок.

Афіксація дозволяє розширити лексичний запас мови та зробити мовлення більш різноманітним і точним, зрозуміти зв'язки між словами та їхні значення, що зробить процес вивчення мови більш ефективним.

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі особливостей використання афіксів у процесі словотворення професійної лексики, а також в межах окремих терміносистем.

Література:

1. Жлуктенко Ю. О., Яворська Т. А. Вступ до германського мовознавства : підручник. 2-ге вид. Київ : Вища школа, 1978. 168 с. URL: <http://www.inmo.org.ua/assets/files/Vstup%20do%20herm.%20movoznavstva.pdf> (дата звернення: 13.04.2023).
2. Андрущенко О. Ю. Вступ до германського мовознавства : навч. посіб. Житомир : ЖДУ, 2010. 178 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/34620/1/Introduction_to_Germanic_Linguistics.pdf (дата звернення: 17.04.2023).
3. Паничок Т. Я. Афіксація як типологічно характерний спосіб словотворення в німецькій мові. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2012. Вип. 7. С. 126–132.
4. Паславська А. Зіставно-типологічний аналіз афіксального заперечення у германських, слов'янських, та романських мовах. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2004. Вип. 4. С. 66–78.
5. Сайко Д. М. Афіксація термінів вугледобувної галузі в англійській мові. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Філологічна*. 2014. № 45. С. 45–48. URL: <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2014/n45/15.pdf> (дата звернення: 17.04.2023).
6. Столярчук О. В. Афіксація як один з продуктивних способів деривації молодіжних сленгових одиниць (на прикладах з англійської, німецької, української та російської мов). *Вісник Житомирського державного університету*. 2014. Вип. 5 (77). С. 230–235. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/17319/1/40.pdf> (дата звернення: 17.04.2023).
7. Сидоренко Л. М., Дернова Т. А. Препозитивна афіксація географічних термінів англійської мови. *Молодий вчений*. 2019. Вип. 10 (74). С. 203–206. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-47>

Riabokuchma T., Horbachenko A. Affixation as an effective way of word formation in the Germanic languages (based on the English and German languages)

Summary. The article is devoted to the study of affixation in English and German, which belong to the Germanic languages. The purpose of the article is to determine the peculiarities of affixation as a type of word formation in the English and German languages as representatives of the Germanic languages. The article traces the history of the emergence of the Germanic languages from the Indo-European language family. It is established that the Germanic languages inherited the grammatical, lexical and phonetic features of the Proto-Indo-European language. It was found that the Germanic languages have some peculiarities that are inherent only to the Germanic group of languages, including due to the separation of the Germanic peoples from other Indo-European tribes. Features of word formation, in particular affixation, also belong to such peculiarities. In the course of scientific research, it was established that affixation is one of the most productive and effective ways of word formation in English and German. The article examines common features and differences of affixation in the mentioned languages. Affixation is characterized in the article as the creation of a new word by attaching affixes to a word stem or root. An affix is defined as an auxiliary morpheme that has an abstract meaning

and is capable of making changes to the meaning of the word. Among the characteristic features inherent in affixes, productivity and degree of independence were examined. It was found that in both studied languages affixes are mostly monosyllabic and consist of one vowel and one or more consonants. It was found that word-forming suffixes in English and German can transform a word into other part of speech (there are suffixes of nouns, verbs, etc.). But in the German language, more attention is paid to the ability of suffixes to form words of a certain

gender (accordingly, in the German language there are suffixes of masculine, feminine and neuter genders). In both languages, prefixes, unlike suffixes, cannot change the grammatical categories of words, but serve to change the meaning of a word by indicating a certain feature of it, specifying it, etc. The article provides a brief description and examples of the most productive affixes (suffixes and prefixes) in English and German.

Key words: affixation, Germanic languages, suffix, prefix, productivity, word formation.

*Sechka S. V.,**Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at Foreign Languages Department
Donbas State Teachers' Training University*

SEMANTIC FEATURES OF THE USE OF THE CONJUNCTIONS IN+NOUN, ON+NOUN IN THE ENGLISH LANGUAGE (ON THE EXAMPLE OF FICTION LITERATURE)

Summary. The article deals with the problem of synchrony and diachrony in the English language. The author analyzes the patterns of the English language using the combination of a preposition and a noun (in + noun, on + noun). On the example of fiction literature, the author determines the frequency of the use of these prepositions in the text. In the course of the study, it was found that the inventory of the semantic roles of the in + N structure is wider than that of the on + N combination. The author also considers this issue within the framework of the evolution and development of the English language. Language is a complex semiotic structure hierarchically stratified into tiers. Each level of the language structure forms a system of interdependent and interdependent units. In any tier of the language structure, you can distinguish your own levels. Each tier can be assigned its main unit. For the morphological level, the basic unit is the morpheme, and for the phonological level, the phoneme. Between the phonological and morphological tiers there is a zone of morphonology, which does not form a special tier. There are no morphonemes as special units. The main unit of phonology is the phoneme, the main object of research is the juxtaposition (opposition) of phonemes that together form the phonological system of the language. A phoneme is a minimal abstract linguistic unit represented by a series of positionally alternating sounds and serves to distinguish and identify words and morphemes. The authors emphasized that most specialists consider phonology (the study of the functional side of speech sounds) as a branch of phonetics (the study of speech sounds); some consider these two disciplines as sections of linguistics that do not overlap. Morphology appears to be a broad field, when grammar is divided into morphology and syntax. The main unit of the morphological level is the morpheme – the smallest significant unit of language, which is a means of expressing grammatical meanings. Unlike words and sentences, which are capable of independent use, a morpheme acts as a constituent part of a word and word form. Morphemes are bilateral language units: they have two sides – semantic and phonetic. The morphological structure of a word is realized not only due to the free use of the base and affixes, but also because each word is included in one or another category, adopts one or another paradigm, becomes a component of one or another word-forming series.

Key words: preposition, combination, synchrony, diachrony, development.

The synchronic and diachronic approaches were defined and differentiated by Ferdinand de Saussure towards the end of the 19th century. These were two complementary approaches in

linguistics. For most of the 20th century, it was considered natural to study synchronic and diachronic linguistics, and to put it into practice. Recently, researchers most often recognize the interdependence of synchrony and diachrony between variations and changes at the linguistic level.

The nature of the scientific study of language has undergone a variety of interpretations over time. Linguists have long been looking for explanatory and regular principles of language learning. For example, in the 1870s linguists focused on the systematic description of the historical changes of language, and in doing so it was argued that the truly scientific study of language is historical in its patterns of diachrony.

In the early years of the twentieth century, the attention of linguists shifted to synchronous systems of language learning. For most of the first half of this century, however, linguists focused on analyzing the external manifestations of language: the multitude of sounds, words, sentences, and texts in a wide range of individual languages. In the course of these studies, language categories were developed, such as: phonemes, morphemes, morphological and syntactic methods of text analysis. These categories helped to reveal the general patterns and structure of the analyzed texts [1].

With the "Cognitive Revolution" of the second half of the twentieth century, there was a great shift in the object of study from the external manifestations of the language to its systems. In this regard, in turn, the goal of research was to understand the fundamental nature of the cognitive factor of language.

So, using the fundamental experience of researchers, we will analyze the patterns and frequency of using combinations of an English preposition with a noun.

Prepositions are used in text to indicate relationships in space or time, as well as logical relationships between things, places, or people. Prepositions are most often placed before nouns, phrases or pronouns.

Experienced linguists consider prepositions as an element that causes difficulty. This is due primarily to the difficulties of their accurate translation. One preposition within one language can have several translations depending on the context.

The only way to understand the essence of the use of prepositions is to look them up in a dictionary, read fiction and literature, and identify patterns in their use.

Prepositions are functional words that precede a noun or a word, contributing to its entry into phrases and sentences [2, p. 6]. The meaning of a preposition is a typical, often recurring relationship between objects and phenomena, that is,

spatial, temporal, causal, objective, goals, etc. So, the question of the status of English prepositions is of great importance. This is confirmed by both domestic and foreign scientists dealing with this problem.

The subject of the research is the processes of synchrony and diachrony in the English language.

The object of the study is the English combinations of preposition and noun on the basis of which the language changes of synchrony and diachrony in English will be indicated.

The relevance of the study is beyond doubt, since the English preposition is a widespread phenomenon of linguistics and is subjected to detailed study by many linguists.

Analysis of studies and publications. A large number of domestic and foreign researchers were engaged in the analysis of the role of the preposition in the sentence, among them: V. Kolomiitseva, E. Reiman, E. Belyavskaya, D. Sandra, K. Fillmore and others.

The aim of the study is to analyze the semantic roles and frequency of use of preposition and noun combinations in +Noun and on +Noun (hereinafter in+N, on+N).

The material of the study was the work of V.V. Pozner "Parting with illusions" (eng. V. Pozner "Parting with illusions") [3]. By continuous sampling from the above text, 985 sentences were obtained containing the structures in + Noun, on + Noun, namely 1092 examples. Subsequently, they were subjected to quantitative analysis in order to determine the frequency of use of these messages in the language of fiction and in a certain syntactic function, as well as the semantic role.

Main material. The history of prepositions begins with Old English, which was inflectional. The endings conveyed the meaning of the word, but over time, such endings were lost. Scholars cannot explain what caused this trend, but many believe that it is due to the difficulty of understanding the difference in pronunciation between similar endings such as -on, -en and -an; and interactions between the English-speaking people and the Vikings, who spoke Old Norse. It also contributed to the emergence of new elements in the English language.

When English lost its inflectional endings, people still had to convey the meanings that the inflectional endings provided, so over the course of the Middle Ages, prepositions gradually began to be used.

Over time, prepositions have become widely used in the English language, and today they are one of the most common words we use. In a 1992 study by CEEL, "of" was found to be the second most common English word (after "the"). In addition, the top 50 also includes the prepositions in, to, with, at, for, on, by [4, p. 19].

All simple prepositions and some complex ones belong to the vocabulary of the Old English period. In particular, the prepositions by, at, for, from, in, of, off, on, through, to, which denoted spatial relations, come from elements that were used as adverbs in the languages of the Indo-European family. They are connected by simple prepositions from the Germanic and Indo-European languages – Latin, Ancient Greek, Russian, etc. The prepositions of this period include: about, afore, after, along, at, before, beneath, between, but, by, for, from, in, into, near, of, off, on, out, over, through, till, to, towards, under, underneath, with, without [5, p. 24].

From about the thirteenth century, there was a tendency to use prepositions by expanding the interpretation of certain meanings. This led to the complication of the semantic structure

of individual prepositions. Prepositions have not received other meanings and have retained their original meaning. For example, in the preposition at at least three meanings, for about twelve, in and to have fifteen meanings, to, beside, between, beneath, without have two of them, and till, near, among have one meaning each [4, p. 16].

In the literature of the X–XII centuries. such prepositions are fixed: above, against, among, behind, beside, beyond, next, throughout, until, up, within. Prepositions of Germanic and Romance origin: across, below, despite, during, except, past, round have been used since the 14th century.

As a result of the spread of humanist ideas during the 16th and 17th centuries, the English language was greatly influenced, especially by Greek and Latin. This influence manifested itself both in the direct borrowing of words from these languages and in the formation of new words by analogy. This also applies to the new prepositions that enriched the English language during this period. In particular, the prepositions across, except were borrowed from French.

Now in the English language there are one hundred and thirty simple, compound and participle prepositions of both Old English and Latin-French origin, but their percentage of use is not the same. The leading position is occupied by simple prepositions by origin (Old English). Complex prepositions appeared as a result of the need to express double spatial relations (for example, from below, from underneath) [4, p. 25].

In modern English, a number of prepositions are not only of little use, but also tend to die out. This concerns, first of all, compound prepositions, which are replaced by short synonyms.

So, after analyzing the development of prepositions, we can conclude that the lexical composition of the English language is constantly changing, most of the prepositions, starting from 700 p., remained in common use, although they underwent certain phonetic and spelling changes. The meaning of prepositions developed in different ways. Thus, the prepositions to, beside, between, beneath, at were not influenced by new phenomena and retained their original meaning, others (with, of, for) could convey several meanings and became polysemantic. The scope of some prepositions could also overlap (in and of). So, in the modern language, we observe the acquisition by one preposition of the meaning of another [1].

The structures in + N, on + N in modern English are characterized by a fairly high frequency of use, while the structure in + N is more than 2.5 times more applicable than the structure on + N. According to our analysis of specific language material, the relative frequency of the studied structures is : in + N – 752 cases (68.9%), on + N – 340 cases (31.1%).

As a result of the functional analysis of prepositional-nominal combinations in + N, on + N, it was found that these structures at the syntactic level can have the function of such members of the sentence as object, circumstance, definition, predicate. For both structures, the functions of circumstance of place and time are most typical.

The syntactic function of the object complement also turned out to be characteristic of both structures (in + N – 12.2%, on + N – 16.2%). The definition and predicate functions turned out to be less applicable with a frequency of 1.1% for the in + N structure in the definition function; 3.2% – in the predicative function; for the on + N structure, respectively, 6.2% and 3.2%. So, the syntactic

function of adverbial place turned out to be a typical function for the studied structures (respectively 40.8% for in + N and 30.6% for on + N). The lowest frequency of the message in + N was revealed in the function of the circumstance of the result and frequency (0.1%), and for the structure on + N the syntactic function of the predicate turned out to be the least used (3.2%). During the study, it was also found that the structures under study can be part of insert phrases, but with a rather low frequency: 1.7% for in + N and 1.5% for on + N, respectively.

Conclusion. In the work, a semantic analysis of prepositional-nominal combinations in + N, on + N was carried out. Thus, for the structure in + N, the following semantic roles turned out to be characteristic: objective, effectiveness, locative, goal, temporative, qualitative. For the combination on + N – objective, locative, target, temporative, qualitative. Thus, during the study, it was found that the inventory of semantic roles of the structure in + N is wider than the combinations on + N. In addition, a high relative frequency of the construction in + N was found in such semantic roles as locative (42%), qualitative (28%), temporative (11.2%), effectiveness (0.1%), goal (6.2%) and lens (12.6%). It has been established that the following semantic roles are most typical for the structure on + N: locative (31%), temporative 20.3%, qualitative (18.5%), objective (16.5%) and goal (137%). We can conclude that each syntactic function, in which the studied prepositional-nominal combinations act, has certain semantic roles, namely: the object acts as an objective and effectiveness; circumstance of place at the semantic level of locative expression; the direction circumstance corresponds to the semantic role of the goal; the role of the temporative is inherent in the circumstance of time and frequency. A perspective for further research may be the structuring of the remaining meanings of the prepositions in and on in combination with a noun within the framework of cognitive linguistics.

References:

1. Choi, Jinny K. Language attitudes and the future of bilingualism. Choi: International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 2003. 134 p.
2. Bossong Georg Markierung von Aktantenfunktionen im Guaraní. Berlin: Mouton de Gruyter 1985. 1–29 p.
3. Pozner V. Parting with illusions. N.Y.: USP, 1990. 345 p.
4. Donellan Keith Reference and definite descriptions. W.: USPRESS, 1996 – 281. 304 p.
5. Comrie Bernard Language universals and linguistic typology. 2nd ed. / B. Comrie. Chicago: University of Chicago Press, 1996. 201 p.

Сєчка С. В. Семантичні особливості вживання поєднань in+poun, on+poun в англійській мові (на прикладі художньої літератури)

Анотація. У статті розглядається проблема синхронії і діахронії в англійській мові. Автор аналізує закономірності англійської мови на прикладі поєднань причини чи іменника (in + poun, on + poun). На прикладі художньої літератури автор визначає частотність вживання даних прийменників в тексті. В ході дослідження було встановлено, що інвентар семантичних ролей структури in + N ширше, ніж поєднання on + N. Автор також розглядає дане питання в рамках еволюції і розвитку англійської мови. Мова є складною семіотичною структурою, ієрархічно стратифікованою на яруси. Кожен ярус мовної структури утворює систему взаємозалежних та взаємозумовлених одиниць. У будь-якому ярусі мовної структури можна виділити свої рівні. До кожного ярусу може бути виділена його основна одиниця. Для морфологічного ярусу основною одиницею є морфема, а фонологічного – фонема. Між фонологічним та морфологічним ярусами є зона морфонології, яка не утворює особливого ярусу. Жодних морфем як особливих одиниць не існує. Основною одиницею фонології є фонема, основним об'єктом дослідження – протиставлення (опозиції) фонем, що утворюють разом фонологічну систему мови. Фонема – це мінімальна абстрактна мовна одиниця, представлена поруч звуків, що позиційно чергуються і служать для розрізнення та ототожнення слів і морфем. Авторами наголошено, що більшість фахівців розглядають фонологію (вчення про функціональну сторону звуків мови) як розділ фонетики (вчення про звуки мови); деякі розглядають ці дві дисципліни як розділи лінгвістики, що не перетинаються, Морфологія виявляється широкою областю, при розподілі граматики на морфологію і синтаксис. Основний одиницею морфологічного рівня є морфема – найдрібніша значима одиниця мови, що є засобом вираження граматичних значень. На відміну від слова та речення, які здатні до самостійного вживання, морфема виступає як складова частина слова та форми слова. Морфеми є двосторонніми одиницями мови: у них дві сторони – семантична і фонетична. Морфологічна структура слова усвідомлюється не тільки завдяки вільному вживанню основи та афіксів, але й тому, що кожне слово включається в ту чи іншу категорію, приймає ту чи іншу парадигму, стає компонентом того чи іншого словотворчого ряду.

Ключові слова: прийменник, поєднання, синхронія, діахронія, розвиток.

Xing Zh.,

*Ph.D. in Educational Sciences,
Associate Professor at the Department of Chinese Language and Translation,
Borys Grinchenko Kyiv University*

Hu R.,

*Ph.D. in Educational Sciences,
Associate Professor at the Department of Chinese Language and Translation,
Borys Grinchenko Kyiv University*

Tsymbal S. V.,

*Ph.D. in Philology,
Associate Professor at the Department of Chinese Language and Translation,
Borys Grinchenko Kyiv University*

STYLISTIC FEATURES OF CHINESE TELEVISION DISCOURSE: LEXICAL ASPECT

Summary. This article attempts to study the linguistic and stylistic features of contemporary Chinese television discourse by examining the lexical means of their expression. The object of study is the music television shows "The Treasured Voice 2" and "Hidden Singer", which have been actively gaining popularity among the Chinese audience in recent years, and thus are rapidly turning into interactive platforms for expressing public opinions and reflecting the social reality of the present day China.

While studying the Chinese-language entertainment TV discourse, we consider it an example of a fusion of styles. Such a polystylistic nature allows for the interweaving and synergy of many linguistic means, which, through complementing each other, fully reveal not only the linguistic world perception of the discourse participants, but also the national, historical and socio-cultural background of their communication. We have distinguished three dominant functional styles of entertainment TV show discourse: colloquial, publicistic, and belletristic. Particular attention is devoted to the means of expressiveness and emotionality on the lexical and phraseological level of each style, as well as their semantic function in different communicative situations. In particular, the linguistic features of the colloquial style of Chinese television programmes include the use of interjections, emotionally tinted evaluation vocabulary, making neutral vocabulary expressive, phraseology and the phenomenon of affixation, as well as the use of slangisms. The publicistic style is characterized by informativeness, definiteness and directed expressiveness, while the artistic style is distinguished by high metaphoricality and symbolism.

The results of the study of the linguistic and stylistic features in the Chinese entertainment TV discourse can be used not only to deepen knowledge about the lexical and stylistic system of the modern Chinese language, but also to track the development of the latter, establish connections between linguistic and socio-cultural paradigms of media communication and, as a result, further ensure the Ukrainian-Chinese intercultural dialogue.

Key words: media discourse, functional styles, expressive means, Chinese television, lexical level.

Problem statement. In our digital age, as the mass media has become the world's largest platform for the interchange of ideas, the importance of studying the concept of media discourse is becoming increasingly acute. In addition to its obvious value as a carrier of various mental and socio-cultural models, the linguistic aspect of its analysis is of particular interest. The study of the lexical and stylistic system of television discourse, in particular the nature and means of the speech expressiveness, will allow us to track the processes of development of the modern Chinese language, its influence and dependence on current socio-cultural phenomena.

Research analysis. The phenomenon of discourse has been receiving a lot of attention from linguists and scholars around the world. Active research has led to the formation of different views on the concept of discourse, so it can be perceived from several perspectives: linguistic (Helsinki and Hack, 2007), semiotic (Barth, 2003), postmodern, cratological (Foucault, 1992) and critical analysis (Ferklauf, 1993). Among the scholars who have analyzed media discourse, we would like to highlight Ukrainians A. Hryhorash, O. Matsko, O. Ponomariv, I. Tyrone and their foreign colleagues N. Fairclough, T. van Dijk, R. Wodak, M. Talbot and others. As of today, the topic of studying Chinese-language television discourse in Ukraine may still be considered unexplored, which determines the relevance of stylistic analysis of one of the genres of television discourse – entertainment TV shows.

The objective of the paper is to study the stylistic character of the discourse within Chinese popular television programs and to analyze its lexical features, including the means of expressiveness applied in the speech of the discourse participants.

The outline of main findings. In times of global technologization and informatization of people's everyday life, television and the Internet have become one of the leading platforms for communication, and therefore the main place of existence and development of any language. Therefore, linguistic researchers are more and more often referring to the concept of television or media discourse.

Television discourse is an intertextual, dialogic discourse that is broadcasted from the screens of various communicators. One of the salient features of contemporary media discourse is its interactivity, which is achieved through the presence of several participants in communication and the existence of interaction between them. As the process of communication on television takes place simultaneously in both verbal and non-verbal environments, the interaction of participants also lies beyond the realm of speech [1, p. 86]. This allows researchers to conduct a sociocultural analysis and study the media discourse as a global display of social and political changes, as well as means of multigenerational and multicultural communications. In our research, we use a linguistic approach to analysing television discourse, especially focusing on the stylistic features of the latter.

TV programs like "Treasured Voice 2" and "Hidden Singer" are entertainment music shows, which consist of multiple ways of communication between people, including performances on stage, dialogues between participants, reactions of judges, speeches of the host, addresses to the audience, various interviews etc. At the same time, most of all communicative situations take place orally, through "live", casual and (usually) unprepared conversation. Therefore, it is quite obvious that the dominant functional style of discourse here will be no other than conversational or colloquial style (口头语体). The main features of the conversational speech style are at the same time the most widespread in entertainment television discourse: oral form, direct participation in conversation activity, simplicity and unpreparedness of speech. Apart from those, the genre of the selected TV shows implies active expressiveness of the statements made, which can be achieved both by verbal and non-verbal means. In this case, the emotional reactions come to the fore among all other features of the conversational style, and therefore concentrate most of the lexical features around them [2, p. 256].

The emotionality of the participants in TV discourse is expressed in the structure of sentences, emotionally coloured evaluation vocabulary and interjections [3, p. 9]. Regardless of the context, the latter do not have their own lexical meaning, and therefore are assigned a meaning via a context of the expression and situation background. For example:

哎呀 – is often used to express admiration and surprise ("哎呀, 好听好听!"; "哎呀, 我的天啊!").

啊 – is added as a call to do something ("等一下你也捧捧我啊!") or to enhance praise ("真的好厉害啊!").

哇 – is equivalent to "wow" ("哇, 那个真的太厉害了"; "哇, 泷泷哥哥太帅了, 娜娜也太帅了"). The two-character 哇塞 is used as an expression of surprise ("哇塞, 怎么办这怎么办怎么办啊").

哦 – is an expression of doubt and surprise ("第几个? 哦, 我看到了"; "哦, 对, 所以她没有办法到").

嗨 – often replaces the English "hello" or "hi" ("嗨, 你好吗?").

Sometimes the discourse participants even use atypical interjections or rather change the typical meaning of some: 哎哟 (often used to express pain) is also a way to express or enhance admiration ("很厉害哦, 哎哟, 刚才那个OK是一个很有弹性的OK").

The next means of emotional expression is emotionally tinted evaluation vocabulary, which may have both positive and negative connotations. Sometimes it is impossible to determine the intentions of the speaker by the utterance itself, but the context allows

us to recognize the speaker's mood [4]. For instance: "很厉害哦!" – *This is amazing!*; "两位新时代也太帅了" – *You two, our new generation, are very beautiful*; "可以说是嗲一点点" – *The [voice we heard] was a little bit cloying and sweet*; "哇哇哇, 这位我也是非常欣赏" – *Wow, wow, wow, this is a person I really admire*.

Emotionality is also commonly enhanced by pronoun adverbs of the degree: 这么、那么、怎么 [5, p. 31] and adverbs 很、太、非常 ("你这么好的声音" – *You have such a sweet voice*).

Another prominent feature of colloquial style on the lexical level is the acquisition of an expressive tone by neutral vocabulary, usually via a context. For example, the word 好 is a neutral stylistic word that takes on an expressive tone when used by a speaker in a particular situation. In the context of entertainment shows, the neutral 好 acquires contextual meanings: best, nice, good, qualified, (un)professional, useful, positive, merciful, beautiful, pleasant etc.

Description of a quality:

你在这首作品里面表现的这么好 – *You sang so beautifully today*.

它不是好作品 – *It's not a professional job*.

其实是一个很好的一个课题 – *That's actually a great topic to research*.

Wishes or predictions:

但是还可以再更好 – *But it could be better*.

运气很好! – *Luck is on your side!*

我也希望你可以在对自己好一点 – *I hope you can be a little more kind to yourself*.

Attitude or reaction indicator:

我感觉非常的好 – *This gives me great pleasure*.

这演唱得这么这么好 – *It was a real pleasure to sing this song*.

The verb 搞 also takes on the meaning assigned by the speaker in a particular speech act, obtaining the meanings to do, to make changes, to have, to experience, to feel, to cope, to please, to get, to earn etc.:

但是我总把那个音乐搞得很难 – *But I have always made music very difficult*.

没有搞过乐队 – *I didn't have a band*.

你像小时候搞一下, 搞一个这个时候美好的时光 – *I'm here to relive this beautiful experience, just like I did when was a child*.

哎呀好难搞啊! – *How difficult it is to deal with you!*

不会了, 然后她们搞不好只有16票 – *It's okay, they'll only get 16 votes*.

Moreover, a relaxed conversational style in Chinese language is often accompanied by affixation. For example: the character 子 gives words a softer or diminutive meaning (小巷子、盘子、谱子、拍子、样子、帽子). Another character, 儿, also used with nouns and pronouns, creates a whole unique phenomenon of "ernization" in Chinese language and gives the word a positive evaluation (一会儿、人情味儿、一块儿、都儿、一边儿).

The phraseology is not an exclusive feature of the colloquial style, but it is quite inherent in the rich, lively language of native speakers, bringing up an evaluation of the situation or the speaker. The following phraseological units and established expressions are just a few of that were used by the discourse participants:

乱七八糟 (lit. *to completely confuse seven and eight*) – Chinese 'chengyu' (成语) with the meaning of disorder, confusion, disarray; chaos; upside down, in complete disarray, haphazardly. In the discourse: 什么乱七八糟的 – *What a nonsense!* (in response to a statement).

插科打诨 – ‘chengyu’ with the meaning of acting out a comic scene, joking, buffoonery, introducing a comic element into a performance. In the discourse: 别插科打诨 – *Stop acting out a comic scene!* (a show participant tries to stop his opponent from winning the round by constantly turning the situation into a comedy).

不遗余力 – ‘chengyu’ meaning “to do your best, to spare no effort”.

焕然一新 – to renew, transform; to shine with new colours; completely renewed; complete renewal. In the context of the show, this refers to the renewal of the singers on stage, the ability to unearth an incredible new voice and bring it to the stage.

Internet slang is also often used in the colloquial style [6, pp. 143–148]. In terms of Chinese entertainment shows, some short caption-like inserts might appear on the screen during the show to add expressiveness to the events on the screen. For instance: 撒狗粮 – to flaunt a romantic relationship; to bask in public (怎么就撒狗粮了, 这是这是撒狗粮 – [*What they do*] is just showing off their relationship); 打脸 – to contradict oneself (日常打脸 – daily contradicting [himself]); 元气满满 – full of spirit, cheerful (used to emphasize the property of an advertising product that keeps you in good spirits).

Another common functional style of television is certainly the publicistic style. Its presence in entertainment content is due to various advertising breaks, sponsorships and, undoubtedly, some obligatory regulations in the work of show hosts. In any case, advertising almost always refers to the publicistic style. Let us have a look at its several distinctive features implemented in entertainment shows.

First of all, this style performs the function of influence. It is characterized by polemic and emotionality, logic and reasoning, and also by the presence of terminological vocabulary [7, p. 27]. Hence, the following pieces of advertisements contains the specific terminology: “国民滋补新选择 天赐好礼 送健康 本节目由东阳光冬虫夏草独家冠名播出”, including 滋补 (tonic), 冬虫夏草 (*Chinese Cordyceps*). “这个是干鲜草的系列。它采用的是航天冻干锁线技术, 也让我们的人生更加的丰富多彩, 更加的有干劲儿。” – containing the expression 航天冻干锁线技术 (*special lyophilization technology*).

Next, for similar purposes, the style of advertising is rich in emotionally colored vocabulary and idiomatic phrases: 编曲大魔王 (*the magician of arrangement*), 做到极致 (*to achieve the ideal*), 细腻洒脱 (*subtle and spontaneous*), 丰富多彩 (*rich and varied*), 配合默契 (*to understand without words*). One can also find whole sentences of an emotionally coloured nature: 小小的身体里酝酿着大大的能量 – *Great energy boils in a small body*.

The last style, although inferior to the previous two, is still found in Chinese media discourse. Music-related TV shows can serve as an example of belletristic style, as a song is poetry set to music. Belletristic style is meant to depict the world through the creation of artistic images, aesthetics and beauty. It is the most author-centered and is serving to express the author's ideas in the linguistic world. Therefore, it is highly metaphorical and emotionally tinted. In the song lyrics, one can find a sufficient number of tropes that the author of the text has laid down to convey his ideas. Some of them are presented in the following examples: metaphors (你给他色盘去拼贴背叛 – *you gave him a knife to paint the colours of betrayal*; 让暴雨冲洗 风中唏嘘 当初的你 – *let rain and wind will wash away the memory of you*; 爱存在的痕迹 – *traces of love's existence*); catchy epithets (坚定的眼神 – *a resolute look*; 创作的

爱无价 – *an artist of priceless love*, 杯天上的水 – *a cup of heavenly water*); comparison (他心里的野兽 比毕加索更 狂野 – *he is more restless than Picasso*; 犹如飞蛾扑火那么冲动 – *I am like a moth flying into the fire*); personification (火燃烧后更伟大的生命 – *In the flames, the destiny of a hero is born*); allegory (爱是缪女神的吻 – *Love is the mouth of a muse*); hyperbole (沉睡了千年的身体 – *In a deep sleep for a thousand years*); symbolism (一花一世界 一琴一羌笛 – *In one world, a flower, among the flutes, a zither*; 时光 轮转 莫高 繁花似锦 – *In space and time, the landscape changes*).

Conclusions. The study confirms the polystylistic nature of the media discourse used in entertainment programs and identifies the dominant functional styles in the latter: colloquial, publicistic and belletristic. Therefore, from the stylistic perspective, TV discourse is labeled with a high level of emotionality and expressiveness achieved by the participants of communication in verbal and non-verbal ways. Since most of the presented communication situations are of the nature of responses, reactions and evaluation of events or personalities, various interjections, emotionally tinted words, slangisms, and phraseological units are frequently used. Meanwhile, the belletristic style inherent in the particular type of music TV show brings metaphorical connotations and symbolism to the language, while the publicistic style of advertising insertions is often followed by the use of terminology. The results obtained should serve as a basis for further interdisciplinary research on the pragmatic, socio-cultural and linguistic aspects of media discourse.

References:

1. Романюк. О Телевизи́нный дискурс як інтерактивний спосіб мовленнєвої діяльності. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 1(39). 2018. 86 с.
2. Форманова С. В., Боєва Е. В. Лінгвальні особливості теледискурсу: Прагматичний аспект, Збірник наукових праць. Всеукраїнська науково-практична конференція. 2014. 256 с.
3. Авраменко Б. В., Оськіна Н. О. Інтонаційне оформлення різних типів висловлювань у китайській та англійській мовах. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки. 2018, 9 с.
4. Bednarek M. Expressivity and televisual characterization, University of Sydney, Language and Literature 20(1) 3–21. 2011.
5. 赵戇. 语用推理与极性程度义的获得. China Academic Journal Electronic Publishing House, 第四期, No 4. 2020. 31 с.
6. Sybesma R. Encyclopedia of Chinese Language and Linguistics (ECLL), vol. 4, Leiden, Boston: Brill, et al. (eds.), 2016, P. 143–148.
7. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навч. посіб. Київ: ВЦ "Академія". 2007. 360 с.
8. Werner V. TV Discourse, Grammaticality, and Language Awareness. Bamberg, 2020. P. 1–3.
9. Fairclough N. Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research. London: Psychology Press, 2003. P. 21–39.
10. 李媛, 章吟. 论式话语分析: 理论与方法. 浙江, 2018. P. 42–48.
11. 田海龙. 话语研究的语言学范式: 从批评话语分析到批评话语研究. 天津: 山东外语教学, 2016. P. 3–9.
12. 文嫣, 韩笑. 中国电视真人秀节目价值链的演变研究. 经济经纬, 6, 2012. P. 72–76.

Сін Чж., Ху Ж., Цимбал С. В. Стилістичні особливості китайськомовного теледискурсу: лексичний аспект

Анотація. У цій статті зроблено спробу дослідити мовні та стилістичні особливості сучасного китайського телевізійного дискурсу, а також розглянути лексичні засоби їхнього вираження. Об'єктом вивчення було обрано

музичні телешоу “The Treasured Voice 2” та “Hidden Singer”, що протягом останніх років активно набирають популярність серед китайського населення, а отже впевнено перетворюються на інтерактивні майданчики вираження громадської думки та відображення суспільної реальності сьогодення Піднебесної.

Досліджуючи китайськомовний розважальний теледискурс, розглядаємо його як зразок злиття стилів. Такий полістильовий характер дозволяє переплетення та взаємодію безлічі мовних засобів, що, доповнюючи один одного, сповна розкривають не лише мовну картину світу учасників дискурсу, а й національне, історичне та соціокультурне тло їхньої комунікації. Нами виділено три домінуючі функціональні стилі дискурсу розважальних телешоу: розмовний, публіцистичний та художній. Особливу увагу приділили виражальним засобам експресивності й емоційності на лексико-фразеологічному рівні кожного стилю, а також їхній смисловиражальній функції в різних комунікативних ситуаціях. Зокрема, до мовних особливостей розмовного

стилю китайських телевізійних програм віднесли: використання вигуків, емоційно забарвленої лексики оцінки, надання нейтральній лексиці експресивності, явище афіксації, фразеологічність та вживання сленгізмів. Публіцистичний стиль характерний інформативністю, термінологічністю та направленою експресивністю, у той час як художній виділяється високою метафоричністю та символічністю.

Результати дослідження лінгвостилістичних особливостей китайськомовного розважального теледискурсу можуть бути використані не лише для поглиблення знань про лексико-стилістичну систему сучасної китайської мови, а й для відслідковування розвитку останньої, встановлення зв'язків між мовними та соціокультурними парадигмами медіакомунікації та, як наслідок, подальшого забезпечення українсько-китайського міжкультурного діалогу.

Ключові слова: медіадискурс, функціональні стилі, виражальні засоби, китайське телебачення, лексичний рівень.

Sopilniak S. V.,
orcid.org/0000-0002-2563-7652
PhD Student,
Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PROGNOSTIC FUNCTION OF PERSIAN AND UKRAINIAN OMENS AND SUPERSTITIONS WITH A SOMATIC COMPONENT (COMPARATIVE ASPECT)

Summary. The study of language in close connection with the worldview of man, with his practical and mental activities is of great interest to linguists nowadays. Omens and superstitions being a unique part of the paremiological fund of language are characterized by a special cultural and pragmatic potential. They are closely connected with the spiritual and material culture of the ethnos, its history, customs and traditions, peculiarities of worldview. Researches devoted to various aspects of traditional spiritual culture, including omens and superstitions, are extremely important for identifying and preserving the features of national identity. The article attempts to analyze Persian and Ukrainian omens and superstitions with a somatic component totaling 43 and 34 units, due to the prognostic function they perform. The work provides a comparative analysis of 77 Persian and Ukrainian superstitions with a somatic component selected from various sources, including books and articles on Persian and Ukrainian. The role and meaning of key motivators of forecast semantics in Persian and Ukrainian folk omens and superstitions with a somatic component are characterized. A comparative analysis of small genre units is performed and their common and distinctive features are revealed. The study of Persian and Ukrainian omens and superstitions with a somatic component results in the conclusion that all linguistic units can be divided into two classes: face with its partonyms and limbs. About 64% of omens and superstitions have an identical meaning of the somatic component in Persian and Ukrainian linguistic cultures. The prognostic function of somatic superstitions is closely related to the right-left binary semiotic opposition which plays a significant role in the formation of Persian and Ukrainian omens and superstitions with a somatic component.

Key words: forecast, prediction, superstition, omen, somatic component, cultural linguistics.

Introduction (statement of issue). One of the most relevant and used types of expressions in Persian and Ukrainian languages is predictions that reflect a special fragment of the Iranian and Ukrainian national pictures of the world. Various changes in country and society life cause an increase in interest to all sorts of predictions that can help prevent or overcome negative situations and solve human problems. The study of the principles of classification, construction and functioning of folk omens and superstitions from the standpoint of new promising areas that focus on socio-anthropological factors, solves a number of problems related to the preservation of social and individual, linguistic and extralinguistic knowledge. Predictions as special structural elements of Persian and Ukrainian folk omens and superstitions reflect the spiritual and physical activity of the culture bearers, the peculiarities of think-

ing and worldview of the ethnos. V.I. Dal noted: "Not only do all the peoples of the globe have beliefs and superstitions, but many of them are quite similar to each other, pointing to one common source and origin, which can be of three kinds: whether the belief that originated in antiquity, before the division of two nations, was preserved in legends of both cultures; whether, having been born in one culture, spread to others; or at last belief according to its nature and relation to a man, appeared here and there independently of one another" [1, p. 2]. Taking into consideration the processes of globalization and active interaction of different national cultures, which stimulate research of national linguistic pictures of the world, language consciousness features of representatives of a certain culture, manifestations of national-specific features in the process of conceptualization and categorization of human experience in interaction with the world, it seems rational to conduct a comparative analysis of Persian and Ukrainian folk omens and superstitions.

Review of works on the topic. The first mention of the term «prognoz/peredbachenja» (lit. "forecast / prediction") is found in the works of A.N. Afanasyev [2], J. Baudouin de Courtenay [3], A.A. Potebnja [4], who considered this concept in the framework of psychology, philosophy and logic.

Linguistic coverage of the problem of semantics of prediction in paremias in general and in particular in folk omens and superstitions is studied in the papers of the following scholars: M.A. Kulkova [5], I.M. Pasichnuk [6], L.V. Popova [7], O. Tyshchenko [8], N.N. Fattahova [9], Z. Jintao [10], Shepitko S.V. [11] and others.

The present paper aims to find out the features of the semantics of prediction in Persian and Ukrainian folk omens and superstitions based on the material of units with a somatic component. According to the purpose of the paper we set the following tasks: 1) to find out the main somatic components that underlie the meaning of Persian and Ukrainian folk omens and superstitions; 2) to determine the role of key motivators of semantics of prediction in Persian and Ukrainian folk omens and superstitions with a somatic component, as well as to establish their meaning in the minds of native speakers of Persian and Ukrainian languages; 3) to conduct a comparative analysis of Persian and Ukrainian folk omens and superstitions with a somatic component, analyzing the common and distinctive features of the semantics of predictions in small genre units.

The corpus selected for this paper consists of 300 Persian units and 600 Ukrainian omens and superstitions distinguished with the help of a continuous sampling approach from the relevant websites in the Persian segment of the Internet, books by H. Zolfaghari "Folk beliefs of Iranian people", by S. Hedayat "Neyranges-

tan" and collection of Ukrainian folk omens and superstitions by M.N Shkoda "Traditions and holidays of Ukrainian people". However, there were chosen 43 Persian units and 34 Ukrainian omens and superstitions with a somatic component for the comparative analyses.

Results and discussion. According to Merriam-Webster Dictionary (2002), forecast is 1) a prophecy, estimate, or prediction of a future happening or condition; 2) foresight of consequences and provision against them [12].

According to the Academic Explanatory Dictionary of Ukrainian Language (1970–1980) the term «proгноз» (lit. forecast) means "a prediction on the basis of available data of the direction, nature and features of development and end of phenomena and processes in nature and society" [13]. Prediction is usually based on foresight, an ability to learn about the possible outcome of a situation based on life experience, logical conclusion or intuition.

Knowledge and ideas about the world, about the natural conditions of human existence of Persian and Ukrainian speakers are enshrined primarily in omens and superstitions connected with parts of the human body, because in ancient times our ancestors began to learn the surrounding reality from themselves.

The importance of somatic vocabulary is determined by the fact that it belongs to the oldest layer of language and, as a result, preserves the oldest human knowledge about the world. Therefore, it seems logical to examine the peculiarities of the semantics of prediction in Persian and Ukrainian omens and superstitions with a somatic component.

Having analyzed the collected Persian and Ukrainian omens and superstitions with a somatic component, totaling 43 and 34 units respectively, we found that all language units can be divided into two classes: the first class includes omens related to human face somatism and its parts as hair, eyes, eyelashes, forehead, ears, nose, tongue, teeth, cheeks and head; the second class includes omens that have limbs in their structure – hands and feet with their parts as palms, nails, wrists, footstep, heels.

It is necessary to note that among such language units in Persian language the greatest number make superstitions with the somatic component of nails, eyelashes and hands when in Ukrainian language – hair, feet and nails. It is worth mentioning that in both cultures somatisms that play a key role in predictions in omens and superstitions have almost the same meaning and according to our research there are full equivalents of superstitions in Persian and Ukrainian linguistic cultures that make around 64%.

Somatism "hand" in both linguistic cultures semantically is associated with such objects and phenomena that accompany man throughout his life, for instance, work, faith, human relations, power, money, etc., so it is not surprising that many folk omens and superstitions with the components "hand" and "palm" reflect these aspects of life.

For example, in Persian superstition *ناتسار تسد فک رگا* *fak raga* تسریم ناتسده بیلوپ یدوز ب مک تسا نیا نایشن دراخب تسد زا ار ناتلوی یدوز ب مک تسا نیا نایشن دراخب ناتپچ تسد ناتجراخ و جرخ ب دیاب امش دراخب ناتسده ودره فک رگا. دیدیم *Agar kaf-e dast-e rāstetān boxārad nešāne-ye in ast ke be zudi puli be dastetān miresad. Agar kaf-e dast-e čapetān boxārad nešāne-ye in ast ke be zudi puletān rā az dast midahid. Agar kaf-e har do dastetān boxārad šomā bāyad be xarj va max-ārejetān residegi konid* [14, pp. 45–46] ("If the palm of your right hand itches it means that money will come soon. If the palm of your

left hand itches, you will soon lose money. If the palms of both hands itch, it means that you need to reconsider your expenses") on the basis of such a physiological sensation as itching of the right or left palm, or itching of both, a prediction regarding the material goods is made. Similar superstitions can be observed in Ukrainian language: *Deiaki liudy zaprymityly shche odyn vazhlyvyi moment, do choho sverbyt prava dolonia: skoro zivliatsia hroshi; Liva dolonia sverbyt do rozstavannia z hroshyma; Liva ruka sverbyt do rozstavannia z cholovikom, khloptsem abo друзiamy; Iakshcho odnchasno sverbiat liva i prava ruka vvecheri, slid chekaty zhyttievykh zmin, prychomu v krashchyi bik; Iakshcho sverbyt prava dolonia – zustrinesh druha, budesh zdorovatys; yakshcho zh liva - budesh hroshi rakhuvaty* ("Some people have noticed one more important point that makes the right palm itch: money will appear soon"; "An itchy left palm means money to be paid out"; "An itchy left hand means parting with a husband, boyfriend or friends"; "If the left and right hand itch at the same time in the evening, you should expect life changes for the better"; "An itchy right palm means that you will meet a friend, you will greet; an itchy left palm means that you will count money") [15, p. 445]. As can be seen above, in both linguistic cultures, itching of the right hand is a positive sign for the subject, while itching of the left hand is mostly a negative sign. Itching of both hands simultaneously is neutral in Persian and positive in Ukrainian languages.

It is necessary to note that a significant number of Persian and Ukrainian folk omens and superstitions with a somatic component are formed on the basis of binary semiotic opposition "right/left".

The principle of binary is one of the oldest ways of categorizing the surrounding reality, the world and human being discovery. The principle of a person's understanding of the reality with the help of opposing concepts and judgments is originally found in the Aristotle and Plato writings. In the mythological model of the world, the opposition right/left is correlated with the oppositions like male/female, top/bottom, good/evil.

The term "right" is usually used in a positive sense and is associated with truth, when the term "left" is used in a negative sense and associated with lie. A.N. Afanasyev in his fundamental work on Slavic mythology "The Poetic Outlook on Nature by the Slavs" points out that the opposite of south and north was related in folk beliefs with the right and left sides. Ancient people considering the Sun the supreme deity who rules the universe contemplated the world around them through the prism of solar motion. A man always turned to the east during prayer, because the sun appears from there in the morning. Accordingly, on the right side everyone had the south, and on the left – the north. Light, heat, and spring come from the south, that is, from the right side, and darkness, cold, and winter come from the north, that is, from the left side. That is why, everything good, beautiful and light was associated with the right side, when everything evil, dark and hostile people related to the left side [2, pp. 185–186].

Scholars studying the history of culture point out that since ancient times the left hand has been considered to be related to evil. Etymologically, the word "left" is associated with two meanings: "left" and "unhappy". The symbolism of the "right" as life and "left" as death is traced in the Christian tradition. It is believed that during the Last Judgment, the righteous will be on the right hand of Christ (for eternal life), and sinners – on the left (condemned to eternal death).

T. Gamkrelidze and V. Ivanov note that the ancient Indo-Europeans had a dualistic social organization of society and related dualistic ideas about the world, which are reflected in the vocabulary and semantics of Indo-European language structures. Linguists distinguish a number of lexical antonyms, such as "good/bad", "high/low", "right/left" and others, which symbolize the attributes of two world principles [16, p. 780].

Describing the semiotic oppositions "right/left" in the Indo-European symbolic system, the authors point out that the association of the meanings "right", "right side" with something pleasant, good, kind, and "left", "left side" with unfavorable, evil can be considered as certain semantic universal, which is typical of the semantic system of the Indo-European language in general [16, p. 785].

Peculiarities of binary oppositions "good/evil", "truth/lie", "right/left" functioning in Persian language consciousness are reflected in the work "The inner world of man in Persian linguistic and mental space" by Ukrainian researcher O.V. Mazepova. The author notes that these universal oppositions have an interrelation that goes back to Zoroastrianism, a religion of ancient Iranians, which is based on the idea of the eternal struggle of good and evil, truth and lie [17, p. 275].

The results of the psycholinguistic experiment conducted by O.V. Mazepova showed that in modern Persian linguistic consciousness the conceptual oppositions "right/left" form a general opposition of positive and negative: "left is always associated with right and mostly opposes it, left is correlated with something bad in human life, left is perceived as a violation of the right way of life", in contrast the concept "right" demonstrated positive interpretations of Persian speakers [17, pp. 240–249].

In Persian linguistic culture, there are also other superstitions with the somatic component "hand", which have a very specific meaning, inherent only in Iranian society and not typical of Ukrainians.

As an example is Persian superstition کف دست کسی برجسته باشد *Kaf-e dast-e kasi barjaste bāšad* *ma'lum mišavad šī'e-ye Ali ast* ("If someone has a bulging palm, it means that this person is a follower of Imam Ali") [18, p. 1675].

For many centuries in different cultures people have had a special attitude to hair and nails, because these skin derivatives can grow throughout a person's life, they indicate the development of the body and are carriers of information about a person. That is why since ancient times different people have been endowing these parts of the body with magical properties. "This destruction of the hair or nails plainly involves an inconsistency of thought. The object of the destruction is avowedly to prevent these severed portions of the body from being used by sorcerers. But the possibility of their being so used depends upon the supposed sympathetic connection between them and the man from whom they were severed. And if this sympathetic connection still exists, clearly these severed portions cannot be destroyed without injury to the man [19, p. 191].

There are many signs and superstitions connected with nails. For instance in Persian superstition شب ناخن هایت را کوتاه نکن، شگون ندارد *Šab nāxonhāyat rā kutāh nakon, šegun nadārad* ("Do not trim your nails at night, because it is a bad sign") [18, p. 1546] and Ukrainian superstition *Pislia zakhodu Sontsia ne mozna šryhtysia, holytysia, obrizaty nihti* ("You can not cut your hair, shave, trim your nails after sunset") we can trace the common semantics of the prediction that after sunset you should not cut

your nails, because it will lead to negative consequences. In addition, the same superstitions can be found in other cultures, such as Japan and Korea. It is obvious that in ancient times, in the absence of lamps and special tools for nail trimming, having such a hygienic procedure in the evening or at night was dangerous and could lead to injury and infection. However, recently in the Iranian media there were publications on the scientific explanation of the fact why you can not trim your nails at night. Iranian researchers note that in the evening all the excess calcium in the human body accumulates in nails, and in the morning is carried by the bloodstream to the organs. Therefore, with nail trimming in the evening a person thus deprives himself of some of the calcium necessary for normal body functioning [20, 2018].

It is worth mentioning the fact that in both language environments superstitions forbid throwing nails, they must be either buried or burned:

ناخنهای کوتاه شده را روی زمین نریز، فقر می آورد *Nāxonhā-ye kutāh šādeat rā ruye zamin nariz, faqr miāvarad* ("Do not throw the trimmed nails on the ground, otherwise poverty will come") [18, p. 1543]; *Obrizani nihti kyday za pazukhu, to na štrashnim sudi ne budesh yikh shukaty* ("Throw trimmed nails behind the bosom, then at the Last Judgement you will not look for them") [15, p. 444].

Let's consider two Persian and Ukrainian superstitions with somatism "hair", that have a negative semantics of prediction: موی سر را اگر سر راه بریزند گنجشک برده و با آن لانه می سازد و صاحب مو سر گنجیه می گردد *Mu-ye sar rā sar-e rāh berizand gonješk borde va bā ān lāne misāzad va sāheb-e mu sargije migirad* ("If you throw your hair in the yard, a sparrow will pick it up and weave a nest, and the owner of the hair will be dizzy") [14, p. 45]; *Ostryzhenu chuprynu ne hodytsia vykydaty na smitnyk, bo yū zaberut zhyby na kublo, i bude holova bolity. Treba vyknyuty u pich – spalyty* ("The trimmed hair should not be thrown to the garbage, because it will be taken by frogs for the hut, and you will have a headache. It is necessary to throw it in the furnace and burn it") [15, p. 443]. As we can see, the causal link in these superstitions in both linguistic cultures is identical, that is to say throwing hair in the yard can lead to dizziness or headache. Moreover, in Ukrainian language there are several variants of such superstition and in one of them in the subjunctive part of the sentence zoonym is not a frog, but a bird, as well as in Persian language.

The rite of burying of individual body parts in Persian linguistic culture has its roots in the mythological beliefs of the ancient Zoroastrians. Iranian researchers indicate that in the sacred book of Zoroastrianism Avesta, in the seventeenth part of the Vendidad Ahura Mazda (lit. the Wise Lord, who leads the Army of Good) tells Zarathustra (the founder of Zoroastrianism, an ancient Iranian religion) that hair cannot be thrown on the ground, because they serve as a weapon for *daevas* (that is, evil spirits), who use it against the good world of Ahura Mazda. You should take them away ten paces from the faithful, twenty paces from the fire, thirty paces from the water, fifty paces from the bundles of baresma (holy twigs), dig a hole, bury them and say a prayer [21, p. 205].

According to Islamic morality nails and hair cannot be thrown away. Shia theologian M.B. Majlesi (1627–1699/1700) in his collection of Shia hadiths "Hilyat al-Muttaqin", work on Islamic morality, rules of conduct and traditions states that hair, nails, teeth and blood (separable components of the human body) should be buried in the ground [22, p. 69].

Another somatic component that plays an important role in the linguistic picture of the Iranian world is "eyelash". However, here we have a complete mismatch of the semantics of prediction. Moreover, most superstitions in Persian language show that a fallen eyelash foretells sadness, grief and even death, however, in Ukrainian superstitions, eyelash loss is a sign that something good will happen.

Examples of Persian superstitions are اگر پلک چشم بدون اراده بپرد *Agar pelk-e česm bedun-e erāde beparad dalil-e badi-ye hāl yā vāqu-ye etefāqi nāgavār ast* ("If an eyelash falls out involuntarily, it is a sign of illness or an unpleasant event") [18, p. 1675]; اگر مژه چشم روی گونه بیفتد اجل است باید آن را برداشت *Agar može-ye česm ru-ye gune bioftad ajal ast bāyad ān rā bardāšt* ("If an eyelash falls on your cheek, it must be removed, because it portends death") [14, p. 46]. Example of Ukrainian superstition is *Yakshcho viia vpala na shchoku, to treba yii prybraty, bo vona vishchuie smert* ("If an eyelash falls out, it is a sign of happiness and joy").

In both cultures, there are superstitions associated with eyelid twitching. Although from a medical point of view eyelid twitching usually happens due to excessive fatigue or stress, however, in Persian linguistic culture this phenomenon is ambivalent. On the one hand, when the right eyelid twitches, it can portend good news: اگر پلک راست کسی بلرزد، نیک *Agar česm-e ensān del del bezanad, dalil bar xabar xub ast* ("If the person's eye twitches, there will be good news") [23, p. 72]; اگر پلک راست کسی بلرزد، نیک *Agar pelk-e rāst-e kasi belarзад, nik ast* ("If the right eyelid twitches, it is a good sign"). However, the process of the left eyelid twitching portends negative events: اگر پلک چشم چپ کسی بلاراده *Agar pelk-e česm-e čap-e kasi belāerāde harekat konad, dalil-e badi-ye hāl yā etefāq nāgavār ast* ("If the left eyelid twitches, it is a sign of illness or an unpleasant event") [18, p. 1675]. In Ukrainian linguistic culture twitching of the left eyelid is more often associated with negative consequences, for instance: *Vvazhaietsia, shcho, yakshcho smykaietsia live viko, liudynu chekaie vtrata prybutku, nebezpeka, zustrich z nepriyemnoiu liudynoiu abo vorohom* ("It is believed that if the left eyelid twitches, a person will lose profits, he is in danger, he will meet with an unpleasant person or enemy") while "twitching of the right eye is considered a good sign": *Sipannia pravoho oka vvazhaietsia shchaslyvym proiavom* [24, 2019].

In many cultures of the world it is believed that teeth are connected with the generation, it is something that we inherit. In particular, in the Iranian consciousness losing a tooth means losing the vital and protective world power [18, p. 803]. Both Iranian and Ukrainian cultures have a number of superstitions about the condition, shape, and color of teeth. For example, there is common superstitious semantics of waiting for the death of a relative, when a person loses teeth in his dream: اگر شخصی خوابی ببیند که دنداناش افتاده است یکی از اقوامش خواهد مرد *Agar šaxsi xābi bebinad ke dandānaš oftāde ast yeki az aqvāmaš xāhad mord* ("If one loses teeth in a dream, one of his relatives will die") [18, p. 862]. *Isnuie poviria, shcho smerti slid chekati, koly nasnyvsia son, shcho v kohos iz chleniv rodyny vypav zub* ("Seeing a dream where somebody of your family member loses a tooth means that death should be expected").

Tongue, as an organ that plays an important role in the process of human speech, has always attracted the attention of our ancestors. There are many phraseological units, proverbs, sayings,

and superstitions conforming the fact that this part of the body was not primarily associated with food or taste, but with speech in the human mind. It is always unpleasant to bite the tongue, so it is not surprising that in both Persian and Ukrainian superstitions this process foretold negative consequences.

For example, Persian superstition states: هر کس زبان خود را گاز بگیرد در آن ساعت غیبت او را می‌کنند *Har kas zabān-e xod rā gāz begirad dar ān sāat qeibat-e u rā mikonand* ("Biting your tongue means that this person is being slandered at this moment") [14, p. 46]. A similar prediction can be found in Ukrainian superstition: *Yakshcho vy prykusyly yazyka – tse oznachaie, shcho same v tsei chas pro vas hovoriat pohano* ("If you bite your tongue, it means that you are being slandered right now").

Somatism "foot" as a means of human movement in space, along with such partonyms as "footstep" and "heel", both in Persian and Ukrainian superstitious consciousness is often associated with long journeys, trips and travelers. Consider the following "predictions" اگر کف پایت می‌خارید، راهی در پیش داری *Agar kaf-e pāyat mixārid, rāhi dar piš dāšti* ("If your foot itches, journey will wait for you"); اگر کف پای کسی بخارد مسافر می‌آید *Agar kaf-e pā-ye kasi boxārad mosāfer miāyad* ("If someone has an itchy foot, a traveler will come") [18, p. 452]; *Koly sverbyt piata, budesh vyrushaty v dorohu* ("If heel itches, you will have a trip"); *Narodni prykmety hovoriat, shcho nohy sverbliat do dalnoi poizdki abo tryvalo podorozi* ("Folk omens say that feet itch before a long journey") [15, pp. 444–445].

A comparative analysis of Persian and Ukrainian superstitions with somatism "foot" indicated some features of negative semantics of the prognostic function performed by these relevant linguistic and cultural units. For instance, in Persian superstition اگر پنجه پای شخصی بخورد میان آن دو نفر دعوا می‌شود کسی به پاشنه پای *Agar panje-ye kasi be pāšne-ye pāye šaxsi boxārad miyān-e ān do nafar da'vā mišavad* ("If somebody touches someone's heel with his toe, they will quarrel") [18, p. 450] limbs' touching of two different people leads to negative consequences, namely quarrels. In Ukrainian culture, there are widespread superstitions about footshake, which is mainly associated with popular beliefs about the "evil power", therefore they contain a negative "forecast", for example: *Yak obidaty, to ne možhna makhaty nohamy: to na nohakh hoidaietsia nechysta syla. Ne možhna yisty y makhaty nohamy pid stolom, bo pokusaiut sobaky* ("Having a meal, you can not shake your feet: devil is riding on them. You can't eat and shake your feet under the table, because dogs will bite you") [15, p. 444].

Conclusion. Analysis of Persian and Ukrainian omens and superstitions with a somatic component indicated that all linguistic units can be divided into two classes: face with its partonyms and limbs. Moreover, the largest group in Persian language make superstitions with the following somatic components: nails, eyelashes, hands, while in Ukrainian language – hair, feet and nails.

It is an interesting fact that in both linguistic cultures somatisms functioning in omens and superstitions and on the basis of which prediction is made have almost identical meaning. The full equivalents were found in every studied somatic group in Persian and Ukrainian languages. Statistical calculations show that 64% of omens and superstitions with a somatic component coincide in Persian and Ukrainian linguistic cultures. However, there are a number of superstitions with a somatic component, prediction and meaning of which are completely different.

It should be noted that the binary semiotic opposition "right/left" plays a significant role in the formation of Persian and Ukrainian omens and superstitions with a somatic component. The discovery of archetypal mythological notions of "right" and "left" in the studied linguistic and cultural units of both linguistic cultures indicates a similar nature of relevant concepts conceptualization in the naive consciousness of two ethnic groups, which takes us back to their common pre-Indo-European past. The analysis showed that the prognostic function of somatic superstitions is closely related to the right-left opposition. In superstitions with paired somatisms, the prediction depends on the right or left side of the body. Usually, actions or phenomena related to the left side lead to the prediction with negative consequences, and actions related to the right side lead to positive ones. The semantic opposition "right/left" in Persian and Ukrainian linguistic cultures is correlated with the more fundamental binary opposition "good/evil", the reason of which is the existence of a religious component in the conceptual systems of both ethnic groups.

Summarizing all the above, it should be noted that the study of peculiarities of folk omens and superstitions functioning as linguistic and cultural units of a particular genre, which despite the long history of their existence, are constantly evolving and used by certain linguistic culture in their behavioral models, is one of the priorities of modern Persian linguistic culture and linguistic pragmatics.

The further study of the peculiarities of Persian folk omens and superstitions functioning in fiction and in modern mass media will allow us to recreate the full Persian linguistic picture of the world and will lead to better understanding of the processes of comprehension of the surrounding reality by Persian-speaking folk of Iran.

References:

1. Dal V. I. Russian People's Beliefs, Superstitions and Prejudices. Moscow : Argumenty nedeli, 2016. 208 p.
2. Afanasyev A. N. Poetry views of the Slavs on nature: the experience of comparative study of Slavic traditions and beliefs, in connection with the mythological legends of other related peoples. Moscow : K. Soldatenkova, 1865. 808 p.
3. Baudouin de Courtenay, J. N. Selected works on general linguistics. Moscow : Izdatelstvo Yurayt, 1963. 384 p.
4. Potebnya A. A. Word and myth. Moscow : Pravda, 1989. 624 p. URL: https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_ukrainskaja/potebnja_slovo_mif/69-1-0-4680 (accessed: 28 August 2021).
5. Kulkova M. A., Fattahova N. N., Zinecker T. Paremiological text hermeneutics (In Russian and German). *Journal of Language and Literature*. 2015. Vol. 6. № 2. P. 356-360.
6. Pasichniuk I. M. Poetics of Ukrainian folk omens. A Cand. Sc. (philology) thesis abstract. Kyiv, 2003. 14 p.
7. Popova, L.V. Conjunctionless complex sentences with the semantics of prediction in Russian proverbs. *Izvestia Penzenskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta imeni V. G. Belinskogo Humanities*. 2011. №23. P. 212–214.
8. Tyshchenko O., Korolyov I., Palchevska O. Cultural and cognitive structure of the omen: Epistemology, axiology and pragmatics. *Wisdom*. 2021. Vol. 18. №2. P. 137–151.
9. Fattahova N. N., Kulkova M. A. Folk omens: syntax and pragmatics (based on the material of the Russian, Tatar and German languages). Moscow : Izdatelstvo «Flinta», 2015. 254 p.
10. Jintao Zhu. Linguosomiosis of paremias with the semantic of forecasting as folk omens and superstitions. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistichnoho universytetu*. 2016. Vol. 19. №1. P. 154–160.
11. Shepitko S. V. Functional specifics of omens and superstitions as a proverbial genre. *Odeskyi liguistychnyi visnyk*. 2017. Vol. 1, № 10. P. 128–131.
12. Merriam-Webster Dictionary. 2002. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary> (accessed: 28 August 2021).
13. Academic explanatory dictionary of Ukrainian language in 11 volumes. 1970-1980. URL: <http://sum.in.ua/> (accessed: 28 August 2021).
14. Hedayat S. Nirangestān. Tehran : Jāvidān, 1933. 140 p.
15. Shkoda M. N. Traditions and holidays of the Ukrainian people. Donetsk : PLC «BAO», 2008. 384 p.
16. Gamkrelidze T. V., Ivanov V. V. Indo-European and the Indo-Europeans. A Reconstruction and Historical Analysis of a Proto-Language and Proto-Culture. Tbilisi : Publishing House of Tbilisi State University, 1984. 1327 p. URL: <http://nevmenandr.net/scientia/ielang.pdf> (accessed: 28 August 2021).
17. Mazepova O. V. The inner world of man in the Persian linguo-mental space. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2015. 440 p.
18. Zolfaghari H. Folk beliefs of Iranian people. Tehran : Našr-e Češme, 2017. 1673 p.
19. Frazer J. G., The Golden Bough A Study in Comparative Religion. London : Forgotten Books, 2018. 285 p. URL: <http://yanko.lib.ru/books/sacra/fraser-1volumes-1.pdf> (accessed: 28 August 2021).
20. Jam news. Why we should not cut our nails at night. 2018. URL: <https://www.yjc.ir/fa/news/6715212/چرا-نباید-در-شب-ناخن-نگرفت> (accessed: 28 August 2021).
21. Kahzādpur N, Baqeri M. The etiquette of trimming hair and nails according to the 17th fargard of Vendidad. *Majale-ye motāleāt-e irāni*. 2016. №. 29. P. 201–217.
22. Majlesi M. B. Hilyat al-Muttaqin. Qom : Jamkaran Mosque, 2002. 499 p.
23. Jahanshahi Afshar, A. The roots of superstitions and their functioning in people's culture. *Dofaslnāme-ye farhang va adabiyāt-e āme*. 2014. Vol. 2. №. 3. P. 49–77.
24. Trebyk L. Why the eye twitches: left, right, lower and upper eyelids – omens for men and women. *Vseznayko.com*. 2019. URL: <https://vseznayko.com/dovidnik/prikmeti/chomu-sipayetsya-okolive-prave-nizhnye-verxnye-viko-prikmeti-dlya-cholovikiv-i-zhinok/> (accessed: 28 August 2021).

Сопільняк С. Прогностична функція перських та українських прикмет і забобонів з соматичним компонентом (зіставний аспект)

Анотація. Вивчення мови в тісному зв'язку зі світоглядом людини, з її практичною і розумовою діяльністю викликає в наш час неабиякий інтерес для лінгвістів. Прикмети та забобони, будучи унікальною частиною пареміологічного фонду мови, характеризуються особливим культурно-прагматичним потенціалом. Вони тісно пов'язані з духовною і матеріальною культурою етносу, його історією, звичаями і традиціями, особливостями світосприйняття. Надзвичайно важливими для виявлення та збереження рис національної ідентичності є дослідження, присвячені різним аспектам традиційної духовної культури, зокрема прикметам та забобонам. У статті зроблено спробу проаналізувати перські та українські прикмети та забобони із соматичним компонентом загальною кількістю 43 та 34 одиниці, з огляду на прогностичну функцію, яку вони виконують. У роботі подано порівняльний аналіз 77 перських і українських забобонів із соматичним компонентом, вибраних із різних джерел, зокрема книг і статей перською та українською мовами. Охарактеризовано роль і значення ключових мотиваторів семантики прогнозу в перських та українських народних

прикметах і забобонах із соматичним компонентом. Проведено порівняльний аналіз малих жанрових одиниць, виявлено їх спільні та відмінні риси. Дослідження перських та українських прикмет і забобонів із соматичним компонентом призводить до висновку, що всі мовні одиниці можна поділити на два класи: обличчя з його партонімами та кінцівки. Близько 64% прикмет і забобонів мають ідентичний зміст соматичного

компоненту в перській та українській лінгвокультурах. Прогностична функція соматичних забобонів тісно пов'язана з бінарною семіотичною опозицією право-ліво, яка відіграє значну роль у формуванні перських та українських прикмет і забобонів із соматичним компонентом.

Ключові слова: прогноз, передбачення, забобон, прикмета, соматичний компонент, лінгвокультура.

*Харкевич Г. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та перекладу
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

СЕМАНТИКО-РЕФЕРЕНЦІЙНІ ВЛАСТИВОСТІ ПРИКМЕТНИКА СВІЖИЙ / FRESH В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. Стаття присвячена зіставленню семантичних особливостей прикметника свіжий в українській та англійській мовах. Словникові тлумачення прикметника свіжий / fresh орієнтовані на інтерпретацію готових текстів і не можуть задовольнити сучасних вимог до інтерпретації його семантики. Для тлумачення того чи іншого значення переважно використовуються синоніми (свіжий – «чистий», свіжий – «прохолодний», свіжий – «новий» тощо).

Порівняння українських та англійських словникових статей свідчить про наявність спільної частини, яка притаманна семантичній структурі слова в двох мовах. Разом з тим виявлені і відмінності, які становлять специфіку українського, або англійського прикметників. Слово свіжий не є точним перекладним еквівалентом fresh, що пов'язано з відмінностями у мовних картинах світу носіїв різних мов.

Виділено групи іменників, які сполучаються з прикметником свіжий / fresh: продукти харчування; предмети вжитку; природні явища; інформація та інформаційні джерела; неприродні речовини; об'єкти, які виникли внаслідок впливу живих істот на природне середовище. Референційна зона, яку охоплює досліджуваний прикметник, поділена на групи в залежності від характерних рис об'єктів, які входять до цих груп. На основі аналізу цих рис охарактеризовано п'ять типів значень прикметника свіжий / fresh в українській та англійській мовах.

У словникових тлумаченнях наголос робиться на тій оцінці предмета, яку дає йому людина: свіжим можна назвати щось таке, що найкращим чином задовольняє вимоги людини до об'єктів певного класу. Свіжими називають такі предмети, які з часом неминуче втрачають свої первісні властивості і тим самим перестають задовольняти потреби людини. Урахування антропоорієнтованості прикметника свіжий / fresh дає змогу пояснити і процеси асоціативного зближення об'єктів із різних референційних груп.

Ключові слова: семантика, прикметник, референційна група, значення слова, багатозначність слова.

Постановка проблеми. Проблема полісемії, незважаючи на численні роботи в галузі лексичної семантики, посідає одне з чільних місць серед проблем сучасної лінгвістики. Оскільки полісемія належить до системотвірних явищ, її розглядають здебільшого під кутом зору регулярних метафоричних і метонімічних моделей, які збагачують лексичну систему тієї чи іншої мови. В зв'язку з цим увага лінгвістів скеровується на групи лексем, у яких реалізовані регулярні переходи від прямих, первинних значень до переносних, вторинних (Віктор Левицький, Олександр Тараненко, Оксана Тищенко).

У рамках когнітивно-дискурсивного підходу полісемію досліджували за допомогою семантичних примітивів (Анна Вежбицька) та лексичних прототипів (Джордж Лакофф). Фреймовий аналіз полісемантичних іменників було проведено Ларисою Нижгородцевою-Кириченко.

Серед багатьох питань у лінгвістиці, які залишаються невирішеними і цікавлять дослідників, є механізм, за яким одне й те ж слово має здатність позначати багато предметів та явищ у мові. Слово може актуалізувати зі свого запасу інформації відповідні значення і відтінки для певного випадку вживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з цим не зникає інтерес до вивчення одниничної полісемії, яка виявляється лише на рівні окремої лексеми (Світлана Баланюк, Наталія Сніжко, Олена Васильєва). Важливим механізмом, який утворює нові змісти, є метафоричний переніс. Він за своєю природою має індивідуальний характер, адже ознаки, які обираються як базові для асоціативного зближення двох явищ дійсності, визначаються саме унікальними рисами явища і особливостями його сприйняття в мовному колективі.

Виходячи з необхідності детального вивчення механізмів утворення нових значень, була обрана тематика дослідження – аналіз семантичних зв'язків у межах багатозначності прикметника свіжий / fresh. Вибір цього прикметника був зумовлений тим, що, по-перше, його словникові інтерпретації не можуть задовольнити сучасного рівня вимог до лексикографічного опису, а, по-друге, цей прикметник належить до антропоорієнтованої лексики. Актуальність даної статті зумовлюється потребою всебічного дослідження антропоорієнтованої лексики і зіставлення на цій основі фрагментів мовних картин світу, вироблених носіями різних мов.

Об'єктом дослідження обрана семантика і референційні властивості прикметника свіжий / fresh в українській та англійській мовах.

Метою статті є виявлення значень прикметника свіжий / fresh, порівняння системи значень цього прикметника в українській та англійській мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Між одиницями лексичної системи існують відносини варіантності. Вони проявляються у тому, що одне і те ж слово, без змінення своєї форми (лексеми), може співвідноситися з кількома різними значеннями і, навпаки, одне й те ж значення (семема) може бути виражене кількома синонімами. Ці два прояви варіантних відносин у лексичі отримали назву багатозначності (полісемії) [1, с. 100].

Полісемія – категорія переважно семасіологічна. Значення багатозначного слова пов'язані асоціативно, розкидані по

окремих мікрополях і не позначають єдине понятійне ціле. Те, в якому із лексичних значень виступає слово, визначається його співвідносністю з іншими словами, наприклад: збирати квіти в полі, футбольне поле, примітки на полях. Реалізація того чи іншого значення здійснюється через контекст. Таким чином, багатозначне слово є ніби пучком декількох лексико-семантичних варіантів, значень, співвіднесених з однією лексемою. Ці варіанти утворюють семантичну парадигму слова.

Розглянемо детальніше семантику прикметника свіжий/ fresh. Для англійської мови характерне таке значення прикметника fresh, як дужий, енергійний, меткий, оригінальний (про розумові здібності). Прикметник fresh також означає недосвідченість, нетренованість: fresh hand, freshman – першокурсник. У розмовній американській мові слово fresh вживають тоді, коли треба сказати, що людина нахабна [2, с. 565; 3]. В українській мові таких значень та словосполучень немає. В англійській мові функціонують смислові навантаження на позначення доброго здоров'я, самопочуття (to be fresh and lively even at the end of the day).

Цікавим є той факт, що в українській мові словосполучення свіжа вода – це вода, нещодавно набрана із колодязя, джерела чи колонки [4, с. 79]. В англійській мові fresh water – це прісна, не морська вода. Назви об'єктів, які позначають предмети вжитку (одяг), сполучаються із прикметником fresh в англійській мові рідше. У відповідних сполученнях використовують прикметник clean (чистий). Таку саму закономірність у вживанні прикметників свіжий / чистий прослідковуємо в українській мові.

Референційні групи об'єктів, які характеризуються прикметником свіжий / fresh в українській та англійській мовах.

1. Продукти харчування:

а) овочі, фрукти:

свіжі: картопля, морква, огірки, ягоди, яблука, груші, лимони тощо;

fresh: cucumber, carrot, cabbage, tomato, berry, apple, plum, pear, lemon etc.;

б) молоко (молочні продукти):

свіжі: масло, молоко, сметана, сир, йогурт тощо;

fresh: butter, milk, cheese, sour cream etc.;

в) інші продукти тваринного походження:

свіжі: м'ясо, риба, яйця, ікра, печінка, нирки тощо;

fresh: meat, beef, fish, eggs, caviar etc.;

г) вироби з тіста:

свіжі: хліб, пиріг, тістечко, торт, вафлі тощо;

fresh: bread, toast, cake etc.;

г) страви:

свіжі: суп, білийон, борщ, каша, паштет, ковбаса, салат тощо;

fresh: soup, porridge, sausage, paste, tinned stew meat etc.;

д) напої:

свіжі: кава, чай, пиво, сік, шоколад тощо;

fresh: tea, coffee, beer, juice etc.;

е) інші продукти:

свіжі: мед, дріжджі, цукерки тощо;

fresh: honey, yeast, sweets etc.

Сполучення свіжі / fresh: м'ясо, риба, яйця, капуста, огірки, тобто продукти, які для довгого збереження так чи інакше обробляються, можуть мати два смислових значення:

– який не оброблений для тривалого зберігання (проти-лежне: присолений, маринований, консервований, вуджений);

– який не втратив своїх властивостей, не зіпсувався.

2. Предмети вжитку:

свіжі: білизна, наволочка, рушник, скатертина, покривало, сорочка тощо;

fresh: shirt, table-cloth, bath-towel etc.

Цю групу складають об'єкти, які контактують із тілом (переважно покривають його). Це предмети вжитку, які швидко та легко забруднюються. Ознакою свіжості є запах (наприклад, миючі засоби). Свіжий / fresh також той, що не був використаний.

3. Природні явища:

а) частина доби:

свіжі: ранок, вечір, ніч, день тощо;

fresh: morning, evening, night, day etc.;

б) атмосферні явища:

свіжі: дощ, сніг, повітря, вітер тощо;

fresh: snow, air, wind, breeze, rain, water etc.;

в) рослини:

свіжі: трава, гай, листочки, ліс, квіти тощо;

fresh: grass, weed, shoots of a plant, forest, flowers etc.;

г) запахи:

свіжі: аромат, запах тощо;

fresh: odour, aroma etc.;

г) інші явища:

свіжі: погода, хвиля, сіно тощо;

fresh: yellow light etc.

Цю групу складають іменники, які позначають явища та об'єкти природи і сполучаються з прикметником свіжий / fresh. Для атмосферних явищ, частин доби ознакою «свіжості» є прохолода. «Свіжий» також означає сильний (про вітер, хвилю), яскраво-зелений, молодий (про листя дерев, траву). Свіжий запах квітів людина відчуває на нюх. Свіжий дощ, вітер – на дотик. Отже, велику роль у визначенні «свіжості» відіграють органи відчуття.

4. Інформація та інформаційні джерела

У цій групі об'єднано конкретні й абстрактні іменники, оскільки вони стосуються однієї сфери.

Свіжі: журнали, газети, інформація, новини, плакати, події тощо.

Fresh: magazine, newspaper, news, sheet of paper, facts etc.

Ознакою свіжості для конкретних об'єктів є запах ще не висохлої фарби та яскравість. Іншою ознакою є інформація, розміщена в інформаційних джерелах – останні, найновіші, нікому не відомі новини, які людина може використовувати у своїх цілях.

5. Неприродні речовини:

свіжі: фарба, лак, розчин, крем, цемент, вапно тощо;

fresh: colors, paint, tapestry etc.

В українській мові сполучення такого типу мають два значення. По-перше, свіжа фарба – це фарба в банці, ще не використана. По-друге, свіжа фарба – та, що не висохла. Відповідно ознаками свіжості є специфічний запах, блиск, а також стан речовини. Для англійської мови характерне сполучення fresh paint – тобто фарба, яка ще не висохла.

6. Об'єкти, які виникли внаслідок впливу живих істот на природне середовище:

свіжий: слід, яма, нора, могила, рана, синець тощо;

fresh: trail, hole, cut, wound etc.

Це об'єкти, які нещодавно з'явилися або були зроблені. «Свіжий» означає, що об'єкт усе ще зберігає свою форму.

Наприклад, свіжа нора – ще не засипана, усередині немає листя, моху.

Розглянемо функціонально-семантичні особливості прикметника свіжий / fresh, які визначають його вживання з іменниками кожної виділеної референційної групи. Найбільшою є група, яку утворюють назви продуктів харчування. Серед них є об'єкти, які людина споживає у природному вигляді, без будь-якої обробки (огірки, яблука), а також об'єкти, спеціально оброблені для їжі (зварені, подрібнені тощо). Спільною рисою цих об'єктів є те, що вони змінюють свої якості з плином часу: фрукти гниють, молоко кисне, хліб засихає тощо. Через певний час такі продукти і страви під впливом природних чинників стають непридатними для споживання. До цієї ж референційної групи можна віднести і невеликий клас іменників, які позначають неприродні речовини типу лаків, фарб.

Таким чином, у сполученні з іменниками вказаної референційної групи прикметник свіжий / fresh має значення, що складається з таких компонентів:

СВІЖИЙ 1:

– такий, що його споживає людина (найчастіше як їжу, пиття);

– такий, що в нормі поступово псується під впливом природних чинників, міняючи свій колір, форму, структуру, запах тощо, стаючи непридатним для вживання;

– такий, що в момент спостереження зберігає свої первісні позитивні властивості і є в оптимальному стані для використання людиною.

На основі цього значення прикметника свіжий / fresh утворене інше, що виявляється в опозиції свіжий – вуджений / солоний / квашений. Це значення реалізується у сполученнях із назвами продуктів харчування, які можуть бути відповідним чином оброблені для того, щоб зберегти їх природні властивості і продовжити термін придатності. Суттєво, що прикметник у цьому значенні (СВІЖИЙ 2) граматично відмежовані від СВІЖИЙ 1. По-перше, лише СВІЖИЙ 1 має форми суб'єктивної оцінки (свіжий, свіжесенький). По-друге, тільки СВІЖИЙ 1 сполучається з прислівниками дуже, вельми і має ступені порівняння. По-третє, СВІЖИЙ 1, на відміну від СВІЖИЙ 2, може вживатися у функції предиката [5].

Отже, СВІЖИЙ 2:

– такий, що його споживає людина (найчастіше як їжу, пиття);

– такий, що в нормі поступово псується під впливом природних чинників, міняючи свій колір, форму, структуру, запах тощо, стаючи непридатним для вживання;

– такий, що його можна спеціально обробити з метою продовження терміну придатності; внаслідок обробки об'єкт міняє свої природні властивості;

– не оброблений у такий спосіб, як вказано у попередньому пункті.

Наступну референційну групу утворюють природні об'єкти, які людина безпосередньо не споживає, як продукти харчування. Однак ці об'єкти становлять для людини певний інтерес. Так, вони можуть розглядатися як об'єкти, що позитивно впливають на органи відчуттів, на самопочуття (свіжий ранок). Інколи на перший план виходить естетична цінність таких об'єктів (свіжі квіти, свіжий сніг). Подібні об'єкти також зазнають негативних змін під впливом зовнішніх чи внутрішніх чинників і тому можуть перебувати у двох релевантних для людини станах (свіжі квіти – зів'ялі квіти).

Отже, СВІЖИЙ 3:

– такий, що має природне походження; такий, що потрапляє у сферу інтересів людини і використовується нею з прагматичною чи естетичною метою;

– такий, що в нормі поступово псується під впливом природних чинників, міняючи свій колір, форму, структуру, запах тощо, стаючи непридатним для вживання чи використання;

– такий, що в момент спостереження зберігає свої первісні позитивні властивості і перебуває в оптимальному стані для використання.

Наступну референційну групу складають артефакти, об'єкти, створені людиною для її потреб. Їх важливою особливістю є те, що вони можуть знаходитися у двох станах: первісному стані (стані створення) і вторинному стані, який виникає унаслідок їх використання. Об'єкти можуть бути оновлені, повернені у первісний стан. До цієї групи належать об'єкти, матеріалом для яких є тканина (наприклад, сорочка, скатертина тощо). Синонімом до прикметника свіжий виступає слово чистий. До цієї референційної групи ми також відносимо об'єкти, які є носіями інформації (газети, журнали).

СВІЖИЙ 4:

– такий, що створений людиною для власних потреб (про предмети домашнього вжитку та про друковані носії інформації);

– такий, що поступово псується під впливом природних чинників, міняючи свій колір, форму, структуру, запах тощо, стаючи непридатним для вживання чи використання; або такий, що втрачає свою актуальність;

– такий, що в момент спостереження зберігає свої позитивні властивості і знаходиться в оптимальному стані для використання.

До останньої референційної групи належать об'єкти, які з'являються у природному середовищі внаслідок впливу живої істоти чи природної сили (свіжа рана, свіжий слід). У момент виникнення і протягом певного часу після виникнення такий об'єкт зберігає чіткі ознаки діяльності якоїсь істоти чи природної сили. Важливою спільною ознакою об'єктів цієї групи є властивість мінятися з плином часу (слід на снігу зникає). Утім, не можна вважати, що первісний стан об'єкта людина обов'язково оцінює як позитивний, а зміни в об'єкті як негативні.

Отже, СВІЖИЙ 5:

– такий, що виник у природному чи створеному людиною середовищі внаслідок втручання живої істоти чи природної сили;

– такий, що поступово змінюється під впливом природних чинників, змінюючи свою форму, вигляд, структуру;

– такий, що в момент спостереження зберігає свої первісні ознаки.

Характерною особливістю прикметника свіжий у цьому значенні є те, що він не сполучається із запереченням (неправильно: на снігу були несвіжі сліди лося).

Висновки і перспективи дослідження. У словникових статтях наявна велика кількість підзначень, які стосуються одного-двох вживань досліджуваного прикметника. Порівняння українських та англійських словникових статей дозволяє зробити висновок про наявність спільної частини, яка притаманна семантичній структурі слова у двох мовах. Разом з тим виявлені і відмінності, які становлять специфіку українського та англій-

ського прикметника. Слово свіжий не є точним перекладним еквівалентом *fresh*, що пов'язано з відмінностями у мовних картинах світу носіїв різних мов.

Референційна зона прикметника свіжий / *fresh* поділена на групи залежно від характерних рис об'єктів, що входять до цих груп. На основі аналізу цих рис виявлено п'ять типів значень прикметника свіжий / *fresh*. Значення СВІЖИЙ 1 мотивує метафоричне значення СВІЖИЙ 5 (свіжа рана, яма, слід). Інваріантною ознакою класу референтів, які можуть бути номіновані цим прикметником, можна вважати невеликий проміжок часу, який минає від моменту появи об'єкта до моменту спостереження, коли стан об'єкта фіксується як «свіжий». У такому стані об'єкт інтерпретується як свіжий на основі певних зовнішніх ознак, передусім його зовнішнього вигляду.

Значення СВІЖИЙ 4 мотивується значенням СВІЖИЙ 1. Основою для асоціативного зближення двох референційних груп стають чуттєві враження, які формують образи свіжих плодів, продуктів, страв. Очевидно, суттєвим виявляється уявлення про те, що свіжі, ще не зіпсовані природні об'єкти є чистими, незабрудненими. Таким чином, референційне поле об'єктів, які в українській та англійській мовах можуть бути охарактеризовані як свіжі, розширювалося, охоплюючи на основі метафоричного переносу предмети, первісно далекі від об'єктів природного походження, які людина використовує у їжу. Внаслідок цього в мовній свідомості носіїв мови утворилася широка, різноманітна категорія, яка складається з об'єктів, що можуть бути позначені прикметником свіжий / *fresh*. Переважна більшість об'єктів, що входять до цієї категорії, використовується людиною.

Урахування антропоорієнтованості досліджуваного прикметника дає змогу пояснити процеси асоціативного зближення об'єктів із різних референційних груп, на основі яких відбувається метафоризація. Саме метафоричний перенос, на основі якого з'являються яскраві сполучення слів, є перспективним напрямом подальших досліджень.

Література:

1. Modern English Lexicology : course book / Horot Ye. I., Kolyada E. K., Kotsyuk L. M., Malimon L. K. Ostroh : Publishing house of Ostroh Academy National University, 2015. 328 p.
2. Longman Dictionary of Contemporary English / ed. by A. Gadsby. 3d ed. Barcelona : Longman, 2000. 1668 p.
3. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / ed. by A. S. Hornby. Oxford : Oxford University Press, 1995. 1580 p.

4. Словник української мови : в 11-ти томах / за ред. І. К. Білодіда та ін. Т. IX. Київ : Наукова думка, 1978. 916 с.
5. Харкевич Г. І. Функціонально-семантичні особливості прикметника свіжий в українській, англійській і польській мовах. Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи. Луцьк: СЛУ імені Лесі Українки, 2013. Т. 2. С. 20–24.

Kharkevych H. Semantic and referential properties of the adjective fresh in the Ukrainian and English languages

Summary. The article is devoted to a comparison of the semantic features of the adjective *fresh* in the Ukrainian and English languages. Dictionary interpretations of the adjective *fresh* are focused on the interpretation of ready-made texts and cannot meet modern requirements for the interpretation of its semantics. To interpret one or another meaning, synonyms are mostly used (*fresh* – “clean”, *fresh* – “cool”, *fresh* – “new”, etc.).

A comparison of Ukrainian and English dictionary entries shows the presence of a common part inherent in the semantic structure of the word in the two languages. At the same time, the differences that constitute the specificity of Ukrainian or English adjectives have been also revealed. The word *свіжий* is not an exact translation equivalent of *fresh*, which is due to differences in the linguistic worldviews of speakers of different languages.

The groups of nouns that are combined with the adjective *fresh* have been highlighted: food products; consumer goods; natural phenomenon; information and information sources; unnatural substances; objects that arose as a result of the impact of living beings on the natural environment. The referential zone covered by the investigated adjective has been divided into groups depending on the characteristic features of the objects included in these groups. Based on the analysis of these features, five types of meanings of the adjective *fresh* in the Ukrainian and English languages have been characterized.

In the dictionary interpretations, the emphasis is on the assessment of the object that a person gives it: *fresh* can be called something that best satisfies a person's requirements for objects of a certain class. Items that inevitably lose their original properties over time and thereby cease to satisfy human needs are called *fresh*. Taking into account the anthropocentricity of the adjective *fresh* makes it possible to explain the processes of associative convergence of the objects from different referential groups.

Key words: semantics, adjective, referential group, word meaning, polysemy of a word.

*Цимбал С. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри китайської мови і перекладу
факультету східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка**Максимець В. О.,**викладач кафедри китайської мови і перекладу
факультету східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ІМПЛІЦИТНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «МИР» У СУЧАСНОМУ КИТАЙСЬКОМОВНОМУ ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті розглядаються особливості імпліцитної вербалізації концепту МИР у дипломатичному дискурсі сучасної китайської мови на матеріалі положень щодо політичного вирішення української кризи, висунутих Китаєм у першу річницю російсько-українського воєнного конфлікту, що дало змогу окреслити багатокомпонентну структуру досліджуваного концепту.

Досліджено, що у контексті китайськомовного дипломатичного дискурсу, що є різновидом політичного дискурсу, функціонує низка концептів, таких як ГАРМОНІЯ, НЕВТРУЧАННЯ, ВЗАЄМНА ВИГОДА тощо, серед яких чільне місце посідає концепт МИР, який втілює у собі різноманіття уявлень про найвищу моральну цінність кожного народу, закарбованих у китайськомовній свідомості.

З'ясовано, що досліджуваний концепт актуалізується передусім за допомогою поняття 和平 hépíng «мир», кожен із компонентів якого є мінімальною номінативною одиницею аналізованого загальнолюдського феномену: букв. 和 гармонія; жити в злагоді з навколишнім світом; доброзичливість; 平 спокій; рівний; благополучний; заспокоїтися. Крім цього, вартим уваги виявилися інші дефініції поняття «мир», втілених у концепціях, характерних як для європейської культури (напр., 和平鸽 hépínggē «голуб миру»), так і суто для китайської (和平共处 hépíng gòngchǔ «мирне співіснування», 和平共处五项原则 hépíng gòngchǔ wǔxiàng yuánzé «п'ять принципів мирного співіснування») тощо. Ці та інші лексичні одиниці відіграють важливу роль у формуванні та функціонуванні концепту МИР на теренах сучасного дипломатичного дискурсу китайської мови, основною характеристикою якого виявилася імпліцитність або опосередковане вираження на мовному рівні. Серед них фігурують дванадцять пунктів про мир, сформульованих та висунутих китайським урядом як основну позицію у міждержавних відносинах, що включають у себе дотримання суверенітету, припинення вогню, гарантію доставки продовольства, підтримання безпеки АЕС тощо.

Ключові слова: концепт, мир, дипломатичний дискурс, імпліцитність, позиція Китаю.

Постановка проблеми. Вербалізація концептів є процесом перетворення абстрактних ідей і понять у словесні вирази, доступні для сприйняття та розуміння. Проблема втілення концептів на мовному рівні і досі потребує ґрунтовного вивчення, оскільки цей процес характеризується низкою особливостей

та вимагає ретельного розгляду властивостей мови та контексту, у якому ці концепти передаються.

Передусім вербалізація є суб'єктивною, оскільки залежить від особи, яка передає за допомогою мови те чи інше поняття різними способами, залежно від розуміння, досвіду та точки зору мовця. Не менш важливим постає контекст, у якому вживається концепт, адже одні й ті самі слова можуть мати різне значення залежно від мовного оточення, що призводить до непорозумінь. Вербалізація зокрема залежить від культури, оскільки в різних культурах містяться різні слова чи фрази для позначення того самого концепту, що також може призвести до труднощів у спілкуванні. Зокрема це стосується метафоричного вираження концептів, оскільки метафори можуть допомогти зробити абстрактні чи складні ідеї більш відчутними та зрозумілими, однак водночас можуть ввести в оману або заплутати, якщо послуговуватися ними без відповідного контексту. Врешті-решт, вербалізація часто є неповним зображенням концептів, оскільки слова можуть не в повній мірі передати їх багатство та складність.

Крім наведених вище особливостей, варто також згадати те, що різноманітні концепти знаходять своє вираження у низці так званих дискурсів, що в широкому розумінні належить до використання мови в соціальному контексті. Дискурс охоплює не лише слова, які ми використовуємо, але й контекст, у якому вони вживаються, людей, які говорять або пишуть, а також соціальні та культурні норми, які формують спілкування. Дискурс може мати багато різних форм, включаючи письмові тексти, усну розмову, спілкування в Інтернеті та навіть невербальну комунікацію, таку як жести та міміка.

Мета статті: проаналізувати специфіку та характерні особливості вербалізації концепту МИР у китайськомовному дипломатичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Термін «дискурс» зустрічається вже декілька тисячоліть у значенні «діалог», «бесіда, розмова», «міркування» в лінгвістиці, соціології, психології, філософії та інших відповідних дисциплінах, що продукує різні погляди на його визначення. Саме у лінгвістиці це поняття почало широко використовуватись після публікації статті американського лінгвіста З. Харріса «Аналіз дискурсу», який визначив дискурс як «метод аналізу зв'язного мовлення,

призначений для виведення дескриптивної лінгвістики за межі одного речення в даний момент часу й для співвіднесення мови і культури» [1, с. 335]. Т. ван Дейк, якого часто називають основоположником когнітивних досліджень дискурсу, визначав дискурс як складне комунікативне явище, комунікативну подію, яка поєднує в собі крім мовної форми, ще й когнітивну структуру та мовленнєвий акт [2]. Сучасний погляд на поняття «дискурс» корелює наведені визначення і пояснює його як «тип комунікативної діяльності, інтерактивне (і трансактивне) явище, яке має різні форми вияву (усну, писемну, внутрішню, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників спілкування, являє собою складний синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» [3, с. 42–43]. У рамках нашого дослідження зокрема погодимося із тезою Н. Шевчук про визначення дискурсу як «тексту (у широкому розумінні), створеним за певних обставин, у певній ситуації (побутова розмова, політичні дебати, наукова конференція тощо) з використанням певних стратегій і тактик, залежно від поставленої мети (маніпуляції, аргументації, переконання та ін.), спрямований на певну аудиторію, яка володіє необхідними фоновими знаннями» [4, с. 264].

Відповідно до цього та інших критеріїв, різні фахівці виокремлюють низку типологій дискурсів та розглядають дискурс «як функціональний стиль, різновид мовлення (усний, писемний, науковий, художньо-белетристичний, діловий, літературний), різновид функціонального стилю (юридичний, судовий, газетний, радіодискурс, теледискурс, театральний, і сфері публік рілейшнз, рекламний, святковий), як жанр художньої літератури (прозовий, ліричний, драматичний)» тощо [5, с. 138].

Залежно від типу використовуваного дискурсу може змінюватися і вербалізація концептів. Наприклад, у науковому дискурсі концепти зазвичай вербалізуються за допомогою технічної мови, яка є специфічною для тієї чи іншої галузі. Вчені зокрема часто використовують спеціальну лексику та жаргон для опису складних ідей і можуть послуговуватися діаграмами, графіками чи іншими наочностями. Водночас у юридичному дискурсі концепти зазвичай вербалізуються за допомогою формальної та технічної мови, яка є специфічною для правової сфери. Професіонали в галузі права часто використовують чітку мову для опису правових концепцій і можуть покладатися на правовий прецедент або прецедентне право для підтвердження своїх аргументів. Що стосується політичного дискурсу, то у ньому концепти часто вербалізуються за допомогою мовних засобів, які призначені для переконання або впливу на інших. Політичні оратори можуть використовувати риторику, переконливі та емоційні звернення (пропаганда), щоб донести свої ідеї та отримати підтримку своїх позицій.

Як відомо, політичний дискурс існує в двох формах: усній та письмовій. Погодимося з Н. Акінчиць, що до усної форми належать оформлені на основі риторичних традицій та розроблені в античні часи публічні виступи політиків високого рангу, їх інтерв'ю, виступи на радіо та телебаченні, пресконференції, парламентські дебати, блоки політичних новин в теле- і радіопередачах тощо. Водночас «письмова форма охоплює не тільки обширну документацію (договори, домовленості, протоколи),

а також і пресу (секції, відведенні для розміщення політичних фактів), а також політичну рекламу (головним чином, плакати)». Як зазначає мовознавець, головним фактором, що відрізняє політичний дискурс від інших видів аргументативних дискурсів (юридичного, академічного, рекламного, побутового, виробничого) є його явно виражена апеляція до ціннісної системи, існуючої в даному суспільстві. Така спрямованість «обумовлює широке використання лексичних одиниць з оціночним (здебільшого позитивним) значенням, що позначають, головним чином, систему політичних цінностей (свобода, демократія, вибір, рівність і таке інше)» [6, с. 73].

Існує кілька підвидів політичного дискурсу, які використовуються для передачі ідей, переконання інших і формування громадської думки. Ось кілька прикладів:

- Законодавчий дискурс (урядовий/парламентський): стосується дискусій і дебатів, які відбуваються в законодавчих органах, таких як парламенти чи конгреси. Законодавці використовують специфічні мовні засоби, щоб відстоювати свою позицію та вести переговори з іншими законодавцями з метою прийняття законів і політичних рішень.

- Вибірчий (електоральний) дискурс: цей тип дискурсу зосереджений на виборах і агітації. Кандидати та їхні прихильники використовують телерекламу, рекламу на вулицях або електронні засоби масової інформації тощо, спрямовані на те, щоб створити позитивний імідж кандидата чи партії та переконати виборців підтримати їхнє бачення управління.

- Публічний дискурс стосується дискусій і дебатів, які відбуваються серед представників громадськості, наприклад, у соціальних мережах, на зборах громад або під час публічних протестів. Люди використовують транспаранти з гаслами (письмова форма) або послуговуються скандованими вимогами (усна форма), щоб висловлювати свою думку та відстоювати свої переконання щодо політичних питань.

- Дипломатичний (зовнішньополітичний/міжнародний) дискурс передбачає проведення переговорів між державами, що зазвичай пов'язані з такими питаннями, як торгівля, безпека та міжнародні відносини. Дипломати використовують характерну мову для укладення угод, протоколів тощо, побудови та підтримки позитивних відносин, а також сприяння співпраці між націями; у таких випадках, при виборі мовної оболонки аргументації, визначальними стають етичні принципи, формалізовані у вигляді дипломатичного етикету [6, с. 73; 7].

Оскільки мета нашої статті – проаналізувати специфіку та характерні особливості вербалізації концепту МИР у китайськомовному дипломатичному дискурсі, наразі зупинимо свою увагу саме на ньому.

Варто почати з того, що увага до особливостей дипломатичного дискурсу різних країн вже давно спрямовується низкою вітчизняних та зарубіжних мовознавців, серед яких: О. Пономаренко [8], Н. Кашишин [9], О. Мацько [10], Р. Поворознюк [11], Л. Науменко [12], О. Пазинич [13], Н. Bresslau [14], E. Serra [15] та ін. Аналізуючи історію дипломатичного дискурсу, зокрема те, як він змінювався з часом і як різні історичні події вплинули на його розвиток, варто відмітити, що основною характеристикою дипломатичного дискурсу будь-якої мовної системи є інтердискурсивність, «адже його учасники на міждержавному рівні займаються вирішенням досить широкого кола питань – від політичних, економічних, військових до, прикладом, сприяння у проведенні вузько галузевих міжнародних

конференцій у галузі медицини, космічних досліджень або ж організації культурних заходів і спортивних змагань» [8, с. 30]. Це свідчить про наповнення даного типу дискурсу маркерами інших дискурсів (термінів, спеціальної лексики, риторико-стилістичних засобів, сталих виразів тощо) та «вимагає від творців і учасників дипломатичного дискурсу неабиякої ерудиції, освіченості, знань у не одній галузі та сфері діяльності, що забезпечить належний рівень комунікації і уможливить адекватну реакцію, розуміння та сприйняття інформації у процесі спілкування» [8, с. 34].

Дипломатична мова кожної країни розвивалася з часом і була сформована історичними подіями та культурними змінами, що породжує унікальність та надзвичайну цінність дипломатичного дискурсу як одного з різновидів політичного дискурсу, адже, не зважаючи на низку труднощів (мовні бар'єри, культурні відмінності, політична напруженість тощо) дипломатичний дискурс часто використовується для подолання розбіжностей та вирішення конфліктів між усіма залученими сторонами на міждержавному рівні. Крім того, дипломатичний дискурс передбачає зосередження на спільних цінностях і цілях, щоб створити основу для довгострокових відносин і розвитку довіри між націями.

Що стосується китайського дипломатичного дискурсу, то він характеризується специфічними рисами, що відображають культуру, цінності та політичну систему Китаю. Передусім це пов'язано з розвитком китайської дипломатії з часів створення КНР, яку умовно можна поділити на три періоди, що пов'язані одне з одним: перші 30 років постійної боротьби під правлінням Мао Цзедуну; наступні 30 років на чолі з Ден Сяопіном під гаслом реформ відкритості; і, нарешті, нова ера, починаючи з 2008 року, яка знаменувала собою зростаючий вплив Китаю на міжнародну політику та поступовий перехід китайської дипломатії «від регіонального гравця до світового» [16, с. 58–59]. З цього часу почала розроблятися абсолютно нова концепція побудови міжнародних відносин, в яких дипломатія виступає ключовим стратегічним компонентом у процесі створення партнерських стосунків, відмові від будь-яких союзів та воєнних блоків тощо [16, с. 58–60]. Загалом китайський дипломатичний дискурс відображає акцент китайського уряду на взаємній повазі, невтручанні та мирній співпраці. Використовуючи такий стиль спілкування, китайські дипломати прагнуть створити довіру та взаєморозуміння зі своїми співрозмовниками та просувати інтереси Китаю на міжнародній арені.

Китайські дипломати часто спираються на історичні та культурні факти, щоб підтвердити свої аргументи та налагодити стосунки зі своїми співрозмовниками. Вони можуть посылатися на китайську історію, літературу чи філософію, щоб проілюструвати тезу чи підкреслити спільні культурні цінності. Однак, на наше переконання, найбільш значущою рисою китайськомовного дипломатичного дискурсу є його імпліцитність, тобто, використання того спектру мовних засобів, яким послуговується китайський уряд та його представники під час міжнародних відносин і дипломатії, для опосередкованого, образного, не-прямого вираження думок з метою передати повагу, ввічливість і уникнення конфліктних ситуацій. До них належать евфемізми, метафори, алюзії, риторичні питання, натяки, тональність голосу, міміка та жести тощо.

Водночас не менш важливою характеристикою є концептуальність, тобто процес формування та функціонування системи

концептів, характерних для китайськомовного суспільства в цілому та дипломатичного дискурсу зокрема. У результаті аналізу досліджуваного дискурсу ми виявили, що серед низки функціонуючих концептів (ГАРМОНІЯ, НЕВТРУЧАННЯ, ВЗАЄМНА ВИГОДА тощо), ключовим концептом, який репрезентує найважливішу моральну цінність китайського народу, постає концепт МИР. Для глибшого розуміння особливостей його вербалізації у китайськомовному дискурсі на сучасному етапі розвитку, передусім проаналізуємо низку словникових тлумачень поняття 和平 hépíng «мир» (букв. гармонія-спокій), що виступають основними ознаками концепту. Отже, згідно сучасного словника китайської мови, «мир» – це невоєнний стан (напр., 保卫世界和平 bǎowèi shìjiè hépíng «захищати мир у всьому світі»); ласкавий, м'який, ніжний, помірний, ненавистницький (напр., 药性和平 yàoxìng hépíng «м'яка дія ліків»). Крім цього, до понять, що входять до концептуального поля феномену «мир», належать: 和平鸽 hépínggē «голуб миру», 和平共处 hépíng gòngchǔ «мирне співіснування», 和平共处五项原则 hépíng gòngchǔ wǔxiàng yuánzé «п'ять принципів мирного співіснування», 和平谈判 hépíng tánpàn «мирні переговори» [17, с. 608].

Повертаючись до головного предмету нашого дослідження, зупинимо свою увагу на найбільш актуальному для всього українського суспільства питанні війни Росії проти України з точки зору Китаю. Як відомо, 24 лютого 2023 року Китай оприлюднив позицію щодо політичного вирішення української кризи (关于政治解决乌克兰危机的中国立场), що складається з 12 пунктів (中国十二点和平建议) [18].

Аналізуючи ці пункти, слід зазначити, що вони ввібрали в себе більшість ключових принципів Економічного поясу Великого Шовкового шляху КНР (丝绸之路经济带 sīchóu zhī lù jīngjì dài), а саме: паритет («за будь-яких умов має бути повага до суверенітету, незалежності країни та її територіальної цілісності»), мир («усі стосунки варто будувати на основі партнерства, співпраці, взаємної вигоди») та інклюзивність (фокус уваги на «диверсифікацію ринку, спільне створення рамок регіонального економічного партнерства на основі відкритості, терпимості, балансу і взаємного сприяння») [16, с. 60]. Зокрема ретельне вивчення 12 положень підтверджує згадану раніше тезу про імпліцитність китайськомовного ділового дискурсу, адже принципова позиція Китаю полягає в тому, щоб опосередковано висловлювати свої переконання. Ми також можемо констатувати практично абсолютну лексичну немаркованість досліджуваного концепту, зафіксованого у згаданому переліку, адже лише у четвертому пункті конкретизується заклик Китаю до миру на лексичному рівні. Розглянемо кожен пункт детальніше.

1. 尊重各国主权。 Поважати суверенітет усіх країн.

Усі країни рівні незалежно від розміру, сили чи багатства. Усі сторони повинні спільно підтримувати основні норми, що регулюють міжнародні відносини, і захищати міжнародну чесність і справедливість. Цей пункт займає перше місце у списку, що вказує його вкрай вагоме значення серед 12 пунктів, отже, передусім «МИР – повага суверенітету кожної країни» (和平是尊重各国主权).

2. 摒弃冷战思维。 Відмовитися від менталітету холодної війни.

Безпека однієї країни не може бути за рахунок безпеки інших країн, а регіональна безпека не може бути гарантована

зміцненням або навіть розширенням військових блоків. Цим пунктом китайська сторона наголошує, що існування будь-яких різновидів ментальності часів холодної війни недопустиме, а значить, «МИР – відмова від менталітету холодної війни» (和平是摒弃冷战思维).

3. 停火止战. Припинити вогонь та покласти край війні.

4. 启动和谈. Почати мирні переговори.

У цьому контексті Китай закликає до мирних переговорів та припинення вогню, наголошуючи на важливості не посилювати конфлікти, не допускати подальшого загострення або навіть виходу української кризи з-під контролю, підтримувати Росію та Україну назустріч одна одній, відновити прямий діалог якомога швидше. Тому третьою та четвертою ознаками концепту виступають: «МИР – припинення вогню та війни» (和平是停火止战) та «МИР – початок мирних переговорів» (和平是启动和谈).

5. 解决人道危机. Вирішити гуманітарну кризу.

У цьому пункті висвітлено заохочення китайського уряду до збільшення гуманітарної допомоги відповідним районам, покращення гуманітарних умов, забезпечення швидкого, безпечного і безперешкодного гуманітарного доступу та запобігання появі ще більш масштабним гуманітарним кризам, з чого випливає ще одна ознака концепту: «МИР – вирішення гуманітарної кризи» (和平是解决人道危机).

6. 保护平民和战俘. Захистити цивільне населення та військовополонених.

Цим пунктом Китай демонструє підтримку обміну військовополоненими між Росією та Україною, а також закликає сторони конфлікту суворо дотримуватися міжнародного гуманітарного права, утримуватися від нападів на цивільних осіб і цивільні об'єкти, захищати жінок, дітей та інших жертв конфлікту. З цього твердження розуміємо, що наступною ознакою досліджуваного концепту є: «МИР – захист цивільного населення та військовополонених» (和平是保护平民和战俘).

7. 维护核电站安全. Підтримувати безпеку АЕС.

8. 减少战略风险. Знизити стратегічний ризик.

Китай рішуче закликає всі сторони дотримуватися конвенцій з ядерної безпеки та інших міжнародних законів і наполегливо уникати техногенних ядерних аварій, що можуть відбутися внаслідок збройних нападів. Крім цього, переконує у необхідності запобігти розповсюдженню ядерної зброї та уникнути ядерної кризи, а також виступає проти розробки та використання будь-якою країною біологічної та хімічної зброї за будь-яких обставин. Отже, сьомою та восьмою концептуальною ознакою постають: «МИР – підтримання безпеки АЕС» (和平是维护核电站安全) та «МИР – зниження стратегічного рішення» (和平是减少战略风险).

9. 保障粮食外运. Гарантувати доставку продовольства.

Усі сторони повинні виконувати Чорноморську угоду про транспортування зерна, підписану Росією, Туреччиною, Україною та Організацією Об'єднаних Націй, що забезпечує можливе вирішення глобальної продовольчої кризи, тому «МИР – гарантія доставки продовольства» (和平是保障粮食外运).

10. 停止单边制裁. Припинити односторонні санкції.

Мета протидії Китаю одностороннім санкціям полягає в тому, щоб створити умови для країн, що розвиваються, розвивати свою економіку та покращувати рівень життя людей, тому ще однією ознакою миру є: «МИР – припинення односторонніх санкцій» (和平是停止单边制裁).

11. 确保产业链供应链稳定. Забезпечити стабільність виробничо-збутового ланцюжка.

12. 推动战后重建. Сприяти післявоєнній відбудові.

Останні два пункти свідчать про готовність Китаю надати допомогу та відігравати конструктивну роль у післявоєнній реконструкції в зонах конфлікту, а також занепокоєння майбутньому процесу відновлення світової економіки у випадку порушення міжнародного співробітництва в енергетиці, фінансах, торгівлі зерном і транспортуванні. Тому окреслимо ще дві концептуальні ознаки: «МИР – забезпечення стабільності виробничо-збутового ланцюжка» (和平是确保产业链供应链稳定) та «МИР – сприяння післявоєнній відбудові» (和平是推动战后重建).

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати: згідно нашої інтерпретації, Китай запропонував усьому міжнародному співтовариству власне вирішення української кризи, що втілюється у концепті МИР (和平) наступним чином: для того, щоб досягти гармонії та балансу, необхідно обом сторонам віддати значну роль закликам до дій (дієслова поважати, відмовитися, припинити, почати, вирішити тощо), спрямованих на низку суспільних явищ (іменники суверенітет, менталітет, вогонь, переговори, криза тощо), що наділені певними ознаками (прикметники кожний, холодний, мирний, гуманітарний, цивільний тощо). Виходячи з цього, можна зробити висновок, що у дипломатичному дискурсі китайської мови досліджуваний концепт має досить широке концептуальне поле, що складається мінімум з 12 тверджень, які виражають усі можливі дипломатичні відносини між двома конфліктуючими сторонами.

Подальше дослідження передбачає більш комплексне дослідження як імпліцитних, так і експліцитних способів вербалізації концептів сучасного китайськомовного дипломатичного дискурсу, що складає перспективи майбутніх мовознавчих розвідок.

Література:

1. Федічев О.Є. Особливості функціонування модальних дієслів у китайськомовному дипломатичному дискурсі «Ad orbem per linguas. До світу через мови». Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Світ як інтертекст», 17–18 червня 2020 року. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2020. 336 с.
2. Dijk van T. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
3. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. К.: Довіра, 2007. 205 с.
4. Шевчук Н.В. Особливості політичного дискурсу: зміст, функції, жанрове втілення. Вісник ДАККіМ. Політологія. Вип. 1. 2013. 269 с.
5. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія». 2004. 344 с.
6. Акінчиць Н.Г. Політичний дискурс як об'єкт наукового аналізу. 2007. № 107. 72–76 с.
7. Dijk van, Teun. "What is Political Discourse Analysis?" Political Linguistics. Amsterdam: Benjamins: 1998. 11–52 p.
8. Пономаренко О.В. Інтердискурсивність як провідна риса дипломатичного дискурсу (на матеріалі виступів Міністра закордонних справ Італії Дж.Терці ді Сант-Агата на IX Конференції Послів у Римі). Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Іноземна філологія». Вип. 47. К.: ВПЦ Київський університет, 2014. 30–35 с.
9. Кашишин Н. Особливості дискурсу та терміносистеми англomовних дипломатичних документів. Львів, 2009.

10. Мацько О.М. Мовні формули в дипломатичних текстах сучасної української мови: дисертація на здобуття кандидата філологічних наук. Київ, 2001. 244 с.
11. Поворознюк Р.В. Лінгвокультурологічні особливості протокольних промов у оригіналі та перекладі (на матеріалі українських та американських текстів): автореферат дисертації на здобуття кандидата філологічних наук. Київ, 2004. 20 с.
12. Науменко Л.П. Діловий англomовний дискурс у ключових концептах, 2004. № 49. 40–44 с.
13. Пазинич О.М. Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування: Автореферат дисертації на здобуття кандидата філологічних наук. НАН України. Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні. Київ, 2001. 20 с.
14. Bresslau H. Manuale di diplomazia per la Germania e l'Italia. Traduzione di Voci-Roth A.M. Associazione italiana dei paleografi e diplomatici. Divisione studi e pubblicazioni. Roma, 1998. 1423 p.
15. Serra E. Manuale di storia dei trattati e di diplomazia. Milano, 1985. 378 p.
16. Шевченко О.М. Нова китайська дипломатія та її виклики. Китаєзнавчі дослідження. 2021. 63 с.
17. 现代汉语词典: 商务印书馆创立115周年纪念版. 中国社会科学院语言研究所词典编辑室编. 6版. 北京: 商务印书馆, 2012.
18. 关于政治解决乌克兰危机的中国立场. 2023. URL: <http://world.people.com.cn/n1/2023/0224/c1002-32630516.html>

Tsymbal S., Maksymets V. Implicit verbalization of the concept of peace in contemporary Chinese-language diplomatic discourse

Summary. The article examines the peculiarities of the implicit verbalization of the concept of PEACE in the diplomatic discourse of modern Chinese on the basis of the provisions on the political solution to the Ukrainian crisis

put forward by China on the first anniversary of the Russian-Ukrainian military conflict, which made it possible to outline the multi-component structure of the studied concept.

It is proved that in the context of Chinese-language diplomatic discourse, which is a type of political discourse, a number of concepts function, such as HARMONY, NON-interference, MUTUAL BENEFIT, etc., among which the concept of PEACE, which embodies the diversity of ideas about the highest moral value of each nation, imprinted in the Chinese-language consciousness, occupies a prominent place.

It has been found that the studied concept is actualized primarily through the concept of 和平 héping «peace», each of the components of which is the minimum nominal unit of the analyzed universal human phenomenon: lit. 和 harmony; living in harmony with the world; benevolence; 平 calm; equal; prosperous; calm down. In addition, other definitions of the concept of «peace» embodied in concepts characteristic of both European culture (e.g. 和平鸽 hépinggē «dove of peace»), and purely Chinese (和平共处 héping gòngchǔ «peaceful coexistence», 和平共处五项原则 héping gòngchǔ wǔxiàng yuánzé «five principles of peaceful coexistence»), etc. These and other lexical items play an important role in the formation and functioning of the concept of PEACE in the modern diplomatic discourse of the Chinese language, the main characteristic of which is implicit or indirect expression at the linguistic level. Among them are twelve points on peace formulated and put forward by the Chinese government as the main position in interstate relations, including respect for sovereignty, ceasefire, guarantee of food supply, maintenance of nuclear power plant safety, etc.

Key words: concept, peace, diplomatic discourse, implicitness, China's position.

Чекарева Є. С.,*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ СЕРЦЕ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ТА ЛАТИНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У статті представлено аналіз словообразу серця в давньогрецькій та латинській мовах різних періодів: від періоду ранньої античності до християнської доби. Концепт серця є одним із основоположних понять в етнокультурному коді. Результати рефлексій людини про серце представлено в семантичній системі мови, де сукупність уявлень про нього відіграє важливу роль для експлікації мовної моделі людини. Через конструкції, що описують пересування або зміну положення серця в людському тілі, зазвичай передається оцінка того чи іншого почуття, емоції, дії. У різні часи концепт серця по-різному осмислювався представниками окремих культур, змінювалося усвідомлення його місця і значення в індивідуальній картині світу людини, що спричинилося до формування конкретних мовних образів серця зі своїм специфічним змістовим наповненням. Аналіз концепту серця вимагає звернення як до античної, так і до біблійної традиції сприйняття людини, визначення специфіки фіксації таких уявлень в системі давньогрецької мови, встановлення трансформації семантичного обсягу відповідних лексем у зв'язку зі зміною релігійної, а відтак і світоглядної, парадигми носіїв мови. В античній свідомості серце набуває специфічного змісту, позначаючись не цілісністю середини, «серцевини» людини у її духовному й емоційному житті, а роз'єднаністю. Це пояснює наявність різних лексем у давньогрецькій та латинській мовах на позначення концепту серце. З установленням християнства ідея цілісної людини, яка всередині себе здійснює роботу фізичного й духовного пізнання і прагне довершеності й злиття з Богом стала підґрунтям до нового наповнення концепту серця, втіленого в єдиному словообразі *кардіа* / *cor*. Зіставлення специфіки вербалізації базових і значущих концептів у класичних та сучасних мовах з подальшим описом відповідних фрагментів національних картин світу становить інтерес та перспективу подальших наукових досліджень.

Ключові слова: концепт, словообраз, лексична семантика, мовна картина світу, давньогрецька мова, латинська мова.

Постановка проблеми. Предметом інтересу лінгвістів сьогодні все частіше стають мовні механізми реалізації емоційних станів суб'єкта, представлених як певні концепти, що мають свій когнітивний базис, виступають етнічно та культурно обумовленими, включають в себе, крім самого поняття, образ, оцінку та культурну цінність. Усе це є закономірним результатом антропоцентричного підходу до вивчення мовних явищ, який дедалі більше поширюється в роботі лінгвістів, відкриває новий широкий простір для досліджень окремих національних мов і особливостей менталітету її носіїв. У поле зору дослідника потрапляють не тільки результати пізнавальної діяльності людини, але й способи вираження особистісного, суб'єктив-

ного, емоційного ставлення людини до оточуючої дійсності і свого місця в ній.

У процесі висловлення концептуального знання про ту чи іншу емоцію особливої значущості набуває слово, яке називає чи виражає ту чи іншу концептуалізовану чи лексикалізовану емоцію, є кодованим хранителем усіх лінгвістичних та екстралінгвістичних знань людини, які входять до його емотивної компетенції.

Назви емоцій, позначені як універсальністю, так і національно-культурною специфікою, характеризуються труднощами при зіставленні емоційних концептів, в тому числі субстантивно оформлених, у різних мовах, що зумовлено специфікою їх місця в національній картині світу. Розбіжності можуть виражатися в уявленнях про локалізацію почуттів та емоцій в наївній картині світу носіїв зіставляваних мов, а також у мовному образі «внутрішньої людини» в цілому. Класичні мови (давньогрецька та латинська) становлять у цьому плані неабиякий інтерес, адже через вивчення їх лексико-семантичної системи можна розкрити сутність емоційних концептів, які сформувалися і набули свого унікального змісту у процесі засвоєння світу людиною епохи античності. За традиціями різних народів, зокрема греків та римлян, джерелом і осередком найбільш значущих для людини відчуттів є серце. Тож вивчення специфіки мовної репрезентації цього концепту та розкриття його змістового наповнення через вивчення лексики класичних мов видається цілком актуальним і необхідним для формування загального уявлення про означені національні картини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культурні розрізнення в «емоційних скриптах», пов'язані з різними мовами, неодноразово ставали темою дискусій в руслі концептуального аналізу і привертати увагу таких дослідників, як А. Вежицька [1, 2], Дж. Лакофф, М. Джонсон [3], П. Екман [4], К. Годдар [5], Дж. Харкінс [6], А. Павленко [7] та ін.

Серед найбільш давніх і значущих кодів, що розкривають сутність певної культури, особливе місце посідає тілесний, або соматичний, код, який співвідноситься з архетиповими уявленнями людини про себе та довкілля.

Концепт серця є одним із основоположних понять у такому етнокультурному коді. Результати рефлексій людини про серце представлено в семантичній системі мови, де сукупність уявлень про нього відіграє важливу роль для експлікації мовної моделі людини.

Як зазначає Ю. Барабаш, концепт серця – його значима серцевина – являє собою синкретичний, структурно й семантично багатоплановий словообраз (у сенсі, що корелює з потєбніанською «внутрішньою формою» слова), позначений високим ступенем узагальнення, складною ієрархічною організацією.

Це система, побудована на перетині й синтезі різноманітних смислових вимірів, конотацій, історичних і актуальних аллюзій, але єдина й змістовно цілісна [8]. Словообраз серця постає як елемент моделі світу, об'єктивований у мові, втілення і поєднання в конкретній лексемі (лексемах) частини національної картини світу. Таким чином, концепт серця розуміється ширше, як саме поняття, а словообраз стосується конкретного мовного вияву цього поняття.

Концепт серця як уособлення і вмістилища найбільш яскравих і значущих для людини емоцій, як сакралізованого центру людини-мікрокосма привертав увагу дослідників і розроблявся як у загальному плані (А. Вежицька [1, 2], П. Д. Юркевич [9]), так і на матеріалі різних національних мов: Н. В. Брагінець (українська, англійська) [10], І. О. Голубовська (українська, англійська, китайська) [11], І. Ю. Давиденко (польська, українська) [12], О. В. Левко (грецька) [13, 14] та інші. Разом із тим актуальною проблемою залишається вивчення цього питання на матеріалі класичних мов (латинської, давньогрецької), а також необхідність контрастивного опису емоційної картини світу в цілому, і окремих її фрагментів, пов'язаних із концептом серця, зокрема. Цінними для нашого дослідження є наукові розвідки О. В. Левка щодо вербалізації концепту серця в класичній давньогрецькій мові [14] та у мові Нового Завіту [13]. Беручи до уваги попередній доробок науковців, у своїй роботі хотілося б розставити нові акценти і провести зіставний аналіз матеріалу двох класичних мов.

У різні часи представники окремих культур по-своєму осмислювали й характеризували серце, його місце і значення в індивідуальній картині світу людини, що спричинилося до формування конкретних мовних образів серця зі своїм специфічним змістовим наповненням. Аналіз словообразу серця вимагає звернення як до античної, так і до біблійної традиції сприйняття людини. Звідси випливає **мета** пропонованого дослідження – визначити специфіку вербалізації концепту серця в лексичній системі давньогрецької та латинської мов, встановити трансформацію семантичного обсягу відповідних лексем у зв'язку зі зміною релігійної, а відтак і світоглядної, парадигми носіїв мови, уваги до особливостей перекладу текстів Святого Писання в плані перетину і взаємодії різних національно-мовних картин світу.

Виклад основного матеріалу. Дослідники розкривають сутність концепту серця через застосування різних кодів. Так, продуктивною когнітивною макромоделлю концепту серця є антропоморфний код, згідно з яким серце виступає як «внутрішня людина», протиставлена «зовнішній людині» зі своїм набором різноманітних ознак, які дублюють ознаки, стани, соціальні ролі, характерні для «зовнішньої людини» в її реальному бутті.

Сама людина уявляє серце, в першу чергу, як орган, розташований всередині тіла і позначений певними функціями, насамперед функцією відчувати, передбачати, інтуїтивно осягати щось. Як зазначає А. Вежицька, часто відчуття, органом яких є серце, постають незалежними від конкретних зовнішніх обставин, вони виникають самі собою без певної інтелектуальної оцінки. При цьому серце пов'язане із найбільш природною, стихійною частиною внутрішнього світу людини, а також із найбільш інтимним боком людського життя – любов'ю. В цілому серце постає як місце особливих процесів, вміст лише почуттів, осередок їх зародження, виникнення [15].

Практично в усіх світових культурах і релігійних системах серце постає не тільки як один із життєво важливих органів, але й як центральний символ духовного і психічного життя людини. В ньому зосереджена ідея середини, центру – ключова категорія моделювання простору в більшості найдавніших міфологічних систем. У міфологічній моделі світу категорія середини дробиться, «оскільки кожен сакралізований мезокосм (країна, місто, оселя, життя, буття, реальність і т. п.) має свій особливий центр.

Ідея членованості категорії середини, характерна для міфологічної свідомості, важлива для нашого аналізу мовної об'єктивації концепту серця. У давньогрецькій мові, в семантичній системі якої яскраво представлені залишки саме такого міфологічного, архаїчного розуміння і відчуття космосу, природи і людини в ній, реалізовано принцип дискретності концепту середини-серця. Актуальною для аналізу концепту серця є і когнітивна схема-модель вмістилища, метафорична сутність якого детально проаналізована в роботі Дж. Лакоффа та М. Джонсона [3, с. 56–57]. Схема вмістилища складається з таких структурних елементів: внутрішня частина, межа, зовнішня частина. На думку дослідників, весь світ поділяється на речі, які знаходяться всередині вмістилища, або зовні його. «Контейнер» серця визначається функціональними ознаками «внутрішня частина» (глибина, дно, обсяг, наповненість) та «зовнішня частина» (поверхня, площа). Через конструкції, що описують пересування або зміну положення серця в людському тілі, зазвичай передається оцінка того чи іншого почуття, емоції, дії.

Таким чином, серце постає як символ емоційного начала в людини, її внутрішнього, духовного життя. Серце виступає вмістилищем, всередині якого генеруються найрізноманітніші почуття, і з якого транслюються назовні емоційні стани.

Характеристика серця і його ролі в житті людини невід'ємно пов'язана з уявленнями про людину як особистість. Античність була позбавлена персоналістичної онтології. Розуміння людини як унікальної і самоцінної особистості, таке природне для європейської свідомості і європейської культури, прийшло лише з християнством, стверджуючи себе у напруженішій суперечці з античним світоглядом. У цей період людина насамперед визначалася через свою дотичність до вищого начала, яке виявляло себе в людині настільки, наскільки сама людина була до цього готова. Людина розумілася як тіло, характер, громадянин поліса у зв'язку зі світовим порядком, якому слід підкорятися, і визначалася не тим, хто вона є в собі самій, а зовнішньою силою, роком, фатумом, які впливають на неї.

Таким чином, можна змодельовати античну «структуру» людини, яка складається з тіла, душі, характеру й розуму, де тіло, душа і характер певною мірою залежать від людини і можуть визначатися нею самою у вигляді освіти та виховання, натомість розум є абсолютно незалежною субстанцією, яка впливає на людину як частина онтологічного начала, Космосу. Зрештою, сама людина визначалася тим місцем, яке їй було відведено в основному й висхідному порядку Космосу від народження до смерті, і жила за ніби задалегідь відведеним сценарієм.

Згідно з таким світовідчуттям і оцінкою свого внутрішнього світу, який розділяється на власне людське, особистісне і зовнішнє, фатальне, некероване, концепт серця в античній свідомості набуває специфічного змісту, позначаючись не

цілісністю середини, «серцевини» людини у її духовному й емоційному житті, а роз'єднаністю. Це пояснює наявність різних лексем у давньогрецькій мові на позначення концепту серце: *ἦτορ*, τό серце, душа, дух, життя, сила, бадьорість, гнів; *καρδία*, ἡ серце, душа, почуття, настрої, бажання, намір, середина, серцевина; *κῆρ*, τό серце, почуття, душа, характер; *νόος*, ὁ думка, розум, розсудливість, намір, душа, серце, груди; *πρᾶξις*, ἡ серце, душа, ум, розум; *πλάγχθων*, τό материнська утроба, серце, душа; *στήθος*, τό груди, серце, душа; *φρήν*, ἡ груди, серце, душа, розум, мислення, думка:

Τὸν δ' ὥς οὖν ἐνόησεν Ἀλέξανδρος θεοειδὴς ἐν προμάχοισι φανέντα, κατεπλήγη φίλον ἦτορ (Hom. II. 3, 30) – щойно побачив його перед строем богоподібний Александр, миле серце в нього задрижало; ἀλλ' ὅτε δὴ Μελέαγρον ἔδω χάλος, ὃς τε καὶ ἄλλων οἰδάνει ἐν στήθεσσι νόον πύκα περ φρονέοντων (Hom. II. 9, 554) – але коли Мелеагра охопив гнів, який здійснює серце в грудях навіть найрозумніших мужів; αὐτὰρ Ἀχιλλεύς ἐστι θεᾶς γόνος, ἣν ἐγὼ αὐτῇ θρένῃ τε καὶ ἀτίτηλα καὶ ἀνδρὶ πόρον παράκοιτιν Πηλεΐ, ὃς περὶ κῆρι φίλος γένετ' ἀθανάτοισι (Hom. II. 24, 61) – адже Ахілл є сином богині, яку я сама викормила та віддала заміж за Пелея, мужа, якого всім серцем боги полюбили; αἶθε θεοῖσι φίλος τοσσόνδε γένοιτο ὅσσον ἐμοί· τάχα κέν ἐκύνες καὶ γῦπες ἔδοιεν κείμενον· ἢ κέ μοι αἰνὸν ἀπὸ πρᾶπίδων ἄχος ἔλθοι (Hom. II. 22, 43) – о якби ж він став милий богам так само, як і мені! Швидко б собаки й ворони розірвали його на шматки! Великий сум тоді залишив би моє серце! Ὡς φάτο, τοῖσι δὲ θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι δῖνε πᾶσι μετὰ πληθὺν ὅσοι οὐ βουλῆς ἐλάκουσαν (Hom. II. 2, 143) – так він сказав, і в серці багатьох присутніх, хто не чув його на раді старійшин, схвилював душу; Τέκνον, τί κλαίεις; τί δέ σε φρένας ἵκετο πένθος; (Hom. II. 1, 362) – Чого ти плачеш, дитино? Який сум прийшов у твоє серце?

У латинській мові, як і в давньогрецькій, концепт «серце» вербалізовано в кількох лексемах, хоча і значно меншої кількості. При цьому найбільш уживаною й ключовою лексемою є утворене від спільноіндоєвропейського *kerd-* (середина, серце) *cor, cordis* n серце, душа, дух, почуття, настрої, мужність, глузд, розсудливість. У окремих випадках зі значенням «серце» можуть уживатися лексеми *pectus, oris* n груди, мужність, сміливість, душа, серце, натхнення, розум, глузд, утроба, особистість, людина; *medulla, ae f* кістковий мозок, серцевина, м'якоть, нутроці, душа, сутність.

У латинських авторів класичного періоду (Плавт, Лукрецій, Вергілій, Ціцерон) лексема *cor, cordis* n вживається як репрезентант концепту «серце» та «душа». З наведених нижче прикладів можна зробити висновок, що серце – місце, у якому «живе» людська сила, рішучість. Зрештою, серце є вмістилищем людини взагалі. Її почуття, здатність відчувати, сама свідомість розміщені у серці:

Bonis esse oportet dentibus lenam probam, adipere ut quisquis veniat blandeque adloqui, male corde consultare, bene lingua loqui (Plaut. Truc. 224–226) – Відмінний звідниці належить завжди мати гарні зуби. Якщо хто прийде, з посмішкою стрітати, говорити лагідно; зло в серці замислюючи, добра бажати язиком; Omnis enim totum per corpus materiae copia conciri debet, concita per artus omnis ut stadium mentis conixa sequatur; ut videas initium motus a corde creari (Lucr. De rerum 2, 266–269) – Вся, яка є тільки в цілому тілі, матерії маса зрушиться мусить, щоб, рухом усі переповнивши члени, ринути разом туди, куди дух пориває стрімливий. Рух, як ти сам те побачив, бере свій поча-

ток од серця; Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem; aliis pars quaedam cerebri visa est animi principatum tenere; aliis nec cor ipsum placet nec cerebri quandam partem esse animum, sed alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedem et locum (Cic. Tusk. Disp. 1, 19) – Емпедокл вважає, що душа – це приливаюча до серця кров; інші – що душею керує котрась із частин мозку; треті не ототожнюють душу ані з серцем, ані з частиною мозку, але допускають, що місце її і притулок – чи то в серці, на думку одних, чи то в мозку, на думку інших; ...fugere ferae et mortalia corda per gentis humilis strauit pauor... (Verg. Georg. 1, 330–331) – тікає звір'я, а душі людські додолу звернув принизливий страх...

В окремих випадках зі значенням «серце» може вживатися лексема *rectus, oris* n груди, мужність, сміливість, душа, серце, натхнення, розум, глузд, утроба, шлунок, особистість, людина. Це слово є ніби зібранням окремих характеристик «*cor, cordis* n» та «*mens, mentis* f». При цьому можна припустити, що «*rectus, oris* n» набуває значення «серце», «душа», коли йдеться про вияв духовних чеснот людини, її поведінку. В інших випадках слово має більш фізіологічне значення, вказуючи на частину грудної клітки:

O miseras hominum mentes, o pectora caeca (Lucr. De rerum 2, 14) – О нерозсудливий роде людський! О засліплені душі! Eius doctor Plato triplicem finxit animum, cuius principatum, id est rationem, in capite sicut in arce posuit, et duas partes parere voluit, iram et cupiditatem, quas locis disclisit: iram in pectore, cupiditatem super praecordia locavit (Cic. Tusk. Disp. 1, 20) – Його (Ксенократа) Учитель – Платон – придумав, що душа розділена на три частини: головна із них, розум, розміщена в голові, як у фортеці, а дві інші, які їй підкоряються, гнів і хіть, кожна має своє місце: гнів у грудях, а хіть під середостінням.

Іменник *medulla, ae f* (кістковий мозок, серцевина, м'якоть, нутроці, душа, сутність) також може набувати значення «серце» в окремих контекстах, напр.: *alicui in medullis haerere* мати когось на серці; *aliquid in medullas demittere* – приймати щось близько до серця. Але в більшості випадків ця лексема вживається на позначення нутроців, утроби: Tu vero, Metrodore, qui omne bonum in visceribus medullisque condideris et definieris summum bonum firma corporis adfectione explorataque <eius> spe contineri, Fortunae aditus interclusisti? (Cic. Tusk. Disp. 5, 27) – Але ти, Метродор, ти, котрий загнав усяке благо вглиб своєї утроби, а найвищим благом вважаєш міцне здоров'я та надію на його збереження, чи ти загородиш доступ до себе для Фортуни? Scilicet ante omnis furor est insignis equarum; et mentem Venus ipsa dedit ... superant montis et flumina tranant. continuoque audis ubi subdita flamma medullis (Verg. Georg. 3, 267–272) – Але найбільш несамовито лютіють кобили. Запал той сама в них Венера влила...збігають галопом на гору, перепливають ріки, лише вогонь розігріє їх жадливі надра.

На зміну античному уявленню про людину прийшло християнське з чітким ствердженням особистості і розвинутою персоналістичною онтологією.

У християнстві загальноновизнаним було те, що Бог створив людину для обожнення, тобто оприявлення людиною свого особистісного начала. Обожнення відбувалося по відношенню як до душі, так і до тіла, яке уявлялося як «духовне тіло». Такий погляд дозволяв оцінювати людину як індивіда, особистість. Тіло стало виступати невід'ємною частиною особистості, єдиною з душею. І шляхом до обожнення людини в її єдності душі

й тіла, шляхом до єднання з Богом і розкриття себе у єдності з Богом визнавалася любов.

У східній християнській традиції взагалі не розрізняли чітко розум, або дух, і душу, найбільш повним і довершеним уособленням якої є любов. Людина як особистість розумілася більшою за розум, мала поєднувати важку й глибоку роботу як розуму, так і душі, як душі, так і тіла. Тільки в такій наполегливій роботі над собою й було можливим досягнути пізнання й злиття з божественним началом.

Осередком таких переживань, які об'єднували в собі розум і любов, визнавалося серце. Як писав свого часу Бонавентура, в любові душа пізнає Боже слово і насолоджується ним, у любові вона досягає споглядання, яке «сприймається скоріше в досвіді серця, ніж у роздумах розуму» [15, с. 113].

Взагалі ж у християнській традиції була тенденція бачити в серці начало, яке включає в себе розум, а не протистоїть йому, відчувачи необхідність гармонійної єдності з ним. П. Д. Юркевич у зв'язку з цим проаналізував дуже широко коло значень поняття серце в Біблії, Старому і Новому Завітах, виділивши особливо такі: серце – хранитель і носій всіх життєвих і тілесних сил людини; осереддя душевного та духовного життя, джерело бажань; чинник волі, вільної та свідомої дії; місце збереження всіх пізнавальних здатностей душі та джерело їх вираження в мові; центр численних душевних переживань, відчуттів, хвилювань, пристрастей; нарешті, серце – осередок морального життя людини, що характеризує це життя від виконання в ній любові до перебування у гріху [8, с. 69–72].

Таким чином, серце постає як абсолютний центр особистості в усіх її можливостях, в усій її повноті. Саме в серці полягає і міститься єдність людини. У такій єдності серце пізнає те, чого не може збагнути розум, через властиве йому членування дійсності.

Викладена концепція серця знайшла відображення вже у давньогрецькій мові, у текстах Старого Завіту (Септуагінта) та Нового Завіту.

Старий Завіт був перекладений давньогрецькою мовою в Александрії й отримав назву Септуагінта. Саме цей переклад цитували автори й при укладанні новозавітних текстів. В оригінальному Писанні на позначення серця вживалося давньоєврейське слово *leb* з кореневим значенням «бути обкладеним» і мало значення фізичного органу в тілі людини, який перекачує кров, а також вживалося образно, на позначення почуттів, волі, розуму, внутрішньої сутності людини, тобто означало центр фізичного і духовного її життя [16, с. 34–35].

У Септуагінті слово *leb* перекладається давньогрецьким словом *кардіа*, яке може вказувати на фізичний орган, але насправді ані в Септуагінті, ані в Новому Завіті *кардіа* не виступає у значенні центрального органу кровоносної системи. У Новому Завіті воно завжди означає внутрішню сутність, розум, почуття людини.

З указаних вище лексем, які мали значення «серце» в давньогрецьких текстах раннього і класичного періодів, у Новому Завіті вживається, крім *кардіа*, *сплэггхон* у значенні «милість, милосердя». Таким чином, *кардіа* у біблійних текстах постає як абсолютна домінанта. Саме *кардіа* вбирає в себе всю сукупність понять емоційного, духовного життя людини у її цілісності і гармонійності, втілюючи ідею «середини, серцевини».

У Новому Завіті *кардіа* – це серце, яке має сумнів (NT, Mrc. 11, 23), любить (NT, Mrc. 12, 30), має доброту й чистоту (NT,

Lc. 8, 15), розмірковує (NT, Lc. 9, 47), розуміє (NT, In. 12, 40), тривожиться (NT, In. 14, 1), сумує (NT, In. 16, 6), радіє (NT, In. 16, 22), вірує (NT, Act. ap. 8, 37), може бути нерозсудливим (NT, Rom. 1, 21), підкорюється (NT, Rom. 6, 17), приймає рішення й виявляє стійкість (NT, Cor. I, 7, 37), містить таємниці (NT, Cor. I, 14, 25), відчуває біль (NT, Cor. II, 2, 4), старанно піклується (NT, Cor. II, 8, 16), може бути жорстким (NT, Ef. 4, 18), співає (NT, Ef. 5, 19), помиляється (NT, Ebr. 3, 10), засуджує (NT, In. I. 3, 20), наприклад:

ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ ὄρει τοῦτω, ἄρθῃτι καὶ βλήθῃτι εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ ὅτι ἃ λέγει γίνεται, ἔσται αὐτῷ ὃ ἐὰν εἴπῃ (NT, Mrc. 11, 23) – запевняю вас, що коли хтось цій горі скаже: Зрушся і кинься в море, – і не буде сумніватися в своєму серці, але буде вірити, що станеться згідно зі сказаним, – то так і буде йому; καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου (NT, Mrc. 12, 30) – і любитимеш Господа, Бога свого, всім серцем своїм, і всією своєю душею, і всім своїм розумом, і всією своєю силою; τὸ δὲ ἐν τῇ καλῇ γῇ, οὗτοί εἰσιν οἵτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ ἀκούσαντες τὸν λόγον κατέχουσι καὶ καρποφοροῦσιν ἐν ὑπομονῇ (NT, Lc. 8, 15) – а те, що на добрій землі, – це ті, що почувши Слово щирим і добрим серцем, бережуть і приносять плід у терпінні; ὁ δὲ Ἰησοῦς εἰδὼς τὸν διαλογισμὸν τῆς καρδίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενος παιδίον ἔστρεψεν αὐτὸ παρ' ἐαυτοῦ (NT, Lc. 9, 47) – а Ісус, знаючи задум їхнього серця, взяв дитину, поставив її коло Себе; Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, ἵνα μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ καὶ ἐπιστραφῶσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς (NT, In. 12, 40) – засліпив їхні очі, зробив кам'яними їхні серця, аби вони не побачили очима, не зрозуміли серцем і не навернулися, щоб Я оздоровив їх; Μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία· πιστεύετε εἰς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε (NT, In. 14, 1) – хай не тривожиться ваше серце: вірте в Бога і в Мене вірте; ἀλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λύπη πεπλήρωκε ὑμῶν τὴν καρδίαν (NT, In. 16, 6) – та від того, що Я сказав вам, смутком наповнилося ваше серце; καὶ ὑμεῖς οὖν λύπην μὲν νῦν ἔχετε· πάλιν δὲ ὄψομαι ὑμᾶς καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἶρει ἀφ' ὑμῶν (NT, In. 16, 22) – і ви, отоже, смуток маєте нині, та Я знову побачу вас, і радіє ваше серце, і вашої радості вже ніхто не забере від вас; εἶπε δὲ ὁ Φίλιππος· εἰ πιστεύεις ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἔξεστιν (NT, Act. ap. 8, 37) – Пилип йому сказав: Якщо віриш усім своїм серцем, – то можна; διότι γνόντες τὸν Θεὸν οὐχ ὥς Θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία (NT, Rom. 1, 21) – адже пізнавши Бога, вони не прославили Його як Бога, не подякували Йому. Але їхні думки стали нікчемними, а нерозумні їхні серця – оповиті темрявою; χάρις δὲ τῷ Θεῷ ὅτι ἦτε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπήκουσατε δὲ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδασχῆς (NT, Rom. 6, 17) – дякувати Богові, що ви були рабами гріха, але сприйняли серцем те вчення, якому віддалилися; ὃς δὲ ἔστηκεν ἐδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, τοῦ τηρεῖν τὴν ἐαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ (NT, Cor. I, 7, 37) – а як хто непохитний серцем і без примусу має владу над своєю волею, і постановив у своєму серці зберегти її дівчиною, той добре зробіть; καὶ οὕτω τὰ κρυπτά τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνεται· καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ

Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστὶ (NT, Cor. I, 14, 25) – отже, приховане в його серці виявиться: він упаде ниць, поклониться Богові, заявляючи, що справді є Бог між вами.

У латиномовних біблійних текстах концепт «серце» втілюється в лексемі *cor*, яка позначається тим саме змістовним наповненням, що й давньогрецьке *кардіа*.

Із серця – витoki життя, тобто результати, плоди, які людина приносить у своєму житті. Тому серце і те, що в нього входить, визначає характер того, що з нього виходить:

Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit (NT, Proverbia 4, 23) – над усе, що лише стережеться, серце своє стережи, бо з нього походить життя; *non juxta intuitum hominis ego judico: homo enim videt ea quae parent, Dominus autem intuetur cor* (NT, Regum I 16, 7) – Бо Бог бачить не те, що бачить людина: чоловік бо дивиться на обличчя, а Господь дивиться на серце.

Для Бога людина, її справжня сутність – це серце. Його не цікавить те, що людина хоче показати. Про фарисеїв, які хотіли здаватися добрими, а насправді були лицемірами, Ісус Христос каже так:

Vos estis qui justificatis vos coram hominibus: Deus autem novit corda vestra (NT, Lucas 16, 1) – Ви себе видаєте за праведних перед людьми, але ваші серця знає Бог.

Бог бачить серце кожного і, як стає зрозуміло із послання до Коринфян, настане день, коли *...veniat Dominus: qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium* (NT, Cor. I, 4, 5) – ... прийде Господь, що й висвітлить таємниці темряви та виявить задуми сердець.

Серце людини постає осередком усієї її істоти, вмістилищем чогось базового, найважливішого в людині, що є правдивим, що людина не може приховати від Бога, але на що може вплинути, обравши свій шлях, встановивши пріоритети, віддавши себе злу або обравши добро, довіривши себе Богові:

Præbe, fili mi, cor tuum mihi, et oculi tui vias meas custodiant (NT, Proverbia 23, 26) – Дай мені, сину мій, своє серце, і очі твої хай кохають дороги мої.

Але бачення серця у Біблії все ще залишається доволі розмитим, і встановити його відношення до душі допомагають вірші із Євангелія:

Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum: Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Jesus: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua. Hoc est maximum, et primum mandatum (NT, Mth. 22, 35–38) – І спитався один із них, учитель Закону, Його випробовуючи й кажучи: Учителю, котра заповідь найбільша в Законі? Він же промовив йому: Люби Господа Бога свого всім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією своєю думкою. Це найбільша й найперша заповідь.

У даному уривку чітко представлена «будова» людини, адже суть сказаного в наступному: любити Бога усім своїм єством, яке складається із душі, думки (розуму) і серця. Важливе протиставлення, яке присутнє у даному уривку: душа, серце і думка видаються окремими різними складовими. При цьому серце – осередок людських намірів, помыслів. Саме помыслів, а не думок. Акцент робиться на щирості, відсутності контролю розуму, зваження вигоди від того, що людина збирається сказати / робити, бо серце відображає людські «егоїстичні» бажання у їх відчуженості від будь-чого.

Таким чином, серце у Біблії виступає осередком усього важливого у людині, що є витокom її вчинків, справжньою сут-

ністю людини, до якої апелює Бог при «оцінюванні» людини на праведність чи гріховність. Людина може волею корегувати «наповнення» серця, обираючи зло чи добро. Біблія дає чітке визначення єства людини: душа, думка (розум) і серце. Душею представлене життєве начало, думкою – розум, мислення, серцем – осередок людських намірів і помыслів (акцент робиться на відмінності помыслів від думок, відсутності підпорядкованості їх розуму), які є характеристикою людини у даний момент буття, того, ким вона себе зробила посередництвом виборів, які робить кожен день.

Висновки та перспективи дослідження. Як бачимо, глобальні зміни у світогляді, які прийшли зі встановленням нової релігійно-філософської системи, знайшли втілення і в семантичній системі давньогрецької та латинської мов. Концепт серця, який втілювався в семантиці семи лексем класичної давньогрецької мови та трьох лексем у класичній латині і відбивав ідею роз'єднаності людини всередині себе самої, кардинально змінив змістовне наповнення, а відтак і зовнішній вияв, у мові Старого й Нового Завіту. Ідея цілісної людини, людини-особистості, яка всередині себе здійснює роботу фізичного й духовного пізнання і прагне довершеності й злиття з Богом стала підґрунтям до нового, більш глибокого і ємного наповнення концепту серця, втіленого в словесному образі *кардіа* / *cor*, за принципом «один центр життя людини – одне його словесне втілення».

Очевидно, що й сама ідея серця як центру духовного життя людини, і практика вираження її через одну лексему, позначену семантичною глибиною й ємністю, була прийнята як самим носіями різних мов (через християнську віру), так і перекладачами біблійних текстів з давніх мов. З цього випливає й перспектива подальших досліджень як концепту серце, так і інших концептів / концептуальних систем у зіставленні специфіки їх вербалізації у класичних та сучасних мовах з подальшим описом відповідних фрагментів національних картин світу.

Література:

1. Wierzbicka A. *Semantics, Culture and Cognition: Universal human concepts in culture-specific configuration*. New York, 1992. 487 p.
2. Wierzbicka A. *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge : University Press, 1999. 362 p.
3. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University Press, 1980. 242 p.
4. Ekman P. *Emotions Revealed*. New York : Henry Holt, 2004. 267 p.
5. Goddard C. *Contrastive Semantics and Cultural Psychology: "Surprise" in Malay and English*. *Culture and Psychology*, 1997. 3(2). P. 152–181.
6. Harkins J., Wierzbicka A. *Emotions in Cross-Cultural Perspective*. Berlin : Mouton de Gruyter, 2001. 428 p.
7. Pavlenko A. *Bilingual Minds: Emotional Experiences, Expressions, and Representation*. Clevedon : Multilingual Matters, 2006. 344 p.
8. Барабаш Ю. Україна Тараса Шевченка: словообраз, дискурс, «текст» // Режим доступу URL: <http://magazines.russ.ru/voplit/2008/4/ba8-pr.html> (дата звернення 16.02.2023)
9. Юркевич П. Серце і його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого. *Хроніка*. 2000. № 39 – 40. С. 563–586.
10. Брагінець Н. В. Концепти душа і серце в національно-мовних картинах світу. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. 2004. Т. 34. Філологічні науки. С.21–25.
11. Голубовська І. О. Душа і серце в національно-мовних картинах світу. *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 40–47.

12. Давиденко І. Ю. Концепт «серце» в мовній картині слов'ян (на матеріалі української та польської фразеології). Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови. 2019. Вип. 14. С. 33–39.
13. Левко О. В. Соматичні фразеологізми з компонентом ἡ καρδία «серце» у Септуагінті та Новому Завіті. *Studia Linguistica*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. Вип. 8. С. 93–98.
14. Левко О. В. Соматичні фразеологізми з компонентом «серце» у давньогрецьких трагедіях класичної доби. *Studia Linguistica*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. Вип. 12. С. 64–73.
15. Overton B. Gems from Greek. Quality Publications, 1988. 190 p.
16. Бонавентура. Путівник мислі до Бога. Про приведення мистецтва до богослов'я / пер. з лат. І. Піговська. Львів : Український католицький університет, 2014. 169 с.

Chekareva Ye. Verbalization of The heart concept in ancient Greek and Latin languages

Summary. The article presents an analysis of the word image of the heart in the ancient Greek and Latin languages of different periods: from the period of early antiquity to the Christian era. The heart concept is one of the fundamental concepts in the ethno-cultural code. At different times, the heart concept was interpreted in different ways by representatives of individual cultures, the awareness of its place and meaning in the individual picture of the human world changed,

which led to the formation of specific linguistic images of the heart with its specific content. The analysis of the heart concept requires turning to both the ancient and the biblical tradition of human perception, determining the specifics of fixing such ideas in the system of the ancient Greek language, establishing the transformation of the semantic volume of the corresponding lexemes in connection with the change in the religious, and therefore worldview, paradigm of the speakers of the language. In ancient consciousness the heart acquires a specific meaning, characterized not by the integrity of the middle, the "heart" of a person in his spiritual and emotional life, but by disunity. This explains the presence of different lexemes in the ancient Greek and Latin languages for the heart concept. With the establishment of Christianity, the idea of a complete person, who carries out the work of physical and spiritual knowledge within himself and strives for perfection and fusion with God, became the basis for a new filling of the heart concept, embodied in the single word image καρδία / cor. A comparison of the specifics of the verbalization of basic and significant concepts in classical and modern languages with a further description of the relevant fragments of national world pictures is of great interest and perspective for further scientific research.

Key words: concept, word form, lexical semantics, linguistic picture of the world, ancient Greek language, Latin language.

Черниш О. А.,*кандидат філологічних наук, доцент,
декан факультету педагогічних технологій та освіти впродовж життя
Державного університету «Житомирська політехніка»***Біляк І. В.,***викладач кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики
Державного університету «Житомирська політехніка»*

ЕТАПИ УКЛАДАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО БАГАТОМОВНОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА

Анотація. У статті висвітлено етапи та алгоритм укладання електронного багатомовного термінологічного словника. Автори зазначають, що під час створення словника варто враховувати особливості, вимоги, а також встановити критерії до макро- та мікроструктури. Неабияке значення має окреслення проєкту електронного багатомовного термінологічного словника, оскільки це дозволяє чітко усвідомити алгоритм дій, скоординувати зусилля та розподілити обов'язки між укладачами. Проблема кількості етапів визначається рівнем деталізації інформації, яка буде відображатися у довідковому виданні. У дослідженні було з'ясовано і виділено обов'язкові етапи укладання словника: аналіз наявних словників; створення реєстру; окреслення мікроструктури словника; редагування та перевірка даних словника, а також видання словника. Автори здійснюють порівняння етапів його створення з використанням традиційної та комп'ютерної технологій. Переваги комп'ютерних технологій очевидні, адже вони спрощують процес редагування словникових статей та їх коректури вже безпосередньо у базі даних, що є надзвичайно важливим для унормування та упорядкування галузевих терміносистем. Автори у своїй науковій розвідці наводять та описують алгоритм укладання електронного багатомовного термінологічного словника та вказують на недоліки сучасних лексикографічних видань, які потрібно обов'язково враховувати при укладанні словника. Також зосереджують увагу на тому, що якісний електронний багатомовний термінологічний словник повинен містити достатній обсяг термінологічної лексики відповідної предметної галузі, а також релевантну та вичерпну інформацію про спеціальні лексичні одиниці. Перспектива подальших наукових розвідок полягає в удосконаленні етапів укладання та розгляду особливостей електронного багатомовного термінологічного словника.

Ключові слова: алгоритм укладання, електронний словник, етапи укладання, особливості словників, перевага комп'ютерних словників, редагування та оновлення інформації.

Постановка проблеми. Укладання словника, у тому числі й електронного багатомовного термінологічного словника, здійснюється поетапно. Проблема кількості етапів визначається рівнем деталізації інформації, яка буде відображатися у довідковому виданні. Наразі здійснюються ґрунтовні наукові дослідження для покращення методології та алгоритму укладання лексикографічних праць, що і визначає актуальність нашої розвідки. Відповідно мета – проаналізувати етапи

та запропонувати алгоритм укладання багатомовного термінологічного словника.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Опис етапів створення лексикографічного джерела відображено у працях знаних українських та зарубіжних мовознавців, а саме С. Головащука, В. Дубічинського, Л. Паламарчука, О. Тараненка, Ф. Хаусманна, С. Ландау, Я. Малкієля, А. Рея, Л. Згусті та інших. Доречно зазначити, що кількість етапів, їх обов'язковість та факультативність зумовлюються рівнем деталізації інформації, що відображається у довідковому виданні. Саме тому складно наголошувати на лінійній послідовності сталого набору етапів створення словника, однак варто відмітити їх неперервний та циклічний характер [1].

Виклад матеріалу. Під час створення словника варто враховувати особливості його макро- та мікроструктури. Під макроструктурою словника розуміємо його загальну структуру, особливості представлення лексичних одиниць. Важливим питанням у контексті макроструктури є принцип організації інформації у термінологічному словнику, а також структуру його окремих фрагментів [2]. Мікроструктура словника представлена безпосередньо форматом словникової статті, а також характером репрезентації її змісту [3].

Відповідно дослідники наголошують, що етапів створення словника має бути як мінімум чотири [3], і як максимум десять [4], серед яких принципової важливості набувають такі (див. Рис. 1):

Рис. 1. Етапи створення лексикографічного видання

Перший етап укладання словника, як правило, пов'язаний з аналізом особливостей наявних словників, врахуванням потреб адресата, формулюванням вимог до створення реєстру, встановленням критеріїв до макро- та мікроструктури словника. Цей етап дозволяє виокремити переваги та недоліки вже існуючих лексикографічних видань, а відтак

уникнути їх у подальшому. Наступний етап безпосередньо пов'язаний зі створенням реєстру, добором лексичного матеріалу із врахуванням встановлених критеріїв. Добір мовних одиниць потрібно здійснювати ретельно, щоб забезпечити максимальну ефективність словника. Третій етап полягає в окресленні мікроструктури словника й належному оформленні словникових статей із врахуванням їх жанрових особливостей, добору еквівалентів перекладу тощо. Далі слідує редагування та перевірка даних словника на відповідність встановленим цілям та завданням лексикографічного видання. Варто зазначити, що етапи створення словника не є лінійними та послідовними, а навпаки перетинаються та є неперервними й циклічними за своєю суттю [5, с. 99].

Для детальнішого розуміння особливостей укладання лексикографічних видань здійснимо порівняння етапів його створення з використанням традиційної та комп'ютерної технологій (див. Рис. 2–3).

Традиційний підхід в укладанні лексикографічних праць також передбачає визначення безпосередньо типу довідкового видання, добір відповідних джерел, окреслення принципів формування словника, а також способів лексикографування реєстрових одиниць [7, с. 44].

Безумовно застосування комп'ютерних технологій у створенні лексикографічних видань має низку переваг як у часі, необхідному для його укладання, так і якості самого продукту. Комп'ютеризовані технології відчутно спрощують процес редагування словникових статей та їх коректури вже безпосередньо у базі даних, а також дозволяють використовувати необхідну мультимедіа, що візуалізує наведену інформацію та сприяє її кращому розумінню і запам'ятовуванню. Крім того, це уможливорює постійне своєчасне оновлення інформації у базі даних, що є надзвичайно важливим для унормування та упорядкування галузевих терміносистем.

Детально дослідивши та проаналізувавши переваги й недоліки запропонованих етапів створення словників, доцільно

Рис. 2. Традиційна технологія створення лексикографічного видання [6, с. 260]

Рис. 3. Комп'ютерна технологія створення лексикографічного видання [6, с. 260]

навести алгоритм укладання електронного багатомовного термінологічного словника, що аналізується у нашій науковій розвідці (див. Рис. 4).

Таким способом укладання електронного багатомовного термінологічного словника здійснюється у 10 етапів. Перший етап присвячений розробці лексикографічної концепції словника. Безумовно неможливо зробити валідний опис термінологічних одиниць та скомпонувати як електронний багатомовний термінологічний словник без попередньо визначеної та формалізованої концепції, що є основою будь-якого лексикографічного видання. Концепція включає систему поглядів на статус, тип, призначення, обсяг, структуру, принципи відбору реєстрових слів, а також засади їх параметричного опису, що надзвичайно важливо враховувати для створення якісного словника.

Другий етап полягає у розробці проєкту електронного багатомовного термінологічного словника. Для цього проведено низку опитувань потенційних користувачів словника та враховано їх потреби і побажання. Крім того, доцільним є здійснення критичного огляду наявних електронних лексикографічних джерел для запобігання уникнення можливих помилок. Зокрема результати наших спостережень свідчать про з'ясовані недоліки сучасних лексикографічних видань, які потрібно обов'язково враховувати при укладанні словника, зокрема:

- суб'єктивність та випадковість у доборі термінологічних одиниць;
- відсутність єдності у структурі, змістовому та інформаційному наповненні словника;
- брак системності в описі термінів;
- недостатній рівень семантичного опису термінологічних одиниць, їх морфологічних та словотворчих характеристик;
- відсутність уніфікації позначок, відсутність посилань;
- неузгодженість у визначенні споріднених термінів тощо.

Окреслення проєкту електронного багатомовного термінологічного словника дозволяє чітко усвідомити алгоритм дій, скоординувати зусилля та розподілити обов'язки між укладачами лексикографічного видання і планово виконувати поставлені завдання.

Наступні етапи передбачають формування корпусу текстів, написання словникових статей та введення словникових статей у базу даних. Детальніше про ці етапи зазначатиметься

у подальших наукових розвідках. Саме ці етапи є найбільш тривалими у часі, а також потребують значного зосередження та відповідальності укладачів лексикографічного видання.

Далі слідують етапи редагування словникових статей у базі даних і коректура тексту у базі даних. Виконання цих етапів потребує уважності до деталей та сумлінності. Відтак на цьому етапі залучаються як внутрішні, так і зовнішні фахівці для максимальної ефективності та об'єктивності опрацювання матеріалу.

Наступні етапи передбачають тестування функціоналу словника та усунення наявних недоліків у функціоналі електронного багатомовного термінологічного словника. На цьому етапі доцільно залучати IT-фахівців, які здійснюють вичерпне тестування потенціалу лексикографічного словника та ліквідують відповідні недоліки.

Після успішного завершення вище перерахованих етапів надається відкритий доступ до електронного багатомовного термінологічного словника. Зазначимо, що у словнику передбачений зворотній зв'язок, що сприятиме безпосередній адресантно-адресатній комунікації, а отже, врахуванню побажань майбутніх користувачів електронного багатомовного термінологічного словника.

Зазначимо, що якісний електронний багатомовний термінологічний словник повинен містити достатній обсяг термінологічної лексики відповідної предметної галузі, а також релевантну та вичерпну інформацію про спеціальні лексичні одиниці. Задовольнити ці вимоги можливо при врахуванні наступних принципів відбору та систематизації спеціальної лексики, а саме:

- частотності вживання термінологічних одиниць;
- цільового призначення словника та вимог цільової аудиторії;
- зручний порядок наведення термінів, що сприятиме здійсненню швидкого пошуку необхідної лексичної одиниці;
- відповідність та узгодженість способу опису лексичного значення слова та типу словника;
- достеменне відображення сучасних інноваційних процесів розвитку науки у понятійно-термінологічному апараті.

Висновки. Отже, кожна галузь науки потребує окреслення понятійно-термінологічного апарату, постійного й системного оновлення терміносистеми, вивчення активних моделей термінотворення, встановлення парадигматичних зв'язків між

Рис. 4. Етапи створення електронного багатомовного термінологічного словника

термінологічними одиницями тощо, що й зумовлює необхідність створення електронного багатомовного термінологічного словника. Урахування вищезазначених дистинктивних особливостей лексикографічних видань, а також принципів та етапів їх створення сприятиме покращенню їх якості та функціонування у професійній, освітній і виробничій діяльності. Вивчення більш детального врахування зазначених особливостей та імплементацію окреслених етапів укладання лексикографічних видань вважаємо перспективним для подальшого дослідження.

Література:

1. Бацевич Ф. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи: монографія. Львів: ПАІС, 2005. 264 с.
2. Балалаєва О.Ю. Аналіз сутності поняття «електронний навчальний словник». *Проблеми сучасного підручника*. 2014. С. 26–33. URL: <http://ipvid.org.ua/upload/iblock/195/1958e788d8727e52ebaba858336c9cb1.pdf> (дата звернення: 21.07.2022).
3. Аністратенко Л.С. Японська літературознавча термінологія: структурно-семантичні та текстуально-дискурсивні виміри: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 224 с.
4. Андрощук О.С. Принципи укладання електронного словника українсько-англійських фразеологізмів на означення людини. *Мовні і концептуальні картини світу: зб-к наук. праць*. 2013. Вип. 46, Ч. 1 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». С. 64–68.
5. Roberts R. Methods of bilingual dictionary-making: The Canadian experience. *Proceedings of the Fifth International Symposium on Lexicography*. University of Copenhagen, 1992. P. 91–115.
6. Демська О. Вступ до лексикографії. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 266 с.
7. Туровська Л. Макро- та мікροструктура термінологічного словника тлумачного типу. *Українська мова*. 2018. № 3. С. 40–53.
8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2018_3_5 (дата звернення: 05.05.2022).

Chernysh O., Biliak I. The stages of electronic multilingual terminological dictionary compilation

Summary. The article highlights the stages and algorithm of compiling an electronic multilingual terminological dictionary. The authors note that when creating a dictionary, it is necessary to consider features and requirements and establish criteria for the macro- and microstructure. The outline of the electronic multilingual terminological dictionary project is of great importance, as it allows you to clearly understand the algorithm of actions, coordinate efforts and distribute responsibilities between compilers. The problem of the number of stages is determined by the level of detail of the information that will be displayed in the reference edition. The study found out and highlighted the mandatory stages of compiling a dictionary: analysis of existing dictionaries; creating a registry; delineation of the microstructure of the dictionary; editing and checking the dictionary data, as well as publishing the dictionary. The authors compare the stages of its creation using traditional and computer technologies. The advantages of computer technologies are evident because they simplify the process of editing dictionary articles and their proofreading directly in the database, which is extremely important for the standardization and ordering industry terminology systems. In their research, the authors describe the algorithm for compiling an electronic multilingual terminological dictionary and point out the shortcomings of modern lexicographic publications, which must be considered when compiling the dictionary. They also focus on the fact that a high-quality electronic multilingual terminological dictionary should contain a sufficient amount of terminological vocabulary of the relevant subject area and relevant and comprehensive information about special lexical units. The prospect of further scientific research consists in improving the stages of compiling and considering the features of an electronic multilingual terminological dictionary.

Key words: compilation algorithm, electronic dictionary, stages of compilation, features of dictionaries, the advantage of computer dictionaries, editing and updating of information.

*Chetverikova O. R.,**Candidate of Philological Sciences,**Associate Professor at the Department of English Philology and World Literature
Izmail State Humanitarian University*

NEOLOGISMS OF MODERN MEDIA SPACE

Summary. The article has been devoted to the investigation of neologisms in the Internet media space as a new phenomenon of the post-industrial society. The occurrence of specific phenomena and their correlation with media reality has been observed. The notion of "media space" as a means transmitting information of various content has been studied. The ties between the emergence of neologisms and the so-called "information explosion" has been pointed out. Two contradictory tendencies – the tendency of language development and the tendency of its preservation with the factor of novelty were stressed. It has been emphasized that modern processes of globalization, digitization, and informatization inspire the need for new words. The birth of neologisms in the English language at the modern stage is determined by a consequence of the technological and economic development of the society, and the emergence of new realities that require nomination, and by intra-linguistic factors, the desire for economy, emotional expression, and stylistic differentiation. It has been observed that semantic neologisms are primarily formed in the course of internal semantic derivation by a new seme in a word. Conversational neo-phraseologisms stand close to substandard language formations, characterized by deviation from the norm of literary language and depend on the communicative situation they are used. Such stylistic characteristics of neologisms as metaphorization and metonymization have been studied. The role of abbreviated neologisms as the way to update the vocabulary of the field of information and computer technologies and some of their grammatical peculiarities has been stressed. It has been pointed out that the emergence of neologisms is determined by the pragmatic needs of communication. The functions of neologisms in the modern media space have been distinguished.

Key words: media space, Internet, neologism, abbreviations, semantics, function.

The relevance of the study is explained by the emergence of a large number of neologisms in the media space. The English language demonstrates its inherent flexibility and adaptability to current processes today, and as a means of communication, it changes under the influence of the environment.

The development of the information society at a current stage is associated with the creation of a special social and communication space on the base of advanced Internet technologies. Their rapid spread led to the transition of printed media to the Internet media space. Today, Internet media represent a mechanism for conveying verbal, audio, and visual information to addressees, characterized by the accessibility and speed of its distribution, which is generally reflected in the language of mass communication.

The need to concretize the notion of media space, observe its influence on the formation and functioning of neologisms in it comprised the **task** of the work.

The **basis** of the investigation formed the work of domestic and foreign linguists, such as: I. V. Andrusyak, A. E. Levitsky, S. Hrytsai., Yu. A. Zatsny, J. Algeo, D. K. Barnhart, S.C. Herring and others.

Presentation of the main research material. The increase in the volume of information flows, the mediatization of political, economic and any other activity suggests a rethinking of online communication, understanding it as a component of the functioning of the media space [1, p. 5–20]. The conversion of media space into forms of hypertext determines the occurrence of specific phenomena that correlate with media reality. According to S. C. Herring, these features are due to language transformations, because language has the ability to "give birth" to certain orders in the world, and the person who speaks this language is at the center. [2, p. 139].

Our century is characterized by the increased research interest in the definition and analysis of media space as a new phenomenon of the post-industrial society. The relevance of the study of this concept can be associated with the rapid total spread of the Internet, information and communication resources, new media, which include innovative ways of obtaining, distributing, exchanging information for delivery to the addressee of the final media product. The notion of "media space" was first introduced at the end of the 20th century by the American scientist A. Appadurai, who emphasized inseparable status of media space and society, which are represented through strong relationship with one another, being embedded in reality, and saturating media space with certain distinctive features [3, p. 3–8]. Internet media are becoming a means of transmitting information of various content. Therefore, today the concept of "media space" covers a wide range of products, both traditionally printed and mostly electronic, presented on the Internet either in the form of electronic representatives of traditional media, or in the form of new formats.

The notion of media space allows scientists to consider it from different angles: sociological, psychological, as a study of the peculiarities of the psychological influence of the media on the individual; as a set of mass devices and mass communication media; or as a multifaceted phenomenon that is considered at different levels and possesses different manifestations. This has been confirmed by the words of S. S. Hrytsai, that the concept of "media space" encompasses the features of many aspects, mostly of a synthetic nature, and reflects the complexities of the modern information and communication environment [4, p. 235–243].

Concerning various neologisms in media space, their occurrence indicates of the dynamics of language development processes against the background of global world events. Their constant appearance attracts unflinching attention and requires constant study. Starting from the second half of the 20th century, with the emergence of the so-called "information explosion", the English

language becomes the language of international communication, which causes its intensive flourishing. Modern processes of globalization, digitization, and informatization inspire the need for new words. Therefore, the presence of a large number of neologisms in the English language demonstrates its inherent flexibility and adaptability to current processes today.

Starting from the end of the 20th century, researchers such as I. V. Andrusyak, M. O. Zhulinska, Yu. A. Zatsny and others note that the largest number of new words is inherent in five professional spheres: "computer / Internet", "media", "social sphere, society", "sport", "economy" [5, p. 7]. A significant number of lexical-semantic innovations in various spheres of human existence has been identified in the specified period. As noted by David K. Barnhart, an American specialist from the University of Chicago "the English language increased its vocabulary several times over the course of the 20th century" [6, c. 370–372]. The appearance of a significant number of neologisms in the English language at the modern stage is, on the one hand, a consequence of the technological and economic development of society, the emergence of new realities that require nomination, and on the other hand, it is due to intra-linguistic factors, such as the desire for economy, systematicity, emotional expression – expressive meanings, stylistic differentiation of words. Some scientists believe that the main criterion for assigning words to neologisms is the feeling of novelty when perceiving a lexical unit that is spoken, other researchers attribute to neologisms only those lexical units that describe new objects, phenomena and ideas, in other words, products of the development of science and technology [7, p. 53].

The birth of a new word is the result of the struggle of two tendencies – the tendency of language development and the tendency of its preservation. This is due, first of all, to the fact that the language has a strong tendency to remain in a state of communicative suitability for certain trends. At the same time, the appearance of a new word is not always caused by the direct needs of society for a new designation. Most often, a neologism is the result of new associations or the result of the elimination of homonymy, etc., that is, when creating a neologism, purely intra-linguistic stimuli often act [8, p. 18].

Therefore, investigation of various dictionaries of neologisms can contribute to the understanding of directed linguistic changes that reflect actual fragments of the linguistic picture of the world. This is well seen in the following examples: *smombie* (smartphone + zombie) describing a person who uses a mobile phone everywhere, not paying attention to what is happening around. Another so-called "fashionable word" is *chillax* (chill out + relax), the word used in spoken English to calm and comfort the interlocutor; *hangry* (hungry + angry) that describes a person embittered and irritated by hunger [9].

Semantic neologisms are formed primarily in the course of internal semantic derivation by a new seme in a word. This happens mainly with the help of metaphors. For example, *Guerrilla proofreading* to name of the method of looking for probable errors in texts, posts or messages with a manic energy, on order to publicly humiliate the author for being illiterate, *Digital hangover* – this means a headache after boisterous fun and shame, because "friends" have already posted compromising photos or videos on social networks. The neologism "*tiger-parents*" has a negative connotation because it denotes people who make their children achieve a high level of success in high-status extracurricular activities,

using authoritarian methods. Another example is the neologism "*helicopter parent*", denoting parents who constantly follow their children, never leaving them to themselves, even for a moment.

There are some cases of metonymization, for example, *Eye broccoli* to denote people with a not attractive appearance. The term was born by analogy with the common broccoli cabbage, which, although very useful and rich in vitamins, does not arouse appetite in the majority of people. Lexical innovations include new word-formations and borrowings from the other languages to the native language, for example: *yogism* – according to Merriam-Webster Unabridged Dictionary: 1) the teachings of Yoga (usually capitalized), 2) the practice of Yoga. To semantic neologisms we may relate already known words that acquired a new meaning, for example: *hoarder* (room for passengers in the airport terminal). Neologisms related to semantic change may be difficult to detect by automatic procedures, because changes in meaning within a word may be covered up, so to say, by its spelling and formal phonetic wrappings. Among phraseological neologisms we find stable combinations of various types (from constituent terms to idioms), for example: *zero class*, *boot trade* [9].

The appearance of new expressions also attracts our attention. Among the innovations, one of the most famous was the term "*hybrid warfare*". Since the hybrid war is a part of the information war, this phenomenon is accompanied with all kinds of linguistic means, both in mass media texts and in political discourse. The term "*hybrid warfare*" is often used alongside the metaphors "*the new gray land of hybrid warfare*" and "*the murky world of hybrid warfare*".

Close to conversational neo-phraseologisms stand substandard language formations, which are characterized by deviation from the norm of literary language and depend on the communicative situation they are used. Varieties of the specified units are individually authored egologisms belonging to the group of occasionalisms, due to their possession of a powerful expressive charge in the mass media space. For example: He is a *non-veg* (not a vegetarian); She wrote a *hard-boiled fiction genre* (a detective story in which a cool cynical detective deals with crimes).

The emergence of the Internet led to the blurring of the boundaries between the oral and written spheres of communication. Genres unknown to our society have become popular in the mass media: talk shows, debates, social polls on the air, direct dialogues of radio and TV presenters with listeners and viewers, unceremonious breakthrough of advertising into the mass media space. For example, the word *aporkalypse* (pork + apocalypse) is used to denote frank sarcasm, fun of overly credulous people who got scared during the outbreaks of the swine flu. Both lexical units "*coronavirus*" and "*COVID-19*" have become the basis for the formation of many new words, like: *coroncellations* (coronavirus + cancellations) meaning postponement or cancellation of the previously planned events because of the pandemic; *covexit* (Covid-19+exit) meaning the exit strategy from self-isolation; *info-demic* (information+pandemic) meaning the appearance on the network of an unusually large amount of news and information that is largely untrue. WFH (working from home), and PPE (personal protective (or protection) equipment) [10].

The technological language environment sets appropriate standards and forms a certain type of language personality. The English language as the language of international relations and science is very actively replenished with new words, includ-

ing abbreviations. The constant development of computer technologies becomes an important source of vocabulary replenishment. Neologisms in the terminology of this field very quickly penetrate into all areas of human activity and later become everyday words, which takes some time. The expansion of the vocabulary of the field of information technologies into all varieties of the national language is observed. The movement of the lexical array of information technologies follows a path from limited terminological use to widespread use, it occurs with different intensity and speed [5, c. 13].

L.I. Shevchenko in the dictionary "Medialinguistics: a dictionary of terms and concepts" notes that neologisms, as a special layer of vocabulary are formed not only under the influence of extralinguistic factors, such as the emergence of new realities, but also under the influence of intra-linguistic development trends, for example, the tendency to economize linguistic efforts. In the media, neologisms are words and phrases that appeared in the language at a certain time and became its markers (universal neologisms), or used once in some text or speech act (author's neologisms). The number of neologisms in the language is determined by the social need to name new phenomena and processes. The appearance of neologisms is also explained by tendencies towards economy, unification, and systematization of linguistic means. In the media, neologisms have their own specificity, determined by the characteristics of the mass audience, cultural, social and other characteristics of readers / listeners / viewers [11, p. 123–124].

Today, the field of application and the circle of users of computer technology is expanding significantly at the expense of non-professionals, mainly young people and professionals, for whom computer technology is a tool for work. It is this category of users who are the users of computer jargon, slang and neologisms. The massive of information computer technologies has been replenished with such concepts, as *tweet cred* (social standing on Twitter); *noob* (a newcomer to an online community or game).

Updating the vocabulary of the field of information and computer technologies is taking place the following directions:

1) Connection with the change of equipment and technologies, there is a displacement of the outdated language units to the new, more advanced ones. For example, instead of *diskette*, *fax* or *modem* there appears a new abbreviation *CISC* (*Complex Instruction Set Computer*), which denotes a computer with very many language commands; *clipboard* stands for a storage area where you can copy information to move it from one device to another. For example, you can use the clipboard to transfer a note from a word processor to a drawing program and transform it.

2) A separate group of abbreviated, clipped and shortened neologisms comprise the notions, which are broadly used in e course of online communication. These are known as chat-room abbreviations. For example: *AFK* (away from keyboard), *Youie* (you + selfie), *emoticon* (emotion + icon).

The birth of new abbreviations may be occasional at first, but it is accompanied by a rapid transition to the category of conventional ones, if the new abbreviation is liked by Internet users. The growing popularity of the Internet and mobile phone communication reinforces the tendency to shorten words and expressions used in Internet chats and in text messages. For example: to designate the first person who writes in an online chain, the abbreviation *OP* (original poster) is used; another type of *DR* (did not read, as it's too long) is used in private correspondence.

3) Use of the already familiar words in their new meaning, such as: *clone* the term originally used in microbiology and genetics, now – a computer that is an exact imitation of another (for example, an IBM PC clone), or a software product that exactly imitates another.

4) In different spheres of media space abbreviations appear as the result of new tendencies that may be explained by the need to be quick and precise. For example: the abbreviation "*MINT*" began to be used by the Internet media to refer to the countries: *Mexico*, *Indonesia*, *Nigeria* and *Turkey*, because taken together they are considered growing economic giants. The abbreviation "*EGOT*" is used to denote a person who has won four major prizes at once: television – Emmy, music – Grammy, cinema – Oscar, and theater – Tony. In the field of education, the acronym *ZPD* (zone of proximal development) is supposed to explain the difference between what a student can do without somebody's help, and where he needs his teacher's help.

The importance of abbreviated neologisms in the English language leads to the fact that some of them can be used as verbs: You should *DMCA* it by tomorrow – introduction of the Digital Millennium Copyright Act – remove online content that has been used without permission.

Investigation of media space reveals the examples of new words that include abbreviations formed with the help of suffixes: *STEM-inist* for one who promotes equal opportunities in science, technology, engineering and mathematics, *ICEing* for parking a non-electric vehicle in a place to charge an electric vehicle.

New words of the English language need to be correlated with new objects, buzzwords, processes and concepts that require naming. Having encountered a new, previously unknown word, a person tries to understand the embedded meaning and feels satisfaction, even pride, having deciphered an interesting neologism. This creates a positive attitude towards the new unit, and it strengthens the individual's intention to learn and remember the buzzword, use it in appropriate contexts and be "in trend". Language means in the media space are primarily chosen on the base of their evaluative qualities and capabilities, including the ability to effectively lead the recipient of information to the manipulation of consciousness, since the main function is persuasion. As the main tasks of mass media is the formation of public opinion that presupposes the use of effective, emotionally expressive language units capable of conveying events, influencing the consumer's emotions, getting him interested, convincing him of the correctness of this or that point of view [12, c. 17–18].

The emergence of neologisms is determined by the pragmatic needs of communicators, who choose from the actual lexical material units that maximally express their intentions. Examining new formations of the media space in line with the communicative-pragmatic paradigm allows us to highlight the pragmatic-communicative function they are capable of performing.

The use of neologisms in the modern media space shows that new words perform several functions:

1) nominative function, which possess neologisms in the media space due to the need to understand the surrounding reality, the use of neologisms ties the story or text message to the present, according to Merriam-Webster dictionary one of the most popular neologisms is "*gaslighting*", meaning "the act or practice of grossly misleading someone especially for one's own advantage" [10];

2) attractive function prevails in the headlines containing a false informative or evaluative message, which is not fully compatible with the content of the text, have been noted quite often in the mass media. such neoplasms are maximally aimed at attracting the reader's attention due to a non-standard form and vivid expression, help to establish contact with the reader due to the effect of "recognition" of a precedent phenomenon, for example, "*partygate*" to name the social scandal in Downing Street during the pandemic in defiance of the public-health restrictions;

3) axiological function prevails in various communicative situations, when evaluation-marked lexemes are present, and our analysis showed a significant prevalence of neologisms with negative evaluation semantics, for example, "*flexism*" reflecting discrimination against people with a flexible work schedule;

4) lexical resource saving function is performed by new words by the method of contraction, occasional neologisms, as well as language units formed by the method of splicing with the help of hyphens. the number of neologisms, formed mainly by merging bases, by shortening and affixing, is constantly growing. The function of saving linguistic means is primarily performed by new words using the method of contraction, occasional neologisms, as well as language units formed using the method of splicing with the help of hyphens, like "*cli-fi*" denoting visual information about negative things happening because of climate change, like wildfires and droughts;

5) euphemization function is observed when there is some need to replace designations that appear to be undesirable, indecent or rude to the reader. Then the author uses the most appropriate words, veiling the essence of the phenomenon, softening rude expressions in communication with the addressee, like "*friendly fire*" denoting the weapon fire coming from one's own side that causes accidental death or injury to one's own forces [10].

Conclusion. Neologisms are observed not only in the media space, but also in electronic correspondence, social networks, forums, and various discourse types. Abbreviated neologisms reflect the fast pace of life and information and communication technologies as a characteristic feature of communication in the 21st century. Among the latest abbreviations, most of these units have a purely technical meaning, give names to special user interaction programs using computer technologies, achievements in the development of programming, may have several spelling options, and reflect the specifics of modern communication. For further research, we propose to consider the peculiarities of the translation of neologisms, which are noted in various types of military discourse.

References:

1. Дудолодова О. В. Інтернет-дискурс як особливий тип дискурсу. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. 2008. № 837. С. 74–78.
2. Herring S.C. Language and the Internet. The concise encyclopedia of communication. Oxford, UK: Wiley-Blackwell. Prepublication version. 2014. URL: <http://ella.slis.indiana.edu/~herring/concise.pdf> (дата звернення: 03.03.2023).
3. Appadurai, A. Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy. Public Culture. 1990. Volume 2. P. 1–24.

4. Грицай С. Визначення поняття «медіа простір» з позицій між-дисциплінарного підходу. Вісник Харківської державної академії культури. 2012. Вип. 36. С. 235–243. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak> (дата звернення: 07.04.2023).
5. Андрусак І. В. Англійські неологізми кінця XX століття як складова мовної картини світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2003. 20 с.
6. Barnhart David K. Reflections in Lexicography. American Speech. 2000. Volume 75. № 4. PP. 370–372.
7. Яцимирська М.Г. Сучасний медіатекст: Словник-довідник. Львів: ПАІС, 2005. 128 с.
8. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови / Ю.А. Зацний. Запоріжжя: Запорізький держ. університет. 1998. 431 с.
9. Seven Modern English Words, або неологізми в англійській мові. URL: <https://buki.com.ua/blogs/seven-modern-english-words-abo-neolohizmy-v-anhliyskiy-movi/> (дата звернення: 15.04.2023).
10. Merriam-Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com> (дата звернення: 01.05.2023).
11. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика: словник термінів і понять. Вид. 2-ге, випр. і доп. К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. 380 с.
12. Левицький А. Е. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови). Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. 2005. № 23. С. 16–21.

Четверикова О. Р. Неологізми у сучасному медіа просторі

Анотація. Статтю присвячено дослідженню неологізмів в інтернет-медійному просторі як новому феномені постіндустріального суспільства. Спостерігається виникнення конкретних нових мовних явищ та їх співвіднесення з медійною реальністю. Досліджено поняття «медіапростір» як засіб передачі інформації різного змісту. Вказано на зв'язок між появою неологізмів і так званім «інформаційним вибухом». Підкреслено дві суперечливі тенденції – тенденцію розвитку мови та тенденцію її збереження при наявності фактору новизни. Зауважено, що сучасні процеси глобалізації, цифровізації та інформатизації викликають потребу в нових словах. Народження неологізмів в англійській мові на сучасному етапі визначається як наслідком технологічного та економічного розвитку суспільства, появою нових реалій, які вимагають номінації, так і внутрішньомовними чинниками, прагненням до економії, емоційним вираженням думки та стилістичною диференціацією. Помічено, що семантичні неологізми утворюються переважно в процесі внутрішньої семантичної деривації. Близькими до субстандартних мовних утворень є розмовні нео-фразеологізми, які характеризуються відхиленням від норми літературної мови і залежать від комунікативної ситуації, в якій вони вживаються. Досліджено такі стилістичні характеристики неологізмів, як метафоризація та метонімізація. Підкреслено роль скорочених неологізмів як засобу оновлення лексики галузі інформаційно-комп'ютерних технологій та виявлено деякі їх граматичні особливості. Зазначено, що поява неологізмів зумовлена прагматичними потребами спілкування. Визначено функції неологізмів у сучасному медіапросторі.

Ключові слова: медіапростір, Інтернет, неологізм, аббревіатура, семантика, функція.

*Shevchenko O. M.,
MBA,*

*Senior Lecturer at the Department of English for Humanities 3
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*

*Ogurtsova O. L.,
PhD in Philology,*

*Associate Professor at the Department of English for Humanities 3
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR LANGUAGE TEACHING AND LEARNING

Summary. This paper provides an overview of some innovative methods of learning a foreign language using modern Artificial Intelligence-based technologies such as Google Translate system and ChatGPT.

The use of Google Translate and ChatGPT has revolutionized the way people learn and communicate in different languages. Google Translate system is a free online translation tool that uses Artificial Intelligence to translate text and speech from one language to another. With the help of machine learning this system has become more efficient and versatile. The use of Google Translate system has gained popularity among the ESL (English as a second language) students who often need to translate large amounts of texts on their specific subjects. Google Translate can also perform the role of an assistant in the process of language teaching by providing a teacher with some new tools and opportunities. The advanced features offered by Google Translate can help language learners comprehend their current and potential errors, improve their abilities in a language they study and also enhance their analytical skills. Another innovative technology referred to in this paper is Chat GPT. It is a chatbot with artificial intelligence used for a real life interaction with the user. ChatGPT can provide customized language learning based on the learner's aim and level. Through chat-based interactions learners can practice and improve their grammar, vocabulary, and pronunciation skills. ChatGPT can provide immediate feedback to learners allowing them to correct mistakes in real-time. ChatGPT can simulate real-world situations allowing learners to practice their language skills in a practical way. As an AI language model, ChatGPT has the potential to provide good perspectives for language teaching and learning. In future it can become an effective tool in foreign language practice improving learners' speaking, reading and writing skills and providing them with an instant feedback in a language they learn.

Key words: Google Translate, Artificial Intelligence (AI), Google Neural Machine Translation (GNMT), ChatGPT.

Introduction. The introduction of new technologies has completely changed the traditional methods of teaching and learning foreign languages. Today Machine Translation (MT) based on artificial intelligence (AI) provides multiple tools to help both teachers of language and students who are engaged in language study.

At present one of the most popular and commonly used machine translation services is certainly Google Translate. Every

day it handles hundreds of millions of translations in more than one hundred languages.

Google Translate provides its users with the possibility to instantly translate separate words, phrases, texts, Websites and so on [1]. It is integrated with numerous Android apps which provide its users with the possibility to translate text on web pages and email messages or even speech due to 'text-to-speech' function. Free online translators, such as Bing Translator, DeepL Translator, Systran Translate and some others are also popular among learners of languages. Nevertheless, Google Translate remains the leader among other free online translators in spite of the fact that in many cases it is unable to provide consistent, human-like translation [2]. Most of users still continue to prefer this translation tool because it is fast and free.

Before 2016 Google translate used a statistical machine translation method where translations were generated on the basis of statistical models of bilingual content. It used a huge corpus of bilingual texts including thousands of the United Nations and European Union official documents [3]. Beginning with 2016 Google Translate switched to a new system called Google Neural Machine Translation (GNMT) which uses trained neural networks that read sentences and output their translation. These are efficient end-to-end systems which greatly enhance the translation performance as they require only one model for the translation. At the same time, the translation quality in such systems largely depends on the language pair frequency, i.e. the more frequently the language pair is used – the better the translation [4].

The use of Google Translate system has gained popularity among the ESL (English as a second language) students who often need to translate large amounts of texts on their specific subjects [5]. Google Translate also proved to be effective in students' writing activity, increasing their vocabulary and its use [6]. A good example are students of such fast-growing field as information technology and computer science who have to regularly process huge amounts of subject-related information which is not available in their native tongue. Most of them have insufficient level of foreign language knowledge and need language support. For this reason such students look for ways to get quick access to the required information in a foreign language and also for effective tools that can help them achieve this goal.

Unfortunately, the simplicity and availability of such tools as Google Translate does not always stimulate or benefit students. It may even have a negative effect on those who do not use the translation system for language development or for the purpose of mastering language and vocabulary. According to our study most students use Google Translate to do their English homework (translation of new words and phrases, sometimes texts), to prepare projects and reports for classroom presentations or for submission of assignments. Although there is a general belief that Google Translate does not always provide a high-quality and accurate translation [7], it still provides its users with the main idea of the text and to some extent helps them with vocabulary acquisition and with the development of their pronunciation skills by using GT pronunciation checker [8].

Nowadays Machine Translation seems to have acquired a new role by providing multiple tools that may assist in teaching and learning foreign languages. It can be a useful tool for teachers and in many ways can benefit learners

Google Translate can also perform the role of an assistant in the process of language teaching by providing a teacher with some new opportunities [9]. It is worth mentioning that Google Translate is especially effective at the early stages of foreign language study.

At present a foreign language teacher can offer a variety of translation activities to his students by using Google Translate system.

Before planning a lesson, a teacher needs to identify the learning objectives and to choose the type of activity for students, for example:

- Translate text from/into a target language;
- Translate separate words or phrases;
- Listen to the correct pronunciation of words, phrases or sentences;
- Test your own pronunciation of phrases and sentences.

All the above-mentioned types of classroom activities can raise awareness among students of their current and potential errors, improve their abilities in a language they study and also enhance their analytical skills.

But how can a teacher use Google Translate for teaching his students a foreign language in class? Below are presented some foreign language teaching approaches with the use of Google Translate :

1. Translation comparison (Google Translate vs Human).

A teacher can provide some short texts in English and allow students to translate them into their mother tongue. Then he can ask them to compare their own translations with the Google Translate variant.

2. Translation comparison (Google Translate vs Human) followed by analysis of mistakes. Students can be asked to translate a simple short text from English into their native tongue using both techniques: by themselves (in a written form) and by means of Google Translate . The results can be compared to help students analyze the mistakes they made and also to help them identify and correct the errors made by the Machine Translation system.

3. Grammar error analysis (in Google Translate vs Human translations). A teacher can ask students to write short essays in their mother tongue and then translate these texts into English using two methods: by themselves and by means of Google Translate system. When comparing the translation results students can identify and analyze grammar errors.

4. Error correction (in Google Translate vs Human translations). A teacher may ask students to do error correction.

He will give them translations generated by Google Translate and by a human translator. Then he can ask students to explain where Google Translate was wrong. This type of activity improves students' knowledge of grammar and word meaning.

5. Translation quality assessment (Google Translate vs Human) based on linguistic analysis. For more advanced students a teacher may give translations generated by Google Translate and a human-made translation to compare them at a phrase, clause, sentence and paragraph levels. Students will have to choose the best translation and to explain what was wrong with the translation generated by Google Translate. The teacher may ask students to pay special attention to the accuracy of the translation and to highlight limitations of Google Translate.

Google Translate as a language teaching and learning tool has both its advantages and disadvantages including limitations [10]. Among Google Translate **advantages** we can point out the following:

- Google Translate helps learners experiment with the target language more freely than other methods available through traditional dictionary-based translation;
- Google Translate can significantly save time required for the translation process;
- Google Translate facilitates the study of words and phrases;
- Google Translate enables learners to improve their pronunciation by listening to the correct pronunciation of words and phrases;

At the same time, Google Translate has certain **disadvantages** in language teaching and learning, namely:

- Google Translate often lacks accuracy of translation and in case of complex sentences or contexts may produce inadequate translations with non-standard linguistic forms;
- Google Translate may hinder the development of learners' analytical skills, making them less inquisitive in terms of target language grammar, syntax, etc.
- Google Translate lacks the ability to handle complex grammatical structures, plurals, verb tenses and the meaning of polysemantic words.

Another innovative technology, **Chat GPT**, is a chat-bot with artificial intelligence providing a real life interaction with the user.

What is ChatGPT and how can it help learners master a foreign language?

ChatGPT (**Generative Pretrained Transformer**) is a deep learning model that has been trained on large sets of data. The model can understand the meaning of the input text and in response provide a meaningful output [11].

ChatGPT can offer foreign language learners a personalized learning approach to help them achieve their specific goals:

1. Vocabulary expansion. It can provide learners with a wide range of English vocabulary and meaning. A user can ask the system for the meaning of any word, phrase or collocation and will be given a clear and extensive explanation with examples. For instance, when the user asks the system to explain the meaning of an idiomatic expression 'Break the ice', the system immediately generates the answer illustrating it with the examples: 'Break the ice' – this idiomatic expression refers to the act of easing the tension or awkwardness in a social situation. It is not used literally to describe breaking actual ice'. Then the system offers some situations where this expression can be used: 1. *At a party:* If you're at a party and don't know anyone, you may "break the ice"

by introducing yourself, asking someone how they know the host, or commenting on the music or decorations. 2. On a first date. On a first date, it can be helpful to 'break the ice' by talking about your interests, asking your date about their hobbies, or telling a funny story to lighten the mood. 3. In a business meeting. In a business meeting with new clients or colleagues, you may 'break the ice' by making a small talk, or sharing a relevant news article or industry update. 4. In a classroom. In a classroom setting, the teacher may 'break the ice' on the first day of class by having students introduce themselves, share their favorite hobbies, or participate in an icebreaking activity.

2. Writing Practice. Learners can practice their writing skills with the system which provides them with writing prompts. They can send their written work for feedback and corrections. These are the examples of the original and the revised writing with comments made by the system:

Original writing:

'I went to the store and bought some food. It was a long trip and I was tired.'

Revised writing:

'After a long trip to the store, I bought some much-needed food. Exhausted from the journey, I eagerly returned home to rest.'

ChatGPT comment:

'In this revised writing, I have made a few changes to improve the sentence structure, word choice, and overall flow. By using descriptive language and varied sentence structure, the revised writing is more engaging and compelling to the reader.'

3. Pronunciation Improvement. You can practice your English pronunciation by using a text-to-speech feature. Type in the words or sentences you want to hear and the system will read it out loud for you.

4. Conversation Practice. You can practice English conversation skills. You can ask questions and respond to prompts that are given. The system can provide feedback on any question you ask it. Below is an example of a conversation between a user and a ChatGPT:

User: Hi, how are you doing?

ChatGPT: As an AI language model, I don't have feelings or a physical presence, but I'm functioning properly and ready to chat with you. How about you? How are you doing today?

User: I am fine, thank you. Today I and my friends plan to have a dinner at an Italian restaurant. But we know nothing about the Italian cuisine. What can you recommend?

ChatGPT: Italian cuisine is known for its delicious dishes. Here are some popular Italian dishes that you might enjoy: Pizza (with detailed description of different types), Pasta (with detailed description of different types), and so on.... Don't be afraid to ask your server for recommendations or to explain any unfamiliar dishes. Enjoy your meal!

Conclusions. In this paper we have analyzed some new approaches and methods of teaching and learning foreign languages that have been introduced within the last few years. These innovative approaches greatly improve and facilitate the process of foreign language acquisition by language learners. Google Translate proved to be a useful tool for people learning a foreign language, as it allows users to quickly and easily translate words, phrases and entire sentences from one language to another. Google Translate also provides users with the option to hear the pronunciation of translated words, phrases and sentences.

Chat GPT is a chat-bot with artificial intelligence for having a real life discussion with the user. As an AI language model, ChatGPT has the ability to process and understand vast amounts of written and spoken text. This has revolutionized the method of learning a foreign language in several ways:

1. **Personalized Learning:** ChatGPT can provide customized language learning based on the learner's aims and level. Through chat-based interactions, learners can practice and improve their grammar, vocabulary, and pronunciation skills.

2. **Instant Feedback:** ChatGPT can provide immediate feedback to learners allowing them to correct mistakes in real-time.

3. **Real-world practice:** ChatGPT can simulate real-world situations, like ordering food at a restaurant or making small talk, allowing learners to practice their language skills in a practical way.

References:

1. van Rensburg A. et al. *Applying Google Translate in a higher education environment: Translation products assessed.* Southern African Linguistics and Applied Language Studies. 30(4), 2012. P. 511–524. <https://doi.org/10.2989/16073614.2012.750824>
2. Fredholm K. *Effects of Google translate on lexical diversity: vocabulary development among learners of Spanish as a foreign language.* Revista Nebrija, 13(26), 2019. P. 98–117. URL: <https://revistas.nebrija.com/revista-linguistica/issue/view/27>
3. Shen G.R. *Corpus-based Approach to Translation Studies.* Cross Cultural Communication. 6(4), 2010. P. 181–187. URL: <http://www.cscanada.net/index.php/ccc/article/view/j.ccc.1923670020100604.010>
4. Srivastava A. et al. *Machine translation: phrase-based, rule-based, and neural approaches with linguistic evaluation.* Cybernetics and Information Technologies. 17(2), 2017. P. 28–43. <https://doi.org/10.1515/cait-2017-0014>
5. Medvedev G. *Google translate in teaching English.* Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes. 4(1), 2016. P.181–193. URL: <http://espeap.junis.ni.ac.rs/index.php/espeap/issue/view/10>
6. Chandra S., Yuyun I. *The use of google translate in EFL essay writing.* LLT Journal: A Journal on Language and Language Teaching, 21(2), 2018. P. 228–238. URL: <http://e-journal.usd.ac.id/index.php/LLT/issue/view/245>
7. Lee S.-M. *The impact of using machine translation on EFL students' writing.* Computer Assisted Language Learning, 33(3), 2020. P. 157–175. URL: <https://www.tandfonline.com/toc/ncal20/33/3>
8. Yoshida M. *Choosing technology tools to meet pronunciation teaching and learning goals.* CATESOL Journal. 30(1), 2018. P. 195–212. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1174226>
9. Sert N., Boynuegri E. *Digital technology use by the students and English teachers and self directed language learning.* World Journal on Educational Technology: Current Issues. 9(1), 2017. P. 24–34. <https://doi.org/10.18844/wjet.v9i1.993>
10. Stapleton P., Leung Ka Kin B. *Assessing the accuracy and teachers' impressions of Google Translate: A study of primary L2 writers in Hong Kong.* English for Specific Purposes. 56, 2019. P. 18–34. <https://doi.org/10.1016/j.esp.2019.07.001>
11. Wei Cai. *ChatGPT can be powerful tool for language learning.* University Affairs. Canada. February 24, 2023. URL: <https://www.universityaffairs.ca/career-advice/career-advice-article/chatgpt-can-be-powerful-tool-for-language-learning/>

Шевченко О. М., Огурцова О. Л. Викладання та вивчення мов з використанням штучного інтелекту

Анотація. Дана стаття містить огляд деяких інноваційних методів вивчення іноземної мови

з використанням сучасних технологій на основі штучного інтелекту, таких як система Google Translate і ChatGPT.

Використання Google Translate і ChatGPT трансформувало метод викладання і вивчення іноземних мов. Система Google Translate – це безкоштовний онлайн-інструмент перекладу, який використовує штучний інтелект для перекладу тексту з однієї мови на іншу. Завдяки машинному навчанню ця система стала більш ефективною та універсальною. Використання системи Google Translate набуло популярності серед студентів ESL (англійська як друга мова), які часто перекладають великі обсяги фахових текстів. Крім цього, Google Translate може також виконувати роль помічника в процесі навчання мови, пропонуючи викладачу нові інструменти та можливості. Розширені функції Google Translate можуть допомогти тим, хто вивчає мову, досягнути своїх реальних та потенційних помилок, покращити знання мови, яка вивчається, а також покращити свої аналітичні навички. Ще одна інноваційна технологія, зазначена в цій роботі, це Chat GPT. Це чат-бот зі штучним інтелектом, який використовується для

взаємодії з користувачем у реальному часі. ChatGPT може забезпечити індивідуальне вивчення мови відповідно до мети та рівня студента. Спілкуючись зі штучним інтелектом, студенти можуть практикувати й покращувати свій рівень граматики, словниковий запас і фонетичні навички. ChatGPT може надати миттєвий зворотний зв'язок, дозволяючи студентам виправляти помилки в реальному часі. ChatGPT може моделювати реальні ситуації, дозволяючи студентам практикувати свої мовні навички на практиці. Як мовна модель штучного інтелекту, ChatGPT має потенціал для подальшого розвитку для використання у сфері викладання та вивчення мов. У майбутньому ChatGPT може стати ефективним інструментом у практиці викладання і вивчення іноземних мов, покращуючи навички мовлення, читання та письма студентів і надаючи їм можливість миттєвого зворотнього зв'язку мовою, яку вони вивчають.

Ключові слова: Google Translate, Artificial Intelligence (AI), Google Neural Machine Translation (GNMT), ChatGPT.

Шпак Л. Р.,*кафедра теорії і практики перекладу**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка***Барабаш О. В.,***кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**Національного університету «Львівська політехніка»***Шайнер Г. І.,***кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**Національного університету «Львівська політехніка»*

ОБРАЗНА КОНЦЕПТУАЛЬНА ТА ТВОРЧА МЕТАФОРИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В ПОЕЗІЇ ЕМІЛІ ДІКІНСОН

Анотація. Метою дослідження було простежити у творчості Емілі Дікінсон лінгвістичні звороти, що свідчать про наявність в її епістемологічній моделі концептуальної метафори «світанок – це водяна лілія» тощо, та пояснити витoki та особливості функціонування цієї метафори в когнітивному арсеналі поетеси. Відзначено, що поняття метафори, яке виходить за межі виключно лінгвістичних підходів, усе більше занурюючись у дослідження вимірів концептуалізації людиною навколишнього світу, окреслилося 30–60-х роках ХХ ст. Виникнення цього поняття пов'язане, з одного боку, з іменами А. Річардса та М. Блека – засновників інтеракційної теорії метафори, – а з другого – з іменами М. Гестера та П. Рікера, що внесли в цю теорію доповнення, пов'язані з інтеграцією семантики в широкий контекст дослідження пізнавальних процесів. Доведено, що однією з ключових ідей, що обґрунтовують КТМ, є ідея ролі метафори у процесах концептуалізації дійсності. Метафора – це інструмент об'єктивації концептів – ось постулат, що виводить розуміння цього феномена на рівень будівельного блоку пізнання. Більша частина концептуальної системи людини структурована за допомогою метафори, – задекларували, окреслюючи цей постулат, Дж. Лакофф та М. Джонсон. Аналіз показав усі переваги комбінування структурного та фреймово-сценарного типів аналізу поетично трансформованої концептуальної метафори. Такий підхід допомагає оцінити структурні характеристики метафори через призму її потенційного сприйняття цільовим читачем, передбачивши міру її особливості залучення в це сприйняття різних видів фреймових диспозицій починаючи від пропозиційно-орієнтаційних і закінчуючи диспозиціями інтенціональності. Для поетично трансформованої конвенційної концептуальної метафори це буде мати наслідком оптимальні рішення на рівні образу-схеми, концептуальних проектувань та додаткових аспектів образності, а для творчих концептуальних метафор – віднайдення оптимального балансу статичних та динамічних характеристик образів, які повинні бути відтворені в перекладі. У роботі було максимально акцентовано динамічні характеристики образів джерела, за рахунок чого переклад як просторової, так і часової метафор набув вигляду цілісного емпіричного ґешталту.

Ключові слова: комплексна концептуальна метафора, концептуальні проектування, імідж-схематична структура, когнітивні механізми, універсальність, варіювання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У центрі уваги сучасних лінгвістів опиняється так звана «конвенційна метафора», тобто метафора, що «визначає структуру концептуальної системи, притаманної культурі, відповідно відбиваючись на рівні буденної мови» [1, с. 139]. У процесі структурування метафори цього типу образно наповнений (*image-based*) [2, с. 65] зміст домену джерела проектується у дещо більш абстрагований домен цілі, або ж, за висловом Дж. Лакоффа, «моделі образних міркувань (*imagistic reasoning patterns*) накладаються на моделі абстрактних міркувань (*abstract reasoning patterns*)» [2, с. 39].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Моделі образних міркувань, або ж образні складові метафори, у свою чергу, виражаються як образи (*rich images*) і як образи-схеми (*image schemas*) [3, с. 267]. Що стосується образів-схем, то це одне з ключових понять КТМ, що означає зв'язки та відносини динамічних репрезентації просторових зв'язків та відносин, серед яких, зокрема, виділяються: 'paths', 'links', 'forces', 'balance', 'contact', 'motion', 'force', 'exchange' а також 'up-down', 'front-back', 'part-whole', 'center-periphery' тощо [3, с. 267].

Залежно від типу образних складових, Дж. Лакофф та його колеги віділяють три типи конвенційної концептуальної метафори: структурна, онтологічна (фізична) та орієнтаційна (кожний з типів, у свою чергу, виражається у множинних лінгвістичних виразах (*linguistic expressions*) [4, с. 7], що відображається на системі умовних позначень, які використовуються у КТМ: метафора записується великими буквами в той час як відповідні їй вирази записуються звичайним шрифтом).

Зіставлення теоретичних узагальнень, зроблених у контексті КТМ, показало, що наразі в теорії існує понятійна й термінологічна неузгодженість стосовно визначення типів закладеного

в метафору проектування, а відтак типів самої метафори. З одного боку, За Дж. Лакоффом та М. Тернером, існують два відмінні типи метафоричного проектування: концептуальне і образне, тобто проектування на рівні концептуальних доменів та на рівні образів, з другого, як показує гіпотеза інваріантності Дж. Лакоффа, для образного проектування таких характерні концептуальні риси, внаслідок чого воно знову-таки може бути ідентифікованим як концептуальне. Аналогічний термінологічний різнобій, як було показано, існує і стосовно образної метафори. Враховуючи ці понятійні й термінологічні нюанси, ми будемо користуватися дещо більш розлого конкретизованими діадами термінів: «концептуальне проектування» / «образне концептуальне проектування» (або ж, якщо дозволяє контекст, скороченим варіантом – «образне проектування», з урахуванням когнітивного статусу цього проектування, що у повній формі визначається як «образне концептуальне») та «концептуальна метафора» / «образна концептуальна метафора» (з відповідною можливістю контекстуального скорочення останнього терміна).

Стосовно підтипів концептуальної метафори, то, у відповідності до поняттєво-термінологічної бази КТМ, ми враховуватимемо поділ цієї метафори на структурну, онтологічну та орієнтаційну. У випадках аналізу поетично трансформованої концептуальної метафори ми відповідно використовуватимемо розроблені у контексті КТМ інструменти концептуальної реконструкції, що передбачають виділення когнітивних механізмів розширення, розробки, перегляду та компонування.

Формування мети статті. Метою дослідження є простежити у творчості Емілі Дікінсон лінгвістичні звороти, що свідчать про наявність в її епістемологічній моделі концептуальної метафори «світанок – це водяна лілія» тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нами було максимально акцентовано динамічні характеристики образів джерела, за рахунок чого переклад як просторової, так і часової метафор набув вигляду цілісного емпіричного гештальту. Важливість урахування динамічних характеристик образів джерела стає особливо очевидною при аналізі образних метафор, що простежуються в таких творах Е. Дікінсон, як, скажімо, 'Will there really be a 'Morning'?' [6, с. 101] та 'Not knowing when the Dawn will come...' [6, с. 1619]. Представимо цю тезу на прикладі аналізу першого з цих творів та його переклади у версіях М. Габлевич [7, с. 50], М. Стріхи [7, с. 256] та у нашій власній версії.

У цьому вірші представлено дві чітко окреслені альтернативні образні метафори для розкриття поетично переосмислених концептуальних характеристик світанку: «СВІТАНОК – ЦЕ ВОДЯНА ЛІЛІЯ» та «СВІТАНОК – ЦЕ ПТАХ». Що ж стосується третьої («СВІТАНОК – ЦЕ ЕКЗОТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ»), то вона, у зв'язку з напіваабстрактним характером може бути використана в перекладі як доповняльна до однієї з них.

Образи джерела цих метафор мають два види характеристик: статичні (атрибутивна структура) та динамічні. Статичні, зокрема, охоплюють довгі стебла та пір'я, що власне і було

Загальний блок	
Орієнтовна назва метафори	«СВІТАНОК – ЦЕ ВОДЯНА ЛІЛІЯ» & «СВІТАНОК – ЦЕ ПТАХ» & «СВІТАНОК – ЦЕ ЕКЗОТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ»
Тип метафори	Концептуальна образна творча розширена метафора
Підтип метафори	Споглядально-рефлексивна
Активована епістемна модель	Романтизм
Основний фокус значення	Світанок – невліва екзистенційна сутність, яка має щось спільне з водяною лілією, птахом чи об'єктом, завезеним з віддалених країн
Метафори, з якими становить комплекс	– «Краще розуміння – це більша видимість»; – «Краще зрозуміти – це зійти на гору»
Структурний блок	
Візуальна модель, закладена в метафору	– Світанок; – Водяна лілія, птах, екзотичний об'єкт
Образи джерела	Водяні лілії, птах
Характер образів джерела за критерієм статичності / динамічності	Динамічний
Характер образного ефекту (для динамічних)	– Для образу джерела: ефект проростання & ефект злітання (підняття над землею) – Для образу цілі: ефект сходження (підняття над землею)
Атрибутивна структура образів джерела	Водяні лілії мають довгі стебла, птахи мають пір'я
Фреймово-сценарний блок	
Активована фреймова структура	Базове знання, який організовує візуальні та процесуальні характеристики сприйняття надходження світанку, проростання квітів та злітання птахів
Окремі компоненти фреймово-сценарної структури (етапи, лінійна послідовність, причинні зв'язки, цілі)	– у процесі настання світанку світло спочатку з'являється над горизонтом, а потім піднімається все вище, заповнюючи собою небо; – у процесі проростання квітів спочатку з'являються невеликі паростки, які потім ростуть і все вище піднімаються над землею; – у процесі злітання птаха він відривається від землі і все вище піднімається над нею.
Інтенціональні характеристики сценарію: аспект аттитюдів	– емоційні аттитюди: екзистенційне відчуття невлімовості світанку в поєднанні з радістю відкриття його візуальних та динамічних характеристик через призму характеристик квітів і птахів, в поєднанні і в подібності з якими привідкривається екзистенційна тасмниця світу
Інтенціональні характеристики сценарію: смисловий аспект	Світ єдиний у своїй гармонії, і його окремі явища можна пізнати одне через одне

відтворено в перекладах М. Габлевич та М. Стріхи, які власне і представляють статичну версію відтворення аналізованої метафори.

У порівнянні з цими версіями наш переклад знову-таки має експериментальний характер, оскільки представляє динамічну версію. Створюючи цю версію відтворення аналізованої метафори, ми виходили з її фреймово-сценарних параметрів, і насамперед з базового знання, яке організовує візуальні та процесуальні характеристики сприйняття надходження світанку, проростання квітів та злітання птахів. З цієї точки зору в процесі настання світанку світло спочатку з'являється над горизонтом, а потім піднімається все вище, заповнюючи собою небо; у процесі проростання квітів спочатку з'являються невеликі паростки, які потім ростуть і все вище піднімаються над землею; у процесі злітання птаха він відривається від землі і все вище піднімається над нею. Ця фреймова диспозиція відповідно відображається і на структурному блоці: якщо розглянути це відображення в контексті взаємодії концептуальних доменів, що проектується, то якщо цільовий домен – домен світанку – має динамічний характер, оскільки він надходить, і світло все вище і вище піднімається над горизонтом, поступово заповнюючи все небо, то подібний динамічний процес підйому над поверхнею землі, очевидно, потрібно очікувати і від птахів чи водяних лілій. Саме з цією динамічною, процесуальною відповідністю сценарних та фреймових диспозицій, очевидно, і пов'язані інтенціональні характеристики сценарію в їх смисловому аспекті: світ єдиний у своїй гармонії, і цього окремі явища можна пізнати одне через одне. Нами було здійснено практичну апробацію запропонованої нами гіпотези когнітивного перекладу для концептуальної образної метафори та творчої метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих концептуальних доменів, створеної з урахуванням атрибутивної структури та динамічних характеристик образів, що проектується (для образної метафори) та відповідності структури концептуальних проєктувань структурі візуальних моделей (для метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих доменів), а також фреймово-сценарних диспозицій (для обох випадків). Використовуючи спеціально укладену нами трафаретну модель аналізу поетично трансформованої концептуальної метафори, який охоплює: топологічний аналіз, структурний аналіз та фреймово-сценарний аналіз, ми показали можливості застосування цього аналізу на прикладі як образних метафор, так і метафор, що має структуру неконвенційно проєктованих доменів та різних варіантів їх перекладу.

З представлених результатів дослідження стають очевидними всі переваги виділення в контексті створення гіпотези когнітивного перекладу окремого блоку, який охоплює творчу метафору та метафору, що має структуру неконвенційно проєктованих доменів. Оскільки комунікативна ціль, закладена в такі метафори, полягає в реконцептуалізації домену джерела опосередковано доменом цілі за допомогою нових та яскравих образів, спільною рисою цих метафор є візуальна модель, яка становить основну структурну характеристику образної метафори, а в структурі метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих доменів, функціонує на рівні окремих концептуальних проєктувань. Доповнюючи ці структурні характеристики реконцептуалізації образного змісту характеристиками реконцептуалізації її структурного та фреймово-сценарного змісту, можна простежити основні закономірності функціону-

вання таких метафор в оригінальних текстах та відтворення їх у текстах перекладів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Таким чином, нами було зроблено спробу теоретичного обґрунтування гіпотези когнітивного перекладу метафори в поетичному дискурсі. Запропонована нами гіпотеза спрямована на дослідження когнітивних чинників, що визначають особливості відтворення в перекладі, з одного боку, поетично трансформованої конвенційної концептуальної метафори і, з другого, творчих концептуальних метафор, а саме творчої образної метафори та творчої метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих концептуальних доменів (включно з розширеною метафорою для кожної з гілок). Окреслена типологія метафори була укладена нами на основі вивчення ідей, постульованих ведучими дослідниками, у працях яких обґрунтовано концептуальну теорію метафори (Дж. Лакоффа, М. Джонсона, М. Тернера, З. Кьовечеша, Дж. Стіна, Д. Гліссона, П. Верта).

Створюючи цю гіпотезу, ми виходили з того, що як поетично трансформована конвенційна концептуальна метафора, так і концептуальні творчі метафори у контексті поетичного дискурсу – це складні структури, дослідження яких доцільно здійснювати з урахуванням не лише когнітивних характеристик, але й характеристик комунікативного плану (нарративні, аргументативні та евалюативні аспекти) у поєднанні з характеристиками фреймових диспозицій. Відтак для доведення гіпотези когнітивного перекладу комплексної концептуальної метафори у вимірі поетичного дискурсу ми орієнтувалися як на висновки, зроблені у контексті досліджень, націлених на відтворення смислів, пов'язаних з її структурними (З. Кьовечеш, К. Шеффнер Н. Мендельблїт, Г. Шмїдт, А. Аль-Хаснаві) і образними характеристиками (Е. Табаковська), так і на висновки, зроблені в рамках сценарної та комунікативної гілок концептуальної теорії метафори, а саме на висновки дослідників, які розглядають метафору як фреймово-сценарне утворення – взаємно пов'язаний комплекс структурних чинників та чинників інтенціональності, що включають евалюативно-смислові й мотиваційні, у поєднанні з чинниками сценарних очікувань та комунікативних інтенцій (А. Мусольфф, А. Дейгнан, Е. Семіно, П. Верт, Дж. Стін). З огляду на окреслені орієнтири, ця гіпотеза містить два теоретичних блоки: структурний та фреймово-сценарний. Структурний, зокрема, передбачає два напрямки досліджень: для гілки поетично трансформованої конвенційної концептуальної метафори – образ-схема, концептуальні проєктування (для комплексної метафори), а також додаткові аспекти образності; для гілки творчої концептуальної метафори – візуальна модель (для творчої образної метафори) та концептуальні проєктування плюс відповідні їм візуальні моделі (для творчої метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих концептуальних доменів). Фреймово-сценарний аналіз, у свою чергу, передбачає дослідження знання, що організовує пропозиційні характеристики прототипової ситуації, а також пов'язані з нею орієнтаційні характеристики та характеристики інтенціональності (включно зі смисловим аспектом та аспектом аттитюдів). Укладена нами гіпотеза когнітивного перекладу метафори в поетичному дискурсі може бути використана як самостійний інструмент перекладознавчого аналізу, так і в комбінації з розробками, спрямованими на ідентифікацію перекладознавчих стратегій, окреслених як

у дослідженнях, орієнтованих на категорії інтеракційної теорії (Р. ван дер Брок, П. Ньюмарк, А. Альварез), так і в дослідженнях, що здійснюються в контексті концептуальної теорії метафори, що стосуються конвенційних (З. Кьовечеш, Н. Мендельбіт, К. Шеффнер) та творчих (Дж. Стін, Д. Іліссон) метафор. Запропоновану гіпотезу було апробовано для аналізу, по-перше, поетично трансформованих конвенційних концептуальних метафор і, по-друге, творчих концептуальних метафор, включно з творчою образною метафорою та творчою метафорою, що має структуру неконвенційно проєктованих концептуальних доменів, представлених у контексті поезій видатної представниці американської поезії XIX ст. – Емілі Дікінсон, а також у контексті перекладів цих поезій, виконаних українськими поетами М. Габлевич, М. Стріхою, О. Зуєвським, О. Гриценком, та наших власних перекладів. Аналіз показав усі переваги комбінування структурного та фреймово-сценарного типів аналізу поетично трансформованої концептуальної метафори. Такий підхід допомагає оцінити структурні характеристики метафори через призму її потенційного сприйняття цільовим читачем, передбачивши міру й особливості залучення в це сприйняття різних видів фреймових диспозицій починаючи від пропозиційно-орієнтаційних і закінчуючи диспозиціями інтенціональності. Для поетично трансформованої конвенційної концептуальної метафори це буде мати наслідком оптимальні рішення на рівні образу-схеми, концептуальних проєктувань та додаткових аспектів образності, а для творчих концептуальних метафор – віднайдення оптимального балансу статичних та динамічних характеристик образів, які повинні бути відтворені в перекладі.

Література:

1. Lakoff G. Conceptual Metaphor in Everyday Language. *The Journal of Philosophy*. 1980. V. 77–8. P. 453–456.
2. Lakoff G. The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based On Image-Schemas? *Cognitive linguistics*. 1990. V. 1–1. P. 39–74.
3. Lakoff G. *More than Cool Reason: a Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: The University of Chicago Press, 1989. 237 p.
4. Lakoff G. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press, 1980. – 242 p.
5. Lakoff G. *Master Metaphor List (Second Draft Copy)*. Berkeley: University of California, 1991. 212 p.
6. *The Complete Poems of Emily Dickinson* / ed. Thomas H. Johnson. Boston, Toronto: Little, Brown and Company Limited, 1976. 770 p.
7. Дікінсон Е. Лірика / Е. Дікінсон: 3 англ. / упоряд. та передм. С. Павличко. К.: Дніпро, 1991. 301 с.

Shpak L., Barabash O., Shiner H. Figurative conceptual and creative metaphors and the features of its recreation in Emily Dickinson's poetry

Summary. The purpose of the study was to trace linguistic turns in the works of Emily Dickinson, which testify to the presence in her epistemological model of the conceptual metaphor "dawn is a water lily", etc., and to explain the origins and peculiarities of the functioning of this metaphor in the poet's cognitive arsenal. The article notes that the concept of metaphor, which goes beyond exclusively linguistic approaches, increasingly plunging into the study of dimensions of human conceptualization of the surrounding world, was outlined in the 30s–60s of the 20th century. The emergence of this concept is connected, on the one hand, with the names of A. Richards and M. Black, the founders of the interaction theory of metaphor, and on the other hand, with the names of M. Hester and P. Ricker, who made additions to this theory, associated with the integration of semantics in the broad context of the study of cognitive processes. It has been proved that one of the key ideas justifying the KTM is the idea of the role of metaphor in the processes of conceptualizing reality. Metaphor is a tool for the objectification of concepts – this is a postulate that brings the understanding of this phenomenon to the level of a building block of knowledge. Most of a person's conceptual system is structured using metaphor, J. Lakoff and M. Johnson declared, outlining this postulate. The analysis showed all the advantages of combining structural and frame-scenario types of analysis of a poetically transformed conceptual metaphor. This approach helps to evaluate the structural characteristics of the metaphor through the prism of its potential perception by the target reader, predicting the degree and features of involvement in this perception of various types of frame dispositions, starting with propositional-orientational dispositions and ending with dispositions of intentionality. For a poetically transformed conventional conceptual metaphor, this will result in optimal solutions at the level of image-schema, conceptual designs and additional aspects of imagery, and for creative conceptual metaphors - finding the optimal balance of static and dynamic characteristics of images that must be reproduced in translation. The dynamic characteristics of source images were maximally emphasized in the work, due to which the translation of both spatial and temporal metaphors acquired the appearance of a complete empirical gestalt.

Key words: complex conceptual metaphor, conceptual designs, image-schematic structure, cognitive mechanisms, universality, variation.

Шпак Л. Р.,*кафедра теорії і практики перекладу**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка***Білик О. О.,***викладач кафедри іноземних мов**Національного університету «Львівська політехніка»***Пуга О. О.,***викладач кафедри іноземних мов**Національного університету «Львівська політехніка»*

ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ МЕТАФОРИ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті розглянуто перспективи дослідження перекладу метафори в поетичному дискурсі. Об'єктом дослідження є метафора в поетичному дискурсі, представлена у вигляді поетично трансформованої конвенційної концептуальної метафори та творчих концептуальних метафор, а саме творчої образної метафори та творчої метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих концептуальних доменів. Предметом дослідження є особливості відтворення структурних та фреймово-сценарних характеристик поетично трансформованої конвенційної концептуальної метафори та творчих концептуальних метафор, а саме творчої образної метафори та творчої метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих концептуальних доменів. Доведено, що при зіставленні гіпотези «когнітивного перекладу» концептуальної метафори Н. Мандельблін та та представлених вище крос-культурних відповідностей концептуальної метафори З. Кьовечеша стає очевидним, що це опис одних і тих самих когнітивних феноменів: умовам подібного метафоричного проєктування відповідають перша та друга в той час як умовам відмінного – третя група відповідностей. Такі співпадіння є свідченням спільного підґрунтя пошуків, здійснюваних у напрямку дослідження перекладу метафори як міжкультурного концептуального феномена та адекватності зроблених у його контексті висновків. Відзначено, що, окреслюючи методологічний потенціал своїх досліджень, а відтак, очевидно, і потенційний потенціал майбутніх досліджень у цьому напрямку, Н. Мандельблін згадує не лише КТМ, представлену доробком Дж. Лакоффа, М. Джонсона, М. Тернера, теорію динамічної еквівалентності Е. Найди і теорію релевантності Е. Гутта, для підходів яких характерне розуміння перекладу як комунікації, у зв'язку з чим, акцентуючи прагматичні наслідки такого розуміння, постулює ідею необхідності відтворення в контексті перекладу метафори закладеної в неї інтенції (intention). Згадана лише побіжно, ця ідея, однак, містить значний потенціал для подальшого вивчення і розробки в контексті нової – когнітивно-дискурсивної – парадигми. Ідея крос-культурних відповідностей концептуальної метафори, незалежно розроблювана у студіях З. Кьовечеша та М. Хірага, може бути плідно використана як теоретичний фундамент розробки більш конкретних стратегій її перекладу, як це простежується в дослідженнях З. Маалея, Г. Шмідта.

Ключові слова: комплексна концептуальна метафора, концептуальні проєктування, імідж-схематична структура, когнітивні механізми, універсальність, варіювання, переклад метафори.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Об'єктом дослідження є метафора в поетичному дискурсі, представлена у вигляді поетично трансформованої конвенційної концептуальної метафори та творчих концептуальних метафор, а саме творчої образної метафори та творчої метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих концептуальних доменів. Предметом дослідження є особливості відтворення структурних та фреймово-сценарних характеристик поетично трансформованої конвенційної концептуальної метафори та творчих концептуальних метафор, а саме творчої образної метафори та творчої метафори, що має структуру неконвенційно проєктованих концептуальних доменів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Першими спробами дослідження метафори в ключі, що наближається до когнітивного, були зроблені в роботах, що так чи інакше дотичні до ідей інтеракційної теорії, а саме роботи Я. Де Ваарда [1], Р. ван дер Броека [2], П. Ньюмарка [3]. Центральним фокусом цих робіт є проблема можливості відтворення єдності закладених в метафору когнітивних структур, або ж, іншими словами, – єдності образу і смислу. Особливо чітко цей фокус простежується у Р. ван дер Броека (1981), який, зокрема, безпосередньо засвоює ключові терміни інтеракційної теорії – ‘tenor’ і ‘vehicle’ [2, с. 76]. Образний компонент є для нього невіддільним від смислового, з огляду на що його першочергові рекомендації спрямовані на відтворення цього образу. Саме з огляду на цей пріоритет, виражений через категорії інтеракційної теорії, він і будує класифікацію основних стратегій перекладу метафори, яка охоплює:

- переклад ‘sensu stricto’ – збереження вихідної метафори в єдності закладених у неї ‘tenor’ і ‘vehicle’;
- субституція (substitution) – заміна компонента ‘vehicle’ при збереженні ‘tenor’;
- парафраз (paraphrase) [2, с. 77].

Та ж орієнтація на інтеракційну теорію простежується також і в П. Ньюмарка (1981), який засвоює її ключові терміни з акцентацією закладених у них ідей та одночасно з редукуванням образної складової – як ‘sense’ та ‘image’, з безпосередньою вказівкою на ‘tenor’ і ‘vehicle’ [3, с. 85]. Метафора для нього – це «сплав перцепції та уяви» [4, с. 296], що виражається в єдності образу і смислу. Відповідно і перелік стратегій перекладу метафори П. Ньюмарка будується навколо ідеї збереження цієї єдності, яка залишається для нього пріоритетною навіть у випадках вимушеної заміни метафори порівнянням:

- відтворення метафори зі збереженням образу;
- відтворення метафори з заміною образу на такий, що не йде врозріз із цільовою культурою;
- відтворення метафори порівнянням зі збереженням вихідного образу;
- відтворення метафори порівнянням з поясненням, що відтворює смисл, зі збереженням образу;
- зведення метафори до смислу;
- видалення метафори;
- відтворення метафори зі збереженням нехарактерного для цільової мови образу, яке супроводжується поясненням смислу [3, с. 88-91].

Ідея єдності образу і смислу, представлена в контексті адаптації термінології інтеракційної теорії (tenor / ground of transfer та vehicle / image) [5, с. 481], характерна також для висновків А. Альварез (1993), яка фокусується на вивченні художньої метафори. А. Альварез наголошує, що, оскільки у структурі метафори «значення переплетене з формою», то переклад її не метафорою – це взагалі не переклад [5, с. 489]. Відтак запропоновані нею стратегії відтворення художньої метафори охоплюють:

- перенос (transferring) [5, с. 484] в цільову мову того самого образу;
- адаптація (adaptation) [5, с. 486] в цільову мову того самого образу;
- відтворення (re-creation) [5, с. 486] метафори, яке супроводжується зміною образу: ця стратегія, зокрема, застосовується у випадку роботи з культурно специфічною метафорою;
- переклад метафори порівнянням, що передбачає збереження образу [5, с. 484-488].

Формування мети статті. Метою дослідження є простежити перспективи дослідження перекладу метафори в поетичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наведені класифікації стратегій перекладу метафори, створені з використанням термінології теорії інтеракції, мають багато спільного в тому плані, що кожна з них зводиться до ідей пріоритетності збереження або заміни образного компонента метафори як когнітивного феномена, сутність якого розкривається в інтерактивній єдності образу і смислу. Ця ідея може бути цінним дороговказом для перекладача, але нею власне і обмежується сукупність висновків, що можуть бути парадигмально досяжними в рамках підходу, для якого характерне розуміння образної сутності метафоричного смислу, але який не має методичного арсеналу для аналізу цього смислу в сукупності його структурних та функційних параметрів. Такий арсенал було запропоновано в рамках підходів, що розвиваються у вимірах когнітивно-дискурсивної парадигми сучасного мовознав-

ства, що на сьогоднішній день стає методологічною базою для вивчення метафори в контексті перекладознавчих студій. Оскільки, як уже було зазначено, укладені в цьому напрямку розробки наразі ще не мають систематичного характеру, побудуємо огляд висловлених у їх контексті ідей за критерієм приналежності тим чи іншим дослідникам, а відтак зробимо спробу згрупувати ці ідеї за критерієм предмету та способів, запропонованих стосовно його дослідження.

Серед теоретичних висновків, які були зроблені в контексті розгляду як об'єкту когнітивно спрямованих перекладознавчих студій, помітна роль належить висновкам одного з ведучих розробників КТМ – З. Кьовечеша, що проектує у площину перекладознавчих студій ідеї дослідження концептуальної метафори, над розробкою яких він працює в рамках КТМ.

Для З. Кьовечеша характерна особлива увага до вивчення концептуальної метафори не лише як когнітивного, але й як культурного феномена а відтак до обґрунтування чинників метафоричної універсальності й варіативності [6; 7; 8], що, зокрема, знайшло відображення в ідентифікації на основі дослідження цих чинників концептуальних відповідностей функціонування метафори на межі різних концептосфер, а звідси стратегії її перекладу як відтворення засобами цих концептосфер в умовах різного культурного, психологічного та ситуативного контексту.

Згідно з З. Кьовечешем, існує два ключові фактори, що визначають особливості перекладу концептуальної метафори: фактори відмінностей, по-перше, в організації концептуальних систем, в рамках яких ці метафори мають місце, і, по-друге, контексту, в якому ці системи формуються і функціонують [9, с. 25]. Стосовно фактора організації концептуальних систем, то тут він, зокрема, враховує особливості функціонування концептуальних доменів, які водночас ідентифікуються ним як фрейми, фокусуючись на процесуальних характеристиках останніх у зв'язку з характеристиками закладених у них образ-схем [9, с. 27]. Що ж до контекстуального підґрунтя концептуальної метафори, то в групі цього фактора ним виділяються дві більш конкретизовані підгрупи факторів: відмінності, по-перше, досвіду (differential experience) і, по-друге, когнітивного стилю (differential cognitive styles) [9, с. 30].

Підгрупа відмінностей досвіду, охоплює такі фактори:

- обізнаність у фізичному, соціальному та культурному контексті, представленому через призму поточної комунікативної ситуації;
- особливості довготривалої (long-term) пам'яті;
- інтереси та занепокоєння.

Перелічені фактори, як належить уточнити, розглядаються З. Кьовечешем на двох рівнях: на рівні глобального (global) та локального (local) контекстів, іншими словами – на рівнях концептосфер мовних та культурних спільнот та індивідуальних, чи то індивідуально-авторських концептосфер.

Підгрупа відмінностей факторів когнітивного стилю, у свою чергу, передбачає врахування особливостей функціонування таких когнітивних процесів, як концептуальні розширення (elaboration), специфікація (specifity), конвенціоналізація (conventionalization), (експериментальний) фокус (experiential focus), світоглядні преференції (viewpoint preference), прототипова категоризація (prototype categorization), особливості процесів, пов'язаних зі структуруванням фреймів (framing) тощо (що знову-таки враховується як на рівні концептосфер мовних

та культурних спільнот, так і на рівні індивідуальних та індивідуально-авторських концептосфер.

Кожна з перелічених груп та підгруп факторів у комплексній взаємодії з іншими докладається до процесів творення метафори в рамках концептосфер глобального та локального рівнів, реалізуючи у такий спосіб основний принцип метафоричної варіативності – принцип «сукупної когерентності» (pressure of coherence) [ibid]. Саме у зв'язку з дією цього принципу один і той самий фігуративний смисл (figurative meanig) [9, с. 33] може бути представлений у варіаціях, що простежуються як на рівні самих концептуальних метафор, так і на рівні лінгвістичних зворотів, через які вони знаходять своє вираження. Ці варіації можуть бути окреслені як крос-культурні відповідності, урахування яких має першочергове значення при укладанні переліку стратегій перекладу метафори як відтворення її засобами концептосфери, що сформувалася й функціонує в іншому культурному, психологічному та ситуативному контексті.

Згідно з З. Кьовечешем (2003), існує п'ять видів крос-культурних відповідностей концептуальної метафори, які відображають можливості її відтворення в перекладі (2005) (у контексті подальших пошуків, здійснених прицільно у перекладознавчій площині (2014), З. Кьовечеш зводить перелік стратегій відтворення концептуальної метафори до трьох перших ([9, с. 33]), що, очевидно, пов'язано з тим, що лише вони передбачають метафоричне відтворення того самого фігуративного смислу):

- подібні вирази (або ж «буквальне значення» – 'literal meaning') тієї самої метафори / той самий фігуративний смисл (figurative meaning);
- різні вирази тієї самої метафори / той самий фігуративний смисл;
- різні вирази різних метафор / той самий фігуративний смисл;
- різні вирази різних метафор / різний фігуративний смисл;
- відтворення метафори не-метафорою [8, с. 313, пор. 7, с. 144].

Ці відповідності, а відтак і перекладацькі стратегії можна проілюструвати на прикладі передачі засобами української мови лінгвістичних виразів метафори 'TIME IS VALUABLE RESOURCE', яка має тенденцію до конкретизації в 'TIME IS MONEY' [7, с. 131–132]. Якщо, скажімо, ми маємо справу зі зворотом типу 'lots of time' / 'plenty of time', то це, очевидно, і є випадок віднайдення в зіставлюваних концептосферах якщо не тієї самої (що, як можна припустити, можливо лише теоретично, оскільки метафори мають велику кількість смислових нюансів, які можуть в цих нюансах не співпадати), а принаймні дуже схожої метафори в її широкому значенні, у поєднанні з віднайденням відповідного лінгвістичного виразу: «мати багато часу». Якщо ж ця метафора представлена виразами типу 'to spare (some) time' (Could you possibly spare me a few moments?), то тут вже має місце друга відповідність: англійський полісемант ('to) spare' має смисловий відтінок «надлишковий» (superfluous) [7, с. 144], (пор. 'Do you have some change you can spare?'), якого не простежується в українському відповіднику «приділити час», де натомість окреслюються смисли «виділити» – без прототипової вказівки на гіпотетичну надлишковість – частини того цінного ресурсу, у вигляді якого знову-таки концептуалізується час. І, накінець, у випадку вираження аналізованої метафори опосередкованот зворотами 'time to spare' / 'spare time' ('I have no time to spare', 'in one's spare

time'), то тут український відповідник звучить як «вільний час» («у мене немає вільного часу», «у вільний час»), тобто перед нами метафора типу 'jovial wine', яка, за висловом А. Ричардса, творить «проектований світ, пронизаний рисами нашого власного внутрішнього світу» [10, с. 108], а мовою КТМ – метафора контейнера, в який метонімічно проектується концепт незайнятості людини, який має специфічне емоційне забарвлення – відчуття волі. Тобто тут ми вже маємо третю відповідність: перед нами різні види різних метафор, які, однак, працюють на відтворення аналогічного фігуративного значення.

Оглядаючи перелік крос-культурних відповідностей концептуальної метафори З. Кьовечеша, цікаво зіставити його з дещо менш відомим у науковому світі переліком М. Хірага (1991) [11], де окрім тих, які аналогічні трьом, виділяється також псевдо-відповідність «однакові вирази інших метафор» [11, с. 162]. Прикладом такої псевдо-відповідності може послужити метафора, структурована образом, який, за П. Ньюмарком, обирається у зв'язку з його коннотацією, наприклад: 'she is a cat'. М. Снелл-Хорнбі, аналізуючи цей самий приклад, окреслює цю коннотацію як 'spiteful, malicious' [12, с. 55]. В українській мові ця коннотація відсутня і натомість присутня коннотація, яка наближає концепт «кіт» до німецького 'katze', який, за М. Снелл-Хорнбі, асоціюється з 'grace, agility'.

Ідея крос-культурних відповідностей концептуальної метафори, незалежно розроблювана у студіях З. Кьовечеша та М. Хірага, може бути плідно використана як теоретичний фундамент розробки більш конкретних стратегій її перекладу, як це простежується в дослідженнях З. Маалея, Г. Шмідта.

Широко відомими в сучасних когнітивно спрямованих перекладознавчих студіях, що фокусуються на вивченні концептуальної метафори, є висновки Н. Мандельбліт (1995), що проектує в перекладознавчу площину ідеї, розроблені в рамках КТМ. Досліджуючи особливості процесу відтворення цього феномена у контексті різних способів концептуалізації світу, вона підкреслює, що при роботі з метафорою перекласти означає «реструктурувати» [13, с. 488], тобто передати той самий фігуративний смисл засобами інших когнітивних структур. Механізм цього реструктурування представлений нею у вигляді спеціально розробленої з цієї метою гіпотези «когнітивного перекладу» ('cognitive translation' hypothesis) [13, с. 487]. Запропонований у рамках цієї гіпотези метод концептуального аналізу передбачає урахування двох видів умов проектування, яке у процесі відтворення метафори повинно бути здійсненим на межі двох зіставлюваних концептосфер: умови подібного (the Similar Mapping Condition) та відмінного проектування (the Different Mapping Condition) [13, с. 491]. За умов подібного проектування відповідні звороти мови оригіналу та цільової мови є вираженням умовно тієї самої, а за умов відмінного – різних метафор. Умови подібного проектування, у свою чергу, поділяються на дві групи: по-перше, випадки повної або майже повної аналогії оригінальних та перекладних виразів, що представляють одну і ту саму метафору в її найбільш загальному вигляді, і випадки відсутності такої аналогії. Практичним наслідком гіпотези «когнітивного перекладу» є стратегічна ідея «концептуального зсуву», або, можливо, «переміщення» чи навіть «переключення» (a conceptual shift) [35, с. 486], тобто механізму реструктурування концептуальної інформації, який за умов різних видів подібного та відмінного проектування набирає, очевидно, різних форм.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. При зіставленні гіпотези «когнітивного перекладу» концептуальної метафори Н. Мандельбліт та та представлених вище крос-культурних відповідностей концептуальної метафори З. Кьовечеша стає очевидним, що це опис одних і тих самих когнітивних феноменів: умовам подібного метафоричного проектування відповідають перша та друга в той час як умовам відмінного – третя група відповідностей. Такі співпадіння є свідченням спільного підґрунтя пошуків, здійснюваних у напрямку дослідження перекладу метафори як міжкультурного концептуального феномена та адекватності зроблених у його контексті висновків.

Варто зазначити, що, окреслюючи методологічний потенціал своїх досліджень, а відтак, очевидно, і потенційний потенціал майбутніх досліджень у цьому напрямку, Н. Мандельбліт згадує не лише КТМ, представлену доробком Дж. Лакоффа, М. Джонсона, М. Тернера, теорію динамічної еквівалентності Е. Найди і теорію релевантності Е. Гутта, для підходів яких характерне розуміння перекладу як комунікації, у зв'язку з чим, акцентуючи прагматичні наслідки такого розуміння, постулює ідею необхідності відтворення в контексті перекладу метафори закладеної в неї інтенції (intention). Згадана лише побіжно, ця ідея, однак, містить значний потенціал для подальшого вивчення і розробки в контексті нової – когнітивно-дискурсивної – парадигми.

Література:

1. De Waard J. Biblical metaphors and their translation. The Bible Translator. 1974. V. 25(1). P. 107–116.
2. van der Broeck, R. The limits of translatability exemplified by metaphor translation. Poetics Today. 1981. № 2. P. 73–87.
3. Newmark P. Approaches to Translation. Oxford: Pergamon Press, 1981. 200 p.
4. Newmark P. The translation of metaphor of Metaphor. Amsterdam: John Benjamins, 1985. P. 295–326.
5. Alvarez A. On translating metaphor. Meta. 1993. № 38 (3). P. 479–490.
6. Kövecses Z. Metaphor in Culture. Acta Universitatis Sapientiae, Philologica. 2010. №2(2). P. 197–220.
7. Kövecses Z. Metaphor in Culture: Universality and Variation. New York: Cambridge University Press, 2005. 314 p.
8. Kövecses Z. Variation in Metaphor. A Journal of English Language, Literatures in English and Cultural Studies. 2007. №53. P. 13–39.
9. Kövecses Z. Conceptual metaphor theory and the nature of difficulties in metaphor translation. Bologna: Quaderni del CeSLiC, 2014. P. 25–39.
10. Richards I. A. The Philosophy of Rhetoric / I. D. A. Richards. New York & London: Oxford University Press, 1936. 138 p.
11. Hiraga M. Metaphor and comparative cultures. East and west. – 1991. V. 3. P. 149–166.
12. Snell-Hornby M. Translation Studies: An integrated approach. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1988/1995. 170 p.

13. Mandelblit N. The Cognitive View of Metaphor and Its Implications for Theory. and Meaning. Part 3. Maastricht: Universitaire Press, 1995. P. 483–495.

Shpak L., Bilyk O., Puga O. Perspectives of metaphor translation research in poetic discourse

Summary. The article examines the prospects of metaphor translation research in poetic discourse. The object of research is metaphor in poetic discourse, presented in the form of poetically transformed conventional conceptual metaphor and creative conceptual metaphors, namely creative figurative metaphor and creative metaphor that has a structure of unconventionally designed conceptual domains. The subject of the study is the peculiarities of the reproduction of structural and frame-scenario characteristics of the poetically transformed conventional conceptual metaphor and creative conceptual metaphors, namely creative figurative metaphor and creative metaphor that has a structure of unconventionally designed conceptual domains. It is proved that when comparing the hypothesis of "cognitive translation" of the conceptual metaphor of N. Mandelblit and the cross-cultural correspondences of the conceptual metaphor of Z. Kövecses presented above, it becomes obvious that this is a description of the same cognitive phenomena: the conditions of similar metaphorical design are met by the first and second in while the conditions of the excellent have a third group of correspondences. Such coincidences are evidence of the common basis of the searches carried out in the direction of the study of metaphor translation as an intercultural conceptual phenomenon and the adequacy of the conclusions made in its context. It is noted that, outlining the methodological potential of his research, and therefore, obviously, the potential potential of future research in this direction, N. Mandelblit mentions not only KTM, represented by the work of J. Lakoff, M. Johnson, M. Turner, the theory of dynamic equivalence E. Find E. Gutt's theory of relevance, whose approaches are characterized by the understanding of translation as communication, in connection with which, emphasizing the pragmatic consequences of such an understanding, postulates the idea of the need to reproduce in the context of translation the metaphor of the intention embedded in it. Mentioned only in passing, this idea, however, contains significant potential for further study and development in the context of a new – cognitive-discursive – paradigm. The idea of cross-cultural correspondences of the conceptual metaphor, independently developed in the studies of Z. Kövecses and M. Hiraga, can be fruitfully used as a theoretical foundation for the development of more specific strategies for its translation, as can be seen in the studies of Z. Maale, G. Schmshidt.

Key words: complex conceptual metaphor, conceptual designs, image-schematic structure, cognitive mechanisms, universality, variation, metaphor translation.

*Мельнікова Т. В.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри іноземних мов та професійних комунікацій
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ЗРАЗКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ПАРОДІЇ ЯК МОЖЛИВИХ ПРИКЛАДІВ ПАРОДІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню окремих зразків англійської літературної пародії з метою з'ясування можливості їх визначення як прикладів пародійного використання, тобто звернення авторів пародій до використання форми першоджерела без мети створення пародії (сатиричної або гумористичної) на сам твір.

На основі розглянутих творів зроблено висновок про наявність в англійській літературі подібних випадків пародійного використання, тобто випадків створення автором пародії, яка не виконує критичної функції розвінчання літературно-естетичної концепції першоджерела. Створюючи таку пародію, автор вдається до своєрідного пародійного використання художніх рис оригіналу (стилю, сюжету, образів) без цілі створити пародію та висміяти саме першоджерело. Зазвичай зазначений пародійний твір є спрямованим на цілі, що лежать поза літературним полем, та оригінал дійсно лише використовується для створення нового твору. За результатами дослідження з'ясовано, до подібних випадків можна віднести такі пародійні твори (або їх елементи), як «Кентерберійські оповідання» Джеффри Чосера та «Мандри Гуллівера» Джонатана Свіфта. З метою підтвердження даного висновку проведено порівняння створення пародії в межах вищезазначених творів із прикладом створення пародії у п'єсі «Гамлет» Вільяма Шекспіра, де у сцені з гравцями автор вдається до пародіювання високого драматичного стилю Кристофера Марло, маючи на меті створити пародію саме на літературно-естетичний об'єкт.

Результати дослідження розширюють уявлення про англійську літературну пародію та її функціональний характер, від сатиричної та гумористичної пародії, об'єктом спрямованості якої є безпосередньо першоджерело (твір, творчий стиль або напрямок), до випадків суто службового використання першоджерела як основи для створення нової пародії. Вважаємо, що перспективу дослідження може складати аналіз інших зразків англійської пародії у контексті їх визначення як прикладів пародійного використання з подальшим узагальненням отриманих результатів.

Ключові слова: англійська література, літературна пародія, сатирична пародія, гумористична пародія, пародійне використання, першоджерело, літературно-естетична концепція.

Постановка проблеми. У статті досліджуються приклади звернення до пародійного використання на матеріалі зразків англійської літератури. Пародійне використання розглядається як відокремлений підвид літературної пародії, який характеризується відсутністю спрямованості на сатиричне або

гумористичне висміювання оригіналу, та використовує форму першоджерела виключно з метою апеляції до художньо-естетичного об'єкту, добре відомого публіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З термінологічної точки зору, поняття «пародія» трактується літературознавцями однаково щодо його суті, але тим не менш досить диверсифіковано, враховуючи те, який саме обсяг різновидів творчих робіт включається в це поняття різними науковцями. Критик на письменник Джон Грос у Оксфордській книзі пародій визначає пародію як таку, що існує між пастишем та бурлеском. Пастиш, імітуючи стиль першоджерела, не висміює, а вшановує його на відміну від пародії. Тобто, це така композиція в манері іншого митця, що створюється без сатиричних намірів. Бурлеск, у свою чергу, адаптує матеріал високої літератури до низьких цілей [1]. У Енциклопедії Дені Дідро пародія та бурлеск навпаки розрізняються: «Хороша пародія – це гарна розвага, здатна розважити й навчити найрозважливіші й відшліфовані уми; бурлеск – це жалюгідна буфонада, яка може догодити лише населенню» [2]. Професор літературознавства Саймон Дентіт розглядає пародію як «культурну практику, яка забезпечує відносно полегшену алюзійну імітацію іншого культурного виробництва чи практики» [3]. Відомий теоретик літератури Лінда Хатчеон визначає пародію як «імітацію, не завжди за рахунок пародійованого тексту» [4, с. 7]. Оксфордський словник англійської мови визначає пародію як імітацію «перетворену для того, щоб створити комічний ефект» [4, с. 32]. У досліджених англійських джерелах не відокремлюється такого підвиду літературної пародії, при якому літературно-естетичне першоджерело використовується для створення пародії виключно у вигляді форми, без мети створення пародії на саме першоджерело.

Постановка завдання. Завдання дослідження полягає в аналізі окремих зразків англійської літературної пародії та виявленні можливості їх визначення як зразків пародійного використання, тобто звернення авторів пародій до використання форми першоджерела без мети створення пародії (сатиричної або гумористичної) на сам твір. Враховуючи той факт, що зразки суто пародійного використання не присутні у великій кількості у світовій літературі, спроба виявити подібні випадки виключно в англійській літературі може призвести до виявлення їх у невеликій кількості або, у разі виявлення, створити підґрунтя для дискусії щодо конкретних випадків, або не виявити подібних випадків взагалі. Саме завдання відповідного аналізу лежить в основі нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Загальне уявлення про пародію полягає в тому, що це надзвичайно давній та успішно існує

ючий протягом тисячоліть вид людської творчості, заснований на імітації оригіналу. Імітація оригіналу, іншими словами, його наслідування, може набувати або іронічного, або сатиричного забарвлення, залежно від мети створення пародії. Наслідування іронічного характеру призводить до створення дружньої або гумористичної пародії, покликаної лише розважити аудиторію, не вдаючись до критики оригіналу. У випадку сатиричного забарвлення пародії переслідується мета висміювання оригіналу, висвітлюючи його негативні, з точки зору автора пародії, риси. Об'єктом пародії як такої можуть стати як літературні явища, так і реальні люди чи події.

З історичної точки зору, пародія являє собою таке ж давнє літературне явище, як і сама література, та бере свій початок ще у давньогрецьку епоху. Найдавнішим зразком пародії вважається всесвітньо відомий твір Батрахоміомакія (Битва жаб і мишей), у якому автор (ім'я якого достеменно не відомо, деякі дослідники приписують авторство Пігрету) наслідував епічний стиль Гомера, зображуючи через мізерних персонажів епічні події у епічній формі. Ймовірний період виникнення цієї пародії кінець VI – початок V століття до н. е. Приблизно у 405 році до н. е. виникла й п'єса Аристофана «Жаби», в якій пародіюються драматичні стилі Есхіла та Евріпіда.

Протягом усієї історії світової літератури пародія була та залишається дієвим засобом висловлення письменниками, які створюють пародії, свого ставлення до літературно-естетичних та суспільно-політичних явищ.

Для з'ясування основних термінів, пов'язаних з темою пародії, необхідно з'ясувати основоположну відмінність між літературною та нелітературною пародією. Вони розрізняються саме в плані відношення до літератури. Основним з критеріїв визначення літературної пародії є належність об'єкту пародії до літературно-естетичної площини. Тобто, повинно відбуватися пародіювання творчості конкретного автора або об'єктом пародії стає окремий твір чи художній напрям. Іншими словами, в літературній пародії пародіюється не сама дійсність як така, а її художнє відображення. Як виключення можуть розглядатися випадки пародійного використання, саме які стали предметом нашого дослідження, зокрема на матеріалі англійської літератури.

Нелітературна пародія, у свою чергу, має своїм об'єктом спрямованості явища суспільно-політичного або побутового характеру. Відповідно, при нелітературній пародії зв'язок з літературно-естетичною сферою не прослідковується але є очевидним зв'язок із самою дійсністю.

Літературна пародія є невід'ємною діючою складовою існування літератури, та може використовуватися як засіб незгоди з літературно-естетичною позицією конкретного автора, окремого твору або літературного стилю в цілому. Зазвичай у такому випадку створюються сатиричні пародії, спрямовані на дискредитацію першоджерела (оригіналу, об'єкту пародії), розвінчування стилю автора, твору, літературного напрямку через екзальтацію, утрирування, перебільшення характерних рис об'єкту. В таких випадках можна навіть вважати, що пародія, являючись різновидом літератури, виконує функцію літературної критики.

Безспірним є той факт, що для вдалого наслідування оригіналу потенційний автор пародії (нелітературної, літературної, гумористичної, сатиричної або у випадку пародійного використання) має поглиблено знати суть та особливі риси

першоджерела, демонструючи спостережливість, схоплюючи особливості стилю, манери, інтонації, лексики та інше. Тільки за цієї умови автору вдасться втілити у своїй роботі неповторну своєрідність оригіналу та досягнути мети створення пародії. Іншими словами, неможливо створити вдалу пародію, яка знайде розуміння та високу оцінку публіки, без ретельної оцінки самого літературно-естетичного явища, яке є першоджерелом, незалежно від наміру пародиста створити сатиричну або жартівливо-дружню пародію.

Крім того, очевидно, що для того, щоб пародія була з розумінням сприйнята тією чи іншою аудиторією, першоджерелом пародії або засобом пародійного використання має бути об'єкт, популярний серед такої аудиторії та той, що має для неї певну значущість. Якщо аудиторія не буде спроможною впізнати першоджерело, всю суть пародії або пародійного використання буде втрачено, та мета пародійного твору залишиться повністю не зрозумілою для публіки.

З іншого боку, в світовій літературі існують приклади створення літературної пародії, коли автор не має на меті розвінчати літературно-естетичну концепцію об'єкта. Тобто, автор пародії вдається до своєрідного пародійного використання художніх рис першоджерела (стилю, сюжету, образів) без цілі створити пародію та висміяти саме першоджерело. Зазвичай такий пародійний твір є спрямованим на цілі, що лежать поза літературним полем, та оригінал використовується виключно для створення нового твору.

Проаналізуємо деякі зразки англійських літературних пародій та спробуємо з'ясувати, чи можна їх визначати як пародійні використання, тобто, пародії, спрямовані на об'єкти, що знаходяться поза літературно-естетичною сферою, але з використанням художньо-естетичних форм першоджерела.

У «Кентерберійських оповіданнях» (близько 1387–1400 рр.) Джефفرі Чосера [5] присутні яскраві приклади літературної пародії, яку автор використовує з сатиричною функцією для критики соціально-політичних та релігійних інститутів, а також суспільно-моральних норм Англії сучасної йому пори.

Зокрема, в «Оповіді мірошника» стиль куртуазної любовної традиції, популярної у середньовічній літературі, використовується автором для сатиричного зображення підступного Міллера. Чосер задіює високий стиль куртуазної літератури, щоб висміяти лицемірство Міллера через контрастування гіперболізації почуттів, нереалістичності очікувань від кохання та маніпулятивності, грубості героя оповідання.

«Розповідь дружини Бата» являє аудиторії образ сильної незалежної жінки, який кидає виклик традиційним гендерним ролям та очікуванням тієї пори. За сюжетом оповідання лицар, як представник жанру лицарського роману, опиняється в ситуації, коли він вимушений всупереч своїй волі одружитися зі старою жінкою. З часом він розкриває її особистість та починає поважати та любити її такою, якою вона є. Використавши традиції лицарського роману та протиставивши їм розвиток реального сюжету, змалювавши реалістичний та нюансований жіночий образ, автор кидає виклик ідеалізованому зображенню жінок, притаманному середньовічній Англії.

На наш погляд, використання Чосером у «Кентерберійських оповіданнях» актуальних літературних форм слугує інструментом критики домінуючих суспільно-культурних норм та інститутів того часу. Вдаючись до використання відомих публіці літературно-естетичних джерел, автор викриває

недоліки суспільства та навіть якби пропонує альтернативні погляди на людську поведінку та стосунки.

У 1726 було опубліковано й досі всесвітньо відомий твір Джонатана Свіфта «Мандри Гуллівера». У світовому літературознавстві «Мандри Гуллівера» однозначно визначаються як сатиричний твір [6, 7], спрямований на критику суспільно-політичних процесів, морально-етичних поглядів, культурних концепцій того часу та самої людської природи загалом. Доречі, варто відзначити той факт, що коли відомий британський письменник Роберт Маккрам у 2015 році визначив список найкращих 100 романів усіх часів, написаних англійською мовою, «Мандри Гуллівера» Джонатана Свіфта увійшли туди як «сатиричний шедевр» [8]. Для нашого ж дослідження важливим є той факт, що для створення сатиричного роману рівня шедевр, який насичений суцільною пародією на актуальні часу автора системи суспільства, політики та моралі, використано літературний жанр травелогу в якості жанрової рамки із притаманними йому типовими жанровими рисами.

За відомим сюжетом, корабельний хірург Лемюель Гуллівер подорожує чотирма дуже різними вигаданими країнами, кожна з яких є унікальним поєднанням суспільно-політичного устрою та культури. У Ліліпутії герой стикається з суспільством маленьких людей, ще й одержимих дріб'язковими суперечками (наприклад, з якого боку розбивати яйце), які призводять до виникнення війни. Тобто, шляхом подібного гротеску автор пародіює дрібні політичні сварки свого часу. У країні Бробдінгнєс Гуллівер навпаки стикається із суспільством велетнів, які у свою чергу, одержимі жадібністю та вражені корупцією. Через це суспільство автор спрямовує стріли свого сарказму на матеріалізм та моральний занепад сучасної йому системи культури та суспільства. У третій країні, Лапуті, на Гуллівера чекає зустріч з народом інтелектуалів, власна заглибленість котрих у інтелектуальні теорії повністю відірвала їх від реалій життя. Таким чином автор створює пародію на елітарне академічне середовище. Четверта країна Гуїннів взагалі настільки фантастична, що там живуть та створюють своє утопічне ідеальне суспільство розуму та чесноти надзвичайно розумні коні. Але для загострення контрасту автор в цій же частині змальовує расу диких людиноподібних створінь, щоб продемонструвати низинні, навіть тваринні аспекти людської природи. Таким чином Свіфт пародійно критикує одночасно надмірність розуму та розбещеність людства. Вдаючись до яскравого гротеску та використовуючи надзвичайно популярний в той час жанр травелогу в якості канви для розповіді, автор створив неочікувану серію фантастичних світів, щоб критично зобразити політику, суспільство та культуру свого часу. Такий спосіб виявився надзвичайно розважальним для публіки через застосування фантастичних елементів та використання популярного жанру. Саме таким шляхом, зачепивши увагу публіки, розважаючи, Джонатан Свіфт мудро намагався підштовхувати її до серйозних роздумів.

Для більш очевидного підтвердження нашої думки про функціональні відмінності між пародією в її традиційному розумінні та пародійним використанням, порівняємо розглянуті вище зразки, на наш погляд, саме пародійного використання, з традиційною літературною пародією, очевидно спрямованою на об'єкт пародіювання. У третій сцені «Гамлета» (близько 1599–1601 рр.) [9] Вільям Шекспір пародіює високий драматичний стиль Кристофера Марло під час сцени з грав-

цями. Відомо, що Марло та Шекспір були сучасниками, а також двома найвидатнішими драматургами Єлизаветинської епохи. Марло, до появи Шекспіра у сфері уваги лондонської публіки, був найуспішнішим драматургом свого часу. Загалом взаємовідносини Шекспіра та Марло були складними – з елементами співпраці та суперництва. Тим не менш, стверджувати, що пародіювання Шекспіром стилю Марло у «Гамлеті» має однозначно сатиричне спрямування не є можливим. Безсумнівно виглядає той факт, що об'єктом пародії в даному випадку стає схильність Марло до грандіозності та мелодрами, яким Шекспір протиставляє своє наполягання на правдивості акторської гри та сторітелінга. Зображуючи в сцені «Гамлета» гру акторів у п'єсі (а це трагічна історія кохання та зради, така типова для п'єс Марло), Шекспір свідомо перебільшує мелодраматизм, роблячи його ще більш надмірним, ніж у творах Марло. Це здійснюється автором через гіперболізовані жести героїв та занадто емоційні висловлювання.

Але загалом, на наш погляд, у сцені гравців у «Гамлеті» Шекспір саркастично пародіює та одночасно віддає своєрідну шану високому драматичному стилю Кристофера Марло, з яким його пов'язували складні творчі відносини. Гіперболізуючи мелодраматизм та всім відомі кліше стилю Марло, Шекспір підкреслює важливість автентичності та правдивості у відображенні реальності, але в той же час демонструє здатність драми зворушувати серця публіки.

Висновки. Проведене дослідження розширює уявлення про англійську літературну пародію та її функціональний характер, від сатиричної та гумористичної пародії, об'єктом спрямованості якої є безпосередньо першоджерело, до випадків суто службового використання першоджерела як основи для створення нової пародії. Аналіз окремих англійських пародій, проведений у межах даної роботи, свідчить про наявність подібних випадків пародійного використання. Вважаємо, що перспективу дослідження може скласти аналіз інших зразків англійської пародії у контексті їх визначення як прикладів пародійного використання, тобто створення літературної пародії без мети сатиричного або гумористичного спрямування проти літературного об'єкту, але лише з метою формального використання першоджерела (твору, творчого стилю або напрямку), з подальшим узагальненням отриманих результатів.

Література:

1. J.M.W. Thompson. Close to the Bone. Mode of access: <http://standpointmag.co.uk/books-may-10-close-to-the-bone-oxford-book-of-parodies-john-gross>
2. Parody. Encyclopedia of Diderot & Alembert. Collaborative Translation Project. Mode of access: <http://hdl.handle.net/2027/spo.did2222.0000.811>
3. Denti, S. Parody. Routledge, 2000.
4. Hutcheon, L. A Theory of Parody: The Teachings of Twentieth-century Art Forms. University of Illinois Press, 2000.
5. Harvard's Geoffrey Chaucer Website. *Canterbury Tales*. Mode of access: <https://chaucer.fas.harvard.edu/pages/text-and-translations>
6. Swift, J. & DeMaria, R, Jr. Dulliver's travels. Penguin Books, 2001.
7. Rawson, C. *Gulliver, Travel, and Empire*. CLCWeb: Comparative Literature and Culture 14.5 (2012): Mode of access: <https://doi.org/10.7771/1481-4374.2140>
8. The Guardian. *The 100 best novels written in English: the full list*. Mode of access: <https://www.theguardian.com/books/2015/aug/17/the-100-best-novels-written-in-english-the-full-list>

9. Folger Shakespeare Library. *Hamlet*. Mode of access: <https://www.folger.edu/explore/shakespeares-works/hamlet/read/>

Melnikova T. Analysis of separate examples of English literary parody as possible cases of parody use

Summary. The article is devoted to the study of individual examples of English literary parody with the aim of clarifying the possibility of defining them as parody use, that is, cases of parody creation using the form of the original source without the goal of creating a parody (satirical or humorous) of the work itself.

Based on the reviewed works, it is concluded that there are some cases of parody use in English literature, namely, cases of the author's creating a parody that does not perform the critical function of debunking the literary and aesthetic concept of the original source. That is, the author of the parody resorts to a kind of parody use of artistic features of the original (style, plot, images) without the goal of creating a parody and ridiculing the original source. Usually such a parody work is aimed at goals that lie outside the literary field, and the original is used to create a new work. According to the results of the research, such

parody works (or their elements) as "The Canterbury Tales" by Geoffrey Chaucer and "Gulliver's Travels" by Jonathan Swift can be attributed to such cases. In order to confirm this conclusion, a comparison of the creation of a parody in the above-mentioned works was made with the example of the creation of a parody in the play "Hamlet" by William Shakespeare, where in the scene with the players the author resorts to a parody of the high dramatic style of Christopher Marlowe, with the aim of creating a parody of the literary and aesthetic object.

The results of the study expand the idea of English literary parody and its functional nature, from satirical and humorous parody, the object of which is directly the primary source (author's work, creative style, etc.), to cases of purely auxiliary use of the primary source as a basis for creating a new parody. We believe that the perspective of the research can be the analysis of other samples of English parody in the context of their definition as examples of parody use with further generalization of the obtained results.

Key words: English literature, literary parody, satirical parody, humorous parody, parody use, primary source, literary and aesthetic concept.

Міронова Н. М.,
аспірант

Запорізького національного університету

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ АЙРІС МЕРДОК
В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Анотація. Статтю присвячено опису рецепції творчості відомої британської письменниці й філософині ірландського походження, лауреатки Букерівської премії, Дами-командора Ордена Британської імперії Джин Айріс Мердок (1919–1999). Розглянуто наукові праці українських вчених, присвячені аналізу робіт Мердок з метою комплексної оцінки літературознавчої рецепції творчої спадщини мисткині. Здійснено спробу ґрунтовної розвідки задля окреслення подальших перспектив досліджень, у результаті якої з'ясовано, що науковці апелювали до творчої спадщини Айріс Мердок не надто часто, але мердокознавство в Україні представлено на якісному рівні, і вичерпних та об'єктивних наукових висновків зроблено чимало. Виявлено, що об'єктом наукової рецепції дослідників ставали не лише романи й філософські есеї, а й драматургічні твори, поезія, а також біографія письменниці й філософині. Зазначено, що дослідники торкалися питань інтермедіальності та жанрології; звертали увагу на різноманітні інтертекстуальні взаємодії, зокрема, шекспірівський інтертекст; вибудовували картину кореляції жанру і світогляду, художнього та філософського; висловлювали ставлення до інтелектуалізму, глибокого психологізму, а також порушували питання взаємодії реалізму й постмодернізму в творчості Мердок та притаманного їй постмодерністського світогляду. У процесі інтерпретації набутих українського мердокознавства зроблено висновки щодо доцільності подальшого осмислення феномена Айріс Мердок і обрано продуктивний шлях майбутніх досліджень.

Ключові слова: літературознавство, мердокознавство, рецепція, інтерпретація.

Постановка проблеми. Мердокознавство в Україні створювалося вченими багатьох поколінь. Творчий доробок Айріс Мердок досліджується ними вже кілька десятиліть. Вітчизняні літературознавці інтерпретували художні твори британської письменниці, прагнучи виявити особливості її романістики у різних аспектах. Хоча в цілому апеляція до її творчої спадщини відбувається не надто часто.

Актуальність цієї роботи обумовлена спробою досягнути різноманітні підходи до вивчення творчого доробку Айріс Мердок задля їх більш повного осмислення. Це має неабияке значення для окреслення подальших перспектив досліджень. Рецепція романів Мердок в українському літературознавстві є об'єктом цього дослідження, а основні підходи – його предметом.

Аналіз останніх досліджень. Рецепція творчості Айріс Мердок в українському літературознавстві ще не була предметом вивчення. Подібна ґрунтовна розвідка здійснюється вперше.

Мета. Виявлення аспектів вітчизняної рецепції творчості Айріс Мердок та інтерпретація існуючих наукових праць задля формування перспектив запланованих досліджень.

Виклад основного матеріалу. Британська письменниця й філософиня Айріс Мердок (1919–1999), авторка 26 романів і кількох книг з філософії, розпочала свій творчий шлях 1953-го року із публікації філософського дослідження «Сартр – романтичний раціоналіст», а її перший роман «Під сіткою» побачив світ наступного, 1954-го, року. Починаючи з 1968-го, її художні твори періодично номінували на Букерівську премію (шість разів потрапляла в шорт-лист), і 1978-го письменниця стала її лауреатом з романом «Море, море». За три роки до цієї події роман «Чорний принц» отримав літературну премію Джеймса Тейта Блека. Можна зазначити, що саме цей роман, який вважається одним з найвищих досягнень Мердок, є найбільш досліджуваним, адже він «ще й сьогодні залишається відкритим для інтерпретації» [1, с. 250], як, власне, й багато інших її багатовимірних творів.

Увага С. Павличко зосереджена на взаємовпливі філософії й літератури у творчості Айріс Мердок. Розгляд романів «Під сіткою», «Втеча від чарівника», «Замок на піску», «Дика троянда», «Єдиноріг», «Чорний принц», «Учень філософа» та ін. і філософських робіт «Сартр. Романтик-раціоналіст», «Первинність добра над іншими поняттями», «Вогонь і Сонце. Чому Платон вигнав митців», «Акастос. Два платонічні діалоги» у роботі «Лабіринти мислення» приводить науковицю до висновку, що «інтелектуалізм Мердок, котрий проявився в бажанні досягнути певні умоглядні ідеї, насамперед моральні, поглинув її настільки, що вона виявилася засліплена ним, як ті в'язні, котрі вийшли з печери в її улюбленій платонівській притчі. Вона побачила сонце, тобто розкрила для себе головну ідею і мету своєї творчості, але, засліплена його яскравим промінням, випустила з поля зору контури реального світу» [2, с. 308].

Варто зазначити, що цей своєрідний герметизм і втрату відчуття зовнішнього світу дослідниця помічає вже наприкінці 1980-х, тобто на завершальному етапі кар'єри британської письменниці й філософині: «Чим більше письменниця захоплювалася ідеями, тим менше їй давалася та реальність, котра не була платонівською, повсякденна реальність звичайних людей. Це особливо стосується романів, написаних і виданих у 80-х роках...» [2, с. 306].

Враховуючи те, що Мердок застерігала себе й інших від надмірного відображення в літературі зіткнень ідей і теорій, С. Павличко все ж вважає, що вдавалося уникнути цього не завжди, і внаслідок невдалих спроб «теорії розплющували і, наче котком, підминали під себе живе художнє полотно, спотворювали характери» [2, с. 308]. Але, на думку дослідниці, це теж має певну користь – «показує позитивні й негативні наслідки втілення в літературу філософії, може бути добрим зразком плюсів і мінусів інтелектуалізму художньої літератури» [2, с. 308].

Монографія «Англійський психологічний роман XX століття» Н. Жлуктенко складається з п'яти розділів, один з яких присвячений аналізу творчості Мердок і Фаулза. Науковиця вважає доцільним досліджувати романи Айріс Мердок, які вирізняються складною жанровою природою і композиційною багатоплановістю, за допомогою різних форм критичного підходу. Дослідниця вважає романістку спостережливим психологом, акцентує на її типізуючому й індивідуалізуючому психологізмі. Своєрідною інтелектуалізацією в рамках традиційного психологічного роману називає Н. Жлуктенко циклічність розвитку конфлікту, замкнене коло, у якому герої частіше за все повертаються до попередніх поглядів, або, якщо й змінюють самосвідомість, то лише «ціною психологічних потрясінь» [3, с. 134].

Своєрідним поглядом на творчість Айріс Мердок можна назвати дисертаційне дослідження А. Матійчак. Її інтерпретаційна позиція визначається увагою до жанрово-стильової специфіки романів, що позначена філософськими рефлексіями. Науковиця визначає творчість Мердок як таку, що «нагадує своєрідний симбіоз філософської рефлексії, літературознавчого теоретизування та плідної художньої рецепції» [4, с. 19].

Відмічається наближеність художньої манери романістки до постмодернізму із його реакцією на кризу сучасного світу, і таке світосприйняття «позначається на інтертекстуальності, асоціативності, метафоричності її інтуїтивного мислення» [4, с. 19], у результаті чого рецептивні рішення можуть бути нескінченними. У різних аспектах виявляється феномен гри, як то «гра з читачем за допомогою тексту та гра з текстом і контекстом, гра з різними обличчями оповідача (нарративні стратегії), а також гра змісту і форм тощо. Онірична домінанта також постає своєрідною модифікацією гри» [4, с. 19].

Авторка наукової роботи приділяє увагу феноменам-парадигмам художнього тексту Айріс Мердок, таким як парадигма печери, моря і т. ін., аспектам інтертекстуальності – «музика, живопис, театр, художня література, філософія, релігія та ін.» [4, с. 15], містичному – «марення, сон, галюцинація, гра уяви» [4, с. 16].

Видається вкрай важливим судження стосовно моралізаторства: «Спадщина Мердок демонструє парадоксальну ситуацію: письменниця принципово уникає проголошення будь-якої дидактичної сентенції, проте мораль іманентно присутня в кожному з її творів» [4, с. 8]. Дослідниця розширює свою думку, зазначаючи, що «трансформовані, «охудожнені» філософські ідеї подаються в них не у формі застиглих наукових концепцій, а як опосередковані рефлексії; філософська ідея в неї випробовується шляхом органіки сюжету й образу героя...» [4, с. 8].

Аналізуючи жанрологічну природу романів Айріс Мердок, А. Матійчак вказує на активне жанрове синтезування, що може бути пов'язане з полімодальністю, яка властива моральній філософії, та приходять до висновку, що «філософський роман Айріс Мердок є своєрідною метаморфною жанровою структурою, специфічною за ознаками художнього дискурсу, серед яких найголовніша – авторська світоглядна рефлексія» [5, с. 48].

Думки з приводу суміжних із запланованим нами дослідженням питань А. Матійчак викладає у першому розділі дисертації. Науковиця висвітлює такі теоретичні аспекти, як «зв'язок літературної традиції з філософською» [5, с. 50] та «беззаперечний вплив філософських ідей на художню творчість, а також зворотне збагачення філософії за допомогою літературних засобів» [5, с. 50].

Варто більш детально розглянути ті підрозділи, які висвітлюють вплив філософської традиції на художню творчість Мердок. А. Матійчак виявляє принципи і прийоми, за якими романи Айріс Мердок можливо визначити як філософську прозу, звертаючись до витоків, що починаються з античності. Саме тоді виник «платонівський діалог», досвід якого використовувала Мердок. «Художній підхід тут слугує допоміжним засобом постановки певних світоглядно-філософських питань із позиції моральної філософії» [5, с. 27], допомагає в пошуках істини, тож британська письменниця бере за основу це.

Дослідниця помічає у творчості Айріс Мердок такі діалогічні жанри, як діатриба (звертання наратора до потенційного читача у романах 1970-х), солілоквиум (письменниця втілює його за власним методом, обігруючи шекспірівські образи), сімпозіон («як спосіб декларації героями певних світоглядно-філософських ідей, моральних чи етично-естетичних поглядів у колі людей із різним світосприйняттям...» [5, с. 31]). Риси таких форм, як екфраза і етопея також «активно працюють у сучасному філософському романі, зокрема в романах А. Мердок» [5, с. 32], адже мисткиня прагнула з'ясувати роль мистецтва в житті людини. А поглибленому розумінню філософського роману, зокрема, його онтологічних вимірів, на думку А. Матійчак, сприяє «стратифікація романно-філософського дискурсу такими жанрами, як казка, байка, притча тощо» [5, с. 34].

У творах Айріс Мердок «можна простежити наявність певної первісної метафоричної парадигми» [5, с. 34]. Як приклад – «Дитя слова», в якому закладається біблійна парадигма притчі про «зерно». Загалом відбувається діалогічність жанрів (науковиця використовує у якості методологічної основи роботи М. Бахтіна, О. Фрейденаберг та ін.), і акценти зміщуються, наприклад, із доведення закону перемоги «добра» над «злом» до з'ясування питань «що є добро?» і «що є зло?».

Розглядаючи творчість А. Мердок на перетині традицій англійської літератури та західноєвропейської філософії, А. Матійчак звертає увагу на те, що «письменниця передає у своїй творчості загальний характер англійської культури з погляду високоерудованої, надзвичайно освіченої людини, яка продовжує цю традицію у властивій їй художній манері» [5, с. 49].

Дослідниця подає перелік надбань західної філософії, реципієнтом яких є А. Мердок у своїх творах, у яких персонажі в той чи інший спосіб демонструють власне ставлення до відомих філософських концепцій. Це – «діалоги Платона та Гюма, алегорії філософів Просвітництва, драматичні наративи Кіркгора, параболи та афоризми Ніцше, як і есеї Канта та Сартра, праці Вітгенштайна та Гайдеггера, С. Вейль та Гегеля...» [5, с. 65].

А. Матійчак продовжила працювати у цьому річищі й після захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (2007). У подальших дослідженнях вона аналізує роман «The Good Apprentice» в аспекті жанрового метаморфізму, розглядає дихотомічні зрізи антропологічної проблематики роману А. Мердок «Пора ангелів», «Культурологічний конструкт у сприйнятті персоносфери романних текстів Айріс Мердок», звертається до біографічного жанру та до кінобіографії, а також публікує дві статті англійською мовою, які потрібно розглянути більш детально.

У публікації «Reception vs convergence: philosophy and literary fiction» А. Матійчак звертає увагу на дещо спільне у лінгвістичній філософії та екзистенціалізмі, зв'язок із якими

спостерігається у романі «Під сіткою» – обидва напрямки здатні зробити особистість соліпсичною, відокремленою, віддаленою від об'єктивного бачення. Науковиця вважає парадоксальним звернення А. Мердок до філософії Кіркгора у спробі подолати суб'єктивізм Сартра і Вітгенштайна, адже данський філософ стояв у витоків екзистенціалізму.

Та, виявляється, що Мердок знайшла власне рішення: розглядати категорії екзистенціалізму з погляду моральної філософії, а платонівська ідея Добра стає основним філософським підтекстом романів, написаних після 1966 року. До такого висновку приходять дослідниці, додаючи, що, окрім названих філософів, Айріс Мердок також апелювала до філософської думки Канта, Гегеля, Гайдеггера та інших. «Тож ідеї і концепції моральної філософії Мердок, що відображені в її романах, зберігають свій філософський вимір лише тією мірою, якою дозволяє образне оформлення її літературних творів» [6, с. 62], – резюмує науковиця.

У статті «Reception frame of Iris Murdoch's critical studies» [7] А. Матійчак аналізує збагачення рамок рецепції творчості Мердок за рахунок інших дискурсів: філософського, критичного, культурологічного, літературознавчого, адже література постмодернізму є явищем, що об'єднує різні дискурси (дослідниці уточнює, що мова йде про постмодерністський світогляд; хоч літературна манера Мердок і вважається наближеною до постмодернізму, але йменувати її постмодерністкою все ж було б перебільшенням, хоча б, наприклад, через відсутність ризоматичності у творах).

Науковиця висловлює слушну думку, що попереднє розмежування між літературою й критикою, літературою й філософією втрачається, оскільки письменники все частіше виступають у якості авторів критичних статей, інтерпретують та оцінюють літературний процес, беруть участь у літературно-філософських дискусіях і т. ін. І діяльність Айріс Мердок є одним з яскравих прикладів подібного зближення.

Цікаві інтерпретаційні ходи дослідниці змушують також зупинитися на розгляді її аналізу проблематики роману «Пора ангелів». А. Матійчак засвідчує продуктивність підходу зарубіжних літературознавців, а також розширює й поглиблює їх думки, розглядаючи етико-естетичний компонент структури роману та бінарні опозиції на зразок «добро – зло», прагнення збагнути природу яких є однією з ідей роману. «В цьому ракурсі простежується вплив не лише Кіркгора, але одночасно накладання ще кількох західноєвропейських філософських теорій, зокрема вплив ідеї Канта...» [8, с. 118]. У романі, на думку дослідниці, «...показано механізм стосунків носія зла з жертвами, частково як спосіб ної інтерпретації ідей Ніцше про «смерть бога», в іншому разі з позицій психоаналізу З. Фрейда [8, с. 118].

Резюмуючи, А. Матійчак висловлює думку, що бінарні опозиції та антиномії «людина – Бог», «ангели – демони», «добро – зло», «моральний – аморальний» [8, с. 121] тощо, які з'єднують різноманітні елементи світоглядної моделі художнього твору Мердок, допомагають виявити основні причини насущних соціальних проблем та визначити особливості антропологічного характеру їхніх передумов.

Думку з питання впливу філософії на художні твори Айріс Мердок висловлює й О. Левченко, чия дисертація присвячена поглибленому розгляду такого аспекту, як інтертекстуальна взаємодія романістики Мердок з класикою та модернізмом 1930 –

1940-х рр: «Особливість її філософського роману в тому, що не готові концепти чи теорії стають його вихідною інтенцією, а власне процес філософування, спроби «логосного» осягнення реальності... Саме це – не моделювання життя в умовах створеного нею художнього світу як прикладної ілюстрації до готової ідеї, а виведення «теорії» з життєвої практики – відрізняє її філософський роман від традиції сучасників» [9, с. 13].

У своїй роботі О. Левченко розглядає «не лише романи Мердок, починаючи з першого, ... але й поезію Мердок («Семинар з «Агамемнона», 1939»), п'єси («Акастос: два платонічні діалоги»), її публіцистику та численні есе на філософські та естетичні теми» [9, с. 4], хоча найбільша увага приділяється саме романам пізнього періоду творчості британської письменниці.

Науковець наголошує на дослідженні інтертекстуальності під іншим кутом. Він вважає, що краще не просто говорити про текстові включення до творів Мердок, а пильно аналізувати «ті тексти, до «ряду» яких письменниця вводить свої твори» [9, с. 17]. Якщо «дослідити їхню «промову» до новітньої романістики, то художній зміст і смисленості форми «нового продукту» висвітляться зі ще не помічених сторін» [9, с. 17].

Відомо, що певний час серед західних мердокознавців точилася гостра полеміка стосовно романів 1990-х рр. Критики сприймали як вияв проблем зі здоров'ям та занепад яскравого таланту Мердок «нарративну, структурну «непослідовність» і «плутанину» характерів, багатогаровість семантики, що не завжди прочитується лише шляхом іманентного аналізу, а іноді взагалі видається парадоксально-незрозумілою...» [9, с. 14]. О. Левченко робить важливий крок, доводячи, що «прояв семантико-поетологічних констант усієї творчості Мердок в останньому її слові – чи не найбільш виразний; і «Зелений лицар», і «Ділема Джексона» – неначе поривання до подолання всіх тих проблем, з якими пов'язаний роман як жанр сучасної літератури» [9, с. 14]. Тож пресловута «плутанина» – не що інше, як «закономірне та єдино можливе для письменниці відбиття предмету зображення роману – життя, цілісність якого, за Мердок, може бути схоплена лише в його мінливості» [9, с. 14].

Дискусійне питання «Чи романи А. Мердок являють собою своєрідні зразки саме жанру психологічного ... чи ні» підіймала наприкінці 1980-х – на початку 1990-х авторка дисертації «Концепція і поетика художнього психологізму в романах А. Мердок» Г. Клименко. Науковиця проводила своє дослідження в динаміці, аналізуючи пізні романи в зіставленні з ранніми. Нас цікавить саме ранній період творчості Айріс Мердок, тому зупинимось на розгляді аналізу рис психологізму у романах «Море, море» та «Дитя слова» у порівнянні з романом «Під сіткою», але спочатку конкретизуємо розуміння художнього психологізму дослідницею. Г. Клименко витлумачує це явище як естетичний принцип, «при дотримуванні якого головним і безпосереднім об'єктом відображення і відтворення постає психологія героя, що виступає як певна самостійність» [10, с. 7].

Науковиця зупиняється на особливостях психологізму роману «Під сіткою», характеризуючи його не як такий, що пояснює, аналізує мотиви вчинків, а «такий психологізм, коли «внутрішній» процес, прийняття рішень обумовлюють вчинки героя і навіть будують сюжет» [10, с. 10], вважаючи його новаторством авторки. Спільною для романів «Під сіткою» та «Море, море» Г. Клименко називає філософсько-психологічну проблему добра і зла. Вона також порівнює пошуки Анни в романі «Під сіткою» і змагання за Мері Хартлі в романі

«Море, море», виявляючи схожість психічного стану героїв – Донаг'ю та Ерроубі.

Героя роману «Дитя слова» науковиця відносить до більш складної категорії персонажів, адже розповідь тут не є безпосередньою, як в романі «Під сіткою» – це «непряма форма втілення психології героя» [10, с. 11]. Загалом Джейка Донаг'ю, героя першого роману британської письменниці, дослідниця характеризує як такого, що дистанціюється від самого себе, і інколи це набуває форми іронії або самоіронії, що зумовлено впливом традиції англійського комічного роману, жанровий зв'язок із яким є цілком помітним.

Дисертація О. Алісеєнко присвячена особливостям художнього простору та часу в романі Айріс Мердок «The Nice and the Good», який «відкриває особливий «платонівський цикл» письменниці» [11, с. 3] і здійснюється «крізь браму (ворота) хронотопу (Бахтін)» [11, с. 3]. Дослідниця відмічає близькість «проблемного вузла любовно-філософського роману Мердок до проблематики любовно-філософського роману Відродження, який створив особливий пасторальний хронотоп» [11, с. 6]. Уточнюється, що пасторальна модальність виявила себе вже в попередніх романах («Дзвін», «Дика троянда»), та найбільш докладно й планомірно, крок за кроком, вона постає у романі, що досліджується, і формує особливості його простору й часу.

Розглядаючи особливості хронотопу, науковиця також відмічає, що романи Айріс Мердок створені в перехідний період, на зіткненні модернізму і постмодернізму, тому простір і час ще не деформовані, як у постмодерністів. Вона створює просторові образи із прихованою концептуальною семантикою, співвіднесеність яких із філософськими ідеями можна помітити, ознайомившись із неоплатонізмом, екзистенціалізмом, герменевтикою і т.д. Але «зовнішній зображувальний план, завдяки своїй виразності, зрозумілий пересічному читачеві...» [11, с. 16].

В основі дисертаційної роботи Г. Костенко лежить розгляд релігійно-філософських проблем та їх художнє втілення у англійському романі другої половини XX століття, а саме 50-х – 70-х років. Науковиця визначає своєрідність релігійного філософствування кількох англійських романістів цього періоду, серед яких і Мердок. У роботі розглянуто три романи Мердок, два з яких відносяться до раннього періоду її творчості. Варто зупинитися на цікавому трактуванні Г. Костенко сучасного роману ідей: «... у XX столітті він наповнюється новим інтелектуальним змістом, перестає бути доказом певних ідей, навіть і в їх зіставленні, діалозі» [12, с. 5]. А найважливішим, на думку дослідниці, є окреслення проблеми, адже «вирішувати питання сучасності неможливо зусиллями одного митця» [12, с. 5].

Науковиця вбачає у простоті дзвону (роман «Дзвін») символ невинності, яку Айріс Мердок вважає важливою рисою моральності. А «у зрілій людині невинність перейде в знання і мудрість, без чого неможлива віра в Бога (у цьому А. Мердок є послідовницею філософської думки І. Канта)» [12, с. 10]. Г. Костенко співвідносить ім'я героя роману «Час ангелів» Маркуса, який «впевнений, що любов є єдиною гідною людини діяльністю» [12, с. 11], з іменем євангеліста Марка, а стосовно самогубства його брата Карла, який в добро не вірить, дослідниця відмічає, що, побачивши ікону Трійці, він нарешті усвідомлює істину: «... янголи можуть бути іншими, світ

може бути іншим» [12, с. 11], але цей персонаж є носієм зла, і йому «немає місця у світі, якого він не розуміє» [12, с. 11]. Тож, висновки дослідниці такі: змінився світ, і при побіжному погляді здається, що змінилася і мораль, але «фундаментальність ідеї добра й любові за своєю суттю незмінна» [12, с. 12].

Варто розглянути також дисертації з порівняльного літературознавства, у яких порівнюються за певними аспектами романи В. Шевчука та А. Мердок (А. Топуз), проза В. Шевчука та англійський роман 1950–60-х рр. (І. Малишівська). А. Топуз проводить компаративний аналіз жанрових моделей романістики Шевчука та Мердок, визначає типологічні схожості й відмінності творів письменників і приходить до висновку, що при «втраті стійкості» елементами жанрової моделі виникає інтерференція. Як приклад – «поєднання елементів поезики «хімерного» та «любовного» романів з екзистенційною проблематикою» [13, с. 11]. Спільним для митців дослідниця називає металітературність, використання засобів пародіювання, принцип поліфонічності оповіді та багато інших характеристик.

І. Малишівська аналізує прозу Шевчука як таке явище, що є спорідненим із європейським екзистенціалізмом, і вважає доцільним її «зіставлення зі спадщиною англійських романістів екзистенціалістського спрямування – К. Вілсона, В. Голдінга, А. Мердок (розглядаються її романи «Під сіткою» та «Одноріг»)». «На відміну від творів Шевчука, у романах К. Вілсона, В. Голдінга та А. Мердок немає соціально мотивованих тем, тоді як в українського письменника прочитується особистісна незгода з існуючим режимом тоталітарного панування» [14, с. 17], – зазначає дослідниця.

У публікації «Інтертекстуальний діалог: Айріс Мердок "Під сіткою" та Жан-Поль Сартр "Нудота"» І. Малишівська відмічає схожість головних героїв – Донаг'ю і Рокантена, але, наприклад, до оточення вони ставляться по-різному, і «... письменниця доводить, що для реалізації свободи людини не обов'язково перебувати у повній ізоляції від життя оточуючих людей» [15, с. 241]. Несхожими є також «рушійні сили, що змушують їх постійно рухатись далі; Антуану Рокантену спокою не дає відчуття нудоти та беззмістовності власного існування, у нього немає конкретної мети у пошуках, важливим є сам процес; пошуки Джейка ж мають змістовніший характер...» [15, с. 241].

Тож, дослідниця, базуючи аргумент на цитаті з передмови до роману, визначає одну з несумісностей поглядів Мердок та Сартра – британська письменниця не вважає абсурд вигідною позицією і протистоїть йому. Герой Мердок за допомогою іронії, а герой Сартра за допомогою сарказму – обидва доходять, на думку дослідниці, до спільних висновків: створення вартісного роману може додати існуванню сенс. Науковиця употужнює тези про «намагання письменниці досягнути проблему мови та теоретизування» [15, с. 242], апелюючи до робіт С. Павличко, яка зазначала, що у першому романі Мердок також спирається на ідеї австрійського філософа Людвіга Вітгенштайна. Тож, у розглянутих формах інтертексту дослідниця вбачає підставу вважати «роман Айріс Мердок «Під сіткою» стилізованим наслідуванням роману Сартра «Нудота», доповненого та ускладненого власними авторськими ідеями» [15, с. 243].

Як відомо, Айріс Мердок робила творчі кроки і в драматургії, використовуючи її як можливість висловити більше думок про соціум і політику. Саме драматургічним текстам Мердок

надає перевагу Н. Зошук у своїх працях, зазначаючи, що вони, на відміну від романів, мають іншу своєрідність [16]. Науковиця розглядає драматургічну адаптацію романів «Чорний принц» та «Італійка», а також п'єси «Слуги та сніг», «Вище за богів» та «Акастос».

Між епічною та драматичною версією «Італійки» Н. Зошук помічає як збіги, так і відмінності – наприклад, проблеми влади, свободи та ін. є більш виразними у п'єсі. Дослідниця зазначає, що, хоч у п'єсі «Італійка» й опущені факти про батька Едмунда, та батькова притча перейшла із роману без змін. Також відсутні факти про страждання головного героя через жінок і самотність. Через стиснутість драматичної версії це впливає з діалогів. Тож, «значущі сентенції романного тексту ... конвертуються у драматичні діалоги. Ця "стиснутість" акумулює, підсилює драматичні перипетії, що в подальшому розвитку подій набувають кульмінаційного значення, яке швидко призводить до розв'язки» [17, с. 192].

Розгляд містичного компоненту драми, де носієм «містичності» є парадигма «мати – син», виявляє також містичну функцію образу італійки Меггі, яка «розкривається в її ролі "друга мати"» [17, с. 190]. Науковиця з'ясовує, що і в епічній, і у драматичній версії, як італійка, так і всі інші персонажі, наприкінці справляють вже інше враження, відмінне від того, що було на початку (це не стосується лише головного героя) – злітають маски, що є теж проявом містичного, і, завдяки цьому, Едмунд бачить справжню реальність після тривалого «засліплення» ілюзорною. Отже, «містичне виявилось в А. Мердок квазімістичним, відіграючи конструктивну роль важливого чинника формування реальності художнього світу» [17, с. 194].

Дисертація Ю. Кіндзерської має назву «Опозиція героїчного і філістерського в метакритичному дискурсі (на матеріалі літератури Великобританії 60-х років ХХ століття)». Ю. Кіндзерська виділяє три моделі героїчного образу: класичну, архетипну й екзистенційну, а також «виявляє три основні типи втілення образів героя і філістера в літературі – реалістичний, модерністський і постмодерністський» [18].

Авторка наукової праці фіксує прикметні тенденції того часу: вбачати в екзистенціалізмі певне спасіння на тлі загального песимістичного настрою, сподіватися на цілющі властивості психотерапії, сприймати маргіналізм як форму «існування вільної свідомості» [19, с. 131] та ін.

Ю. Кіндзерська аналізує творчість кількох письменників зазначеного періоду і вказує на те, що психологічна картина вчинків у романах Мердок поглиблюється завдяки озвученню «внутрішнього голосу персонажів» [19, с. 135]. Щодо героїчного – дослідниця виявляє цікавість британської письменниці до минулого і потрактовує її як незмогу знайти подібне у сьогоденні, що її на той час оточувало, тож, події Дублінського повстання 1916 року висвітлюються у романі «Червоне та зелене», інтерпретуючи класичного героя, і така інтерпретація є ускладненою, певні концепти трансформовані, а параметри змінені.

Пат Дюмей, на думку дослідниці, вирізняється з натовпу філістерів трагізмом свого покликання звільнити Ірландію, здатністю здійснити подвиг, і все це подається у процесі: читач слідує за перетворенням пересічного громадянина на героя, спостерігає за його внутрішнім станом. Складовими образу його вітчима Барні є інфантизм та егоїзм, і він, долаючи власні ілюзії, теж стає своєрідним героєм – інтелектуальним. Сповнений ілюзій також і Ендрю, кузен Пата, і, як вважає

дослідниця, ним рухає бажання самоствердження («перш за все – в очах Пата» [19, с. 143]). Ю. Кіндзерська описує мотиви героїчного міфу, «а саме: мотив інцесту, двоюбою між братами, мотив загубленої нареченої» [19, с. 144] та ін.

А от більшість героїв «Дикої троянди», на відміну від Пата Дюмея, не змогли розірвати ланцюг буденності, втратили свій шанс на самореалізацію та щастя – вважає Ю. Кіндзерська. Та зображення у Мердок «конфліктів та філістерських персонажів пом'якшується за рахунок домінування концептів доброти й любові» [19, с. 145], – констатує авторка наукової праці.

Дисертаційне дослідження Д. Колесник «Концептуальний простір авторської метафори у творчості А. Мердок» виконано з позицій когнітивної лінгвістики. У роботі проаналізовано концептуальний простір індивідуально-авторської метафори (ІАМ) і отримано результати, які дають можливість відтворити портрет мовної особистості та психологічний портрет. Об'єктом дослідження стали «інформаційні структури мислення, які існують на глибинному рівні і зумовлюють виникнення ІАМ у мові» [20, с. 2], а предметом – «мовна семантика, яка несе в собі відбиток конвенціалізації смислу і дозволяє здійснити спостереження над технікою характерного для автора смислотворення» [20, с. 2]. Варто зазначити, що науковиця також пропонує методологічний апарат аналізу.

«Теоретичні роботи передують і оточують роман, а потім виявляються "післямовою" і переходом до наступного» [21, с. 104], – пише Л. Скуратовська у статті «Роман Айріс Мердок: розширення границь жанру». Науковиця наголошує, що фігуранти її філософських робіт (Сартр, Вітгенштайн, Платон та ін.) стають «об'єктами теоретичної рефлексії, пильного аналізу немов би в освоєнні тих художніх принципів зображення людини та життя, якими відзначені її романи 1960 – 90-х років; одночасно здійснюється і зворотне – рука художника створює всередині теоретичних творів "портрети" у живому людському різноманітті рис...» [21, с. 105]. Науковиця вказує на насиченість романів Мердок міфопоетичною символікою – і такою, що існує в готовому вигляді, і власною, авторською: «Аполлон і Марсій, Діана і Актеон, Афродіта, Гермес, вода, вогонь і т.д.; ... троянди, павуки, книги, каміння, тварини...» [21, с. 106], і ставиться авторка романів до цього, на думку дослідниці, «як до виробленого історією людської свідомості способу зрозуміти драми буття, що повторюються» [21, с. 106].

«The Nice and the Good» – роман, на якому зупиняє увагу дослідниця, аналізуючи підхід до художнього твору як до універсального мистецтва і відмічаючи наявність звуків, кольорів, зображень, елементів наук і таке інше: наприклад, вірші античних поетів у цьому романі – «шлях до розуміння страждань, боротьби і рішень героїв» [21, с. 111]. Тут потрібно знову вдаватися до цитування задля точної передачі важливої думки, адже такі аргументи дослідниці формують важливе доказове підґрунтя. «Звісно, чужий текст іншої епохи, включений у те, що створюється сьогодні, дає можливість доповнити зображення сутістю, підкріпити інтерпретацію, поєднати екфразу із відтворенням позасловесного, ще не названого. Форми такого включення – натяк, відсилання, мотив, цитата і, нарешті, розгорнуте обговорення, так би мовити, урок, семінар чи майстер-клас, до яких читач може приєднатися, відгукнувшись на цитату читанням повного тексту, на іншомовний оригінал – досвідом власного перекладу: і тут Мердок створює можливість поглиблення інтелектуального простору роману» [21, с. 111].

Подібних «уроків» і «семінарів» у романах Айріс Мердок Л. Скуратовська помічає чимало, і їх теми – різноманітні, наприклад, «в "Єдинорозі" звучить гімн Зевсу із "Агамемнона" Есхіла у перекладі самої Мердок і обговорюється образ-концепт Ате...» [21, с. 111].

Г. Гриценко (Маковей) у статті «On thematic paradigm of Iris Murdoch's "Sandcastle"» [22] наголошує на тому, що є цілком очевидним той факт, що у романах Айріс Мердок відображено складну еволюцію її філософських ідей від екзистенціалізму до неоплатонізму, не зважаючи на відомі заяви письменниці й філософині про те, що вона не бажає вторгнення філософії у світ її романів. У «Замку на піску» науковиця вбачає проблему болючого протиріччя між екзистенціалістським прагненням індивіду до свободи і кантіанською концепцією морального обов'язку. Дослідниця констатує, що свобода героїв виявилася ілюзією, і вони роблять вибір не на користь кохання. Також вона акцентує на тому, що у цьому романі простежується особисте ставлення авторки до своїх героїв, чого немає в більш пізніх художніх творах: на початку вона схвалює вчинки Мора, наприкінці – засуджує. Г. Гриценко також помічає прояви готичних традицій, що розвивалися вже в попередньому романі «Втеча від чарівника» і набудуть свого подальшого розвитку в романах 1960-х років.

Науковиця повертається до огляду тематичної парадигми у статті «До літературного портрета Айріс Мердок», де стисло характеризує «домінантні мотиви таємниці та містики, ... використання авторкою прийомів гри, міфологізації дійсності та багаторівневої організації тексту» [23, с. 46]. Дослідниця торкається питання взаємодії реалізму і постмодернізму в творчості Айріс Мердок, із якого виникає багато протиріч, і приходять до висновку, що складна і суперечлива проблематика прозових творів Мердок «засвідчує багатогранність філософського, морально-етичного та естетичного осягнення дійсності непересічною письменницею-мислителькою ХХ століття» [23, с. 46].

Виявлені Н. Шеїним зв'язки кольору та образу головного героя у романі «Час ангелів» стають ще одним цікавим аспектом аналізу цього художнього твору. Головний герой – «темний лорд своєї темної парафії, його бажання і почуття надто примітивні, вони не вписуються в існуючі релігійні постулати» [24, с. 207]. В образі Карела науковець вбачає паралель із образом Едіпа, як його описував Ніцше – «людина, яка знала у чому секрет життя, жах існування, ... і яка знала, що все доступно і дозволено, тому що все було рівною мірою цінним і знеціненим» [24, с. 207]. Чорний колір тут символізує зло і ніби поглинає мешканців будинку. Тож, «у цьому романі Айріс Мердок розкривається моральна філософія світу без Бога; автор показує якою може бути людина такого світу...» [24, с. 203].

У статті про неоготику в романах Мердок Н. Шеїн з'ясовує ознаки поняття неоготика і те, як цей напрям відображується у творчості британської письменниці. У романі «Втеча від чарівника» він також виявляє «темних» персонажів – Фокса та його приспівника Біліа. Такі ж герої є, на його думку, і в «Єдинорозі», де «темними» є також і замок, і пейзаж, а подвійна природа цього роману характеризує головну героїню – Анна одночасно і грішна, і свята. Науковець проводить паралель між нею і Карелом, чия природа така ж – він і демон, і священник. Цікавою видається ще одна паралель, проведена Н. Шеїним: Елізабет («Час ангелів») і Анна («Єдинорозі») –

обидві є «полонянками», «ув'язненими» [25, с. 135]. Хоч науковець вважає мотиви, які повторюються, такими, що не шкодять популярності мердоківських романів.

Про досвід інтерпретації дослідником роману «Втеча від чарівника» існує ще одна стаття, у якій він констатує, що в цьому, другому, романі Мердок, який насправді – перший (письменниця дуже прискіпливо ставилася до свого дебюту, тому обрала для такого відповідального кроку роман «Під сіткою»), вперше з'являється образ «чарівника» – носія сили і влади над людьми. Науковець тут визначає дві теми: післявоєнна переміщеність і становище жінок, та інтерпретує історії біженців і космополітів, а також боротьбу, що розгорнулася за журнал суфражисток. У образі чарівника Фокса сконцентровано всесвітнє зло, і, констатуючи це, дослідник прагне з'ясувати, чому воно є привабливим. Також він помічає, що і в цього героя амбівалентна природа, і він теж якоюсь мірою є жертвою. «Втеча від чарівника» – це роман не тільки про звільнення особистості від хибного, нав'язаного самому собі рабства, але і про процес «подолання загадковості», про демістифікацію дійсності» [26, с. 122], – резюмує Н. Шеїн.

На існуванні персонажів у романі «Червоне та зелене» концентрує свою увагу Г. Токмань. Вона помічає, як авторка художнього твору заглиблюється у питання часу, в його екзистенційні переживання, якою є залежність від днів, годин до початку повстання 1916 року. Науковиця нагадує нам про сутність екзистенціалістської свободи, яка не є романтичною, а швидше схожа на вирок, приреченість на свободу. «Авторка створює екзистенційний художній час: майбутнє для Пата поділилося на дві частини – день Пасхи і потім, коли він стане інакшим...» [27, с. 23], – розмірковує дослідниця, посилаючись на думку Гайдеггера стосовно основної точки екзистенційного часу.

А ще екзистенційний час героя, який понад усе прагне звільнити свою країну, і «історичний час Ірландії існують у щільному зв'язку, це по суті, за аксіологічними параметрами, один час, який після скасування визвольного виступу зупинився» [27, с. 25]. Дослідниця вбачає в Патіві людину Сартра із тягарем світу на плечах, яка «відповідальна на світі за саму себе в ролі способу буття» [27, с. 25]. Та повстання не скасовано, а перенесено, і Г. Токмань говорить про реакцію героя, як про воскресіння. Науковиця звертається до робіт філософа Карла Ясперса за потрактуванням граничних ситуацій, а також знову до філософських праць Гайдеггера за обумовленням екзистенційного стану рішучості.

Має власну екзистенцію і проходить свій екзистенційний шлях у цьому романі, на думку дослідниці, навіть місто. Екзистенційним аспектом є також прищеплення матір'ю-ірландкою своїм дітям-англійцям «відчуття духовної та душевної краси повстанців, подібної до якої вона вже не зустріла» [27, с. 32]. А таємною, прихованою екзистенційною історією роману стало кохання Франсис до Пата. Тож, «свобода Ірландії, ставши екзистенційним вибором, перетворилася на обов'язок» [27, с. 32], – резюмує авторка статті.

У статті «Гамлетівські алюзії в романі А. Мердок» Д. Лазаренко розмірковує про рецептивну багатовекторність: «А. Мердок одночасно виступає у декількох іпостасях: вона є і звичайним читачем, і читачем-аналітиком, і читачем-філософом, і читачем-письменником», що дає більш плідне «спілкування», ніж рецепція «суб'єкт-об'єкт» [1, с. 236].

Науковиця звертається до філософської праці Мердок «Метафізика як путівник по моралі», у якій авторка розмірковує про два різновиди мистецтва: таке, що романтизує відчай і втішає, і таке, що не тяжіє до романтизації страждань, але змушує «зректися егоїстичного «самозаспокоєння» та сміливо подивитися в очі реальності» [1, с. 238]. І творчість Шекспіра відносить до другої категорії, а «сутність власного ставлення до Шекспірівського твору авторка цікавим чином репрезентує в романі «Чорний принц»...» [1, с. 236].

Дослідниця вважає актуальним питання кореляції шекспірівських алюзій з філософськими переконаннями Мердок і доводить їх наявність. Наприклад: «Одна з його [Пірсона] медитацій підкреслює суголосність світоглядних позицій письменника з філософською стихією «Гамлета» [1, с. 245].

О. Дерикоз розглядає інтертекстуальний простір роману «Дилема Джексона» [28] та антропологічну специфіку символічної образності роману «Черниці та вояки» [29]. У своїх статтях науковиця наголошує на важливості коректності по відношенню до смислу художнього твору, адже його розкодування потребує терпіння і залучення адекватних методів, оскільки тут наявний розмах фонового оточення конститутивних образів, і контекст роману складається з кількох світоглядних парадигм і філософських концептів. Також вона звертає увагу на «ірландську новелу» Айріс Мердок «Щось особливе» – невеликий за обсягом твір, який не надто активно аналізується, на відміну від романів, і вказує на той факт, що за зовнішньою простотою приховано безліч дилемних запитань та стільки ж варіантів відповідей на них.

А. Кавакін розглядає роман пізнього періоду творчості Айріс Мердок «Зелений лицар» з метою розв'язання питань, пов'язаних із проблемою відносин між інтертекстуальністю та мімезисом. Визначивши мімезис як «спосіб художнього зображення, що базується на аристотелівському принципі наслідування реальності» [30, с. 136] та інтерпретувавши роман, який на той момент ще не був перекладений (2008), дослідник припускає, що «одним з етапів розвитку сучасного роману є саме деканонізація мімезису як основного способу художнього зображення та перехід до вториннореференційних моделей побудови художнього світу» [30, с. 140]. І інтертекстуальність тут стає головним інструментом подібної деканонізації.

А. Малій у своїй статті вдається до розгляду функцій катастрофізму в творчості А. Мердок. У так званих «готичних» романах він є «наскрізним жанротворчим компонентом, а також актуалізується у процесі створення характерів та розвитку дії» [31, с. 28]. Трагічна випадковість спостерігається у романах «Чорний принц», «Сон Бруно», «Зелений лицар», а у романі «Дика троянда» дослідниця виявляє «катастрофу навпаки», якою тут є кохання. Науковиця дістається висновку, що елемент катастрофізму має велике значення у дослідженні, наприклад, природи добра і зла – категорії, яка завжди привертала увагу британської письменниці.

Висновки і перспективи. Отже, розглянувши доступні нам джерела, можна говорити про новизну поглядів, чіткість формулювань та наявність вичерпних висновків у працях українських мердокознавців. Аналіз робіт показує, що наукова думка та творчий пошук вітчизняних вчених визначає феномен Айріс Мердок як такий, що не вкладається в жодні рамки усталених визначень, тому така складна й значуща

творча спадщина потребує подальшого кропіткого дослідження, попри всі ті об'єктивні наукові висновки, які вже зроблені, і обрана нами тема «Буття і побут у романах Айріс Мердок 1950–60-х рр.» може бути плідним напрямком на цьому поприщі.

Література:

1. Лазаренко Д. Гамлетівські алюзії в романі А. Мердок «Чорний принц». *Ренесансні студії* : зб. наук. пр. Запоріжжя : Видавництво Класичного приватного університету, 2009. № 12–13. С. 235–252.
2. Павличко С. Зарубіжна література : дослідження та критичні статті. Київ : Основи, 2001. 559 с.
3. Жлуктенко Н. Психологические романы Айрис Мёрдок и Джона Фаулза. *Англійський психологічний роман XX століття* : монографія. Київ : Вища школа, 1988. С. 129–149.
4. Матійчак А. Феномен Айріс Мердок в аспекті рецептивного потенціалу світоглядно-філософського роману : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Київ, 2007. 24 с.
5. Матійчак А. Феномен Айріс Мердок в аспекті рецептивного потенціалу світоглядно-філософського роману : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Київ, 2007. 215 с.
6. Matychak A. Reception vs Convergence : Philosophy in Literary Fiction. *Interdisciplinary Research: Scientific Horizons and Perspectives* : collection of scientific papers. Vilnius, 2021. Volume 2. P. 60–62.
7. Matychak A. Reception Frame of Iris Murdoch's Critical Studies. *Питання літературознавства* : наук. зб. Чернівці : ЧНУ, 2018. № 97. С. 162–174.
8. Матійчак А. Дихотомічні зрізи антропологічної проблематики роману А. Мердок «Пора ангелів». *Питання літературознавства* : наук. зб. Чернівці : ЧНУ, 2010. № 80. С. 115–122.
9. Левченко О. Класика та модернізм 1930 – 1940-х як інтертекст романістики А. Мердок : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Дніпропетровськ, 2010. 24 с.
10. Клименко Г. Концепція і поетика художнього психологізму в романах А. Мердок : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Київ, 1994.
11. Алісеєнко О. Особливості художнього простору та часу в романі мердок «The nice and the good» : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Дніпропетровськ, 2001. 18 с.
12. Костенко Г. Релігійно-філософська проблематика та її художнє втілення в англійському романі 1950–70-х років : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Дніпропетровськ, 2001. 20 с.
13. Топуз А. Жанрова інтерференція у романах Валерія Шевчука та Айріс Мердок : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Київ, 2010. 20 с.
14. Малишівська І. Проза Валерія Шевчука і англійський роман 50–60-х рр. XX ст.: екзистенціалістська парадигма : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Дніпропетровськ, 2013. 22 с.
15. Малишівська І. Інтертекстуальний діалог: Айріс Мердок «Під сіткою» і Жан-Поль Сартр «Нудота». *Літературознавчі обрії* : праці молодих учених. Київ, 2010. № 16. С. 240–243.
16. Зошук Н. Драматургічний досвід Айріс Мердок в аспекті конверсійних жанрових явищ англійської літературної традиції : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Миколаїв, 2013. 20 с.
17. Зошук Н. Містичний компонент мердоківської драми Італійка" в аспекті жанрової конверсії. *Питання літературознавства* : наук. зб. Чернівці : ЧНУ, 2010. № 81. С. 190–195.
18. Кіндзерська Ю. Опозиція героїчного і філістерського в метакритичному дискурсі (на матеріалі літератури Великобританії 60-х років XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Тернопіль, 2004. 19 с.
19. Кіндзерська Ю. Світ героїчного і філістерського. *Неймовірно можливі світи: референтність, фікційність, текстуалізація* : монографія / за ред. Р. Гром'яка. Тернопіль, 2005. С. 76–159.

20. Колесник Д. Концептуальний простір авторської метафори у творчості А. Мердок : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Черкаси, 1996. 18 с.
21. Скуратовська Л. Роман Айріс Мердок: розширення границь жанру. *Питання літературознавства* : наук. зб. Чернівці : ЧНУ, 2012. № 85. С. 104–113.
22. Hrytsenko H. On thematic paradigm of Iris Murdoch's "Sandcastle". *Актуальні питання германської філології і лінгводидактики* : матеріали XXIII Міжнар. наук.-практ. конф., 22 лютого 2019 р. Брест : БГУ, 2019. С. 62–64.
23. Грищенко Г. До літературного портрета Айріс Мердок. *Вісник ЧНПУ ім. Шевченка. Серія: педагогічні науки*. Вип. 148. Чернівці, 2017. С. 46–48.
24. Шеїн Н. Зв'язок кольору й образу головного героя у романі А. Мердок «Час ангелів». *Наукові записки ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. Серія: літературознавство. Вип. 2 (1). Харків, 2014. С. 202–210.
25. Шеїн Н. «Неоготика» у творчості Айріс Мердок як проблема літературознавчих досліджень. *Від бароко до постмодернізму* : зб. наук. пр. Вип. 17, т. 2. Дніпропетровськ : видавництво ДНУ, 2013. С. 132–136.
26. Шеїн Н. Роман Айріс Мердок «The Flight from the Enchanter»: досвід інтерпретації. *Література в контексті культури* : зб. наук. пр. Вип. 23 (1). Дніпропетровськ : видавництво ДНУ, 2013. С. 118–122.
27. Токмань Г. Дублінське повстання 1916 року: екзистенційні шляхи героїв роману Айріс Мердок «Червоне і зелене». *Слово і час* : науково-теоретичний журнал. Київ, 2017. № 5 (677). С. 17–33.
28. Дерикоз О. Інтертекстуальні компоненти останнього роману Айріс Мердок. *Питання літературознавства* : наук. зб. Чернівці : ЧНУ, 2009. № 77. С. 25–33.
29. Дерикоз О. Антропологічні виміри христоцентричної символіки в романі Айріс Мердок «Черниці та солдати». *Питання літературознавства* : наук. зб. Чернівці : ЧНУ, 2010. № 80. С. 88–95.
30. Кавакін А. Інтертекстуальність як прояв деканонізації мімітичного способу зображення в сучасному романі. *Питання літературознавства* : наук. зб. Чернівці : ЧНУ, 2009. № 77. С. 135–141.
31. Малій А. Мотив катастрофізму в поетиці романів Айріс Мердок. *Літературознавчі студії* : зб. наук. пр. Київ, 2013. № 40. Ч. 2. С. 26–32.

Mironova N. Reception of Iris Murdoch's work in Ukrainian literary studies

Summary. The article has been devoted to the description of the reception of the work of the famous writer and philosopher of Irish origin, Booker Prize laureate, Dame Commander of the Order of the British Empire Jean Iris Murdoch (1919–1999). It has been considered the scientific works of Ukrainian scientists devoted to the analysis of Murdoch's works, with the aim of a comprehensive assessment of the literary reception of the master's creative heritage. It has been implemented a thorough scientific investigation in order that to determine further prospects for research, and as a result of this study, it was revealed that scientists did not appeal to the creative heritage of Iris Murdoch too often, but Murdochian studies in Ukraine are presented at a qualitative level, and a lot of exhaustive and objective scientific conclusions have been made. It has been revealed that not only novels and philosophical essays, but also dramatic works, poetry, and the biography of the writer and philosopher became the object of scientific reception of the researchers. It has been noted that the researchers touched upon the issues of intermediality and genreology; paid attention to various intertextual interactions, in particular Shakespearean intertext; drew in detail a picture of the correlation of the genre and worldview, artistic and philosophical; expressed their attitude towards intellectualism, deep psychologism, and also raised questions of the interaction of realism and postmodernism in the Murdoch's work and her inherent postmodernist worldview. In the process of interpreting the achievements of Ukrainian Murdoch studies, has been made the conclusions about the advisability of further understanding of the Iris Murdoch's phenomenon and a productive path for future research has been chosen.

Key words: literature studies, Murdochian studies, reception, interpretation.

*Приходько В. С.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Харківської державної академії фізичної культури**Гуліч О. О.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики англійської мови
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ЗАГОСТРЕНІ ВІДЧУТТЯ В ТРИЛОГІЇ Е. ТРІОЛЕ «НЕЙЛОНОВЕ СТОЛІТТЯ» У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Анотація. Стаття присвячена подіям трилогії «Нейлонове століття» творчості французької письменниці Ельзи Тріоле (1896–1970). Звернення до соціально-психологічної, антифашистської теми об'єднує літературу того часу із сучасністю. Ельза Тріоле відома як авторка низки цікавих творів: роману «Нейлонове століття», роману жанра фантастичної утопії «Кінь червоний», роману «Анна-Марія», повісті «Авіньйонські коханці», що була надрукована у нелегальній пресі, низки оповідань. Мета статті – аналіз еволюції головних героїв у трагедії «Нейлонове століття» Ельзи Тріоле і характеристика антифашистських явищ відображення дійсності. Творчість письменниці закликає нас до відкритого спілкування, яке в стані російсько-української війни 2022–2023 рр. відроджує в захисниках і учасниках оборони українського народу атмосферу народного захисту власної батьківщини від фашистів. В глибині душі українського народу – любов до батьківщини, стійкість, мужність, що протистоять егоїзму та марнославству. У міру того, як ми входимо в світ оповідань Ельзи Тріоле, ми помалу звільняємось від самолюбства і пихатості. У роботі підкреслено, що в період Опору, коли народна Франція вела боротьбу з окупантами-фашистами, Ельза Тріоле розкриває дві основні теми: трагедія обдуреного і зрадженого народу і тема опору, відплати ворогам. Часто повторюваний мотив безмовної участі мертвих у справах і долях живих є апеляцією до культурно-історичного досвіду у висвітленні характеру літературного героя. У трилогії своїх романів Ельза Тріоле торкається таких питань, як-от: криза родини, нероздільне та нещасливе кохання, трагедія самотності, особиста відповідальність людини за свої вчинки. Намагаючись проникнути у психологію людини, письменниця Е. Тріоле викриває світ, в якому спотворюються, стають мертвими відносини навіть між близькими людьми із-за руйнації духовних цінностей.

Ключові слова: французька емігрантська література, романи «Троянди в кредит», «Луна-парк», «Душа», війна, Опір, духовне сум'яття, духовність, окупація, перемога.

Постановка проблеми. Звернення до соціально-психологічної [5], антифашистської теми [6] завжди об'єднує діячів літератури різних політичних переконань. Не стали осторонь такі письменники, як Робер Мерль «Недільний відпочинок на південному березі», «Смерть – моє ремесло»; Арман Лану «Майор Ватрен», «Побачення в Борюгге»; Пьер Гаскар і ін., які оголили жорстокість війни і її нелюдність. Письменники

завжди викривали нацистську ідеологію, що перетворювала людей на моральних виродків.

Але при всій різниці між літературами минулого століття і початку століття нинішнього, й подіями сьогодення їх об'єднує енергія морального самовдосконалення, переконаність, що зміни на краще залежать передусім від морального здоров'я людини, від її духовного зростання під час війни [3].

Талановитою представницею французької антифашистської літератури є Ельза Тріоле (1896–1970). Вона відома як автор низки цікавих творів: роману «Нейлонове століття», роману жанра фантастичної утопії «Кінь червоний», роману «Анна-Марія», повісті «Авіньйонські коханці», що була надрукована у нелегальній пресі, низки оповідань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний світ швидко розвивається та змінюється, сама суть життя у трагедії Е. Тріоле «Нейлонове століття», його загострене почуття правди та відвертої брехні, справжнього та уявного, живого та мертвого актуальні й в наш час російсько-української війни 2022–2023, яка іде вже понад рік, цей стан допомагає нам розкривати національні підвалини власного патріотичного життя. Проте особливості осмислення воєнних злочинів окупованих рашистами територій України, які, і у минулому окупації фашистами Франції, страждань та поневірянь мирного населення, їхнього духовного спротиву, духовного убожіння, стають предметом окремого наукового дослідження. Ельза Тріоле – перша жінка-лауреат Гонкурівської премії. Однак її творчість є малодослідженою. Творчість Ельзи Тріоле досліджували Т. Балашова, М. Годрик, Л. Марсу, У. Хьорнер та інші. Переважно предметом дослідження була тематика і проблематика її романів. Дослідниця Ю. Дячук вивчала перекладацьку творчість Е. Тріоле. Літературна спадщина Е. Тріоле залишається поза увагою сучасних літературознавців, хоча її творчість вкрай актуальна в контексті сьогоденних подій.

Мета статті – аналіз еволюції головних героїв у трагедії «Нейлонове століття» Ельзи Тріоле і характеристика антифашистських явищ відображення дійсності. *Матеріалом* дослідження став текст роману, у якому висвітлюється система цінностей, різних світоглядів і культур, поведінкової норми, соціальної віддаленості людей, що зумовлює їхнє моральне падіння або духовну деградацію.

Виклад основного матеріалу. Тема війни в літературі 50–60 років складається з декількох провідних тем і жанрів, як

от: Пилип Еріа (1898–1971) створює трилогію: «Сім'я Буссардель», «Зіпсовані діти» і «Золоті ґрати». У трилогії Буссардель в дні окупації фашистами французи займають пасивно-примиренські позиції, вони байдужі до того, що відбувається з їх батьківщиною, і лише молода Аньєс Буссардель зображена як сильна, мужня жінка, що ставить інтереси батьківщини вище власних.

Нагадаємо, що багатьом творам світової літератури післявоєнного періоду властиві антифашистські тенденції. Французька література відігравала у суспільному та культурному житті країни важливу роль, мала жанрове та тематичне розмаїття, створюючи епічні полотна про найгостріші та найдраматичніші сторінки життя країни [2].

Коли Франція потрапляє під владу фашистів, Ельза Тріоле не залишилася осторонь боротьби за незалежність країни, її свободу. Для Ельзи відвіку натхненням служила пам'ять, вона писала не у загальних рисах і приблизно пригадуючи, але з відповідальністю свідка – чим далі вона відходила від подій, про які писала, тим більше загострювалася пам'ять, підтримувана розумінням.

Сенс її життя розкривається у тому, як вона живе. У ній втілюються найкращі властивості жіночої істоти: гармонія духовної та тілесної, природної та моральної, душевної та людської. У середині минулого сторіччя, продовжуючи естетичні традиції літератури попередніх років, у творчості Е. Тріоле віддзеркалений особливий період французької літератури. Ми частіше і частіше озиряємося назад, на ті цінності, які визначали життєстійкість в минулі епохи, пишаємось віковими цінностями національних традицій та національної культури.

Французька письменниця Ельза Тріоле у 20-ті роки ХХ століття приїхала до Парижу. Як і всі жінки, у мирний час вона займалася звичайною працею, виховувала двох дітей. Але коли Франція потрапляє під владу фашистів, усі сили та енергію молода жінка віддає руху Опору. Як патріотка «нової» батьківщини вона мріє побачити Францію вільною від ворогів-фашистів, що її окупували. Пережиті події Ельзи Тріоле слугували зображенням подій у романі «Анна-Марія».

У романі також виведено звичайну, нічим не примітну жінку. У мирний час вона – чудова мати, виховує двох дітей, але, незважаючи на небезпеку і побоюючись за життя своїх дітей, віддає всі сили у період Опору. У романі, як і в житті, описуються і відбуваються трагічні події, вони – гімн всепереможного життя.

Ельза Тріоле мала найвищий дар жіночої інтуїції – прямий, нерозважливий дух правди, що піднімає над щоденним світобаченням багатьох французьких обивателів. Її художні витвори тим і привабливі, що пропонують свій, часто несподіваний погляд на те, що зображене, і цей погляд допомагає нам побачити багато що, що ми самі, можливо, і не побачили б. Ми як би відшукуємо прихований письменницею духовний скарб, бажання передати нам свій духовний досвід.

Важливі морально-філософські проблеми письменниці ставить у своєму найбільшому творі, трилогії «Нейлонове століття», до якої увійшли романи «Троянди в кредит» (1958), «Луна-парк» (1959) та «Душа» (1963). Чому така назва трилогії? В літературознавстві початок ХІХ ст. часто називають «золотим століттям», але нерідко так характеризують і всю літературу критичного реалізму. Припускаємо, що «Нейлонове століття» не стало століттям, але «нейлонове щастя»

у його захопленні «нейлоном» яскраво свідчило про пристрасть до витвору хімічної індустрії протягом кількох десятиліть, стало «нейловою культурою» споживачів у Європі. Романи трилогії «Нейлонове століття» стали справжнім творчим успіхом письменниці. Е.Тріолі переконливо показує, що духовне начало в людській особистості несумісне з відсталіми цінностями.

Так і сьогодні, у 2023 році, проголошуючи, що окупанти-московіти, які напали на нашу Україну, прийшли захищати своїх «братів», ми завжди пам'ятатимемо, що братерство здійснюється на підставі духовної єдності, незалежно від умов життя, всупереч впливу середовища. Московіти, просякнуті божевільям, кажуть: гвалтуйте українців і українок, вбивайте їх дітей, всіх, хто опиниться на вашому шляху. Зараз жінки окупантів-московитів просять своїх чоловіків-убивць привезти їм парфуми та дорогі прикраси, знайдені в домах вбитих українців. Так вульгарна сила грошей згубила душі окупантів і весь їхній рід. На наш погляд, ось у цьому цинізм «захисників» чужої для них батьківщини і відстань між нашими духовними світами, яка ще більш поширюється між нами протягом війни останнього року.

Кривава сила рашистів, не контрольована свідомістю, не керована нею, впадає в злочин самообожнення, як це стає в окупованих містах і селах України. Пропагандистська чума та власний злочинський намір призводять до того, що ці нелюди – «кадірівці», «буряти», всі рашисти-чужинці вбивають жінок і дітей, виганяють їх з власних осель, грабують українські землі.

«Казкова пригода» для багатьох окупантів назавжди завершається на чужій для них землі смертю, бо не мають чужинці-окупанти поваги до українського народу, назавжди вони залишаться вбивцями, гвалтівниками, мародерами. Їх жадібне ставлення до чужої власності, до власної влади перегукується із наступним ствердженням: Вибір за вами. Зрештою, ви обираєте не президента, а той тип внутрішнього задоволення, яке ви хочете отримати.

Жага до швидкої наживи призводить до наступного, як у сучасних романах. Ви будете задоволені, що швидко збільшите заощадження і зможете поїхати у відпустку, купити соліднішу машину або відкласти гроші дітям. На вас чекає, як здається, задоволення від участі у казковій пригоді, – такої думки був персонаж роману Алан Гринмор «Бог завжди подорожує інкогніто» відомого сучасного французького письменника Лорана Гунеля [1].

Інший бік цієї моральної ситуації наступний. Ми не дуже розуміємося іноді на скритому змісті політичних помислів наших українських захисників вітчизни, але ми завжди розуміємо власну основу української душі. У ці трагічні та важкі для всіх українців дні, любов наших захисників до дітей, немічних, навіть тварин, кішок, собак, до простих людей досягає вершини – повного забуття свого «Я» як захисника заради інших, пристрасного бажання віддати себе, щоб допомогти страждуючому мирному населенню на Східній, Північній, Південній Україні, на тимчасово окупованих територіях.

Такий же насичений багатоплановий образ Е. Тріоле створює у романі «Луна-парк». Її головна героїня – льотчиця Бланш Отвіль. Їй властиві невдоволення натури, захопленість, невміння жити для себе. Роман має нетрадиційну форму: письменниця показує різні боки натури своєї героїні через листи,

які читає кінорежисер Жюстен Мерлен. Листи забуті в будинку, який раніше належав Бланш, а тепер придбаний Жюстеном.

Кінорежисер Жюстен Мерлен дізнається з листів, що Бланш Отвіль мріяла про польоти в космос, марила взяти участь в експедиції на Місяць, захоплювалась науковими планами і проектами, але вона ніколи не жила лише мріями про майбутнє, що було обумовлено високим настроєм душі, переконаністю у високому призначенні людини. Хоча безпосередньо із самою героїнею на сторінках книги читач так і не зустрічається: листи з минулого нагадують композицію роману Марка Леві «Остання зі Стенфілдів» [4].

Лоран Гунель, автор сучасного французького роману «Бог завжди подорожує інкогніто», припускає: Не ряса робить ченця, і робота не робить людину. Але вона неблаганно змінює погляд на вас інших людей [1].

Відгук на діяльність льотчиці Бланш видатного вченого-фізика того часу Дро-Піндар свідчить, що здійснення її палкого бажання було суто прагматичним та не менш романтичним: Ви полетите на Місяць так само точно, як Ви проробляєте ваші дослідження з авіацією: з пристрасстю, допитливістю і довірою до людського генія [1]. З іншого листа кінорежисер дізнається, що Бланш, яка випадково потрапила до поліції, заарештована за звинуваченням в участі у страйку, її випускають, але тепер вона свідомо та продумано бере участь у мирному спротиві робітників.

Бланш Отвіль не дорікнеш в мрійливості, у відриві від життя. Її віра в безмежні можливості людини – ознака молодості, незмінна у всі епохи і всі часи. Її завжди хвилювало і турбувало все, що відбувалося навколо неї. Бланш ніколи не хотіла бути осторонь проблем через свій характер, громадянську сміливість, прагу свободи.

У Е. Тріоле-художниці був незвичайний для того часу дар – спокій та врівноваженість, що відрізняло її від сучасних письменників, одержимих духовними поривами, захоплених суспільними пристрастями: напруженістю, зосередженістю, імпульсивністю – типовими властивостями багатьох особливостей письменницьких обдарувань ХХ ст. – часто недоброго, жаркого і здатного викликати страшне майбутнє – як початок ХХІ століття. Творчим успіхом письменниці у пошуках «живої душі» стали її твори.

Глибоку симпатію викликає героїня роману «Душа» Наталі. Учасниця французького Опору, вона потрапила і довго перебувала у фашистському концтаборі. Після звільнення Наталі повернулася додому тяжко хворою людиною. Звичайно, що все пережите наклало відбиток на її зовнішній вигляд. Але її душа залишилася такою ж світлою, відкритою людям, яка може насолоджуватися життям. Жінка згадує світлі та радісні дні свого колишнього життя, де люди жили не за принципом «треба», а вільно, де єдність між ними трималася на широкій вільній основі.

Нагадаємо, що німецький філософ Макс Штірнер ще в ХІХ ст. стверджував, що перемогти чи підкоритися – такі два можливі результати боротьби. Переможець стає володарем, а переможений перетворюється на підвладного: перший здійснює ідею величності й права суверенності, а другий шанобливо та вірнопіддано виконує обов'язки підданства. Наталі у трагічній боротьбі зберігала свою живу душу, не стала переможеною, «підвладною» як і мільйони українців.

Вважаємо, що образ Наталі – це гімн душевної щедрості, любові до людей, високої шляхетності. Не бідніє душа геро-

їні, не обриваються цілющі зв'язки її з іншими людьми, не руйнується її власна доля та її душа. Письменниця визнає високу правду її моральних пошуків, роздумів про сенс життя, людську душу, властиву розвиненому інтелекту Наталі. Відшуміли тривожні страсті, її почуття стали стриманими, просвітленими, сповненими щедрою самовіддачі. Епідемія зневіри не торкається її душі, як і наші понівечені сьогодні душі українців єднаються у відчутті єдності, загальної справи, віри у перемогу.

Зі стану сьогодишньої воєнної болісної кризи нас виводить обурення з проведення москвитами так званих референдумів рашистів про приєднання споконвічно українських земель до своєї території. Руйнівна сила егоїзму рф, її президента, повна відсутність моральних обмежень, погроза ядерних ударів, призводить до горя і людських страждань, нещастя в наших сім'ях та загрожує навалюю всієї Європі.

Страшні та трагічні події України 2022–2023 років, коли війна зайшла до кожного дому, де більшість жінок з маленькими дітьми були змушені виїхати на чужину, де під обстрілами загинули діти та жінки, коли путінська армія вторглася у світ наших родин, на захист батьківщини за покликом душі й серця, не за наказом, прийшли до військкоматів молоді та старі чоловіки, зовсім юні хлопці – захисники України, і війна змусила переоцінити внутрішні цінності кожного.

Сьогодні наш світ сприймається не як самодостатнє, відрізане від минулого життя сьогодення, а як мить зі зв'язком з минулим, що спрямована в майбутнє. Частим став повторюваний мотив безмовної участі мертвих у справах і долях живих, звідси й іноді виникає апеляція до культурно-історичного досвіду українців у висвітленні характеру літературного героя [2].

Герої роману Ельзи Тріоле «Троянди в кредит» Мартіна Донель і садівник Даніель Донель представлені як два контрастні начала: сади Даніеля, де все природно і натуральне, – й інститут краси, де панують запахи різних косметичних засобів, де краса людей набуває штучного характеру.

Народжена в бідній родині, героїня роману Мартіна самотужки вибивається зі злиднів. Вона народилася в сім'ї майже жебраків, і вже з юних років мріяла про «гарне життя». На перший погляд, її мрія здійснюється. Вона вибивається із бідництва, працює в інституті краси, може дозволити собі придбання дорогих та гарних речей. Але завжди існують дві сторони медалі, як і її недовговічний нейлоновий «щастя».

З багатообіцяючої і далеко небездарної людини Мартіна неухильно перетворюється на хижачку. Її ніхто і нічого не цікавить, оскільки хворобливе придбання модних речей стає сенсом її існування. «Нейлонова культура» зруйнувала її, погубила її душу. Нагадаємо, що час гонити за модним нейлоном, престижних речей у післявоєнні часи іноді приглушав в душі людини безпосередні відчуття життя, часто деградація бувала не тільки етична, але і фізична, коли людина жила тільки в своєму фізичному маленькому світі.

Конфлікт між живими людськими відчуттями і середовищем в романі стрімко наростає. Природне відчуття Мартіни «жити краще, ніж батьки» – це її біда, вона кроїться, на наш погляд, в зневазі до того, що є в житті головним, – до духовних цінностей, до цілісних і гармонійних відносин між людьми, яких в її родині не існувало.

Варто відзначити, що поступово красиве життя підштовхує героїню роману до лінки, обжерливості, байдужості до світу, до всіх, хто її оточує. Її особисте щастя дуже крихко, спотво-

рюється, умиротворюється відносинами між чоловіком Даніелем Донелем і колись близькими людьми. Зіркової долі Мартіни не судилося відбутися: злиденність і нікчемність її душі перемогли бажання понад усе жити краще, ніж матір.

Жахливий і жалюгідний її останній путь. Мартіну загризають шури, причому в тій же самій халупі, де починався її життєвий шлях. Це трагічний, але закономірний фінал людини, яка живе лише для задоволення своїх егоїстичних потреб. Прагнення людини «жити краще» увійшло до її свідомості. Безумовно, вважаємо, що людина – складніша істота, ніж ті форми, в які заганняє її життя, бо людина має гаряче і уміло відстоювати правду, не жалюючи сил і вміти не підпадати під вплив егоїстичності своїх супротивників. Такі моральні категорії не увійшли до характеру героїні, тому психологічний результат гнітючий.

Але піддаються впливу гнітучої долі далеко не всі. Її чоловік-садівник Даніель прагне своїм мистецтвом приносити людям радість, підкреслює несумісність краси і мира нищівного власництва, згубної пристрасті до наживи у будь-якій формі.

Безкорисливо відданий своїй справі, Даніель приносить людям радість, розбиваючи прекрасні квітники, вирощуючи казкові за красою троянди, що прикрашають життя людей, і саме тому люди завжди із вдячністю згадують його. Головні риси героя – життєлюбність і оптимізм. Ці риси допомагають Даніелю та людям не просто існувати, але і зберегти людський рід. Люди, які оточують садівника, іноді згадують і Мартіну як «троянду в кредит», але тільки тому, що одну з чарівничих троянд закоханий в неї Даніель назвав її ім'ям. Письменниця відтворює чудовий образ людини, бо життя при всій рухливості має незмінні основи.

Висновки. Наприкінці минулого століття значно збільшується кількість соціально-психологічних романів, які виявляють кризу міжособистісних відносин у світі. Не стала виключенням і творчість Е. Тріоле. У трилогії своїх романів вона торкається таких питань, як-от: криза родини, нероздільне та нещасливе кохання, трагедія самотності, особиста відповідальність людини за свої вчинки. Намагаючись проникнути у психологію людини, письменниця Е. Тріоле викриває світ, в якому спотворюються, стають мертвими відносинами навіть між близькими людьми із-за бажання здобути багатство за будь-яку ціну. Безумовно, існують межі в розвитку «суспільства споживання»; перевантаження для природи іноді стають важкими і нестерпними, повними воєнних розграбувань, злочинів багатьох людей і цілих держав.

У фіналі роману Е. Тріоле звучать тривожні ноти, оскільки люди, які осталися в живих після війни, по-різному опановують шлях, вже пройдений людством. Гарантія миру – в розумності демократії, відкритості, прозорості, соціального устрою, справедливості законів. Письменниця мріє про те, щоб люди заспокоїлися, кинули гонитву за примарним комфортом, підкреслює вадливість духовних цінностей. *Перспективи* подальших досліджень убачаємо в розширенні предметно-образних подій, подальшої генези творчості соціально-психологічної теми Е. Тріоле у межах зарубіжної та української літератури і культури.

Література:

1. Гунель Л. Бог завжди подорожує інкогніто. 2016, 416 с.
2. Приходько В.С., Божко Ю.О. Загальнолюдське й історично-конкретне в характерах героїв сьогодення і романах Луї Арагона. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.*

Сер.: Філологія. 2022, №56. С. 206–209. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.56.45>

3. Приходько В.С., Солошенко-Задніпровська Н.К. Духовний світ людини на війні. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні філологічні і методичні студії: проблематика і перспективи»* (м. Харків, 18 травня 2022 року). ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2022. С. 127–129. https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7487/1/%D0%97%D0%B1_%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84_%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C_2022.pdf
4. Приходько В.С., Божко Ю.О. Гойдалка сім'ї у романі Марка Леві «Остання зі Стенфілдів». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2021, № 51, Том 2, с. 57–60. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.51-2.14>
5. Сліпачук Н.М. Екзистенціальний тип художньої свідомості у контексті творчих пошуків літератури ХХ ст. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного ун-ту. Серія філологія.* 2021, № 51, т. 2, с. 65–67. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.51-2.16>
6. Prykhodko, V., Soloshenko-Zadniprovska, N., Viednirova, T., Chernenko, O., & Shulga, I. Artistic synthesis of philosophy and history in Diana Ackerman's Novel "The Zookeeper's Wife". *Amazonia Investiga*, 2022, №11(52), 123–134. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.52.04.13>

Prihodko V., Gulich O. Aggravation of feelings in E. Triolet's trilogy "Nylon Century" in the context of current war

Summary. The article is devoted to the events of the trilogy «Nylon Century» by the French writer Elsa Triolet (1896–1970). Addressing the socio-psychological, anti-fascist theme unites the literature of that time with modernity. Elsa Triolet is known as the author of a number of interesting works: the novel "Nylon Century", the novel of the fantasy utopia genre "The Red Horse", the novel "Anne-Marie", the novel "Lovers of Avignon", which was printed in an illegal press, a number of short stories. The purpose of the article is to analyze the evolution of the main characters in the tragedy "Nylon Century" by Elsa Triolet and to characterize the anti-fascist phenomena in the reflection of reality. The writer's work calls us to open communication, which in the state of the Russian-Ukrainian war of 2022–2023 revives in the defenders and participants of the defense of the Ukrainian people the atmosphere of the people's defense of their homeland against the fascists. In the depths of the soul of the Ukrainian people is love for the homeland, resilience, courage, which opposes selfishness and vanity. As we enter the world of Elsa Triolet's stories, we are gradually freed from self-love and arrogance. The work emphasizes that during the period of the Resistance, when popular France fought against the fascist invaders, Elsa Triolet reveals two main themes: the tragedy of the deceived and betrayed people and the theme of resistance, revenge against enemies. The often-repeated motif of the silent participation of the dead in the affairs and destinies of the living is an appeal to cultural and historical experience in highlighting the character of the literary hero. In the trilogy of her novels, Elsa Triolet touches on such issues as: family crisis, inseparable and unhappy love, the tragedy of loneliness, personal responsibility of a person for his actions. Trying to penetrate human psychology, the writer E. Triolet exposes a world in which relations even between close people become distorted and dead due to the destruction of spiritual values.

Key words: French emigrant literature, novels "Roses a Credit", "Luna Park", "Soul", war, Resistance, spiritual confusion, spirituality, occupation, victory.

*Приходько В. С.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Харківської державної академії фізичної культури**Солошенко-Задніпровська Н. К.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики англійської мови
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

МОДЕРНІСТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ МИРУ ТА ЛЮДИНИ У ТВОРЧОСТІ ДЕВІДА СТОРІ

Анотація. У поданій статті розглядається модерністська концепція миру та людини у творчості Девіда Сторі – видатного англійського драматурга, сценариста та романіста. Основною метою роботи є аналіз художніх особливостей зображення нетипової поведінки героїв у творчому доробку письменника. Детально аналізується низка романів («Таке спортивне життя», «Втеча в Кемден», «Редкліфф», «Севілл» та ін.). Акцент зроблено на тому, що у своїй творчості Девід Сторі активно звертався до теми «двійництва» й «маленької людини», які є традиційними для творчості низки письменників; автор досліджує процес морального злому та каліцтва людини, що відбувається в переломні моменти, коли герої роблять спроби переходу з одного стану в інший, що робить творчість досліджуваного письменника актуальною і сучасною в сьогоденних реаліях. Актуальність репрезентованої роботи вбачається також у детальному прочитанні та потрактуванні творчого доробку письменника крізь призму аналізу «двійництва» в контексті модерністських тенденцій, пошуку нових форм вираження у філософському складнику літератури. Детально аналізуються творчі зв'язки автора з іншими письменниками, зокрема, успадковування традиції соціального спрямування творчості Е. Бронте; митець у своїй творчості поглиблює та оголює протест героїв проти суспільного устрою та його традицій. Зроблено висновок, що для творчого доробку Девіда Сторі характерне напружене філософсько-ідеологічне осмислення кризових явищ людської душі та суспільного життя, що й зумовлює найважливіші елементи у творчості. У романах письменника своєрідно репрезентується ідеалістична думка про красу, покликану врятувати світ, де превалюють матеріальні цінності, у контексті значущості духовного початку у світі, «вічних» тем – любов і смерть, свобода, обов'язок, сенс життя. Творчість Девіда Сторі на сучасному етапі є актуальною для сучасного світу, а проблеми, які порушує митець у своїх творах, приваблюють сучасного читача, письменників та дослідників.

Ключові слова: Девід Сторі, концепція миру, концепція людини, мотив «двійництва», драма, криза, інтерсексуальність.

Постановка проблеми. На тлі війни в Україні прослідковується бажання деяких фахівців умовного ділення героїв на «титових» і «другорядних», де віддзеркалюється тема «роздвоєності» людини в суспільстві. Актуальність наукової розвідки полягає у глибшому прочитанні романів крізь призму аналізу

«двійництва» в контексті модерністських тенденцій, пошук нових форм виразів у філософській складовій літератури. При дослідженні проблеми модерністської концепції світу і людини важливо розглянути переплетіння традицій та індивідуальності у творчості будь-якого автора, і в зв'язку з цим простежити його творчу еволюцію [1].

Модернізм у його сучасних формах «поставангардизму», «конкретної поезії», сюрреалізму позначив гострі протиріччя нинішнього світу, поглибив процес взаємодії модернізму та реалізму, зафіксував хіба що спільність буття у літературі. Письменники-постмодерністи звертають увагу на спосіб вираження своїх думок через своєрідну форму, надаючи великого значення умовності, змішування в тексті різних стилів [2]. Письменники-реалісти використовують у своїх книгах модерністські прийоми, письменники-модерністи створюють реалістичні твори, тобто не можна ігнорувати процес взаємодії модернізму та реалізму, що приводить до створення новаторських творів, які використовують цікаві мистецькі прийоми й у ХХІ столітті.

Звернемося у якості прикладу до англійської літератури минулого століття, де особливе місце займала тема «роздвоєності» людини в суспільстві та небезпечні наслідки такого роду «двійництва» [3]. Літературна доля Девіда Сторі, англійського письменника, драматурга виявилася непростю. Девід Сторі народився у сім'ї шахтаря. Ймовірно, не без впливу батька він захопився професійним футболом і став професійним футболістом, потім художником, робітником, вчителем, і, нарешті, письменником [4].

Витоки «двійництва», нерівності в суспільстві, роздвоєності людей письменник побачив у віковій системі поділу праці на фізичну і розумову, що так історично склалася у Великій Британії, і відбив це в епічному циклі романів «Таке спортивне життя», «Втеча в Кемден», «Редкліфф», «Севілл» та ін.

До теми «двійництва» і «маленької людини» англійський письменник Девід Сторі звертається як до сталої теми, що отримала відображення в літературі. У всіх випадках Девід Сторі уважно досліджує процес морального калічення людини, що відбувається в момент спроби переходу з одного стану в інший, що робить його творчість актуальною і сучасною сьогодні. Метання Ф.М. Достоевського в крайності «добро-зло», «віра-невіра», «смирнення-бунт» Девід Сторі, на наш погляд, філософськи усвідомив у своїх творах через призму культури, філософії, релігії. Д. Сторі цікавить, насамперед, не побут,

а еволюція душевних драм героїв; його психологічний лист носить відчутні риси впливу Ф.М. Достоевського [5].

Метою статті є окреслення художніх особливостей зображення нетипової поведінки героїв у творчості Девіда Сторі.

Виклад основного матеріалу. Письменника Девіда Сторі – філософа, психолога та мислителя – глибоко цікавить еволюція душевних драм героїв [6; 7]. Проаналізуємо його героїв на прикладі кількох романів. У його найкращому романі «Таке спортивне життя» образ головного героя спортсмена-регбіста Артура Мейчина розкритий через кілька образів-двійників – тренерів команди Діккі та Моріса Брейтуейта. Життєву перспективу, до якої прагне герой, уособлюють так звані «господарі гри» як «господарі життя», багаті підприємці команди – Уівер та Слоумер – зразки для наслідування честолюбного Артура Мейчина, які уособлюють його життєву перспективу.

Двійниками, які виражають ідеальне уявлення про життя, стають для Артура клішовані образи суперменів – боксера Теда Вільямса та контрабандиста капітана Саммерса, почерпнуті ним із масового «чтива», бульварних книжок, які є англосаксонським культом грубої сили. Найбільш щасливі гравці, які втілюють у мріях Артура майбутнє, справжнє забезпечене життя в достатку, славі та зізнанні, стали збірними образами. Антагоністами-двійниками в романі є старий Джонсон, який влаштував спортивну кар'єру Артура, його квартирна господиня Валері Хеммонд, але вони стоять нижче соціальними сходами.

Минуле життя, залишене і відкинуте Артуром, уособлюють його батьки, які не відповідають прагненню сина розбагатіти та його новому світогляду, вони зберегли у собі справжні людські якості, вони уособлюють собою минуле життя героя, відкинуте ним. Повна розбіжність життєвих цінностей Артура та його коханої дівчини Валері Хеммонд зумовила глибоку душевну драму закоханих, що й призвело до їхнього протиставлення від «любові-ненависті» до «любові-трагедії».

У відтворенні цієї душевної драми Д. Сторі успадковував традиції соціального спрямування творчості Е. Бронте, поглиблюючи і оголюючи протест проти забобонів суспільства та його устрою. Конфлікт роману набув соціально-етичного характеру, і автор переконливо розвінчав «фізичну» сутність героя, який прагнув відмовитися від почуттів та моральних принципів, і надав ряд доказів у непоправності моральних втрат Артура.

Вплив модерністської концепції світу і людини у творчості Девіда Сторі знайшов відображення в романах «Пасмор» (1972), «Тимчасове життя» (1973), «Севілл» (1976). У проблематиці та драматизованій структурі творів виразно проявилися, як нам здається, традиції Е. Бронте у послідовній авторській полеміці Д. Сторі як з модерністською концепцією самотності, нібито нормальної для людини, так і з тенденцією виховання особистості в дусі практицизму та егоїзму. Нам здається, що у творах Е. Бронте немає відчуття невинності зла, неминучості поразки людини у зіткненні з долею.

Конфлікт героїв Д. Сторі перегукується, на нашу думку, з конфліктом Джен у «Грозовому перевалі» Е. Бронте у контексті суспільства: у Е. Бронте це доля сирітки, скривдженої мачухою, як окремих випадок, як доля «маленької» людини. Не випадкові й центральні герої Д. Сторі, бо його три романи багато в чому однотипні, у них схожі долі й навіть однакові імена – Колін. Але Девід Сторі досліджує властиву їм «духов-

ність» або «бездуховність» вищого суспільства, різні стадії душевного стану у становленні особистостей «блудних синів» (роман «Блудний син», 1984).

Колін Прасмор – «Пасмор» (1972) – виходець із простої робочої сім'ї, здобувши вищу освіту та посаду викладача історії в коледжі, зрікається рідних та попереднього життя. Психічний занепад, що раптово спіткав його, доводить його до граничної ситуації самотності й відчаю. Вихід із критичної ситуації, що загрожує Коліну Пасмору безумством, повним розпадом свідомості, письменник бачить у моральному відродженні свого героя на шляху людського порозуміння та єднання в сім'ї при допомозі оточуючих.

Колін Фрістоун – «Тимчасове життя» (1973) – викладач живопису, непомітний, він – «маленька людина» у світському суспільстві, по-своєму намагається самоствердитися, переступаючи за рамки встановлених моральних правил і норм, скандально зневажаючи загальноприйняті «закони» серед «господарів життя», кидаючи їм цим виклик. Д. Сторі показує лише деякі епізоди життя протягом багатьох років.

У респектабельній вітальні Ньюкомов зображується фарсово-трагічне переслідування Коліна Пасмора «сильними цього світу», які мстять Пасмору, ставши на шлях вже відкритого аморалізму. «Стовпи суспільства» невеликого північного містечка мстять Коліну за порушення встановленого століттями їх безтурботного життя і спокійного існування.

Безумовно, сильна сторона цього твору – у засудженні ледарства «золотої молоді», у показі конфлікту між живими людськими почуттями та відсталим середовищем, конфлікт оголює марність зусиль «маленької людини» змінити свою долю. З художніх особливостей ми відзначаємо інтонацію особистої сповіді, красномовство душевних хвилювань, які передає автор, розкриває протиріччя дійсності «зсередики» – мистецтво і любов поєднують у собі «темне» і «світле», приносячи, з одного боку, радість і щастя, а з іншого – страждання та муки, подолання зла у самому собі.

Письменник, на наш погляд, показав один із витоків агресії проти справжньої краси та гуманізму – почуття власної неповноцінності «сильних світу цього», чужорідності у світі справжньої культури. При цьому письменник оголює марність зусиль «маленької людини» змінити свою долю і застерігає проти морально неспроможних форм скандального бунту Ньюкомов.

Як і Франсуаза Саган у романі «Здрастуй, смуток» зображує життя забезпеченої, респектабельної «золотої молоді», пустих «світських» людей, оголює марність зусиль змінити своє життя, зневіру у можливість морального прогресу, так і Девід Сторі створює твір, наповнений песимізмом та скепсисом.

Колін Севілл у романі «Севілл» (1976), – блискуче дослідження егоїзму. Доля Коліна Севілла, який має поетичний дар, у романі коротка. Еволюція героя традиційна: він, як і його однолітки, пройшов шлях від дитини до хлопчика, від юнака до молодого чоловіка. Виходячи з станової ієрархії, що панує в суспільстві, Колін невдовзі став вважати себе «обраною», «вищою» істотою по відношенню до батьків та молодших братів, а потім став тираном та деспотом у власній сім'ї.

У роман «Севілл» зображуються три концентричні кола романного буття – спочатку сім'я і школа, потім суспільство, які послідовно сформували в ньому систему хибних ціннісних орієнтацій, спрямовану, насамперед, на досягнення особистих, індивідуальних інтересів. «Наставники» граматичної школи

зламали його поетичний дар і саму особистість молодого чоловіка, що живиться ілюзіями та ідеями виняткової особистості, якій все дозволено. Процес індивідуалізації героя роману «Севілл» як виняткової особистості набуває причинно-наслідкового характеру.

Зазначимо, що роман Девіда Сторі «Редкліфф» (1963) «найдосконаліший», у ньому еволюція героя розвивалася у бік відчутного впливу екзистенційної філософії та психіатрії Р. Д. Ленга, за типом конфлікту це філософсько-символічний роман, де екзистенційна концепція світу і людини виступає на перший план, хоча зовні «Редкліфф» зберігає традиційну форму реалістичного роману-життєпису. У романі «Редкліфф» автор спробував подивитися на світ з філософських позицій, по-новому підійшов до проблеми егоїзму, що вражає людську душу.

Нашадок стародавнього аристократичного роду Леонард Редкліфф втілює собою духовність, приречену на загибель новими відносинами в суспільстві в результаті економічної і політичної кризи Великої Британії. Це типовий британський аристократ, людина витончених манер і підкреслено «джентельменської» поведінки. Доля Редкліффа – занепад, божевільня в безглуздому світі, смерть. Фізичну міць, вільну від будь-яких моральних норм, сконцентрував у собі інший герой твору – Віктор Толсон. Спочатку Редкліфф та Віктор Толсон показані як психологічні антиподи.

Девід Сторі акцентував увагу читачів на боротьбі героїв за першість, коли загальне переважає над одиничним, індивідуальним, конкретним. У «Редкліфф» Д. Сторі зробив одну з найдивніших сучасних заявок на велич. У романі також є помітна тенденція до відтворення різних способів буття, відмінних повсякденних практик, ціннісних систем аристократів та простого люду. Центральні образи виведені за рамки матеріальних та сімейно-побутових відносин. Нам здається, що вплив Ф. М. Достоєвського на Д. Сторі був прямим і непрямым. Традиції Ф. М. Достоєвського отримали багаторакурсне заломлення у художній практиці Д. Сторі.

Поділяючи велике почуття співчуття Ф. М. Достоєвського до «маленької людини», до її біди – а бідує вона все життя, – Леонід Леонов у романі «Кінець дрібною людиною» дуже жорстко і вірно помічає, що вічно страждаюча, застигла у молитовному стражданні маленька людина стає дрібною людиною. Це вже дуже примхливий жебрак: він перетворює свої лахміття на чесноту, на виправдання неробства, пасивності, чи не на предмет переваги. Але як вигнати жалість до традиційної «маленької людини»? Непроста відповідь романіста та драматурга Англії Девіда Сторі.

Слід нагадати, що важливу роль у філософії екзистенціалізму грає так звана «проблема іншого», за якою для людини будь-яка інша людина байдужа і навіть ворожа. У коханні, дружбі, родинних відносинах, на думку екзистенціалістів, містяться елементи прихованої ворожнечі та неприйняття [8]. Цинізм та егоцентризм у спілкуванні для людей оголошуються природними нормами людської поведінки. Також своєрідно витлумачено поняття «свободи особистості», що зводиться до індивідуалізму, домінуванню особистого свавілля над інтересами оточуючих [9].

Поряд із цим, твори, на відміну від модерністських, з вірою в людські можливості, створювали письменники Шон О'Кейсі, Джек Ліндсей, Джеймс Олдрідж, хоча автори вирішували різні

проблеми з більшою чи меншою глибиною. В автобіографічних романах Шона О'Кейсі «Я стукаю у двері» та «На порозі» малюється важке, але не позбавлене радощів дитинство головного героя твору Джонні Кессіді. Його мати, духовно сильна і стійка, проста жінка, любить свого сина, але не в змозі зробити його дитинство безхмарним. Письменник показує, як формується внутрішній світ Джонні, що приходить до думки, що життя влаштоване несправедливо.

У різні роки ХХ століття ця дуже складна філософська проза «життя влаштоване несправедливо», по суті звернена повністю до особистості, її пам'яті, мукам повсякденних моральних стосунків у сім'ї, розкривається дуже слабо. Герої Д. Сторі, з нашого погляду, в чомусь важливішому ближче до людей нашого, а не свого століття. Протягом часу ХХ–ХХІ ст. – як рух духу, драми ідей – багатоголосність індивідуальних свідомостей знаходить своє втілення.

Висновки. Напружене філософсько-ідеологічне осмислення кризових явищ людської душі та суспільного життя зумовлює найважливіші елементи у творчості Девіда Сторі. У його романах своєрідно втілюється ідеалістична думка про красу, покликану врятувати світ, де тріумфують матеріальні цінності, у контексті значущості духовного початку у світі, «вічних» тем – любов і смерть, свобода, обов'язок, сенс життя.

Герої романів Девіда Сторі, які з неймовірною працею здобули вищу освіту, повністю відриваються від сім'ї та свого кола, втрачають моральні орієнтири, прагнучи будь-якими шляхами потрапити в так зване «світське суспільство», поступово стають «блудними синами» для своїх батьків, стають ізгоями в суспільстві. Автор та його герої генетично пов'язані з певними верствами суспільства, їх станами та класом, але зміст творів письменника присвячений аналізу відриву героїв від них. Стійкий інтерес до моральних проблем у творах Д. Сторі вийшов за рамки національної літератури, став надбанням читачів різних країн та сучасних письменників.

Література:

1. Приходько В., Солошенко-Задніпровська Н.К. Духовний світ людини на війні. *Сучасні філологічні і методичні студії: проблематика і перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. для науковців, викладачів, учителів, здобувачів вищ. освіти, Харків, 18 трав. 2022 р. Харків, 2022. С. 127–129. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/7705> (дата звернення: 19.02.2023).
2. Кушнірова Т.В. Модернізм і постмодернізм у зарубіжній літературі. Полтава: ПНПУ, 2018. 112 с.
3. Кирпита Т. В. Прийом двійництва як засіб відображення заборонених бажань персонажів в англійській літературі вікторіанського періоду. *Англістика та Американістика*. 2018. № 15. С. 126–133. URL: <https://anglistika.dp.ua/index.php/AA/article/view/171> (дата звернення: 20.02.2023).
4. Rees J. Remembering David Storey, giant of postwar English culture. *The Spectator*: веб-сайт. URL: <https://www.spectator.co.uk/article/remembering-david-storey-giant-of-postwar-english-culture/> (дата звернення: 26.10.2022).
5. Baloyan M. (2020). The motive of «Doppelganger» in the story of Wang Weilian. *Astraea*. 2020. Vol. 1(1). С. 36–47. DOI: 10.34142/astraea.2020.1.1.02
6. Pittock M. Double-headed talent: The case of David Storey. *Studia Neophilologica*. 1998. Vol. 70(2). P. 197–207. DOI: 10.1080/00393279808588232
7. Pittock M. David Storey's phoenix: A dream of leaving. *English Studies*. 1990. Vol. 71(5). P. 410–425. DOI: 10.1080/00138389008598711

8. Приходько В. С., Солошенко-Задніпровська Н.К. Лабиринты любви в романе Чарльза Белфора «Парижский архитектор». *Література в контексті культури*. 2020. Вип. 33. С. 65–73. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3733> (дата звернення: 10.02.2023).
9. Веретюк Т. В. Ігор Муратов: Вічні образи у поетичній спадщині митця (образ Мефістофеля). *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. : Літературознавство*. 2012. Вип. 1(1). С. 43–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2012_1%281%29__8 (дата звернення: 10.02.2023).

Prykhodko V., Soloshenko-Zadniprovska N. The modernist concept of peace and man in the creative work of David Storey

Summary. The presented article examines the modernist peace and man concept in the creative works of David Storey – an outstanding English playwright, screenwriter and novelist. The main goal of the paper is to consider the artistic features of depicting the atypical behaviour of the characters in the writer’s creative works, with a focus on several novels such as “This Sporting Life”, “Flight into Camden”, “Radcliffe”, “Saville”, etc. The paper is focused on the fact that David Storey’s creative works actively address the themes of “dualism” and “little man”, which

are traditional for the works of several writers. The author investigates the process of moral breakdown that occurs at critical moments when the characters attempt to transition from one state to another. This makes the work of the studied writer relevant and modern in today’s world. The relevance of the represented work also lies in the detailed analysis and interpretation of the writer’s creative heritage through the concept of “duality” in the context of modernist trends. The author’s creative links with other writers are analyzed in detail, particularly the inheritance of the tradition of the social orientation of E. Bronte’s creative heritage. In the analyzed works, the author deepens and increases the characters’ protest against the social system and its traditions. It is concluded that David Storey’s creative works are characterized by an intense philosophical and ideological understanding of the crisis phenomena of the human soul and social life, which are among the most essential elements in his works. In the analyzed writer’s novels, the idealistic thought about beauty is represented in the context of the significance of the spiritual and “eternal” themes such as love and death, freedom, duty etc. David Storey’s work remains relevant for the modern world, and the issues raised by the author continue to attract modern readers, writers, and researchers.

Key words: David Storey, the concept of peace, the concept of man, “duality”, drama, crisis, intersexuality.

Романова І. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

МОТИВ ВІЙНИ В ПОВІСТІ ОЛЕКСАНДРА МИХЕДА «КОТИК, ПІВНИК, ШАФКА» ТА П'ЄСИ ВОЛОДИМИРА РАФЄЄНКА «МОБІЛЬНІ ХВИЛІ БУТТЯ, АБО VERBUM CARO FACTUM EST»

Анотація. Статтю присвячено дослідженню мотиву війни у двох творах сучасної української літератури – повісті О. Михеда «Котик, Півник, Шафка» та п'єси В. Рафєєнка «Мобільні хвилі буття, або Verbum caro factum est». Для обох авторів російсько-українська війна 2022 року виявилася імпульсом до її художнього осмислення. Помічено, що і в повісті, і у п'єсі наявні автобіографічні елементи (в О. Михеда – історія про знищення власного дому, у В. Рафєєнка – розлука з батьками, що залишилися в окупованому Донецьку, перебування впродовж кількох тижнів на окупованій території, свідомий перехід письменника на українську мову).

І в повісті, і у п'єсі автори відобразили Київщину в період окупації російськими військами. Художня логіка обох творів підкреслює зв'язок між російсько-українською війною 2022 року та подіями 2014 року на Донбасі. Донбас як кривава рана на тілі України набуває особливого прочитання під час вторгнення ворогів 2022 року.

Утрата власного дому – це перспектива тих, хто потрапляє у вир війни. Руїнування світу людини багато в чому розпочинається зі знищення оселі. У повісті О. Михеда мотив бездомності окреслений через флешбеки Лізи – семирічної дівчинки, яка під час Другої світової війни втратила через обстріли й пожежу як будинок, так і батьків. Цей трагічний досвід розкриває травму дитини, спровоковану війною. Смерть як атрибут розрваного світу постає містично-персоніфіковано й увиразнюється через метافору жорстокого сінокосу.

Буття під час війни посилює потребу у спілкуванні. У повісті О. Михеда це налагодження особливого контакту між бабусею та онукою, що ґрунтується на засадах емпатії та довіри. У п'єсі В. Рафєєнка для Васі Цвіта спілкування з померлим дідом – це апеляція до морального авторитета, це відчуття провини, що за життя між ними існувала дистанція.

Помічено, що у В. Рафєєнка осмислення війни набуває виразних філософських рис: ідеться і про феномен свободи, і про ревізію російської культури в умовах агресії. Простежено безпосередню кореляцію між імперськими наративами російської культури та агресією окупантів.

Зауважено, що в обох творах війна – складна межева ситуація, що виступає поштовхом до внутрішньої трансформації людини. Змінні й загартовані, люди наближають Перемогу України.

Ключові слова: війна, автобіографічні елементи, мотив дому, смерть, травма війни, комунікація, ревізія російської культури, вітаїстичний складник.

Постановка проблеми. Війна – це одна з найскладніших межових ситуацій, яку доводиться переживати людині. Такий

досвід часто супроводжується дезорієнтацією, болем, нестабільним психоемоційним станом того, хто закинений у такий дисгармонійний простір. Щоб вижити фізично та ментально, людина наділена певними захисними механізмами, що допомагають їй вистояти у найбільш критичних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Написані 2022 року, «Котик, Півник, Шафка» О. Михеда та «Мобільні хвилі буття, або Verbum caro factum est» В. Рафєєнка поки залишаються мало дослідженими. Так, О. Павлова щодо повісті О. Михеда наголошує на важливості появи цього твору: «...це один зі зразків перших текстів, сильних текстів, про нову українську реальність – про нашу повномасштабну війну, про те, що змінило всі наші життя» [1]. Б. Романцова акцентує увагу на образах-символах повісті, що в умовах війни набувають важливого значення: «Сашко Михед написав поетичну, ніжну і водночас болісну історію. Знайомі всім нам герої, реальні символи цієї війни, стикаються віч-на-віч із ворогами й принагідно дають їм відсіч: вчасно б'ють дверцятами, дбайливо ховають своїх улюблених людей, повстають буквально з попелу. Все живе об'єднується заради спільної мети – вціліти у хаосі війни. Котик, Півник, Шафка, бабуся, онука тримаються, насамперед одне за одного. Як усі ми сьогодні» [2]. В анотації до п'єси В. Рафєєнка маємо міркування про те, що це «...спроба осмислити за допомогою літератури власний травматичний досвід російсько-української війни» [3, с. 2]. Хоч на цей час маємо поодинокі інтерпретації як повісті, так п'єси, вважаємо за доцільне розпочати наукове осмислення обох цих творів.

Мета статті – дослідити особливості художнього втілення мотиву війни у двох творах сучасної української літератури – повісті О. Михеда «Котик, Півник, Шафка» та п'єси В. Рафєєнка «Мобільні хвилі буття, або Verbum caro factum est».

Виклад основного матеріалу. Для обох авторів повномасштабне вторгнення росіян в Україну 24 лютого 2022 року виявилася імпульсом до його художнього осмислення. Багато в чому це не тільки реакція митців слова, але й пересічних людей, що глибоко переживають ситуацію втрати безпечності власного простору. Зауважимо, що і в повісті, і у п'єсі простежуємо автобіографічні елементи. Так, у творі О. Михеда фізичне сприйняття війни окреслюється через показову фразу: «Вона просто прилітає снарядом у твій дім» [4, с. 21]. Аналогічна ситуація склалася в житті самого автора в перший тиждень агресії росіян. Щодо В. Рафєєнка, у його драматургічному дебюті є щемлива історія переселенців із Донбасу. Сам письменник у статті «1000 слів про війну» говорить про суголосний власний досвід: «Насправді ця війна для мене і моєї родини

почалася не 21 лютого, коли Путін робив свою заяву, і навіть не 24 лютого, коли він дав дозвіл на повномасштабне вторгнення в Україну. Вісім років тому вона почалася, з окупації Криму і Донбасу. І цей жах, котрий охопив мене вранці 24 лютого 2022 року, це був все ще той самий донецький жах людини, котра з початком російської окупації Донбасу у 2014 році мусила була кинути все своє життя і бігти кудись навмання, не розуміючи, що відбувається, і як тепер з цим жити» [5]. Крім цього, у п'єсі віпізнаємо й реальну ситуацію розлуки з батьками, що залишилися в окупованому Донецьку [5], і перебування впродовж кількох тижнів на окупованій території, і свідомий перехід на українську мову як ознаку совісті: «Після 24 лютого я вирішив більше ніколи в житті не видавати і не писати творів російською мовою. Я більше не хочу мати нічого спільного з культурою вбивць і гвалтівників. Мені боляче навіть уявляти, що хтось раптом уважатиме мене російським письменником на підставі того, що я пишу російською» [6]. Без сумніву, травма війни для обох митців є складним екзистенційним досвідом, а тому літературна практика виконує терапевтичну функцію. О. Михеда озвучує свою мотивацію творити через слово: «...є стержень письменницької ідентичності. Тому саме цей прокачаний м'яз тримає мене на плаву. Це відчуття важливості все зафіксувати і проговорити, що відбувається» [7]. Цікаву філософську візію щодо написання в часи кризи маємо у статті Ю. Ємець-Доброносолової: «Повсякдення війни робить бажання писати-записувати особливо виразним, перетворює його на метафору дій, пов'язаних із засвідченням існування. Надмірна близькість до одночасної присутності/відсутності, про яку війна нагадує щодня, наголошує зв'язок «писати – існувати» навіть не тому, що твоє письмо є шансом залишити слід, а тому, що в процесуальності писати-записувати відновлюєш контакт із собою» [8]. На наше переконання, досягнення природи війни як межової ситуації, її вимірів, впливу на буття людини краще оприявнюється завдяки такій опції О. Михеда, як служба у Збройних Силах України. Бойовий досвід є важливим для письменника, що творить простір війни й обсервує руйнування звичної картини світу українців.

І в повісті, і у п'єсі автори відображають Київщину в період окупації російськими військами: в О. Михеда події відбуваються довкола будинку однієї родини з Бородянки, а В. Рафєєнко фокусує увагу на жителях дачного селища «Ближні сади», що між Бучею та Бородянкою. Художня логіка обох творів підкреслює зв'язок між російсько-українською війною 2022 року та подіями 2014 року на Донбасі. Донбас як кривава рана на тілі України набуває особливого прочитання під час вторгнення ворогів 2022 року. Так, у повісті «Котик, Півник, Шафка» з'являється узагальнений образ переселенців, що переїхали на Київщину 2014 року. Основна тональність оповіді – співчуття, бо їхня історія – це історія про «...біль і втрачене відчуття безпеки...» [4, с. 21]. Набагато глибше проблема вимушених переселенців розкрита у п'єсі В. Рафєєнка «Мобільні хвилі буття, або Verbum caro factum est». Вася та Марія Цвіти – донеччани, які не з власної ініціативи змушені були вийти із зони комфорту: через росіян і колаборантів вони втратили не тільки матеріальні цінності, але й позбулися важливої комунікації з батьками. Автор осмислює буттєву пастку, у яку потрапляє родина, розірвана між частинами України – вільною та окупованою. Трагічного виміру набуває й історія тридцятирічного Колі Хромого – в'язня донецької тюрми «Ізоляція». Його бже-

вілля – наслідок перебування в цій модерній установі «перевиховання», у якій людей ламали як фізично, так і психічно. Утрата ментального здоров'я – варіант утілення долі патріотів на Сході. Репресивні методи щодо цивільного населення – це ще один вимір травми українців Донбасу.

Утрата власного дому – це перспектива не тільки переселенців, але й тих, хто потрапляє у вир війни. Руйнування світу людини багато в чому розпочинається зі знищення оселі. У повісті О. Михеда мотив бездомності окреслений через флешбеки Лізи – семирічної дівчинки, яка під час Другої світової війни втрачає через обстріли й пожежу як будинок, так і батьків. Цей трагічний досвід розкриває травму дитини, спровоковану війною. Смерть як атрибут розчакнутого світу постає містично-персоніфіковано й увиразнюється через метафору жорстокого сінокосу: «Маленька Ліза знає, що трапилося з її батьками. Та бачити їй того не треба. Жодній дитині того не треба. Бо й сама смерть скривилася б від такого жорстокого сінокосу» [4, с. 26]. Небажання не тільки усвідомлювати, але й бачити наслідки родинного розлому пов'язане із захисними механізмами дитячої психіки. Потраплення супроводжують Лізу й надалі: на схилку літ під час повномасштабного вторгнення росіян українка пригадує й інші травматичні досвіди: «Вона бачила, як нацисти розстрілювали євреїв, і ті падали замертво у викопані траншеї. Бачила, як комуністи вішали українців за те, що ті насмілилися бути українцями. Бачила мертвих. Ліза знає, що сталося з її друзями й подругами, їхніми дітками й онуками» [4, с. 51]. Під час окупації рідної Бородянки 2022 року історія втрати власного дому повторюється: під завалами будинку опиняється Ліза та її онука Соня. І знову з'являється смерть: «І ця війна голодна до її життя, та Ліза вкотре постає з мертвих» [4, с. 56]. Вихід із силового поля травми війни можливий за умови проговорення тих подій, що змінили життя людини. Звернімо увагу, що у творі пам'ятєвий простір, пов'язаний із цим досвідом, супроводжується так званою культурою мовчання / замовчування. Єдиним свідком травми Лізино дитинства є Петро (пізніше її чоловік). Намагаючись розділити горе дівчинки, борючись за життя в умовах постійної небезпеки, він також відчуває обпаленість хаосом війни: «Ліза бачила в тих дітках війни відображення Петруся й себе. Та вже нікому було про це розповісти, ні з ким поділитися болем» [4, с. 21]. Немоżliвість проговорити свої втрати зумовлена не тільки тим, що Ліза – сирота, але й тим, що соціум довгий час не толерував терапії словом. Культура замовчування визначалася й ідеологією радянської тоталітарної машини, а тому незручні історії «маленьких» людей залишалися не на часі.

Буття під час війни посилює потребу у спілкуванні. У художньому просторі повісті «Котик, Півник, Шафка» йдеться не про обмін інформації між учасниками комунікації, а про налагодження особливого контакту, що ґрунтується на засадах емпатії та довіри. Так, у найбільш екстремальних умовах максимально зближуються бабуся та онука. Рефлексує, Соня зауважує: «Ба, здається, ця війна мала початися, щоби ми з тобою нарешті познайомилися» [4, с. 43]. Потребу в духовному зв'язку під час війни відчуває й науковець Вася Цвіт у п'єсі «Мобільні хвилі буття, або Verbum caro factum est». Цікаво, що його уявним співрозмовником стає дід-небіжчик Данило Андрійович. Як зауважує автор, така комунікація виникла ще під час війни на Донбасі. Для Васи Цвіта спілкування з померлим родичем у найбільш кризовий період буття –

це апеляція до морального авторитету, це відчуття провини, що за дідового життя між ними не було близького контакту. Данило Андрійович – звичайний механік, що в русифікованому Донецьку принципово спілкувався українською, але не запобіг зросійщенню власної сім'ї: «...все життя спостерігав, як його син стає російським інженером, як ми, його онуки, розмовляємо виключно російською й нічого не пам'ятаємо з історії нашого роду, повторюємо те, що нам кажуть у дитячих садочках, у школах, в університетах» [3, с. 55]. У спогадах Васи Цвіта дід – «...чоловік з очима, засліпленими якимось нікому не відомим горем» [3, с. 55]. Причина цього стану пов'язана не тільки з понівеченою ідентичністю сина та онуків, але й травматичним досвідом минулого: він єдиний із дітей, хто вижив під час першого голодомору. Маємо справу із травмованою дитячою психікою, що вплинула на формування особистості Данила Андрійовича. Подолання дистанції між дідом та онуком – фізичної та метафізичної – надолужується в часи війни. Ця межова ситуація є каталізатором повернення до власних витоків: відбувається особистісна та національна трансформація Васи Цвіта – людини, письменника, громадянина.

У В. Рафєєнка осмислення війни набуває виразних філософських рис: передусім ідеться про феномен свободи, що безпосередньо корелює з вибором людини. Вася Цвіт озвучує ідею самособойності: «Самособойні речі – це речі, що засновуються на самих собі... Вони містять у самих собі свою основу. Існують тому, що існують...» [3, с. 57]. За такою логікою, «Україна тому, що Україна... Україна – це постійне зусилля... Україна – це свідомий вибір людини» [3, с. 57]. На думку драматурга, підґрунтя цієї війни ментальне, ціннісне: ми боремося за свободу, за гідність людини, тоді як наш ворог мислить імперськими категоріями завоювання територій. На рівень філософських узагальнень винесено таке міркування: «Вони триста років нас убивають, триста років нищать нашу культуру» [3, с. 76]. Можемо констатувати, що і вторгнення росіян 2014 року, і війна 2022 року, – це події, що засвідчують черговий етап національної історії в боротьбі за саме право бути українцями. Ця війна екзистенційна за своєю суттю: щоб вижити, нація має захищати свій мікрокосм.

Гарантією безпеки держави є не тільки воїни на передовій, але й борці за український культурний фронт. Повернення до власної ідентичності можливе через ревізію російської культури в умовах війни. Сьогодні провідні інтелектуали активно обговорюють це питання. Скажімо, вітчизняна письменниця О. Забужко влучно простежує кореляцію між російським культурним простором (його імперськими наративами) і агресією росіян: «Авжеж, час новими очима перечитати російську літературу: «маскувальну сітку» для російських танків значною мірою виплела саме вона» [9]. Літературознавиця Т. Гундорова стверджує, що «російська культура – це не лише естетика і стиль, а й ідеологія та соціальне несвідоме, тому культура несе відповідальність за війни, що їх розпочала Росія, і за нинішню війну в Україні також. У російську культуру вписано досвід колонізації та імперської влади» [10]. Про токсичність культури, що вбиває українців, у п'єсі відверто говорить Вася Цвіт: «Просто зараз на варшавській трасі усі ці нескінченні пушкіни, достоєвські і толстие. Весь цей гробаний балет, уся тонка бурятська духовність. Приїхала до нас на танках. Клята орда» [3, с. 32]. До багатьох приходять усвідомлення, що російська культура особливо

небезпечна в умовах війни, тому нетолерування цього маркера ідеологічного впливу цілком виправдане. У драматурга воно художньо гіперболізоване: «За Пушкіна в цьому лісі вже може куля прилетіти» [3, с. 67].

Незважаючи на деструктивне начало війни, автори утверджують вітаїстичну візію майбутнього. В. О. Михеда Котик, Півник, Шафка – казкові персонажі – символізують дух опірності українців, перемогу добра над злом. В. Рафєєнко наприкінці п'єси моделює час, «де Перемога відбулася, де Україна вільна. Де ми всі прощені й пом'януті, пом'януті й відомщені. Відомщені, пом'януті й святі» [3, с. 84].

Висновки. Отже, у досліджених нами творах художнє втілення мотиву війни кореспондує з автобіографічним досвідом митців у сприйнятті дисгармонійного простору як межового. Руйнівними наслідками хаосу війни є втрата дому (у фізичному та метафізичному ключі), а також близьких людей. Смерть – це ще один вимір розчакнутості буття, її травматичне переживання гостро передано крізь призму дитячої психіки («Котик, Півник, Шафка»). Обидва автори осмислюють особливу потребу у спілкуванні під час випробувань війною. Максимальне зближення рідних людей – у реальному просторі (бабуся Ліза та онука Соня) та уявному (Вася Цвіт та його дід-небіжчик) – приклад їхньої трансформації. У В. Рафєєнка таке розуміння винесено на рівень філософських узагальнень: особистісне перетворення пов'язане з поверненням до української ідентичності. З огляду на широту проблематики й повісті, і п'єси, перспективними можуть бути наукові розвідки, присвячені іншим мотивам у цих творах (наприклад, пам'яті).

Література:

1. Павлова О. «Котик, Півник, Шафка»: книжка про нову реальність. URL: <https://tyzhden.ua/kotyk-pivnyk-shafka-knyzhka-pro-novu-realnist/> (дата звернення: 28.04.2023).
2. Романцова Б. 23 найважливіші книжки року в українській літературі URL: <https://liroom.com.ua/books/23-books-of-the-year-2022/> (дата звернення: 28.04.2023).
3. Рафєєнко В. Мобільні хвилі буття : п'єса. Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2023. 88 с.
4. Михеда О. Котик, Півник, Шафка [Текст] : повість. Львів : Видавництво Старого Лева, 2022. 72 с.
5. Рафєєнко В. 1000 слів про війну. URL: <https://krytyka.com.ua/articles/1000-sliv-pro-viinu> (дата звернення: 24.04.2023).
6. Рафєєнко В. Мовна трансформація як ознака совісті. URL: <https://krytyka.com.ua/articles/movna-transformatsiia-iak-oznaka-sovisty> (дата звернення: 24.04.2023).
7. Константинова К. Творчість після повномасштабного вторгнення. URL: <https://zn.ua/ukr/ART/pismennik-oleksandr-mikhed-same-prokachaniy-pismennitskij-mjaz-trimaje-mene-na-plavu.html> (дата звернення: 20.04.2023).
8. Смець-Доброносова Ю. Писати / записувати. URL: <https://krytyka.com.ua/articles/pysaty-zapysuvaty> (дата звернення: 24.04.2023).
9. Забужко О. З уроків великого блефу: чому 40 мільйонів українців кинули на поталу «серійному вбивці». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zakhid-putin-khb-viyna-ukrayina/31820455.html?fbclid=IwAR3a9v0pB-Gm2rETHnOkEh1Vy87d3jFjB77lg57Fdkw2bzTvxiCjufOSWE> (дата звернення: 26.04.2023).
10. Гундорова Т. За право бути видимими, право говорити і право існувати сьогодні й бореться моя Україна. URL: <https://krytyka.com.ua/articles/tamara-hundorova-za-pravo-buty-vydymy-pravohovoryty-i-pravo-isnuvaty-sohodni-i-boretsia-moia-ukraina> (дата звернення: 26.04.2023).

Romanova I. The motif of war in Oleksandr Mykhed's story "Cat, Rooster, Cupboard" and Volodymyr Rafieienko's play "Mobile Waves of Being, or Verbum caro factum est"

Summary. The article is devoted to the study of the motif of war in two works of contemporary Ukrainian literature – the story «Cat, Rooster, Cupboard» by O. Mykhed and the play «Mobile Waves of Being, or Verbum caro factum est» by V. Rafieienko. For both authors, the Russian-Ukrainian war of 2022 became an impulse for its artistic comprehension. It is noted that autobiographical elements are present in both the story and the play (in O. Mykhed – a story about the destruction of her own home, in V. Rafieienko – separation from parents who remained in occupied Donetsk, staying for several weeks in the occupied territory, conscious transition of the writer to the Ukrainian language).

In both the story and the play, the authors depicted Kyiv region during the occupation by Russian troops. The artistic logic of both works emphasizes the connection between the Russian-Ukrainian war of 2022 and the events of 2014 in Donbas. Donbas as a bloody wound on the body of Ukraine takes on a special reading during the invasion of the enemy in 2022.

The loss of one's own home is a prospect for those who find themselves in the midst of war. The destruction of a person's world begins in many ways with the destruction of their home. In O. Mykhed's story, the motif of homelessness is outlined through the flashbacks of Liza, a seven-year-old girl who lost

both her home and parents due to shelling and fire during World War II. This tragic experience reveals the trauma of the child provoked by war. Death as an attribute of a torn world is presented mystically and personified through the metaphor of a cruel haymaking.

Being during war intensifies the need for communication. In O. Mykhed's story, this is the establishment of a special connection between the grandmother and granddaughter, which is based on the principles of empathy and trust. In V. Rafieienko's play for Vasilia Tsvit, communication with the deceased grandfather is an appeal to moral authority, a sense of guilt that a distance existed between them during his lifetime.

It has been noted that in V. Rafieienko's work, the understanding of war takes on distinct philosophical characteristics: it concerns the phenomenon of freedom and the revision of Russian culture in the conditions of aggression. There is a direct correlation between the imperial narratives of Russian culture and the aggression of the occupiers.

It is observed that in both works, war is a complex boundary situation that becomes a catalyst for internal transformation of the individual. Changed and hardened, people bring Ukraine closer to Victory.

Key words: war, autobiographical elements, motif of home, death, trauma of war, communication, revision of Russian culture, vitalistic component.

*Савенко О. П.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української та зарубіжної літератур**Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У РЕЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА КОВАЛИНСЬКОГО

Анотація. У статті розглядається книга Михайла Ковалинського «Григорій Сковорода (Життя і деякі думки українського філософа-спіритуаліста)» з метою окреслити у рецепції його першого біографа, учня і друга грані творчої особистості українського філософа, поета і педагога. Книга була написана після смерті Сковороди. Ковалинський ставив тут дві мети: по-перше, спростувати вигадки про життя, погляди і творчі пошуки свого учителя з боку його численних недругів, розвінчати міфи та легенди, які з'явилися ще за життя філософа і поета; по-друге, подати реалістичну характеристику його особистості. Стаття побудована на твердженнях, спостереженнях і враженнях учня про свого учителя з подальшими авторськими роз'ясненнями і коментарями. Ковалинський вбачав у характері Сковороди такі риси його неординарної особистості: доброчесність, лагідність вдачі, працелюбність, терпіння (толерантність), благодущність, простота звичаїв і поведінки, чистосердечність, стриманість, схильність до інтелектуальних бесід, скромність, скептицизм до марнотного життя. Кожна з цих виділених біографом властивостей характеру Сковороди обґрунтована посиланнями на автора та сучасну наукову літературу. Ковалинський порівнює Сковороду з європейським вченим Д. Мейнгардом на основі спільної риси – вченості, у якій поєднувалися дві ідеї, контрастні за своїм спрямуванням: наукового підходу та християнського життя. Сковорода у рецепції його учня Михайла Ковалинського володів набором чеснот, які є за своєю природою і сенсом християнськими, визначеними у Святому письмі. З'ясовано, що роль, котру в житті обрав для себе сам Сковорода – це роль «самітника». Визначено, що стиль життя та життєві погляди письменника сформувавши його образ людини-абстинента.

Ключові слова: Ковалинський, Сковорода, біографія, творча особистість, риси характеру, християнські чесноти, християнська мораль.

Постановка проблеми. Питання рецепції творчої особистості письменника у сучасному українському літературознавстві стає все актуальнішим. Науковці ставлять за мету з'ясувати чинники формування творчої особистості, які сприяють розвитку креативних здібностей, шукають взаємозв'язок таланту та особистісних рис характеру письменника. Особливий інтерес викликають дослідження про неординарні постаті в українській літературі, до яких належить філософ і поет Григорій Савич Сковорода (1722–1794), про якого ще за його життя творилися міфи та легенди, заступаючи іноді реальну біографію та притаманні йому риси характеру. Значну цінність у відтворенні життєвого портрета Сковороди є свідчення та міркування сучасників письменника, котрі «по свіжих слідах» набагато достовірніше, ніж пізніші дослідники, відтво-

рили його особистість. До таких належить учень та близький друг Сковороди Михайло Ковалинський, враження і думки якого і тепер є актуальними з погляду вивчення особистості українського любомудра.

Аналіз досліджень на обрану тему. Окремих розвідок про психологію літературної творчості Григорія Сковороди немає, але про психологічні риси та творчий портрет письменника писали майже всі: біографи, філософи, педагоги, літературознавці. Серед них можна виділити таких, як А. Ніженець, Д. Багалій, Л. Махновець, В. Нічик, І. Іваньо та інші. Проте всі вони навколо Сковороди витворювали своєрідний ореол святості. Про це пише В. Шевчук: «Він ніби персонаж милої казки про мандрованця, котрий відрікся благ мирських, чинів, не мав власного даху над головою...» [1, с. 7]. Учені не одне століття в монографіях та різного роду наукових дослідженнях подають образ Сковороди як літературного героя, витворюючи таким чином образ «дивакуватого філософа-поета». В. Шевчук у книзі «Пізнаний і непізнаний Сфінкс. Григорій Сковорода сучасними очима: розмисли» підтверджує цю думку: «Він, може, й приваблює людей оцією своєю відстороненістю, нетиповістю, отже, й перетворюється в такого собі героя-самітника, небуденну прояву, одне слово, легенду чи міт» [1, с. 7].

Мета статті. У статті ставиться мета визначити характерні риси творчої постаті давньоукраїнського автора барокової доби Григорія Сковороди у рецепції його учня Михайла Ковалинського.

Виклад основного матеріалу. Ковалинський Михайло Іванович – не тільки учень, а й найближчий друг та перший біограф Сковороди. Вони потоваришували та полюбили один одного у Харківському колегіумі, де Григорій був викладачем, а Михайло – учнем. Навчання, розмови про літературу, про сенс та спосіб життя зблизили обох. Постійно між друзями відбувалося листування, у якому Сковорода ніби сповідувався своєму учневі, вбачаючи в ньому не лише близьку людину, а й свого духівника. Тому, не залишивши нащадків, Сковорода заповів усі ним написані твори М. Ковалинському. Це дає підстави стверджувати, що Михайло Іванович достеменно знав, яким був Сковорода насправді.

Заживши славу відомого мудреця та педагога при житті, Сковорода мав чимало недругів. Принаймні це фіксує його учень Ковалинський у книжці «Григорій Сковорода (Життя і деякі думки українського філософа-спіритуаліста)». Так, на сторінці двадцятій вказано: «...а злоба озброїла на нього знаряддя свої в багатьох особах. Але рука Господа була з ним, і він перемагав нею всі наклепи навіть злих людей» [2, с. 20].

Наклепи та плітки переслідують письменника все його життя. Чимало його сучасників намагалися знецінити його

творчий та викладацький потенціал, як це було у Переяславському колегіумі, принизити його та дискредитувати. Причини такого негативного ставлення пояснюються нерозумінням простих обивателів стилю життя та філософської концепції Сквороди, а отже, визнаючи його не схожим на них, вважали письменника дивним чи навіть неадекватним.

Ковалинський зазначив, що «многі з його колишніх учнів, деякі зі знайомих і з кривих, які були тоді у Печерській Лаврі, нападали на Сквороду, невідступно говорячи навколо: “Годі тобі блукати по світу!”» [2, с. 21]. А отже, тим самим визнавали нешаблонність життя Сквороди, який намагається не вижити у світі, а жити за велінням серця.

Далі Ковалинський знову згадує про те, як люди шкодили Сквороді: «Лжемудре високоумство, не маючи змоги шкодити йому, вжило другого знаряддя – наклепу» [2, с. 24]. Біограф відзначає, що за життя Сквороди мав більше недругів, які не розуміли його філософії, не сприймали його особистісних якостей та темпераменту: «То і виводили природно, що він не має любові до ближнього, а тому і називали його мізантропом, себто людиноненависником» [2, с. 25]. З’ясовуючи природу терміну «мізантропія», М. Тофтул вказує, що такий тип людини «відзначається ненавистю до людини і людства, невдоволеністю загальноприйнятими шаблонами людського життя, презирством до моральних цінностей, до людських слабостей і пороків, які негласно культивуються громадською думкою» [3, с. 236]. За стереотипним мисленням, така особистість є черстою та холодною, але насправді це не так. Мізантроп потребує дружніх відносин, близькості та любові, але високо піднімає планку при виборі людей, яких підпускає близько до себе. Тому Сквороду вважали недружнім та гонористим, бо він нехтував спілкуванням з людьми, які сприймали його як «відому людину», аби похизуватися особистим знайомством з письменником, засвідчуючи цим фактом свою освіченість та великорозумність. Звичайно, Скворода терпіти цього не міг, інколи намагався конфліктувати та з’ясовувати відносини, але в основному уникав людей такого гатунку.

М. Ковалинський у своїй книзі стверджує, що «і добра, і зла слава розповсюджувалася про Сквороду по всій Україні (Правобережжі), по Малоросії (Лівобережжі) й далі. Многі гудили його, інші хвалили, а всі хотіли побачити, можливо, що за його дивацтво та надзвичайний спосіб життя, але небагато знали його таким, яким він у дійсності внутрішньо був» [2, с. 28]. Біограф висловив слушну думку про те, що у суспільстві XVIII століття сформувалося негативне уявлення про Сквороду як особистість. У психології натовпу письменник постав диваком, тобто людиною, яка своєю поведінкою і вчинками викликає здивування, критику та пересуд. Але яким був Скворода насправді, якими чеснотами володів та про що думав і мріяв, ніхто не знав.

М. Ковалинський, характеризуючи свого улюбленого вчителя, писав: «Оздобити своє життя стриманістю, задоволенням малим, ціломудрієм, лагідністю, трудолюбством, терпінням, благодуністю, простотою звичаїв, чистосердністю та залишити всі шукання суєтні...» [2, с. 13].

Учень Сквороди підбирає іменники, що уособлюють чесноти людини та є цінними та значимими для доброго християнина. Перша з них – «ціломудріє». Це слово церковнослов’янського походження, у сучасній літературній мові відоме як «добродіє». Сутність цієї чесноти означається як «позитивна моральна якість, зумовлена свідомістю і волею людини,

яка є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, вчинків; якість, що характеризує готовність і здатність особистості свідомо і неухильно орієнтуватися у своїй діяльності та поведінці на принципи добра і справедливості» [3, с. 387]. Скворода, на думку Ковалинського, володіє християнською добродієстю, яка в свою чергу поділяється на Божу та моральну. До Божої чесноти належать віра, надія, любов, а до моральних – покора, послух, лагідність, щедрість, поміркованість. «Покора стосується честі людини, послух – її свободи, поміркованість – їжі і пиття, чистота – нашого тіла, ревність у доброму – праці» [3, с. 388].

Наступна риса, на яку вказує близький приятель Сквороди, це «лагідність» як християнська чеснота. Апостол Павло визначив лагідність як «плід духу» (Послання до галатів (5:22–23)). За християнським вченням, лагідність – це не поведінка, а стан розуму і серця.

«Трудолюбство – також чеснота, притаманна Сквороді. У сучасній літературній мові це слово перекладається як «працелюбність». Ця християнська чеснота – ще один зі шляхів до досягнення Бога. У книзі Ковалинського зазначено, що письменник «приймав працю, розташовував свої справи і забави, переміняв несподівано місце свого перебування» [2, с. 20]. «Терпіння», або толерантність, – риса характеру Сквороди, яку побачив та відзначив у письменника його учень. Вона означає повагу, прийняття і правильне розуміння культур інших народів, способів самовираження особистості, а з іншого боку «терпіння» – «це покірливо зносити біду, щось важке, неприємне, не протидіючи, не жаліючись» [3, с. 357]. Григорію Савичу більш притаманне друге значення цього терміну. Таке розуміння полягає у концепції самого письменника, філософа як ревного християнина, котрий має наслідувати ті чесноти, якими володів та був наділений син Божий Ісус Христос, терплячи страшні муки під час розп’яття.

«Благодуність» як риса Сквороди означає у трактуванні Ковалинського сполучку двох слів «благо» та «душа». Письменник володіє благою, тобто доброю, душею. Творити благо, як це робив, на думку Ковалинського, його учитель, – це творити добро, бути прихильним до людей: «Робив знайомства, вступав у приязнь, приймав у дружбу свою і не рішався будь-що робити, що залежало б єдино від його власної волі й вибору» [2, с. 20].

«Чистосердність» – це чеснота людини смиренної, як вказує Ковалинський. Скворода як добрий християнин має чисте серце, сповнене рішучістю виконувати Божих заповідей та щирою молитвою. Мати «чисте серце» – це не чинити гріхів, не вдаватися до пороків, які руйнують душевну міць та віддаляють від Бога. Скворода знав Біблію напам’ять, за свідченням Ковалинського, тому ревно дотримувався головних заповідей Святого Письма, де мовиться про методи очищення серця/душі від скверни, а саме: 1) молитва (преподобного Мойсея один брат запитав: «Що робити чоловікові, коли нападає на нього спокуса або ворожий помисел?» Старець відповів йому: «Тоді чоловік повинен із слізьми благати Господа про допомогу; і він скоро заспокоїться, якщо буде просити розумно, як Писання говорить: “Господь – мій помічник, і я не боюся, що зробить мені чоловік”» (Пс. 117:6); 2) спостереження за серцем і стримування його від гріхів («Сину, – навчає божественна премудрість, – серце своє стережи» (Пр. 4:23)); 3) труд тілесний: «пилінь [працелюбні] багатства здобудуть» (Приповісті, 11:16); «Не буде ледачий пекти свого полу, а людина трудяща

набуде масток цінний» (Приповісті, 12:27); 4) бути на самоті, аби спілкуватися з Богом, знайти шлях до нього. Ковалинський у біографічній книзі зазначає, що для Сковороди «самотність сприяє міркуванням», аби знайти Істину.

Однією з визначальних рис Сковороди М. Ковалинський вважав його «стриманість». У психологічній науці такий тип людини має назву як абстинент. Це слово походить від латинського *abstinens*, род. відм. *abstinentis* – той, хто стримується. Найчастіше це вегетаріанці або натуралісти. За твердженням Ковалинського, Сковорода «м'яса і риби не їв не через якість забобони, але по своєму внутрішньому стану» [2, с. 16], тобто був вегетаріанцем. Для абстинентів також характерна відмова від сексуальних зв'язків та сімейного життя (целібат), утримання від алкоголю та обмеження у їжі. Сковорода так і не женився, про його жінок не має інформації, а також відсутні згадки про вживання письменником хмільних напоїв, і в їжі він себе строго обмежував (їв лише овочі, фрукти та молочні продукти).

Сковорода – «скромний», за Ковалинським. Скромність – це ознака особистості, яка не бажає привертати увагу, демонструвати свої переваги або знання над іншими. Генеза скромності Сковороди – у його стриманості.

Сковорода, на думку його учня, «словоохотний». Така лексема є застарілою і в сучасній українській літературній мові побутує у варіантах: «говіркий», «балакучий». Говірки письменник був лише у тій ситуації, коли його до того не змушували. Сковорода сам визначав, з ким можна спілкуватися, а з ким категорично не варто ні вдаватися до дискусій, ні вести «любезної» розмови, коли немає для цього сприятливої обстановки та цікавих і благодушних людей. Ковалинський у біографічній книзі про Сковороду подає діалог письменника з Євдокимом Щербиніним, якому Григорій Савич зізнається: «І після багатьох іспитувань побачив, що не можу вдало представити в театрі світу цього ніякої особи, крім малого, безпечного, осамітненого; я цю роль обрав, взяв, і задоволений» [2, с. 22]. Сковорода, порівнюючи світ з театром, ідентифікує себе як героя драматичного дійства. Ідея, що світ є театр, не була новою. Її запропонував відомий англійський письменник Шекспір у комедії «Як вам це сподобається». Роль, яку Сковорода сам грає, – «осамітнений». Самотність для творчої людини є необхідним етапом самопізнання та самовизначення.

Вдаючись до аналогії, Ковалинський порівнює Сковороду з європейським вченим Д. Мейнгардом на основі спільної риси – вченості, у якій поєднувалися дві ідеї, контрастні за своїм спрямуванням: наукового підходу та християнського життя. Ковалинський писав, що Даніель Мейнгард «був такою мірою подібний рисами обличчя, поведінням, образом думок і даром слова до Сковороди, що можна було вважати його за найближчого кривого Григорія» [2, с. 27]. Мейнгард був астрономом, який у 1717 році опублікував у Берні невеличку книжку під назвою «Systematis physici» («Система фізики»), де розглянув на засадах геліоцентричної системи питання космографії [4, с. 250].

Висновок. Загалом кажучи, Григорій Савич Сковорода у рецепції його учня Михайла Ковалинського володів набо-

ром чеснот, які є за своєю природою і сенсом християнськими, визначеними у Святому письмі. До чеснот письменника належать: «ціломудріє», лагідність, трудолюбивість, терплячість, благодушність, чистосердність, веселість, бадьорість, легкість, рухливість, стриманність, скромність. З'ясовано, що роль, котру в житті обрав для себе сам Сковорода – це роль «осамітненого». Визначено, що стиль життя та життєві погляди письменника сформували його образ людини-абстинента.

Література:

1. Шевчук В.О. Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Григорій Сковорода сучасними очима. Київ, 2008. 528 с.
2. Ковалинський М. Григорій Сковорода: життя і деякі думки українського філософа-спіритуаліста. Лондон, 1956 URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/24836/file.pdf> (дата звернення – 1.03.2023)
3. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир, 2014. 416 с.
4. Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні: збірник наукових праць / за заг. ред. О. Петрука. Львів, 2016. 669 с.
5. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту: із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / Пер. І. Огієнко. Київ : Східноєвропейська гуманітарна місія, 2019. 1409 с.

Savenko O. The creative personality of Grigory Skovoroda at the reception of Mykhailo Kovalynsky

Summary. The article examines Mykhailo Kovalynskyi's book "Gryhoriy Skovoroda (Life and Some Thoughts of a Ukrainian Philosopher-Spiritualist)" with the aim of outlining the facets of the creative personality of the Ukrainian philosopher, poet and teacher in the reception of his first biographer, student and friend. The book was written after Skovoroda's death. Kovalynskyi set two goals here: first, to disprove the fictions about the life, views and creative pursuits of his teacher by his numerous enemies, to debunk myths and legends that appeared during the life of the philosopher and poet; secondly, to present a realistic description of his personality. The article is based on the statements, observations and impressions of the student about his teacher with further author's explanations and comments. Kovalynskyi saw in the character of Skovoroda the following features of his extraordinary personality: integrity, meekness of disposition, hard work, patience (tolerance), benevolence, simplicity of customs and behavior, sincerity, restraint, tendency to intellectual conversations, modesty, skepticism of a vain life. Each of these features of Skovoroda's character highlighted by the biographer is substantiated by references to the author and modern scientific literature. Kovalynskyi compares Skovoroda with the European scientist D. Meingard on the basis of a common feature – science in which two ideas, contrasting in their direction, were combined: a scientific approach and a Christian life. Skovoroda, at the reception of his student Mykhailo Kovalynskyi, possessed a set of virtues that are Christian in nature and meaning, defined in the Holy Scriptures. It was found out that the role that Skovoroda himself chose for himself in life is the role of a "recluse". It was determined that the writer's lifestyle and views on life shaped his image as an abstinent person.

Key words: Kovalynsky, Skovoroda, biography, creative personality, character traits, Christian virtues, Christian morality.

*Савіна Ю. О.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

ЛЮДИНА ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛЕМІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті досліджено філософські ідеї українських полемістів доби Відродження, зокрема періоду пізнього Відродження (барокового періоду). Велику увагу приділено поглядам Г. С. Сковороди, який створив філософське вчення про серце, спираючись на поняття «внутрішньої людини». Висвітлено погляди діячів-мислителів, авторів української полемічної літератури, представників Києво-Могилянської академії, Острозької школи та Київського братства, на концепцію людини, зокрема, І. Вишенського, І. Гізеля, К. Транквіліона-Ставровецького, М. Смотрицького, К. Саковича. Творчість цих непересічних постатей української культури була нерозривно пов'язана з моральними заповідями та духовним вдосконаленням людини, внутрішньому її перетворенню. Саме тому їх філософські погляди можна віднести до передвісників космічної еволюції, що привнесли в український культурний простір ідеї космічного мислення та концепцію цілісності людини й світу.

Полемічна українська література епохи Відродження, природньо інтегрована в тогочасний європейський простір, переконливо доводить українську присутність у європейському художньо-естетичному світі. Інтерес до людини, олюднення божественного, возвеличення краси вабив вітчизняних мислителів-полемістів. Українська культура активно культивує ідеї Гуманізму німецького та італійського Ренесансу. Центральною її темою стає тема людини, яка повинна мати права на повноцінне життя, свободу совісті та слова.

Відродження – епоха зміцнення творчих і духовних сил українського суспільства. Вітчизняні гуманісти були сповнені віри в безмежні можливості людини, саме вони зробили неабиякий внесок у культуру свободи суджень, незалежність у ставленні до авторитетів, сміливу критичну думку.

Відродження стало наслідком складного і тривалого процесу взаємодії вітчизняної та європейської культур. І хоча українські митці не сформували цілісної ренесансної культури, стилю, але їм вдалося творчо переробити найкращі досягнення митців тогочасної Європи, використовували їх для розвитку власної нації, формування власної державності.

Ключові слова: бароко, богопізнання, Відродження, духовне, європейська культура, полемічна література, Ренесанс, самопізнання, фізичне, філософія.

Постановка проблеми. Українські мислителі кінця епохи Відродження були добре обізнані у європейській та світовій філософії, що значною мірою вплинуло на становлення їх поглядів та ідей, на висвітлення в їх працях філософської про-

блематики. Основним об'єктом їх досліджень була людина, що уособлювала в собі ідеал, якого можливо досягти в реальному житті. Таким чином, перед тогочасними філософами-полемістами постала необхідність по-новому тлумачити місце людини у Всесвіті.

Аналіз останніх досліджень. Останнім часом у літературознавчих колах зростає інтерес до вивчення концепції людини у поглядах філософів-полемістів доби Відродження, що пов'язано з активною гуманізацією всіх сфер суспільних процесів. Тому підтвердженням є низка наукових праць вітчизняних дослідників. Так, О. Матюхіна у статті «Проблема людини в українській філософії доби Ренесансу» досліджує особливості формування гуманістичного ідеалу людини-громадянина в період Ренесансу. Дослідниця стверджує, що найціннішим у ренесансній полемічній літературі є відстоювання мислителями думки про те, що людина має, в першу чергу, усвідомити себе як особистість, а в пріоритеті в неї мають бути християнські ідеали.

В. О. Короткіх детально досліджує працю М. Смотрицького («Тренос»), доходить висновку про оригінальність та актуальність зазначеного твору, підкреслюючи потужний потенціал полеміки мислителя, оскільки, у зв'язку із реформуванням освіти в Україні, не зайвим буде звернути увагу на детальне вивчення педагогічної системи М. Смотрицького, в основі якої лежить індивідуальний та диференційований підхід, а найголовніше – дитиноцентризм як запорука становлення цілісної особистості.

Позиції гуманістичних засад у поглядах на людину І. Вишенського привертають увагу архієпископа І. Ісиченка, який у своїй статті «Іван Вишенський і Львівське братство: літературні аспекти діалогу» підкреслює важливість релігійного виховання для повноцінного становлення людини як особистості, хоча й дорікає Вишенському у заангажованості в міжконфесійній дискусії.

Ідею прав і свободи людини в історії української полеміко-філософської думки доби Ренесансу у праці «Права і свободи людини у вітчизняній політико-правовій думці епохи Відродження» досліджує В. І. Тимошенко, зупиняючись детально на питанні обумовленості різними факторами прав і свобод людини.

Концепція людини зазначеного періоду стала об'єктом зацікавленості багатьох українських літературознавців та філософів. Не можна не згадати праці М. М. Кошуби, А. І. Пашука, Я. М. Стратій, у яких зроблено спроби спроектувати концепцію людини ренесансної доби у площину сучасності.

Мета дослідження. Проаналізувати філософські концепції людини мислителів-полемістів доби Ренесансу.

Викладення основного матеріалу. Відродження, або Ренесанс – переломна епоха в історії європейської й світової культури, для якої характерний бурхливий розвиток образотворчого мистецтва та літератури XV–XVI століть. Цей стиль зародився в Італії ще в XIV столітті. Діячів цього руху називали гуманістами, бо в центрі їхньої уваги було життя простої людини, захист її прав. Ця епоха подарувала світовій культурі таких велетнів літератури й мистецтва як Петрарка, Боккаччо, Леонардо да Вінчі, Рафаель, Мікеланджело. В епоху Відродження мовою літератури стають національні мови. Відхід від релігійного догматизму сприяв появі Реформації, яка робить спроби поєднати традиції старого й нового часу (безпосередній зв'язок людини з Богом із зменшенням посередницької ролі церкви; античності вона протиставляла первісне християнство) [1, с. 46].

Найяскравішим явищем в українському письменстві цієї епохи стала творчість І. Вишенського, полеміка якого була спрямована не лише проти католицизму, а й Заходу в цілому. У його творчості знаходимо виразні риси реформаційного стилю. Спостерігаючи відступництво церкви, він закликає християн до дотримання правил поза церквою. За його світоглядом, істинна церква не панівна, як католицька, а терпляча, як старохристиянська. Не менш яскравими представниками цієї епохи є Г. Смотрицький, К. Острозький, І. Потей.

В епоху пізнього Ренесансу в Італії зароджується стиль бароко (від італ. *barocco* – вибагливий, чудернацький) – художній стиль кінця XVI – середини XVIII століття. Метою таких творів було розчудити людину, викликати сильні емоції. Серед основних рис барокових витворів мистецтва було тяжіння до ускладненої форми, геоцентризм (погляд на Бога як на взірць досконалості), антропоцентризм (людина не протиставлена Богу, а найдосконаліше його творіння), античний ідеал краси (поєднання краси духовної та фізичної) [1, с. 49].

Українське бароко представлене творчістю І. Вишенського, І. Величковського, Ф. Прокоповича, Л. Барановича, С. Величко. Мовлення барокової української літератури принципово залишається церковнослов'янським. Цілковитою перемогою бароко стає поява Києво-Могилянської академії. Але найяскравішим представником барокового стилю епохи пізнього Ренесансу в українській літературі став Г. Сковорода.

Центральне місце у філософії українського Сократа (а саме так називали Сковороду) посідає людина і те, чого вона має прагнути – щастя всього людства. Свою причетність до долі народу він визначав уже на світанку літературної діяльності, стверджуючи, що його життя – з «голяками». Вбачаючи основний сенс існування в самовдосконаленні, у злитті з Богом, Сковорода не вимагав при цьому, щоб усі люди наслідували його шлях. Мислитель писав: «Головна мета людського життя – дух людини, думки, серця. Кожен має свою мету в житті, але не кожен – головну, тобто не кожен турбується про голову життя... Філософія є любов'ю до мудрості, вона спрямовує все до того, щоб дати життя духу нашому, благородство серцю, світ думкам». Важко, на наш погляд, дати найкраще визначення сенсу філософії. Для Сковороди життя серця й філософії злилися в головному завданні: «зручніше дотриматися заповіді любові до ближнього, у пошуках слави божої, а не слави людської» [2, с. 124].

Його концепція людини спирається на поняття «внутрішньої людини» і на принцип «спорідненості», який згодом отримав розвиток у працях слов'янофілів й охарактеризував цілісне ставлення людини до світу. Звернення до «внутрішньої людини» створює особливу дослідницьку мову свідомості, в якій всебічно вивчається феномен людини емпіричної і сутність людини внутрішньої, а принцип «пізнай самого себе» спрямовується всередину, до центру особистості. І головною умовою для цього є очищення серця від усього світського. Головна мета самопізнання – набуття божественної свободи в чистоті серця.

Про сенс людського життя Сковорода писав: «Блаженний є той, хто з коліски присвятив себе Христу, узав яро добре й тягар легкий і звик до нього. Святе таке життя. Ні жебрацтво, ні нещастя не будуть важкими йому; ні вогонь, ні меч не розлучить його з Христом. Христос, життя моє, що помер за мене! Знищи черствість мого серця, запали в ньому Твій вогонь, щоб у мені вмерли пристрасті й злі бажання і щоб я жив для Тебе, Світе мій!» [2, с. 134]. У цих словах звучить найвищий духовний заповіт філософа, який є свідомим актом прийняття серцем вченого духовного управління з боку Ієрархії Світу.

Сковорода вважав, що володар розкішних палаців, дорогого одягу, золота й срібла – це нещира людина, брехлива. Він закликав, звертаючись до людини: «Сину, бережи серце твоє... Не дивись на те, що твоє тільце є вбога хатинка. У хатинці тій і під вбогою тою одежиною знайдеш царя твого, батька твого, дім твій, ковчег його й спасіння твоє. Не будь царем, а май серце царське. Бо правда – то цар без маски» [2, с. 142].

На думку Сковороди, людина є серце й пізнання його для буття. Філософ ніби бив на сполох, намагаючись показати людині, що за видимою плоттю, поверховим сприйняттям навколишнього, грубою думкою, пристрастним спонуканням перебуває невидимий скарб. «Якщо у твоєму домі скарб зарито, а ти про нього не знаєш, слово в слово, ніби його не було. Отже, пізнати самого себе, і шукаючи самого себе, і віднайшовши самого себе – все се одне означає» [3, с. 98].

Слід звернути увагу на подвійні опозиції, введені Сковородою. З одного боку, тіло земне, прах земної плоті, смертна плоть, плотське серце, затверділе серце, кам'яне серце, черствіле серце, старе серце. З іншого – нова людина, потаємне духовне тіло, вічне тіло, тонке серце, духовне серце, нове серце, скарб світу.

Києво-Могилянська академія, заснована Петром Могилою 1632 року як колегія, була тим міцним поштовхом, який дозволив внести свої корективи у весь педагогічний процес й моральну складову зокрема. Завдяки своїй діяльності представники цього закладу намагалися змодельовати новий тип особистості людини, що здатна до об'єднання у своїй свідомості науку й віру, і саме це стало принципово новим для тогочасного суспільства. Києво-Могилянська академія, так би мовити, узаконила перехід від духовно-практичного способу досягнення буття до його теоретичного осмислення.

Час існування академії (XVII–XVIII століття) вніс істотні зміни, у виникненні нового філософського осмислення світу, обґрунтування місця людини в цьому світі, вироблення нової системи поглядів на виховання підростаючого покоління, сутність якої полягала в поєднанні схоластичного стилю викладення й презентації матеріалу, що були характерними для тогочасної освітньої системи Європи, з використанням прин-

ципово нового філософського мислення про активну людину. Адже до того часу в українській духовно-культурній традиції панувала думка про пасивну людину, яка ніби відірвана від світової системи і здатна лише працювати над самовдосконаленням власної душі. Образ нової барокової людини абсолютно суперечить попереднім уявленням; це вже людина, яка вірить у свої сили, вона має здатність протистояти жорстокості навколишнього світу, а головною її зброєю стає освіта й достойне виховання [4].

Не можна оминати увагою автора праці «Мир з богом, людиною» – І. Гізеля, у якій центральна проблема – це проблема людини та її моралі. Мислитель стояв на захисті громадянського гуманізму до активності в суспільно-полемічному житті. Сенса людського життя, на думку Гізеля, – вільна праця, а людське щастя – патріотизм і свобода. Основою його антропологічної концепції є возвеличення людини, її гідності та величчя. «Наставниками» людських вчинків Гізель вважає совість і розум людини, оскільки ідеальною може бути лише сильна особистість, освічена, вільна від церковних постулатів, обмежень, заборон [4].

Одним із найвидатніших мислителів Києво-Могилянської академії був С. Яворський. Він став автором концепції реальної душі в тілі людини, намагався дослідити її властивості й природу, підкреслюючи її [душі] нематеріальність і безсмертя. У своїй праці «Основи людської поведінки» С. Яворський зауважує, що передумови будь-якої людської поведінки пов'язані не лише з тілесною сферою, а й духовним світом [5].

Саме в цей період виникають освітньо-культурні центри православної еліти суспільства. Одним із таких центрів стала Острозька школа, створена князем Острозьким. Найбільш активним діячем цієї школи був Іван Вишенський, який у своїй творчості акцентував увагу на необхідності обстоювати поняття соціальної справедливості, право кожної людини на життя, віру й свободу вибору. Найвищою цінністю він вважав людську душу, висловлюючи свої погляди на досягнення людиною досконалості через самозаглиблення. На думку І. Вишенського, кожна людина має два світи – тілесний і духовний. Таким чином, перед людиною стоїть нелегкий вибір: йти гріховним тілесним шляхом чи надати перевагу духовному вищому світові. Однак Вишенський наполягав, що людина має самостійно здійснити вибір на користь богопізнання, адже Бог не нав'язує свої погляди людині [6, с. 54].

Незважаючи на такі плідні досягнення в галузі освіти й культури, Острозька школа припиняє свою діяльність під тиском католицизму. Відповідно, така подія не могла не викликати бурхливого народного протесту. Реакцією на це було створення братств, які починають свою діяльність як суспільно-політичні й освітні організації.

Тисяча шістьсот п'ятнадцятого року було створено братство в Києві, яке почало відігравати провідну роль у братському русі. На той час значно змінилася й розширилася соціальна основа братства. Якщо раніше вона формувалася в основному із представників третього прошарку суспільства, то з того часу до його складу входили й представники вищих верств населення. Які не перейшли в католицизм, а намагалися боротися проти нього.

У філософсько-богословських працях тема зростання людини до духовного (Бога) поступилася місцем темам, що були пов'язані з інтересом до природи, людини та її суспіль-

них відносин. До цього спонукало введення риторики, яка ґрунтувалася на досягненнях філології й розкривала суспільне значення публічного слова. За умови відсутності філософії як окремої дисципліни, вона [риторика] починала набувати методологічного значення для гуманітарних дисциплін.

Гуманістичний етап розвитку братських шкіл пов'язаний з діяльністю нової когорти діячів української культури: Іова Борецького, Мелетія Смотрицького, Касіяна Саковича, Кирила Транквіліона-Ставроцького, Фоми Євлевича.

Розглядаючи проблему «Бог і світ», К. Транквіліон-Ставроцький створив вчення про чотири світи:

- світ невидимих духовних сутностей, які належать до небесної ієрархії;
- макрокосм – світ невидимих тілесних речей, в якому живе людина;
- сама людина – мікркосм;
- поєднання злих людей і грішників з дияволом, який певною мірою є самостійним творчим початком зла [7].

Радісне й просвітлене світосприйняття, акцентування краси й добра тілесного світу, тобто тіла й тілесних почуттів людини, зближує Транквіліона-Ставроцького з європейськими мислителями епохи Відродження. Як і вони, подаючи свій опис світу, полемік поєднує вчення античних філософів і християнських авторів.

У центрі уваги вчення Кирила Транквіліона-Ставроцького – проблема людини. На відміну від попередників він надавав проблемі душі й тіла не лише морального, а й ґносеологічно-природознавчого сенсу. Без тіла й вегетативних процесів людина не може жити, а її душа – відчувати, розуміти, прагнути набувати доброчесності та виявляти її, тому тіло – товариш душі. У цьому вчений близький до визнання властивості мислителям Відродження думки про гармонію душі та тіла. Однак оскільки людина створена із «горньої» й «дольної» частин, має тіло від землі, а душу від Бога, то частково вона є світлом, частково – темрявою, частково ангелом і звіром, дивним поєднанням смерті та життя, тлінного (плоті) й нетлінного (духу).

Значну увагу Кирило Транквіліон-Ставроцький приділяв проблемі самопізнання, морального самовдосконалення, критиці моральних вад членів тогочасного суспільства. За основу твору «Перло многоцінне» автор узяв призначення людини для «горнього» людського єства. Важливого значення він надає містичній інтуїції, що робить можливим пізнання Бога й самопізнання людської душі. Засуджуючи суспільну нерівність, мислитель звертається до ідей загальнолюдської рівності та братерства, яким надає релігійного забарвлення: «Бог створив людей рівними й лише їм подарував душу розумну й безсмертну, а рівно їм дасть світ видимий, і єже в ньому, і рівно їм єдине небо покров, сонце й місяць єдиний світильник в домах їх, і земля єдина трапеза, і дощ рівно проливається» [7].

Серед діячів і письменників другого періоду братського руху помітною постаттю є український вчений і культурно-освітній діяч Мелетій Смотрицький, чия «Грамматика», що була посібником для братських шкіл, вплинула на розвиток культури українського та інших слов'янських народів. У його закликах до гуманізму, зверненнях до людської совісті, акцентуванні на необхідності самопізнання переважає не моральний, а суспільно-патріотичний пафос: «Відкрийте ваші сердечні очі, пізнайте самих себе, пізнайте батька й матір своїх, зрозумійте, у чому й котрому домі народилися» [8, с. 122].

Розвиткові гуманістичних традицій, загальному підвищенню рівня філософської культури в Україні сприяла діяльність Касіяна Саковича – автора творів «Арістотелівські проблеми, або питання про проблеми людини» та «Трактат про душу». У передмові до них він, як гуманіст Відродження, високо поцінює людський розум, пізнання людиною зовнішнього світу, наполягає на відкритті шкіль. На відміну від попередників, надає більшого значення освіченості, ніж набожності.

Значну увагу Касіян Сакович приділяв проблемі самопізнання, однак спрямовував її розв'язання не на досягнення Бога через моральне самовдосконалення й духовність, а на тілесну природу людини та її душу, пов'язану з відчуттям і розумом. Життєдіяльність людини як біологічної істоти він пояснював законами природи, дією природного провидіння, яке призводить до Божого втручання в природні справи. Пізнання її тілесного єства, на думку письменника, важливе для того, аби зрозуміти, що їй шкодить. Він не закликав до аскези, надмірної стриманості емоцій, відчуттів, тілесних пристрастей, що свідчить про гуманістичне спрямування його творів, переакцентування пізнання із божественного на земне й людське.

Людину Касіян Сакович розглядає як певне єство – мікрокосм. У людському тілі всі органи пов'язані у гармонійне ціле за допомогою чотирьох регулятивних механізмів:

- механічного зжимання й розширення, тяжіння вгору й вниз;
- перших і других якостей – теплого і холодного, сухого й вологого, легкого й важкого тощо (голова є джерелом холоду, а серце тепла);
- гуморальних факторів – чорної та жовтої жовчі (меланхолії й холери), крові й флегми;
- анімальних духів – особливо тонкої матерії, яка через нервову систему рухається від мозку до органів тіла й навпаки. Всі ці природні механізми, їх дія не вимагає втручання ніяких трансцендентних сил [7].

Мікрокосм Касіян Сакович пояснює як відтворення й відповідність макрокосму. Використовуючи античне вчення Емпедокла, він демонструє, що тіло людини складається із стихій (елементів, компонентів, складових), із яких побудована й нежива природа. У тілі людини, на думку Саковича, стихії відповідають основним його гуморам – рідинам (наслідування ідеї Гіппократа).

Висновки. Таким чином, завдяки представникам полемічної літератури доби українського Відродження, у працях яких висвітлювався концепт «людина», сучасна вітчизняна філософська думка поповнилася низкою гуманістичних ідей, зокрема таких, як умови становлення людини-цілісної особистості, визначення її місця в державі та суспільстві, які є на сьогодні достатньо актуальними. Актуальність зумовлюється тим, що фактично у всіх працях мислителів ренесансного періоду обґрунтовується ідея рівності всіх людей, простежуються патріотичні переконання.

Література:

1. Білоус П. В. Історія української літератури XI–XVIII ст.: Навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 424 с.
2. «Демократія. Альтруїзм. Освіта»: Матеріали II Всеукраїнської науковопрактичної конференції (1-3 грудня 2016 року.) / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків: ХНПУ, 2016. 180 с.

3. Чижевський Д. І. Філософія Г. Сковороди. Харків: Прапор, 2004. 272 с.
4. Кочубей Т. Вдображення культури українського бароко у філософських поглядах професорів Києво-Могилянської академії. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/298/1/823-1734-1-PB.pdf> (дата звернення: 13.02.2023)
5. Дідківський А. А. Модернізація православної етики у творчості П. Могили та Стефана Яворського. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22899/Nchnpu_7_2015_33_27.pdf?sequence=1 (дата звернення: 13.02.2023)
6. Пашук А.І. Іван Вишенський – мислитель і борець. Львів: Світ, 1990. 176 с.
7. Матюхіна О. А. Проблема людини в українській літературі доби Ренесансу. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/alexi,+2247-6553-1-CE%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/alexi,+2247-6553-1-CE%20(1).pdf) (дата звернення: 10.02.2023)
8. Кралюк П.М. Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2007. 208 с.

Savina Yu. O. The Renaissance human being in Ukrainian polemical literature: philosophical aspect

Summary. The article examines the philosophical ideas of Ukrainian polemicists of the Renaissance, in particular, the late Renaissance (Baroque period). Much attention is paid to the views of G. S. Skovoroda, who created a philosophical doctrine of the heart, based on the concept of "inner human". The views of philosophers, authors of Ukrainian polemical literature, representatives of the Kyiv-Mohyla Academy, the Ostroh School and the Kyiv Brotherhood on the concept of person, in particular, I. Vyshensky, I. Gisel, K. Tranquillon-Stavrovetsky, M. Smotrytsky, K. Sakovych, are highlighted. The work of these outstanding figures of Ukrainian culture was inextricably linked to the moral precepts and spiritual improvement of man, his inner transformation. That is why their philosophical views can be attributed to the forerunners of cosmic evolution, who introduced the ideas of cosmic thinking and the concept of the integrity of man and the world to the Ukrainian cultural space.

The polemical Ukrainian literature of the Renaissance, naturally integrated into the European space of that time, convincingly proves the Ukrainian presence in the European artistic and aesthetic world. The interest in humanity, humanisation of the divine, and the glorification of beauty attracted Ukrainian polemical thinkers. Ukrainian culture actively cultivates the ideas of Humanism of the German and Italian Renaissance. Its central theme is the human being who should have the right to a full life, freedom of conscience and speech.

The Renaissance was an era of strengthening the creative and spiritual forces of Ukrainian society. The national humanists were full of faith in the limitless possibilities of man, and they made a significant contribution to the culture of freedom of judgement, independence in relation to authority, and bold critical thought.

The Renaissance was the result of a complex and long process of interaction between national and European cultures. Although Ukrainian artists did not form a coherent Renaissance culture and style, they managed to creatively rework the best achievements of European artists of the time and used them to develop their own nation and form their own statehood.

Key words: baroque, cognition of God, Renaissance, spiritual, European culture, polemical literature, Renaissance, self-knowledge, physical, philosophy.

Тарасенко К. В.,*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»***Лещенко Г. А.,***кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»*

СПЕЦИФІКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МОТИВУ МЕЛАНХОЛІЇ В РОМАНІСТИЦІ ГЕНРІ РОБЕРТСА

Анотація. В статті проаналізовано особливості інтерпретації мотиву меланхолії в романах англійського пізньоренесансного письменника Генрі Робертса «Виклик Фортуни» (1590) та «Феандер. Цнотливий Лицар» (1595). Продемонстровано, що цей мотив, хоч і не є головним, але слугує стартовою точкою розгортання сюжету або ж інтенсифікує його, також відіграє роль своєрідного тригера для емоційної сфери реципієнта твору. Він допомагає нам зрозуміти, якими ж були уявлення пересічних елізаветинців про людську фізіологію/фізичні процеси в організмі людини та медичні аспекти життя в ренесансну добу. Мотив меланхолії зображено цілком у парадигмі «формульної» літератури: постійна актуалізація теми страждань та традиційні/банальні повтори та кліше, поєднання страждань душевних із описами фізичних/фізіологічних процесів у людини. Актуалізація теми страждань чітко окреслює творчий задум Робертса бути співзвучним очікуванням неелітарної читацької аудиторії. Зображення поневірянь та нещастя високородного героя радше не літературна конвенція, а актуалізація реального життєвого досвіду тих англійців, яким не пощастило у реалізації власних життєвих амбіцій. Мотив меланхолії існує в текстовому просторі як самостійно, так і у поєднанні із екзильним або ж іншими мотивами. Показано, що ця тематика представлена у творі доволі репрезентативно: це і сцени вигнання, і перебування у полоні/тюрмі/закритому середовищі, і відлюдництва, які незмінно супроводжуються зі змінами і в фізичному стані, і в психологічному стані персонажів та відповідно рефлексіями на різні життєві теми. Різноплановість зображення мотиву меланхолії породжує і різноплановість ідентичності головного героя, оскільки йдеться і про інтелектуалізацію персонажа, і зміни в його характері, і стикування до подальших активних дій, і навіть прояви життєвої мудрості, і інколи зміни гендерних стереотипів.

Ключові слова: Ренесанс, мотив меланхолії, роман, «формульна» література.

Постановка проблеми. Англійський пізньоренесансний роман є доволі цікавим художнім явищем, яке вже давно завдяки зусиллям вітчизняних ренесансознавців (Н. Торкут [1; 2], О. Лілова [3], А. Штефан [4], К. Тарасенко [5], Л. Федоряка [6], В. Шереметьєва [7] та ін.) постає як активно досліджуваний фрагмент літературного поля. І парадокс полягає в тому, що попри наявності вже чималої кількості наукових досліджень, цей різновид романного жанру все ще інспірує до відкриття

нових актуальних смислів в давніх текстах. (Пере)осмислення художніх творів доби Ренесансу, зокрема романів, крізь оптику нових методологій – це не тільки перспективний вектор сучасних досліджень в ренесансознавстві, але й можливість (пере)осмислення/ревіталізації тих смислів та ідей, які до сьогодні не було вербалізовано.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотив меланхолії, а також тісно пов'язаний з ним екзильний мотив, стали предметом наукових рефлексій багатьох сучасних вітчизняних літературознавців (Н. Жлуктенко, [8] Н. Торкут [9;10], Т. Михед [11], О. Пронкевич [12], К. Тарасенко [13] та ін.). Дослідники суголосні в тому, що розкриття психофізіологічних механізмів, детальний опис та аналітичне осмислення такого душевного стану людини як меланхолія, яка відбувається внаслідок життєвих обставин, а саме – зміна ідентичності внаслідок певного травматичного досвіду, найчастіше всього вигнання, є тими важливими моментами в характеристиці персонажів, які допомагають глибше розкрити таємні смисли твору та декодувати той месидж, який надсилає читачеві автор.

Крім того, до відрефлектування мотиву меланхолії спонукає той факт, що ренесансна гуманістична ідеологія, просякнута пафосом реабілітації цінностей земного буття та характерний для ренесансної доби антропоцентризм, звичайно, не могли не вплинути на такий важливий аспект життя як увага до фізіологічних/медичних аспектів життя людини. Принагідно зазначимо, що середній вік життя людини в добу Відродження був в середньому 42–45 років, тож інтерес до людини як не тільки істоти духовної, але й фізичної не міг не зацікавлювати ренесансних письменників. Єлизаветинськими «men of letters» осмислювалась не тільки категорія розуму або ж ментальні процеси в житті людини, але й також пов'язані із людськими почуттями та переживаннями фізіологічні процеси.

Не викликає сумнівів, що інтерпретація мотиву меланхолії в творах «першого» ряду є оригінальною та самобутньою, але аналогічні паттерни людської поведінки були художньо осмислені і авторами популярної, або, за версією Дж. Кавеллі – «формульної літератури». Романи Робертса, які аналізуються в цій публікації («Виклик Фортуни» (1590) та «Феандер. Цнотливий Лицар» (1595)), належать саме до такого гатунку літератури.

Нагадаймо, що такі твори характеризуються високим ступенем стандартизації звичних для читацького загалу формул,

орієнтуються на розважальність та виклик інтенсивних негайних переживань, не вимагають глибокої аналітики і вкрай рідко претендують на естетичну досконалість. Розуміння специфіки художнього осмислення мотиву меланхолії у романах «формульної» ренесансної літератури значно розширить наші уявлення про історико-літературне значення доби Ренесансу, допоможе зрозуміти складні механізми формування ренесансної особистості. Все це і зумовлює мету статті – висвітлити особливості художньої репрезентації мотиву меланхолії в романістичі Г. Робертса як необхідного фрагменту для створення цілісної стереоскопічної візії романного жанру доби Відродження.

Виклад основного матеріалу. Тож розглянемо, як саме в романах елізаветинця Генрі Робертса репрезентовано мотив меланхолії, який одразу інспірує рефлексії: Це тільки літературна формула? Сюжетотворюючий мотив? Чи все ж таки намагання автора викликати у читача банальні емоції та співпереживання, коли йдеться про меланхолію? Чому саме автор звертається до цього мотиву? Варто наголосити увагу на тому, що цей мотив не є магістральним у творі, він лише доповнює загальне мереживо сюжетних ліній та є даниною тогочасній літературній моді.

Зазначимо, що в добу Відродження доволі знаковим для елізаветинського культурного простору був твір Р. Бертоні «Анатомія меланхолії» («The Anatomy of Melancholy», 1621), який за зауваженням Р. Лемсона та Г. Сміта містив спостереження щодо природи меланхолії, в ньому були використані фрагменти з медичної та психологічної літератури, цитати античних та ренесансних авторів, філософські рефлексії щодо природи цього складного психологічного феномену [14, с. 862]. Але якщо твір Р. Бертоні орієнтований саме на елітарну читачку аудиторію і за рівнем інтелектуального наповнення, і за рівнем аргументації, і за розмаїттям рецепції цієї складної «елізаветинської хвороби», то у Робертса, як у представника «формульної» літератури все набагато банальніше: відповідно до законів популярної літератури він не занурює читача в світ вкрай глибокої аналітики або ж серйозних роздумів, але його текст, як в сучасному мелодраматичному серіалі про Хуана та Марію, націлений викликати одразу ж певні емоції та переживання, читач(ка) нібито переживає фізичні/психічні зміни в стані разом із героями роману. Мова йде про деякі епізоди, в яких описано і стан меланхолії, і фізичні/фізіологічні процеси, які її супроводжують, але за допомогою яких можна дізнатися про уявлення пересічного елізаветинця про фізіологію та медицину. В такому контексті цей «формульний» роман якраз та література, яка, будучи за вельми слушним спостереженням Г. Візера є «культурою в дії» [15, с. 9], та саме вона надає імпульс до осмислення доволі складних психологічних/екзистенційних феноменів.

В романі «Виклик Фортуни» (1590) перше зіткнення головного героя роману Андруджіо із розбійниками завершується його поразкою і смертю його найближчих друзів [16, с. 140–142]. Коли він, немичний та поранений, опиняється в домі мельника, то цілком природно, що впадає в психологічний стан, який ми зараз називаємо меланхолією, а в ті часи він красномовно називався «елізаветинською хворобою». Саме цей меланхолійний настрій головного героя роману Андруджіо зумовлений, по-перше, тим, що він «слабкий та сповнений болю, які спричиняли його рани, ледве дихав» [16, с. 144], а по-друге, він

був закоханим у доньку мельника Сюзанію, яка лікувала його. Ані відчуття спокою, ані задоволення головний герой не має, оскільки «за короткий час його любов стала такою сильною, що не було гіршої рани ніж відсутність коханої» [16, с. 149]. Його психологічний стан співпадає із тим, як описує хрестоматійний образ вигнанця дослідник Е. Саїд, «вигнанець не знає почуття задоволення, спокою чи захищеності» [17, с. 186].

Меланхолійний стан головного героя, як бачимо поєднує як біль фізичну, так і біль душевну: головний герой у довгому текстовому внутрішньому монолозі зазначає, що не може опиратися почуттям своїм, але сумує з приводу цього [16, с. 144–145]. Його вагання між коханням та обов'язком, сумніви у виборі життєвих стратегій поряд із фізичними стражданнями формують головного героя як особистість та дозволяють приймати певні життєві рішення після довгих і насичених роздумів. Такий собі конгломерат смислів у Робертса дозволяє авторові не тільки емоційно впливати на читача, збуджуючи хвилі співпереживань, але й деякою мірою стимулювати до роздумів, а також в деякій мірі автор «оживляє певну літературну формулу».

Меланхолійні настрої героїв роману відчужаються і в зображенні теми кохання. Солідарізуючись із авторами «високих романів», автор зображує кохання згідно з петрарківськими канонами: Андруджіо тріпотить у присутності своєї коханої, ледь не втрачає розум, а його ліпший друг Галастино турбується про його психологічний стан свого [18, с. 7]. Також письменник доволі часто вдається до банальностей та стертих метафор, коли йдеться про опис стихії почуттів. Він називає кохання «вираженням мудрості Бога, якій слід підкорятися розумом» [16, с. 152] та зазначає, що «любов підкорює найсильніших, і навіть самих богів» [16, с. 152]. Йдучи в річищі тогочасної літературної традиції, автор часто вводить у текст роману прагматично-орієнтовані пасажі, які рясніють моралістичними сентенціями, просякнуті дидактикою (наприклад, настанови про обов'язки у подружньому житті, які дає батько Сюзанії). При цьому він намагається копіювати модний на той час евфуйстичний стиль, втім, йому так і не вдається досягти риторичної вишуканості та ідейно-сислової оригінальності, якою відзначалися розмірковування про кохання, представлені на сторінках, приміром, таких романів як «Евфрес» Дж. Лілі чи «Розалінда» Т. Лоджа.

Втім, Г. Робертс на відміну від авторів елітарних романів (Дж. Гасконя, Дж. Лілі) у подальшому розвитку сюжету намагається уникнути будь-яких філософських медитацій персонажів з приводу кохання, натомість він описує емоції героїв, обмежуючись констатацією психофізичного стану на кшталт («зраділа», «засмутилася», «переживала», «чекала з нетерпінням», «боялася», «почервоніла», «заплакала», «сумно зітхнула», «затамувала подих»). Очевидно, що автор «Виклику Фортуни» розраховує не стільки на те, щоб активізувати мислення потенційного реципієнта, скільки на те, щоб викликати емоції, спонукати до співпереживання. Саме такою є логіка авторських стратегій тих письменників, що створюють формульну літературу. Зазначимо, що в цьому епізоді емоції та переживання носять суто «формульний» характер.

В іншому епізоді роману мотив меланхолії тісно пов'язаний із вербалізацією теми страждань: морські пригоди головного героя, незважаючи на його мужність та сміливість, закінчуються тим, що він потрапляє у полон [16, с. 186]. Робертс дуже

детально зображує страждання головного героя в замкненому просторі: «капітан наказав роздигнути Андруджію та жорстоко бив його, а потім прив'язав до мачти, де повісив його... капітан спустив на Андруджію всіх собак з кожної галери, вони переслідували його до повного знеможення та кусали його» [16, с. 194]. Головний герой також проводить цілих чотири місяці у в'язниці без світла: «його одяг зносився, йому давали їжу, яку навіть їсти не можна було... в цій огидній темниці так ослабло тіло Андруджію, що він втратив надію побачити ще живих людей...» [16, с. 191].

Психологічний стан головного героя, його духовні страждання призводять до того, що він впадає у депресію і навіть не сподівається на позитивний перебіг подій у своєму житті далі. Змальовуючи чисельні небезпеки, що випадають на долю Андруджію, акцентуючи увагу на тортурях, постійно підкреслюючи емоційний стан персонажа, Г. Робертс прагне викликати миттєві реакції реципієнтів. На відміну від таких письменників як Ф. Сідні та Дж. Лілі, які прискіпливо змальовували мотивацію вчинків персонажів, автор «Виклику Фортуни» практично уникає будь-яких інспірувань читача до розмислів чи аналітики. Він орієнтується здебільшого на те, щоб викликати ескапістські переживання, що повністю відповідає законам «формульних» текстів.

Найбільш яскраво меланхолійна тематика представлена тим, що головний герой Андруджію після усіх пригод стає відлюдником у пустелі Гускуено. Цей доволі великий текстовий пасаж роману можна назвати своєрідною «квінтесенцією» меланхолійних настроїв головного героя. Якщо в попередніх епізодах роману меланхолійна тематика окреслена лише пунктирно або у вигляді поодиноких реплік або ж ламентаций, то у монолозі відлюдника сконцентровано весь життєвий досвід Андруджію. Як для типового «формульного» роману, то вражає широчінь тематичного діапазону: це і питання сутності такої популярної в епоху Ренесансу категорії як Фортуна, і тематика дружби, і кохання, і честолюбства, але, що найцікавіше, то вибір пріоритетних життєвих стратегій, які на думку головного героя допоможуть у боротьбі з Фортуною. І хоча ми розуміємо, що роман орієнтовано на неелітарного реципієнта, але ті ментальні лайфхаки, якими ділиться Андруджію заслуговують на увагу.

Меланхолійно-страждальна тональність монологу продукує доволі важливі функції для осмислення провідних ідей твору. Річ у тім, що події, які трапляються із головним героєм Андруджію пояснюються свавільним втручанням Фортуни [16, с. 140; с. 180; с. 186; с. 190], а вихід із цих несподіваних ситуацій героєві підказує Божественне Провидіння [16, с. 141; с. 182; с. 187; с. 192; с. 198; с. 199]. Життєвим негараздам протистоїть передбачуваність Бога: подібна аксіологічна позиція цілком відповідає внутрішньому світові автора. Не можна не погодитися з О. Гутарук, яка пише, що «для англійських письменників, що творили на перетині Пізнього Відродження і бароко, було характерним своєрідне повернення в справі оцінювання дійсності до християнських концептів, а інколи навіть цілковите покладання людини на Божу милість» [19, с. 70].

Результатом розмислів головного героя є його остаточна позиція стосовно вибору життєвих стратегій. Річ у тім, що в той час апологетика слави лунала зі сторінок багатьох романів (Дж. Лілі «Евфрес», Е.Манді «Зелото»). При виборі життєвих стратегій головний герой Андруджію порушує певні культурні

стереотипи: в його інтерпретації краще скорятися життєвим негараздам та бути смиренним, тож він закликає «презирати честолюбство, яке завжди є злом та супутником гордості, яке так ненавидять Бог та люди...» [16, с. 257]. Меланхолійно налаштований Андруджію після чисельних перипетій та пригод, які не завжди були для нього щасливими, у монолозі вдається до філософських розмірковувань щодо довгого життя: на його думку «розсудливість, великодушність та справедливість є його запорукою» [16, с. 255]. Опікування морально-етичними питаннями свідчить про певні зміни у його ментальності та зміну життєвої парадигми.

В романі «**Феандер. Цюотливий Лицар**» (1595) головний герой Феандер закохується в чарівну принцесу Нутанію. У повній відповідності до стереотипних репрезентацій любовної тематики в царині елізаветинського роману, його почуття спричиняють складний психологічний стан. Зображуючи душевні страждання юнака, Робертс розробляє вже звичний для літератури шекспірової доби мотив меланхолії, що отримала метафоричну назву «елізаветинської хвороби»: «навіть найвправніші лікарі не могли знайти справжню причину його хвороби, яка була не фізичною недугою; принц чахнув від кохання, не наважуючись відкритися у своїй біді нікому, довіритися навіть найнадійнішому другу» [20, с. 7]). Прикметно, що згодом цей мотив буде популяризовано в славнозвісній «Анатомії меланхолії» Р. Бертон (1621).

Г. Робертс доволі натуралістично зображує душевні страждання героя, підкреслюючи радше фізіологічну сторону його емоційного стану: Робертс проголошує, що «його тіло стало таким слабким, що він охоче залишив би цей світ» [20, с. 8], або зазначає, що «медицина і може частково полегшити фізичні страждання» [20, с. 9], або ж фіксує, що «биття його пульсу говорило ... про справжню причину його хвороби» [20, с. 20]. У такий спосіб автор демонструє поступовий відхід від притаманної «високому» романові риторичності, від чисельних ламентаций або ж довжелезних внутрішніх монологів головного героя, якими рясніли описи любовних недругів в романах Дж. Гасконя, Дж. Лілі, Т. Лоджа. Тож у цьому епізоді мотив меланхолії є стартовою точкою розгортання сюжету, він апелює до емоції читача, намагаючись викликати у нього переживання та співчуття. Депресивний стан зображено за усіма законами «формульної літератури» і ця шаблонність надає імпульсу розвитку сюжету, оскільки кохання та фізичні негаразди нібито виводять головного героя на новий рівень розвитку та рецепції життєвих процесів. Звичайно, що у Робертса цей мотив є доволі механічним та дещо гіперболізованим з точки зору здорового глузду, втім, саме завдяки йому розгортається сюжет твору.

Наступний епізод, вартий осмислення у романі, це та зміна фізичного стану, яка трапляється із Феандером, коли він чує ім'я коханої: меланхолійний юнак, блідий та згасаючий одразу ж повернувся до життя, і «серце виринає із грудей, і дихання стає швидшим, і щоки червоніють» [20, с. 20]. Типові літературні «формули» на позначення як душевного, так і фізичного стану людини у Робертса (такі як «серце горіло від бажання», «душа тремтіла», «він дуже часто зітхав, сумував, поринав у відчай», «серце було сповнене журбою» [20, с. 20–24]), думається, виконують декілька функцій. Вони і слугують своєрідним емоційним тригером для читача, і поживляють сюжет, і демонструють ренесансні уявлення про тогочасну фізіологію.

Робертс у романі доволі часто звертається до описів емоційного стану героїв, які супроводжуються зображенням і фізіологічних процесів: «у принцеси Нутанії розривалося на шматки серце, коли вона почула це, вона ледве стримувала сльози, її добре серце ридало...» [20, с. 22]. Відчуваючи муки кохання, Нутанія, на відміну від Феандера уникає депресивного стану та меланхолії і намагається позбутися переживань якнайшвидше, озвучивши та проговоривши їх: вона звертається до коханого Феандера та переконує його у своїх почуттях до нього. Цікаво, що тут можна провести паралелі між чоловічою та жіночою фізіологією, коли чоловік радше проблему замовчить та переживе у собі, а жінка озвучить її і не один раз. Проговорення проблеми тут має такий собі терапевтичний ефект та дещо переакцентує гендерні стереотипи.

Також поряд із зображенням мотиву меланхолії автор доволі часто звертається до описів людської фізіології: «Треїсіанський король, чиє тіло смертне» звалився від несподіваної хвороби, що його дуже засмутило, до того ж його поважний вік не допомагав йому одужати та й ліки були недоречні, так всупереч бажанню він заплатив борг своїй смерті». І додає: «тілне тіло, щоб вкусити блаженства Божого, його смерть оплакували вірні піддані так, що навіть найтвердіше серце кинуло б у хаос відчаю та тужіння...» [20, с. 24]. В цьому епізоді вже традиційно автор поєднує мотив скорботи та медичні подробиці ухodu з життя чоловіка: Робертс йде у руслі тогочасної традиції та не є оригінальним. Втім, цей епізод свідчить про інтерес тогочасних елізаветинців про проблеми життя та смерті, а також фізіологічні/фізичні/медичні процеси в організмі людини.

Висновки. Таким чином, аналіз текстових пасажів романів Робертса показав, що мотив меланхолії виконує такі функції: по-перше, він слугує стартовою точкою розгортання сюжету або ж інтенсифікує перебіг подій, хоча і не є магістральним, по-друге, він слугує ефективним тригером для емоційної сфери читача, по-третє, саме введення його в текстовий простір романів допомагає нам зрозуміти, якими ж були уявлення пересічних елізаветинців про людську фізіологію/фізичні процеси в організмі людини та медичні аспекти життя в ренесансну добу. В цілому мотив меланхолії зображено цілком у парадигмі «формульної» літератури: постійна актуалізація теми страждань та традиційні/банальні повтори та кліше, поєднання страждань душевних із описами фізичних/фізіологічних процесів у людини. Подібні текстові пасажі можна знайти і у сучасників Робертса, тож тут є очевидним слідування духу національної літературної традиції.

Думається, що актуалізація теми страждань чітко окреслює творчий задум Робертса бути співзвучним очікуванням неелітарної читацької аудиторії. Зображення повневір'я та нещастя високородного героя радше не літературна конвенція, а актуалізація реального життєвого досвіду тих англійців, яким не пощастило у реалізації власних життєвих амбіцій. Щодо специфіки репрезентації, то цей мотив існує в текстовому просторі як самостійно, так і у поєднанні із екзильним або ж іншими мотивами і це поєднання трансформує героя та змінює його ідентичність: це і інтелектуалізація персонажа, і зміна в його характері, і стимулювання до подальших активних дій, і навіть прояви життєвої мудрості, і інколи зміна гендерних стереотипів.

Література:

1. Торкут Н. М. Джон Лілі – законодавець літературної моди: творча біографія на тлі епохи. Ренесансні студії. 2011. Вип. 16–17. С. 25–56.
2. Торкут Н. М. Томас Лодж: життєвий шлях, літературна репутація і творчі здобутки. Ренесансні студії. 2018. Вип. 29–30. С. 3–21.
3. Лілова О. Є. Особливості поетики творчості Джорджа Гасконя. Автореф. дис. 10.01.04 – Література зарубіжних країн. Київ, 2003. 18 с.
4. Штефан А. А. Літературна спадщина Ентоні Манді: специфіка взаємодії традиції і новаторства. Автореф. дис. 10.01.04 – Література зарубіжних країн. Дніпро, 2008. 19 с.
5. Тарасенко К.В. Романістика Генрі Робертса в контексті англійської прози пізнього Ренесансу. Автореф. дис. 10.01.04 – Література зарубіжних країн. Дніпро, 2009. 20 с.
6. Федоряка Л. Д. Творчі пошуки Томаса Неша-сатирика в культурному контексті англійського Ренесансу. Автореф. дис. 10.01.04 – Література зарубіжних країн. Дніпро, 2009. 20 с.
7. Шереметьєва В.К. Творчість Філіпа Сідні в соціокультурному контексті англійського Ренесансу. Автореф. дис. 10.01.04 – Література зарубіжних країн. Миколаїв, 2003. 20 с.
8. Жлуктенко Н.Ю. Перечитати «Цимбелін»: трансформація концепту влади та мотиву вигнання. Ренесансні Студії. 2016. Вип. 25–26. С. 133–143.
9. Торкут Н. М. Антропокративний потенціал вигнання: уроки Шекспіра. Ренесансні Студії. 2016. Вип. 25–26. С. 159–193.
10. Торкут Н.М. Специфіка формування есеїстичної стилістики в художньому просторі "Анатомії меланхолії" (1621) Роберта Бертона. Філологічні студії. 2000. Вип. 4. С. 76–82.
11. Михед Т.В. Квантизація топосу «exile/banishment» у художньому просторі трагедій Вільяма Шекспіра. Ренесансні Студії. 2016. Вип. 25–26. С. 3–16.
12. Пронкевич О.В. Досвід алжирської неволі в художньому доробку Сервантеса. Ренесансні Студії. 2016. Вип. 25–26. С. 31–46.
13. Тарасенко К.В. Специфіка репрезентації екзильної тематики в романі Генрі Робертса «Виклик Фортуні» (1590). Держава та регіони. 2018. №1. С. 22–26.
14. Lamson R., Smith H. Renaissance England. Poetry & Prose from the Reformation to the Restoration. N.Y.: W.W. Norton & Company INC, 1956. P.862.
15. Veaser H. The New Historicism. N. Y.; L. : Routledge, 1989. – P. IX–XVI.
16. Roberts H. A Defiance to Fortune. Köln : Universität zu Köln, 1973. P. 131–289.
17. Саїд Е. Культура й імперіалізм. К.: Критика, 2007. 608с.
18. Tiegel G. Eine kritische edition von Henry Roberts' "A Defiance to Fortune" (1590) Köln : Universität zu Köln, 1973. 305 S.
19. Гутарук О.В. Аксіологічна функція слова у світлі розвитку humanities Ренесансні Студії. 2000. Вип. 5. С. 67–73.
20. Roberts Henry. Pheander. The Maiden Knight. Köln : Universität zu Köln, 1974. P. 1–190.

Tarasenko K., Leschenko H. The peculiarities of representation of the melancholy motif in novels of Henry Roberts

Summary. The article analyzes the peculiarities of the representation of the melancholy motif in the novels of the English Late Renaissance writer Henry Roberts "A Defiance to Fortune" (1590) and "Pheander. The Maiden Knight" (1595).

It is demonstrated that this motif, although it is not the main one, serves as either a starting point for the plot or intensifies it. It also plays the role of a trigger for the emotional sphere

of the reader. It gives us a clear vision what were the ideas of ordinary Elizabethans about human physiology/physical processes in the human body and medical aspects of life in the Late Renaissance.

The motif of melancholy is depicted entirely in the paradigm of "formulaic" literature: the constant actualization of the theme of suffering and traditional/banal repetitions and clichés, the combination of mental suffering with descriptions of physical/physiological processes of a human body and soul. The actualization of the theme of suffering clearly outlines Roberts's creative intention to meet the expectations of a non-elitist audience. The portrayal of the wanderings and misfortunes of a hero is not a literary convention, but an actualization of the real life experience of those Englishmen who were unlucky in realizing their own life ambitions.

The motif of melancholy exists in the textual space both independently and in combination with exile or other motifs. It is shown that this theme is presented in the work quite in a different way: these are scenes of exile, captivity/prison/closed space, which are invariably accompanied by changes in both the physical and psychological state of the characters and, accordingly, reflections on various life themes. The diversity of the depiction of the melancholy motif also gives rise to the diversity of the protagonist's identity, as it involves the intellectualization of the character, changes in his/her character, stimulation to further actions, and even manifestations of life wisdom, and sometimes changes in gender stereotypes.

Key words: Renaissance, motif of melancholy, novel, "formula" literature.

*Тендітна Н. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету*

ОЧІ ЯК ОСНОВА ПОРТРЕТНОЇ ДЕТАЛІ В РОМАНІ ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА «ДОФІН САТАНИ»

Анотація. Засоби портретотворення в художній манері О. Ульяненка досягаються завдяки мінімалістичності портретного змалювання, зосередженню уваги на деталях. Найчастіше саме через очі, які дозволяють виявляти прихований внутрішній світ персонажів, зокрема серійного вбивці-маніяка у романі «Дофін Сатани».

Очі у художній манері письменника виступають не просто частиною опису зовнішності, яка презентує інформацію про персонажа, вони розкривають його сутність, виконуючи характеротворчу функцію. Скупа портретна деталь є стильовою ознакою творчості О. Ульяненка. У вказаному творі вона використовується для вираження складної внутрішньої та зовнішньої деградації ката та поглиблення розуміння першопричин такого стану й поведінки. Тому в романі простежуємо образні характеристики очей, пов'язані з зображенням зовнішності героїв і характеристики, пов'язані з описом-моделюванням їхніх внутрішніх «портретів».

Автор описує не тільки найрізноманітніші вирази очей, передаючи через них внутрішній стан, який є провідним на даний момент як у вбивці, так і його потенційних жертв, але і, що цікаво, підбирає додаткову, відповідну до даної ситуації кольорову гаму, незалежно від того, яким є природний колір очей.

Саме через очі відбувається і «діалог» між вбивцею та приречених ним до страти, обраних для відновлення «справедливості». Письменник, зосереджуючи увагу на таких портретних ознаках, як «колір очей» та «форма очей», передає неблаганну рішучість маніяка з одного боку і страх та волення жертв – із іншого. Тому вбивця зоровий образ власного віддзеркалення, закарбований у свідомості чергової жертви через невимовний страх власної смерті, намагається насамперед знищити в очах мертвої, а найчастіше ще живої людини.

Тому у такій знаковій портретній деталі, як очі, Олесь Ульяненко закодовує духовний світ людини сучасної йому доби. Через те образ очей присутній фактично під час розповіді про кожного персонажа.

Ключові слова: портрет, очі, деталь, світогляд, емоція, колір, вираз.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Не часто у творах зустрічаємо вичерпні портретні описи героїв. Це, як правило, залежить і від жанру твору, і від стилю, і від авторської манери написання. Тому, письменники, здебільшого, акцентують увагу читача на окремих дрібницях, які дозволяють індивідуалізувати та виокремити кожен із представлених ними образів. Особливо цікаво простежувати такі деталі під час прочитання роману О. Ульяненка, в якому подається історія серійного вбивці-маніяка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Інтерес до вивчення змалювання портретів збоченців, убивць та маргіналів у творах українського письменника Олесь Ульяненко не послаблюється. Зокрема, у романі «Дофін Сатани» [1]. Проте, на сьогодні, на жаль, не маємо ґрунтовних праць, в яких розглядається така портретна деталь як очі, що дозволить зазирнути не тільки за лаштунки творчої майстерності автора, але й увиразнити кожен персонаж зазначеного твору.

Мета статті: розкрити особливості портретної характеристики героїв роману «Дофін Сатани» на основі змалювання їхніх очей. Бо тільки зазирнувши в очі героїв, ми можемо дізнатись про їхні приховані й «показні» життєві позиції, зрозуміти, яким насправді є той чи інший персонаж.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Початкові портрети героїв у романі О. Ульяненка є, як правило, досить короткими. Особливо це стосується головного героя – Івана Білозуба. Та впродовж твору поступово портретні характеристики він доповнює описом очей. Тому спостерігаючи за героями, уважний читач щоразу відзначає якусь нову портретну деталь, пов'язану безпосередньо з очима, які змінюються залежно від того, яке ставлення виявляє письменник до героїв, допомагаючи розкрити їхню психологію й справжній внутрішній світ. Ця особливість пов'язана також і з жанром твору – детективом. Де подати вичерпний портрет вбивці означало б спрямувати пошук відразу у потрібному руслі й позбавити читача інтриги майже до останньої сторінки роману. Нічим не примітний із першого погляду вигляд Івана, спокій, байдужість, мистецтво володіння емоційним станом та рівновага після скоєних злочинів робили його невлесним. Тому основний акцент змін автор переносить на очі.

Але робить це обережно, поступово додаючи якісь ледь помітні зміни, прагнучи різнобічно й планомірно показати занепад особистості. Порівняймо очі Білозуба після перших злочинів: «... його відсутній погляд повернувся, і він розумів та пишався, що в такі хвилини у нього сумний та прекрасний погляд, як у кіноактора, зовсім не відчужений, а теплий, з спалахами, іскрами злого лукавства, навіть – хо-хо – веселенький» [2, с. 135]. Та вже після ув'язнення під час зустрічі з Ромоданом: «Білозуб дивився на нього сірим, водянкуватим поглядом... і очі забігали, як у шкідливого безпритульного собаки» [2, с. 380].

Опис очей у творі присутній у кожному портретному описі, навіть епізодичні персонажі наділені рисами персоналізації. Коротка характеристика не дає можливості вповні розкрити

сутність героя, тому поряд із змалюванням очей, автор використовує епітети, які уможливають цілісність образу: «... старушенція... з холодними очима панянки...» [2, с. 262].

Очі персонажа змінюються залежно від того, яке ставлення виявляє не тільки письменник до героя, але й Іван сам до себе, дозволяючи таким чином проникнути у свою справжню душевну сутність, її поступову регресію та не в останню чергу втрату зовнішньої людської подоби: «... здичавіло повів по-бичому очима навколо...» [2, с. 36].

Авторська манера оповіді побудована таким чином, що дозволяє вловлювати й найрізноманітніші відтінки кольору очей, відповідно не тільки до слушної характеристики героя, але й певної ситуації. Та відтворюючи відповідне забарвлення очей, письменник припускається повторів. На перший погляд, це видається цілком природньо, адже основні кольори райдужної оболонки науково визначені. Але часто один і той же колір використовується для підкреслення полярності чи автентичності характерів героїв: «захоплені сині очі секретарки» [2, с. 200]; «... малолітніх проституток з велетенськими синіми очима невинності, щоправда після четвертого викидня...» [2, с. 292]. Описуючи першу зустріч із інтернатівцями Шестерова, О. Ульяненко не випадково також виокремлює зазначений колір, протиставляючи й заперечуючи його тій дійсності, в якій він опинився: «... втупивши свій погляд, сизий та чистий, як волошкові квіти у припізнілій порі...» [2, с. 246].

Цікаво, але й для самого Білозуба особливу роль відіграє колір очей при виборі жертв, жінки «мрії» – Ліліт... Напевне тому, що цей образ виступає alter-ego письменника, який за творчим задумом на певний час перевтілюється на серійного вбивцю, щоб «зрозуміти й виправдати його поведінку».

Іван Білозуб, згадуючи коханку батька, описує її лише всього двома реченнями. У першому йдеться про її зріст, обличчя та голову, а друге повністю присвячене описові очей: «Очі у жінки великі, вицвілі від часу, від самотини та злиднів, ляку перед невідомим днем, і вологі, мов у блудливої сучки» [2, с. 196].

Автор намагається з'ясувати, який «типаж» жінки найбільше приваблює вбивцю: «... з чорними очима, що нагадували йому офорти німецьких художників п'ятнадцятого століття, де зображалися суди над відьмами» [1, с. 121]; «Одну він знову виокремив про себе, з карими очима...» [2, с. 123] від яких у нього «... зробило очі вологими, – такі погляди бувають або у фанатичних людей, або у закоханих, або у відчайдушів, що все втратили у своєму житті» [2, с. 132]. Вражають очі й його коханки Ольки Пінчукової, яка: «Зманювала своїх коханців в ліжку... вишневим поглядом...» [2, с. 249].

Характеристику очей Івана репрезентовано через спостереження кількох персонажів, зокрема батька: «Тоді в ту хвилину, батько відчув, як страх від цих сизуватих, дитячих і невиразних, наче безколірні скалки, очей, влазить у мізки жовтим червом» [2, с. 187]. Стрімко цей страх набуває сили виразу вперше відносно до рідних: «... закотивши очі, кинувся на стару з кулаками. Баба обіцялася» [2, с. 335]; «... Очі темні очі, що наче увібрали до сльозотливих сірих рогов глупу ніч. І батько подався назадки» [2, с. 337].

Письменнику вдалося коротко схарактеризувати й самого батька через очі, усвідомити його місце в процесі інволюції сина, дати авторську оцінку з власного погляду, поміркувавши про сутність вирождення людських рис. Співставляючи

декілька описів, автор робить спробу через презентацію очевидних фактів передати власне сприйняття та загальнолюдські судження, які якнайкраще підходять для розкриття цього моменту: «... тільки сірий оскал батькового ока, переляканого чи лихого, світив на нього, як на чужого зовсім, холодно, наче з ями» [2, с. 193], а через якусь мить «... батьків погляд робився ще принизливим, далеким і отруйним, навіть убивчим, як у степової чи гробової гадюки...» [2, с. 195].

Цікаво, що певний колір очей викликає навіть у Білозуба панічний страх. Можливою причиною є надприродне забарвлення: «Погляд... але Іван відчув його, звів голову і наткнувся на пару фіолетових, чорнильного кольору очей, що дивилися на нього. Він дивився на неї, на ту жінку, з фіолетовими очима... і його опосів страх» [2, с. 299]. А, можливо, він відчуває «рівнозначні» своїй прихованій суті, ті, які спроможні чинити йому опір і їхні володарі здатні також на злочини. Так, на думку Ракші у Білозуба: «... було таке, що змушувало бути весь час насторожі... око з цвяхами зіниць, від яких розходилися золотаві обводи, переходячи в мельхіорові, і це створювало ілюзію, що колір очей весь час змінювався, випускаючи жовтих зміюк, а зіниці падають важкими ударами у чужі... Такі обличчя, очі у вбивць...» [2, с. 276]. Чи не з тої ж причини Іван комфортно почувається і з Олькою Пінчуковою, вбити яку, з її «... вишневим поглядом...» [2, с. 249] навіть не спадало ніколи на думку.

Саме тому Іван ретельно приховує власний погляд: «Але найбільше Ракшу дратувало, що він неспроможний, як не старався, впіймати погляд незнайомця. Його баньки слизькими кульками виповзали з-під прицілу, вишпилювалися в червоне манаття, а то не по-людському вихолоняли... Погляд цей вислизав від наметаних професійних очиськ нишпорки...» [2, с. 276]. При цьому автор навмисне підкреслює обізнаність слідчого у фізіогноматиці: «Ракша розбирався в людях. Перший-ліпший пересічний громадянин сприйняв би цього чоловіка за бомжару, але для колишнього полковника, в незнайомому обідраному мужикові було щось таке, чого ніхто не міг зрозуміти, окрім звичного ока міліціонера, нехай і колишнього» [2, с. 273].

Натомість Білозуб досить ретельно всюди «збирає» інші погляди, ніби колекціонуючи їх, як і своїх численних жертв: «... дорогою помітив, що дівчина косує на нього оком» [2, с. 267]; «Іван бачить, ловить на собі заворожливі погляди... проходячи довгим супермаркетом» [2, с. 298]; «Він ловить золотаві погляди дівчат...» [2, с. 303]. Тому більшість жінок не в змозі протистояти йому. Очі вбивці стають «гачком», на які він «ловить» чергові «здобичі», які навіть і не здогадуються про їхню справжню сутність: «... від його заворожливого, Івана, погляду, ніхто не врятується» [2, с. 332]; «Цьому мужчині, з заворожливим поглядом...» [2, с. 377].

Можливо саме тому, вбиваючи, він одночасно позбавляє й очей тих, хто наважується протистояти, кинути йому виклик поглядом, бо бачили його, а тому можуть стати доказом злочину, беззаперечним свідченням провини обвинуваченого: «Дівчина лежить з відкритими очима. ... Іван вибиває одне око, потім друге» [2, с. 268].

Вагому роль відіграє і розмір очей. Неприродно звужені або розширені зіниці вказують на страх перед смертю. Так, коли Іван прийшов убивати вчительку з інтернату, то вона: «... стала подібною на невеличку, степову пташку, з велетенськими очима...» [2, с. 358].

Звертає автор увагу і на гендерні особливості змалювання очей у творі. Акцентуючи увагу на жіночих очах, автор говорить про колір (часто незвичний), вроду, емоції, вишуканість, привабливість, сексуальність: «пару фіолетових чи то зелених, справжніх, з іскорками сміху...» [2, с. 202]. Описуючи чоловічі персонажі, найчастіше зустрічаємо у їхніх власників байдужість, ненависть, апатію: «Чорні очі набігли на скло очей, зараз затуманіле, розплиле, мов бовток» [2, с. 230]. У художньому світі, створеному письменником, опис очей виконує також функцію індивідуалізації. Одночасно з цим, детальний опис очей не дає можливості читачу виокремити статтю персонажа: «... тільки вологий, короткий погляд, який губився у невідомості» [2, с. 125].

Суперечливим виступає у творі образ Ліліт. Письменник дає натяк читачеві на це спершу через опис її очей: «зелені, а не фіолетового кольору, радше вже яшмового кольору очі, в яких не вгадати змісту» [2, с. 206]. Найчастіше спостерігаємо зелений колір, який постійно фіксують у неї інші герої твору: «зелені очі, що туманом розпливалися від сміху» [2, с. 207]; «дійсно таки зелені» [2, с. 211]; «зелені очі» [2, с. 285]; «зелені очі» [2, с. 365]; «зеленими іскорками в очах» [2, с. 369]; «Стрельнувши зеленим оком» [2, с. 373]; «Він зустрівся з її зеленими очима» [2, с. 373]; «... зеленими очима» [2, с. 377]; «... заглянув у її чисті, зелені очі...» [2, с. 377].

Чому автор надає перевагу саме цьому забарвленню? Зелений колір в психології позначає безпеку. Енциклопедичний словник символів трактує його двояко. Це з одного боку і «символ природи; молодості; плодючості полів; краси і радості; ствердження життя», а одночасно з цим і «символ депресії, інертності, байдужості і смерті» [3, с. 284]. Чи не тому Білозуб прагнув саме з володаркою таких очей створити надійний союз і навіть перестати вбивати? Саме з цієї причини також і Ракша намагається завоювати симпатію цієї жінки. Але одного з них приваблює її сила, міць і жага до життя, а інший перебуває під владою всепоглинаючої сексуальності, яка неодмінно має привести до поразки та смерті. Цікаво, але й Ангел, який періодично з'являється перед Іваном і наказує йому вбивати, також має зазначений колір очей: «... з великими зеленими очима...» [2, с. 318]. Галерею «зеленооких» персонажів твору доповнює й Річчі: «зеленоокий блондин» [2, с. 326], «сортаник» та коханець Івана.

Через очі О. Ульяненко розповідає і про емоційний стан героїв, їхній настрій, приховані почуття – бажання та страхи. Один вираз очей почасти стає передісторією до якоїсь важливої події, яка вносить суттєві корективи в життя персонажів: «намагаючись прочитати в її очах про свою невихованість» [2, с. 202]; «Очі скаженіють від безпорадності...» [2, с. 221]; «очі забігали як у безпритульного пса» [2, с. 243].

Відбиток складних життєвих випробувань несуть у собі очі Комети. Несправедливість, яка живе в його душі від неодноразового перебування у в'язниці за злочини, яких він не скоював, автор передає через «відсутні до світу очима» [2, с. 156], «Очі пусті» [2, с. 122]. А брак навіть колись нормального майбутнього у людини зі сумнівною тюремною перспективою видає обличчя з «очима, що вибирали людей, речі і все інше» [2, с. 149].

Побут і життєві орієнтири також позначаються на очах власників. Так, промовистою деталлю про Китаїця, який зловживає дешевим кокаїном стають «червоні більма» [2, с. 220].

Постійне похмілля Нижника йде відлунням до очей, в яких йому «темно... наче перед дощем» [2, с. 235]. Гомосексуалісти в туалеті на Льва Толстого постають зі «сльозливими від хлорки очима». А міністр-генерал не від «напруженої» роботи на благо суспільства і громадян позує з «набряками під очима» [2, с. 352].

Важливими ідентифікаторами життєвих позицій, психологічного стану та провідного настрою під час всього розслідування серійних злочинів, які скоював Білозуб, стають «червоні, наліті кров'ю баньки» [2, с. 111] медексперта Зісельмана; міліціонерів, які «недоумкувато лупили очі один на одного» [2, с. 114], капітана Бондаренка з «... сизими очима від постійного пияцтва...» [2, с. 125] та генерала, в очах якого «...світлася доброта і влада, ситість і паразитично вихована втома, де вміщалася ще нахабна самовпевненість, тому там не знаходилося місця для страху» [2, с. 112]. Різким контрастом цій «групі» офіційних слідчих виступають «темні від безсоння очі...» [2, с. 364] Ракші від пошуків Івана.

Провідними виразниками емоцій, переживань та прихованих страждань жертв Білозуба також стають очі: «Настя нічого не могла сказати, вона тільки вертіла очиськами...» [2, с. 116]. Він ретельно вивчає погляди тих, кого обирає для чергової розправи. Очі стають ніби поштовхом, сигналом до рішучих дій, коли вбачав «... невгамовну похіть її безстижних і блудливих очей» [2, с. 302]. Білозуб намагається розкрити й власне ество за допомогою очей, вловити спочатку ледь помітні зміни у перетворенні на «дофіна Сатани»: «... почав уважно, скрупульозно розглядати більма очей...» [2, с. 137].

Сірий колір очей матері Івана, який кілька разів повторюється, засвідчує про її байдужість до життя на певному етапі: «п'ялася водянистими сірими очима...» [2, с. 171]. Через короткий проміжок часу очі взагалі втрачають забарвлення. На світ дивляться її «безколірні очі» [2, с. 188] «з пустими ямами очей» [2, с. 194], що символізує наближення смерті.

Цікавим є образ Ангела у творі. Авторська позиція у розумінні погляду цього персонажа виходить із життєвого кредо, дій, вчинків та переконань головного героя, який виступає своєрідним його прототипом. Тому й не дивно, що «Іван зачарований безоднею його очей, де тисячі відтінків зникали, з'являлися, знову поринали, наповнюючи світ навколо запахами, звуками, далекими від гуркоту і чорноти сусіда» [2, с. 118].

Доминантою пошуку Ракшою Білозуба стає погляд останнього. З пам'яті час від часу виринала «... пляма обличчя з тускним вологим, мов дощ, поглядом» [2, с. 144]. Спостерігаємо поступовий перехід від зображення вбивці очима автора до характеристики через його сприйняття іншими: родиною, коханкою, Рамоданом, Ліліт, бувшими інтернатівськими «друзями», численними жертвами... Автор продемонстрував й особисті пріоритети погляду, відкривши таємниці творчого задуму.

Письменник досліджує також зміни, які відбуваються в очах персонажів під впливом страху смерті. Основна констатація фіксується, як правило, на розмірах: «Вловив, як зволожніють її очі, ширяться зіниці... вона страхається його» [2, с. 332]. Страх притаманний також і самому вбивці, який він може не приховувати, бо не в змозі опанувати ним, зокрема, перед Ангелом. Тому під час зустрічей із ним, автор наголошує на поведінку, при якій Білозуб завмирає «...злякано вилупивши очі...» [2, с. 118]. Він чекає на вказівки свого «натхненника», втрачаючи людську подобу, що відразу ж позначається у першу

чергу на очах: «Він вовчулакувато бігає очима, щурить по-щуриному» [2, с. 304]. Втрата людського єства простежується також і під час зустрічей із Ліліт: «... щось ворухиться у його драконячих очах так, що нікуди подіти свої» [2, с. 368]. Цікаво, але й вона при цьому також перетворюється на жінку з «нелюдсько красивими очима» [2, с. 205].

Спостерігаємо у Білозуба і реакцію очей на певну інформацію. Саме через них письменник показує ставлення свого героя до подій, які відбуваються навколо нього: «Річчі з нудьги спробував забалакати про політику, не так про політику, як про владу, тоді вперше за кілька місяців знайомства Річчі побачив, як загорілися у Білозуба очі; як баньки забігали, мов у переляканого пса, якого потягнули по хребтині лобакою» [2, с. 355].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, як бачимо, характерною особливістю портретної деталі в романі О. Ульяненка є очі. Саме через них прозаїк передає приховані провідні риси характерів своїх персонажів, їхній мінливий внутрішній світ, який проривається назовні через щілини очей.

У подальших публікаціях плануємо простежити особливості змалювання очей численних вбивць на сторінках творів О. Ульяненка, спробувати виявити загальну для них домінанту.

Література:

1. Тендітна Н. М. Авторська особливість створення літературного портрета Івана Білозуба в романі Олеся Ульяненка «Дофін Сатани». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Збірник наукових праць.* Одеса, 2020. Вип. 45. Т. 1. С. 77–80.
2. Ульяненко О. Сталінка; Дофін Сатани : романи. Харків : Фоліо, 2003. 382 с.
3. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. Коцура, О. Потапенка, В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В., 2015. 912 с.

Tenditna N. Eyes as the basis of a portrait detail in Oles Ulianencko's novel "Dauphin of Satan"

Summary. The means of creating portraits in the O. Ulianencko's artistic manner are achieved thanks to the minimalism of portrait image, and focus on the details. Most often, it is the eyes that allow us to reveal the hidden inner world of the characters, in particular, the maniac serial killer in his novel «Dauphin of Satan».

Eyes in the writer's artistic style are not just a part of the description of the character appearance, which presents information about the image, but a kind of revelation of his/her essence, performing a character-building function. A minimal portrait detail is a stylistic feature of O. Ulianencko's novels. In aforementioned work, it is used to express the complex internal and external degradation of the executioner and to deepen the understanding of the root causes of this state and behavior. Therefore, in the novel there are some figurative characteristics of the eyes related to the depiction of the characters' appearance and the characteristics related to the description-modeling of their internal "portraits".

The author describes not only the most diverse expressions of the eyes, conveying through them the leading inner state in both the killer and his potential victims, but also selects an additional color scheme corresponding to the given situation, regardless of what the natural eye color is.

It is through the eyes that the «dialogue» takes place between the murderer and those doomed to death, chosen to restore «justice». The writer, focusing on such portrait features as «eye color» and «eye shape», conveys both the inexorable determination of the maniac and the fear and screams of his victims. Therefore, the killer tries to destroy the visual image of his own reflection, imprinted in the consciousness of the next victim because of the indescribable fear of his own death in the eyes of a dead person, and most often still living one.

Oles Ulianencko encodes the spiritual world of a man of his contemporary age is such an iconic portrait detail as the eyes. Therefore, the image of the eyes is actual during the story about each character.

Key words: portrait, eyes, detail, outlook, emotion, color, expression.

Хоменко Г. І.,

orcid.org/0000-0002-8461-3597*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ОСТАННЬОЇ ВІЙНИ ЯК ПРОСТІР РИЗИКОВАНОГО МИСЛЕННЯ

Анотація. Стаття містить прочитання окремих текстів замаскованого етапу російської агресії проти України в аспекті філософії ризикованого мислення Ганса Ульріха Гумбрехта. Дистанційоване і від картезіанської абсолютизації, і від постмодерністської іронії щодо його можливостей ризиковане мислення виявляє себе в момент, коли мислити неможливо через обвал усіх надійних підвалин буття. Його корелятом є не інтерпретація реальності, а висунення запитань, які надають мисленню крайньої напруги і складності, та вироблення нової (поетичної) мови. Його контекстом є продукування присутності, коли людина втрачає самовладання перед реальністю, яка падає їй на плечі, переживаючи цю реальність як епіфанію. Онтологія ризикованого мислення визначає низку книг війни на сході України. У романі «Доця» Тамари Горіха Зерня втрата землі під ногами співвідноситься з актуалізацією реального зв'язку мертвих і живих, пробудженням у людині здатності магічного впливу на тіло, яке зазнало смертельних катувань, що забезпечують не тільки фізичні маніпуляції, але й тілесне слово, досі випробуване технікою вітражів. Книги «Танець смерті: Щоденник добровольця батальйону «Донбас»» та «Фуга «119». В тональності полону» Ігоря Михайлишина – зразок осциляції поміж ефектом значення та ефектом присутності: музика покликана передати неможливі переживання зради під Іловайськом і муки полону поміж декартівською радістю від мислення, визнаного за критерій життя, і відчуттям головного болю, що так само є ознакою живого тіла. Книга «Інтернат» Сергія Жадана, сприйняття якої неможливо звільнити від слідів негативної діалектики Теодора Адорно з її асиметрією законів історії та волі людини, співвідносить ризиковане мислення із сумнівними можливостями навіть споглядання війни: у справі переживання реальності важливий доторк до неї рукою. Вибір текстів зумовлений їх високим статусом в історії літератури, коли множинний досвід прочитання літературознавцями та літературними критиками потребує постійного доповнення та оновлення.

Ключові слова: ризиковане мислення, запитання, осциляція, продукування присутності, епіфанія, ефект значення / ефект присутності, реальність, тілесність.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли остання війна в Україні описана, за реєстром Ганни Скоріни, у понад тисячі книг [1], є можливість і необхідність вести мову про формування нового досвіду літератури. Неприховано складний і суперечливий, він є реакцією на два очевидні етапи російської агресії: оманливо замаскований і демонстративно відвертий. І все-таки 24 лютого 2022 року, коли ворог вдався до повномасштабних дій, піддаючи ракетним обстрілам країну аж до західних кордонів, гуманітарії плумачуть в аспекті тягlosti

воєнних дій. «Все це (за винятком хіба авіабомб) уже було в 2014-му. Росія вже тоді народила на світ свою головну війну» [2, с. 127], – пише Оксана Забужко. Відтак увесь літературний потік, у якому знайшла віддзеркалення восьмилітня (чи, можливо, тридцятилітня?) війна, може сприйматися за гомогенний з останніми фактами. І це важливо для відстеження як загальних принципів перетину літератури й війни в Україні, так і особливостей літератури війни замаскованої.

Аналіз останніх досліджень. Література замаскованої війни стала об'єктом різножанрових наукових студій Тетяни Гребенюк, Тамари Гундорової, Оксани Забужко, Любомира Крупки, Галини Левченко, Агнешки Матусяк, Ярослава Поліщука, Оксани Пухонської, Євгена Стасіневича, Тетяни Свербілової, Ганни Улюри, Уляни Федорів, Олени Юрчук тощо, де останнім часом ідеться не так про розрізнення комбатантського та цивільного письма, як про його непростоту, відкриту завдяки посттоталітарним транскультурним методикам, феміністичній оптиці, герменевтичній традиції, компаративним та когнітивно-наратологічним студіям, метамодерністським аналогіям, інтермедіальним приписам тощо.

Попри це не зникає відчуття, що українська література на стадії замаскованих агресивних дій рф висуває нові, неочікувані проблеми, які супроводжуються постійним ускладненням переживання війни, що є альтернативою пізнання-прояснення, пізнання-спрощення, перетворюючи гуманітаристику на простір ризикованого мислення.

Ризиковане мислення – презентифікація мислення після його картезіанської абсолютизації та постмодерністського іронізування. Ще на початку тисячоліття професор із Стенфорда Ганс Ульріх Гумбрехт узгоджує «riskanten Denken» і статус інтелектуала як «Katalysator von Komplexität» [3, с. 146]. Уже в перших студіях Гумбрехт співвідносить його із продовженням неможливого запитання Жака Дерріда на зразок того, що стосується філософа із Шварцвальда: чи можна розглядати філософські висоти Мартіна Гайдеггера поза його зачарованістю нацистською ідеологією? [3, с. 146]. Філософія ризикованого мислення висуває в просторі гуманітаристики провокативні проблеми. Вона стосується не повсякденного мислення в ситуації неможливості мислити; тут, замість волі до інтерпретації, діє *presens production*, продукування присутності, яке вміщує те, чого значення передати не може, унаслідок раптової активізації комплексної причетності до оточення, співвідносної з крайнім загостренням тілесних відчуттів, коли спалахує виняткова довіра до реальності як епіфанії, і, хоча воно триває лише момент, з ним пов'язане настання епохи присутності замість епохи значення. Власне, філософія ризикова-

ного мислення передбачає коливання / осциляцію поміж ефектом значення та ефектом присутності [4].

Мета статті – прочитати варіанти ризикованого мислення у процесі продукування присутності, що виокремлюють книги про війну на сході України, які внесли найпомітніші зрушення у сферу гуманітаристики.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українській літературі ризикованого мислення остання війна окреслюється як час потрясінь, втрати будь-якого підґрунтя і його віднайдення в онтичному характері реальності чи радше її «островків». Спалахи відчуття піднесеності над буденністю, що визначатиме гуманітаристику після 24 лютого (явне свідчення цьому: уже в перші дні єдині теленовини структурує повторюване відео, де Гімн України звучить на фоні тріумфу наших воїнів і їх зброї над технікою ворога, або заголовки текстів [5], [6]) можна відстежити в літературі, яка передусім цій події.

Так, книга Тамари Дуди (Горіха Зерня) «Доця» (2019) містить інтенцію передачі дійсних відомостей про початок війни на Донбасі як про час обвалу всіх буттєвих основ, що так ретельно закодовані Конфуцієм у коментарях до «Книги перемін». Досвід перебування, мовою Гумбрехта, «на вістрі часу» виходить за межі обміну досвідом *die Erfahrung*, що зафіксований у книгах: тут формується простір досвіду *das Erlebnis*, який, як і в період філософії життя, передбачає неможливу інтенсивність особистого переживання моменту. Тому лексія: «Але хай би кожен знав, що це таке – знайти опору в годину найбільшого відчаю. [...] Хай би кожен побачив...» [7, с. 80] – розклинений код: послання до інших як до потенційних читачів та стимул іншим до подолання відстороненості, до живого відчуття реальності війни. Часто закон осциляції дістає неприховане вираження, як, скажімо, у ситуації, коли протагоніст не може з певністю вказати джерело істини про необхідність іти до людей у стані безвиході: це перейняте від матері, яку ледь пам'ятає через її ранню смерть, чи прочитане в книгах. Однак «Доцю» переполюють моменти, які вислизують з-під раціонального контролю: взяти випадок порятунку волонтерки Ельфи військовими, які день, як загинули, або той, коли вже вона сама рятує від смерті закатованого, вдаючись до жестів і слів, аналогічних давній требі. Так виявляється не тільки «існування незримої спадкоємності жіночої культури, традиції, можливо, навіть історії» [8, с. 72], як це спостерігає Ясміна Тешанович у літературі періоду війни на Балканах кінця ХХ століття. Тут тяглість таємних знань, що приступні жінкам, знань, які аналогічні хіба магії амазонок, про що зауважує Оксана Забужко [9] в книзі Тамари Горіха Зерня.

Такий вихід за межі раціонального знання окреслений як відчуття голосу крові, коли пробуджується переживання присутності і найдавніших предків, які померли, і тих із майбутнього, хто ще не народився: сьогодні «піднімається глибинне, прадавнє, закладене й заховане на рівні інстинктів» [7, с. 80], що дозволяє як бути впевненим у виживанні, так і велить вижити.

Онтологічність «незрозумілої ситуації» симетрична новому переживанню суб'єктивності, якому відповідає метафора «підпики на березі океану» [7, с. 260]. Як вияв ризикованого мислення, вона аналогічна поняттю *Dasein* Мартіна Гайдеггера, у якому зникає можливість і необхідність розрізнення об'єктивного й суб'єктивного. Критичний момент породжує відчуття спорідненості людини й океану чи потоку, куди неможливо

внести якісь зміни, звідки неможливо вийти, однак тут вибухає переживання себе як простору їх руху: «Я не зможу встояти чи зрівнятися з громадям, яке лежить переді мною, але сьогодні я візьму з океану стільки, скільки потрібно, і він качатиме крізь мене свої потоки. Тому що я прошу по праву крові, яка несе в собі одвічну молекулу прадавнього океану» [7, с. 260]. Ризиковане мислення, яке визначає філософію в Україні в останню війну (візьмімо есе Вадима Мірошниченка «Поезія, вірш, ризик» (2022)), дозволяє спостерегти тут відродження стану, співвідносного з поезією – спробу передати словом невимовне, неповторне й неповторюване, що збуває текст, породжуючи дію. Тільки в повісті ефект дії не дистанціюється від таємничого й містичного – він супроводжує магію слова як спротив порожній балаканині. Текст радше виявляє деконструкційну розклиненість можливостей слова, що стає очевидним за обставин його реляції з вітражем: з одного боку, вона виходить за межі абсолютизації слова, що має бути доповненим / увиразненим / заміщеним склом і металом як обов'язковими речами вітражної техніки; з другого – є можливим натяком на відновлення онтології Слова-Світла, завдяки якому вітраж придатний до сприйняття. Словесна історія, оформлена елементами вітражу як храмового мистецтва, є щонайменше кодом середньовічного світовідчуття, активізованого війною, яка в людини ХХІ століття співвідноситься із протистоянням ельфів і орків. Ця не раз розстрілювана індивідуальність постає суб'єктивністю, що супроводжується винятково гострим переживанням нею реальності війни, готовністю ризикувати в ній, рятуючи життя однієї дівчинки-підлітка.

Там, де візуальні мистецтва та мистецтво слова виявляють обмежені можливості в продукуванні присутності людиною ризику, виявляє свої необмежені магичні можливості музика.

Для Ігоря Михайлишина, автора книг «Танець смерті: Щоденник добровольця батальйону “Донбас”» (2019) та «Фуга “119”. В тональності полону» (2021) музика, а найперше «Totentanz» Ференца Ліста – зразковий предмет зовсім не для академічного пізнання. Навіть не всупереч музичній академічній освіті автора (після завершення контракту в АТО юнак (позивний Піаніст) зі шкільною музичною освітою вступає до консерваторії). Його музикознавча напруга не тільки не обмежується картезіанським кодом, а постійно руйнує його. Вона співвідносна радше з Гумбрехтовим кодом виробництва присутності, з його сьомим кроком епіфанії, де прекрасне вміщує в собі елемент насильства чи то в спосіб прориву ритму тексту буквально в тіло читача / слухача, чи то в мить зачарованості споглядальника картиною зруйнованого бомбою чи ракетою будинку. Аналог він знаходить у Ференца Ліста: його «Тотентанц» – «понад двадцять сторінок величі й грандіозності. [...] Щось жажливо прекрасне народилось в його уяві разом із цією мелодією. [...] Електричний струм охоплює все довкола. Тут немає емоцій. У силу вступає екзистенціальна есенція. Душа вбивці відкривається. Він усім єством усвідомлює, що зробив. У поліфонії, що слідує далі, ми бачимо всю структуру його душі. У ній ще жевріє надія» [10, с. 73–74]. Тріумф смерті в «Скерцо №1» Фридерика Шопена породжує переживання власної смерті в тих, хто слухає цей концерт. Ідеться не про лінійну естетизацію насильства, а про складну асиметрію експансії Ніщо й естетичних переживань: «Краса цієї музики в тому, що вона здатна перетворити найважчі руйнівні емоції в чудові гармонії. Ними милуєшся, ними й дивуєшся» [10, с. 176]. Закон асиметрії

музики визначатиме роман Юрія Андруховича «Радіо Ніч» (2020), але буде усунутий із драми Інни Гончарової «Трубач: вистава для одного Актора і Труби» (2022).

Ризиковане мислення у війні як ситуації триумфу смерті співвідноситься із падінням на плечі бійця незрозумілої й невимовної ситуації, що вимагає «важкого вибору між великою смертю і, можливо, ще більшою» [10, с. 308]. Його ж ампліфікація виявляє неможливість вибору навіть за єдиної перспективи смерті: «*Це ж моя смерть! Я маю право її вибрати. От ти наївний! Ти думаєш, що достойний такого повноваження? Думаєш, що смерть дасть до себе доторкнутися? [...] А ти не задумувався над тим, що це смерть підкидує тобі такі думки, щоб ти вмер так, як вона хоче?*» (курсив автора – Г. Х.) [11, с. 34]. Зрештою ризиковане мислення, що спалахує в ситуації неможливості вибору за триумфу смерті, конкретизується в переживанні полону під Іловайськом, імовірність втечі з якого, як і його уникнення, рівна нулю через відповідальність за поранених. У момент сприйняття полону за ймовірне життя, піаніст знаходить цьому картезіанське виправдання, яке миттєво врівноважується чуттєвим критерієм кваліфікації живого: «Думаю, значить існую. Саме так колись казав філософ Декарт. Знав, що говорив...» [11, с. 41] / «Як болить голова... Але нехай болить. Значить, живий» [10, с. 309]. Та, переживаючи полон як смерть душі, розуму й тіла, воїн з позивним Піаніст апелює до компенсаторних можливостей музики, проєктуючи її на війну. У мультифункціональності музики виявляється піднесення над реальністю не тільки як втеча від неї, але як розширення реальності полону вторгненням «іншого світу», де «раптовий спалах Божого погляду освітлює нищість гріховних людей» [11, с. 230], як у токати і фузі Йоганна Себастьяна Баха. Така музика витворює непростий світ безсилим потуг людини перед Творцем, нагадуючи їй про світло і вказуючи на його втрату. Водночас неможливої інтенсивності переживання бійця співвідносні із сприйняттям музики не тільки органами слуху, а всім тілом, яке повертає потребу не лише роботи з руками за тренувальними зошитами Ференца Ліста, але й відповідну ситуації здатність до фізичного сприйняття піаніно. Саме останній варіант симетрії музики й тіла можна було б окреслити словом *Stimmung*, яке в Гумбрехта співвідноситься з налаштуванням музичного інструмента та корекцією настрою людини, віднайденням способу «бути правильною», «бути на правильному місці». Так провокація дескриптивної мови, виявлена філософією ризикованого мислення, передбачає настрій людини війни як потрясіння, пережите внаслідок раптового доторку тіла живого до тіла мертвого товариша, відтак як миттєвий струс-доторк до природи війни як кривавої трапези смерті, що ця людина пережила також у «Totentanz» Ліста: «Усе! Годі! Зараз хочу грати “Тотентанз” Ліста. Якраз підходить до мого спраглого за враженнями настрою. Іду в “концертну залу” і сідаю за інструмент. Перша ритмічна фігура задає тон усьому твору, немов написана для мене. Можу вкласти в гру все, що кипить усередині. Усе, що мене гризе. Усі ці картини боїв. Втрата друзів. Можу грати зі злістю та гнівом» [10, с. 176]. Переживання бійцем-музикантом реальності війни як присутності супроводжується триумфом його спокою над проривом стихії: зіграти неможливо без внутрішнього спокою, як і перемогти у війні.

Потрясіння від зіткнення з реальністю війни дає імпульс до перевертання традиційних образів. У Михайлишина коса як інструмент / атрибут смерті-кістяка виглядає після бою на

соняшниковому полі помилковим уявленням: «І соняшники! Бісові соняшники! Ненавиджу вас ще більше за цих росіян. Ці “соняшники” стріляли в нас. Ці соняшники й ховали під собою ворожі трупи. Від вибухів тіла наших бійців також залітали в ці соняхи. Тепер вони там перемішані. Чортові соняхи. Ви уявляєте собі смерть? Вона з косою? Це неправда. Смерть ходить зі стеблом соняха» [10, с. 310]. Таке оновлення смерті не може не забезпечувати ефекту її естетизації, зачарованості смертю, що симетричне не так традиційній версії прекрасної смерті декадентів і символістів, як миттєвій презентифікації субстанції буття в реальності, як переживання реальності речей у їх єдності зі світом буття.

В історії української літератури останньої війни до 24 лютого аналогічні моменти трапляються нечасто. Тим більше вони є справді рельєфними. Скажімо, двадцятип’ятирічний Руслан Лубинський, вихованець Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка, чия історія в нотатці Маргарити Довгань «Філософ, митець, воїн», живе мистецтвом Середньовіччя, Босха, Дюрера і вірою в долю, що складає контекст за інтерпретації його роботи: «Особливо оригінальним побачився мені образ жука-олена, який ніби в середньовічних обладунках упевненою ходою ступає лабіринтом... Річ у тому, що цих поважних жуків багато на донецьких землях. Вони ще змалечку справили враження на хлопчика Руслана. На довгих міцних ногах, панцирне надійне покриття тулуба і ніг, рухливість, спробуй їх зловити! Не дадуться. Самі за себе вміють постояти. А лабіринт? Це ті окопи, де часто подовгу, в дощ і сніг, мусять перебувати солдати» [12, с. 161]. Середньовічна референція війни, власне, у книзі письменниці-шістдесятниці, у книзі, що є фіксацією-фото потрошених війною тіл, є розповіддю «про безглуздо скалічені такі досконалі Божі творіння» [12, с. 185], водночас постаючи бунтом проти безуму війни та демонстрації здатності українців до виживання, до того, щоб БУТИ за неможливих обставин.

Ризиковане мислення, що є наслідком крайньої інтенсифікації тілесних відчуттів, визначає книгу «Інтернат» (2017) Сергія Жадана. Як неможлива характеристика людини (учителя української мови на ім’я Павло, Паша), котра досі іронічно дистанціювалася від проблем реальності, воно, однак, з’являється за умов її справді ризикованої подорожі містом у війні. Для Жадана очевидець війни – сумнівна характеристика: очі майже безсилі в тумані й диму; у критичні моменти вони ні на що не спроможні: головне для людей – це те, що «не видно, скільки ще попереду», тому відчуття ними руху переважно окреслюється так: «Лізеш і лізеш, чіпляєшся за цупку траву, за вишневе коріння» [13, с. 170]. Тіло-«розірване місиво» як вияв роботи війни неможливо споглядати: не тільки «Паша... відводить погляд, дивиться вбік, аби не бачити, як із тіла витікає кров», «чомусь його починає трусити, починає морозити, і запах крові стає все відчутнішим, все нав’язливішим»; але й інші «не витримують» [13, с. 317]. Людина Жадана – тожсамість свідка, нового апостола, який не в переносному значенні торкнувся реальності руками, упевнився в її правдивості на дотик, зазнавши потрясіння. Відтак початкова мета виходу у війну – порятунок племінника з інтернату на території, охопленій війною, – набуває ірреальної напруги в мить тримання за руку важко пораненого бійця, де від встановлення прямих аналогій учителя і святого не застерігає навіть утрата ним притомності. Реальність війни, якої торкнулася рука людини, транс-

формує соціальну установу для сиріт – інтернат – у грандіозну метафору екзистенційного сирітства. І це не наслідок топічних філософських асоціацій: учитель постійно оживлює картину спалення книг мешканцями розстріляного чи розбомбленого дому. Переживання реальності забезпечує нові відтінки в асоціаціях інтернату: «Розглядати чужий побут – це як гортати чужі порножурнали: ніколи не знаєш, за що не варто хапатися. А тут ціле життя вивернуте, мов кишені. Справді, як інтернат: нічого не приховаш, все назовні – і шпалери, і подушки. І сотні незнайомих проходять твоїм життям, не залишаючи в ньому жодного сліду» [13, с. 265–266]. Інтернат – унікальний знак у просторі потойбіччя. Його приналежність до світу смерті засвідчують багато атрибутів: початок руху до інтернату забезпечує машина для перевезення катафалків; водій, одягнений у шкірянку, не може не асоціюватися з мерцем, за архаїчною традицією, зашитим у шкіру звіра-тотема; рух у зворотньому напрямку передбачає перехід через яр, досягнення його іншого краю, «протилежного берега ріки мертвих» [13, с. 171].

Відтак закономірна кода тексту – повернення подорожніх війни до батьківського дому («Звертаємо за рік. Наші вікна світяться рівним телевізійним світлом.

Вдома пахне свіжими простирадлами» [13, с. 335]) – свідчить про загострення у війні їх відчуття «правильного місця», такого необхідного затишку, у ту ж мить охоплюючи онтичну сутність батьківського дому, де поміж кожним із живих особливий мовний контакт. Дорога до інтернату відкривала інше. Зачарованість жакливою реальністю – крок до відмови від можливості знайти слова для її ідентифікації та від можливості розмовляти про неї. Доторк до жаху актуалізує мову жестів («Паша викидає вперед долоню із застиглими пальцями: мовляв, не питай, не питай, не треба. Малий мовчки киває у відповідь: не буду, добре, не буду» [13, с. 193]). Історія вчителя української мови в просторі Донбасу чи Луганська сприймається як мовна криза Аушвіца, умотивована автономними недіалектичними законами історії, що відкрив Теодор Адорно [14]. Натомість наближення до дому – мить живої реакції на найдрібніші створіння (покинутих кимось песиків), відчуття нездатності пройти повз приречені істоти. Ситуація, до якої придатний словник ризикованого мислення Бернарда Вальденфельса. Ідеться про слово «солідарність», поширене на відчуття зв'язку поміж живими істотами (не тільки поміж людьми), коли реальність стосується кожного або радше зачіпає всіх: «Те, що нас зачіпає у дотику, у погляді, у зверненні, набуває форми *співчуття* (Ko-affektion), на яке ми відповідаємо у формі *ко-респонденції* (Ko-responzenz) (курсив автора – Г. Х.)» [15].

Висновки й перспективи. Ризиковане мислення – лише один варіант проблематичності мислення в літературі останньої війни в Україні. Скажімо, потреба нового мислення визначає філософію «нуля» у книгах «Точка нуля» (2017) Артема Чеха (Чередника), «Моя мандрівка в Країну морпхів. Із щоденника капелана» (2021) Андрія Зелінського тощо, де «нуль» як знак «обнуління» попередніх уявлень і цінностей та утвердження нових, простір кінця й початку відноситься до сфери когнітивної, а не онтологічної.

Однак у своїй комплементарності обидва варіанти відкривають українську літературу як таку, що в час катастроф вибухає проривом до нового складного переживання реальності.

Література:

1. Воєнна література – тепер це і є укрусчліт? 06.02.2023. URL: <https://chytomo.com/voienna-literatura-teper-tse-i-je-ukruschlit/> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Забужко О. С. Найдовша подорож. Київ : Видавничий дім «Комора», 2022. 168 с.
3. Gumbrecht H. U. Riskantes Denken. Intellektuelle als Katalysatoren von Komplexität. *Der kritische Blick: Intellektuelle Tätigkeiten und Tugenden* / herausgegeben Uwe Justus Wenzel. Frankfurt a/M, 2002. S. 140–147.
4. Гумбрехт Г. У. Продуктування присутності. Що значення не може передати / пер. з англ. І. Г. Іващенко. Харків : IST Publishing, 2020. 192 с.
5. Мірошниченко В. С. Поезія, вірш, ризик. *Критика*. 2022. Червень. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/poezii-virsh-ryzyk> (дата звернення: 13.01.2023).
6. Дереш Л. А. Кокосовий присмак епіфаній. *Війна 2022: щоденники, есеї, поезія: антологія*. Львів : Видавництво Старого Лева – Варшава: Нова Польща, 2022. С. 207–213.
7. Горіха Зерня Т. (Дуда Т. А.). Доця / вид. 4-е. Київ : Білка, 2022. 288 с.
8. Тешанович Я. Жінка і війна / пер. з англ. Н. Т. Чорпіти. *І. Незалежний культурологічний часопис*. 2003. №23. С. 71–87.
9. Забужко О. С. У війни – жіноче обличчя. URL: https://www.dw.com/uk/%D0%BE%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B-%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D1%83%D0%B6%D0%BA%D0%BE-%D1%83-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8-%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BE%D1%87%D0%B5-%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D1%87%D1%87%D1%8F/a-49571247?fbclid=IwAR1YtwijlSUTpvVNmpr81Em3Wp3Yv00QB8jKGY0p9ozfcwXG1IHhRw_s98 (дата звернення: 1.12.2022).
10. Михайлишин І. Я. Танець смерті: Щоденник добровольця батальйону «Донбас». Харків : Фоліо, 2019. 315 с. (Воєнні щоденники).
11. Михайлишин І. Я. Фуга «119». В тональності полону. Київ : ДІПА, 2021. 344 с.
12. Довгань М. К. Шпитальні нотатки. Лютий 2015 р. – березень 2018 р. Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2018. 288 с.
13. Жадан С. В. Інтернат: роман. Чернівці : Meridian Czernowitz, 2017. 336 с.
14. Adorno Th. W. Negative Dialektik. Frankfurt am Mein : Suhrkamp Verlag, 1966. 414 S.
15. Вальденфельс Б. Nostra res agitur (Справа стосується нас). 7. 3. 2022, одинадцятий день війни в Україні / пер. з нім. Ю. В. Коваленко. URL: <https://www.ji-magazine.lviv.ua/2022/Nostra%20res%20agitur.htm> (дата звернення: 12.04.2022).

Khomenko H. Ukrainian literature of the last war as a space of risky thinking

Summary. The article contains interpretation of particular texts of the disguised stage of Russian aggression against Ukraine in the aspect of Hans Ulrich Gumbrecht's philosophy of risky thinking. Distanced both from Cartesian absolutization and from postmodern irony regarding its possibilities, risky thinking manifests itself at a moment when thinking is impossible due to the collapse of all reliable foundations of being. Thus, its correspondence is not the interpretation of reality, but the raising of questions that give thinking extreme tension and complexity, as well as the development of a new (poetic) language. Its context is the production of presence, when a person loses their temper facing the reality that falls on their shoulders, experiencing this reality as an epiphany.

The ontology of risky thinking defines a number of books on the war in eastern Ukraine. In the novel “Dotsia” (“The Daughter”) by Tamara Gorikha Zernya, the loss of the ground under one's feet corresponds to the actualization of the real connection between the dead and the living, the awakening in a person of the ability to magically influence the body, which has undergone mortal torture, which provides not only physical manipulations, but also the bodily word, until now tested by the stained glass technique. The books “Dance of Death: Diary of a Volunteering Soldier of the “Donbas” Regiment” and “Fugue “119”. In the tonality of captivity” by Igor Mykhailyshyn present an example of oscillation between the effect of meaning and the effect of presence: the music is designed to convey the impossible experiences of betrayal near Ilovaisk and the torment of captivity between Cartesian joy

from thinking, recognized as a criterion of life, and the feeling of a headache, which is also a sign of a living body. Serhii Zhadan's book “The Orphanage”, the perception of which cannot be freed from the traces of Theodore Adorno's negative dialectics with its asymmetry between the laws of history and human will, allows to correlate risky thinking with the dubious possibilities of even contemplating war: touching it with the hand is important in experiencing reality. The choice of texts is determined by their high status in the history of literature, when the multiple experience of reading by literary experts and literary critics needs constant addition and renewal.

Key words: risky thinking, questioning, oscillation, production of presence, epiphany, effect of meaning / effect of presence, reality, corporeality.

*Спільник Т. М.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

ОФІЦІЙНИЙ САЙТ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ НІМЕЧЧИНИ В ПЕРЕКЛАДНОМУ АСПЕКТІ

Анотація. У статті здійснено порівняльний перекладацький аналіз німецькомовного та англomовного варіанту офіційного інтернет-сайту Федерального міністерства оборони Німеччини, а також запропоновано переклад досліджуваних текстів українською мовою.

Вивчення особливостей німецькомовної й англomовної версії інтернет-сайту Федерального міністерства оборони Німеччини дозволило виокремити дві групи рубрик. Першу групу утворюють рубрики, які існують обома мовами. До другої групи віднесено рубрики, які існують лише в оригіналі.

У ході аналізу переклад рубрик інтернет-сайту, які мають англomовний відповідник, було розподілено на повний і неповний. За повного перекладу текст оригіналу англійською мовою відтворюється в повному обсязі, не зазнавши суттєвих змін. За неповного перекладу частина інформації тексту оригіналу в тексті перекладу опускається. Установлено, що ця інформація розрахована здебільшого на німецькомовних інтернет-користувачів, а не на іноземних відвідувачів сайту. Подання в англomовній версії скороченої інформації пов'язане, найімовірніше, з прагненням авторів інтернет-сайту створити для іноземних користувачів такий текст, який був би цікавий і зрозумілий з погляду міжнародної ситуації. Іноді англomовні тексти відрізняються від німецькомовних не лише тим, що в них подано вилучену чи скорочену інформацію, а й тим, що вони можуть містити додаткову інформацію, яка відсутня в тексті оригіналу.

З'ясовано, що для перекладу текстів англійською мовою були використані граматичні й лексичні перекладацькі трансформації. Найчастотнішими граматичними, зокрема синтаксичними, трансформаціями виступають членування речення (одне просте речення в мові оригіналу замінено на два простих у мові перекладу); перестановка, заміна активної конструкції оригіналу на пасивну в перекладі. Лексичними трансформаціями виступають такі, як додавання слова, вилучення слова, заміна частин мови (дієслово в мові оригіналу замінено на іменник у мові перекладу).

Ключові слова: еквівалентність, інтернет-сайт, німецькомовний та англomовний варіант, переклад, перекладацькі трансформації.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день розширення міжнародного співробітництва нашої країни в різних галузях, зокрема й у військовій, висувають на порядок денний низку завдань, які потребують термінового розв'язання, у чому й допоможе інтернет-комунікація. Одним із нагальних і важливих завдань співпраці у військовій сфері із зарубіжним партнерами є насамперед підвищення якості перекладу, зокрема й в інтернет-мережі. Програмне забезпечення з використан-

ням мережі дозволяє здійснювати міжкультурну комунікацію в усній чи письмовій формі, а отже й розв'язувати галузеві завдання, які забезпечують високий рівень результатів роботи перекладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що поняттю інтернет-комунікації присвячено чимало наукових студій (Л.Ф. Компанцевої [1], А.О. Краснякової [2], Н.М. Шкворченко [3], А.Г. Шугаєва [4]), особливості міжкультурної військової інтернет-комунікації, зокрема на матеріалі військових офіційних сайтів, не потрапляли до поля зору вчених. До того ж офіційний сайт Федерального міністерства оборони Німеччини в зіставному перекладному аспекті не ставав предметом спеціальної уваги дослідників. Разом із тим вивчення та урахування досвіду країн-партнерів щодо ведення військової інтернет-комунікації сприятиме успішному веденню інтернет-спілкування нашої країни загалом і міжкультурного спілкування у військовій галузі зокрема.

Мета цієї розвідки – здійснити порівняльний перекладацький аналіз німецькомовної й англomовної версії офіційного інтернет-сайту Федерального міністерства оборони Німеччини та запропонувати переклад текстів сайту українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Вивчення структури офіційного сайту Федерального міністерства оборони Німеччини виявило, що цей сайт має німецькомовну та англomовну версії. Однак порівняно із німецькомовним варіантом, структура сайту англійською мовою суттєво відрізняється. Ідеться насамперед про спрощення обсягу матеріалу або й взагалі його відсутність у перекладній версії сайту.

За відповідністю німецькомовного та англomовного варіантів рубрики сайту Федерального міністерства оборони Німеччини можна розподілити на дві групи:

– рубрики, які існують у двох варіантах: німецькомовному й англomовному, однак деякі з цих рубрик подані англійською мовою здебільшого частково. Це такі рубрики, як: Deutsch/Englisch (вибір мови: німецька/англійська) – Deutsch/Englisch; Presse (преса) – Press; Kontakt (зв'язок) – Contact; Suchen (пошук) – Search; Organisation (структура) – Organisation; Aktuelles (новини) – News;

– рубрики, які існують лише в німецькомовній версії: Gebärdensprache (мова жестів), Leichte Sprache (полегшена мова), Ministerium (міністерство), Mediathek (медіатека), Themen (теми).

Виокремлення окремих складових з рубрик оригінального сайту для відтворення їх англійською мовою можна пояснити тим, що інформація саме цих складових і є значущою для іноземних відвідувачів сайту. Рубрики ж, які подані лише німецькою мовою, відбивають відомості про внутрішню діяльність

Міністерства оборони Німеччини, що становить інтерес здебільшого для відвідувачів сайту, які є німецькомовними.

З погляду повноти інформації рубрик сайту й способом передачі їх змісту англійською мовою їх переклад можна поділити на повний переклад, тобто зміст оригіналу відтворений у тексті перекладу в повному обсязі, і неповний переклад, за якого зміст оригіналу в тексті перекладу має певні скорочення чи вилучення.

1. Рубрики, переклад яких є повним.

За повного перекладу оригінальний текст повністю відтворюється англійською мовою, не зазнавши суттєвих змін. Так, рубрика «*Generalinspekteur der Bundeswehr*» – «*The Chief of Defence*» (Генеральний інспектор бундесверу) [5] має і в оригіналі, і в перекладі ідентичну інформацію:

Німецькомовний варіант:

Der Generalinspekteur der Bundeswehr ist truppendienstlicher Vorgesetzter aller Soldatinnen und Soldaten in den ihm unterstellten Streitkräften und ist als militärischer Berater der Bundesregierung und als höchster militärischer Repräsentant der Bundeswehr Teil der Leitung des Verteidigungsministeriums [5].

Англомовний варіант:

The Chief of Defence is the administrative superior of all the soldiers in the armed forces under his command. As both the military advisor to the Federal Government and the senior military representative of the Bundeswehr, he is a member of the Ministry of Defence Executive Group [5].

Переклад тексту українською мовою:

Генеральний інспектор бундесверу є військовим начальником усіх військовослужбовців збройних сил під його командуванням. Будучи військовим радником Федерального уряду та старшим військовим представником Бундесверу, він входить до складу управління Міністерства оборони.

Послідовність викладення, вербальне (інформація про військовослужбовця найвищого рангу, його військову кар'єру) та невербальне (фотокартка) оформлення рубрики в оригінальному й в англомовному варіанті є ідентичними. Переклад тексту англійською мовою є адекватним, оскільки врахована як змістова, так і прагматична еквівалентність.

Іншим прикладом використання повного перекладу може слугувати один із текстів із рубрики «*Dem BMVg der Verteidigung unmittelbar unterstellte Dienststellen*» – «*Subordinate Agencies*» (Відомства, які підпорядковуються Федеральному міністерству оборони) [5]. Незважаючи на те, що в англомовній версії інформація цієї рубрики є дещо скороченою порівняно із німецькомовним варіантом, однак переклад тих текстів, які подані на сайті, є повноцінним:

Німецькомовний варіант:

Die Führungsakademie der Bundeswehr mit Sitz in Hamburg ist die höchste Ausbildungsstätte der Truppe. Seit 1957 werden hier militärische Spitzenkräfte für ihre Aufgaben in den Streitkräften, der NATO, EU und den Vereinten Nationen vorbereitet. Das Aus- und Fortbildungsangebot durchlaufen zudem ausländische Offiziere aus rund 50 Partnerländern. Die Akademie bildet in jedem Jahr mehr als 2.000 Teilnehmer in über 30 verschiedenen Lehrgängen und Seminaren aus. Den vier Fachbereichen stehen rund 120 Dozenten und über 500 Gastdozenten zur Verfügung [5].

Англомовний варіант:

The Bundeswehr Command and Staff College in Hamburg is the Bundeswehr's highest-level training and education institution.

Since 1957, it has been dedicated to preparing top-level military personnel for their assignments in the armed forces or with NATO, the European Union and the United Nations. The basic and advanced training courses and seminars offered are also open to officers from 50 or so partner nations. Each year, the college provides over 30 courses and seminars for more than 2,000 officers. The college has four training departments supported by around 120 permanent and more than 500 guest lecturers [5].

Переклад тексту українською мовою:

Командно-штабна академія бундесверу, яка знаходиться в Гамбурзі, є вищим військовим навчальним закладом. З 1957 року тут готують військових фахівців для виконання завдань у збройних силах, НАТО, ЄС та ООН. Іноземні офіцери з майже 50 країн-партнерів також мають змогу навчатися в академії та підвищувати свою кваліфікацію. Щорічно більш ніж для 2000 військовослужбовців академія пропонує навчання на 30 різних курсах і семінарах. На чотирьох факультетах працюють 120 викладачів академії і 500 запрошених викладачів.

Як можна бачити з наведених прикладів, відтворення інформації англійською мовою є повним і змістовно еквівалентним, незважаючи на необхідні граматичні та лексичні перекладацькі трансформації. Так, у першому прикладі при перекладі англійською мовою використано таку граматичну, зокрема синтаксичну, трансформацію, як членування або заміна речення: одне просте речення в мові оригіналу в перекладі англійською мовою розподілене на два простих. В українському перекладі, окрім поділу одного речення на два простих речення, використано також дієприслівниковий зворот, що відповідає нормативній системі української мови. У другому прикладі в перекладі англійською мовою використано таку граматичну трансформацію, як перестановка (*Die Akademie bildet in jedem Jahr mehr als 2.000 Teilnehmer in über 30 verschiedenen Lehrgängen und Seminaren aus/Each year, the college provides over 30 courses and seminars for more than 2,000 officers.*). Лексичними трансформаціями у цьому тексті виступають вилучення слова (*mit Sitz in Hamburg/ in Hamburg; ausländische Offiziere/officers*), додавання слова (*courses and seminars; open*).

2. Рубрики, переклад яких є неповним.

Неповний переклад містить інформацію, яка є необхідною для представлення того чи того боку діяльності Міністерства оборони Німеччини, однак частина інформації в тексті перекладу опускається. Як правило, це інформація суто німецька й розрахована переважно на німецькомовних відвідувачів сайту, а не на іноземного інтернет-користувача. Проте іноді англомовний текст може містити більше інформації порівняно із німецькомовним текстом. Так, німецькомовний варіант тексту в рубриці «*Die Abteilungen des Verteidigungsministeriums*» – «*The Directorates-General*» (Державні секретарі) відрізняється від англомовного насамперед за обсягом:

Німецькомовний варіант:

Als oberste Bundesbehörde des Ressorts – und als solche weder Kommandobehörde der Streitkräfte, noch Verwaltungsbehörde der Bundeswehrverwaltung – obliegt dem Verteidigungsministerium die ministerielle Steuerung der gesamten Bundeswehr. Es gliedert sich in zehn Abteilungen. Diese befinden sich an den Dienstsitzen in Bonn sowie in Berlin [5].

Переклад тексту українською мовою:

Будучи вищим федеральним органом управління, і не будучи при цьому ні командним органом збройних сил, ні

адміністративним органом адміністрації бундесверу, Міністерство оборони несе відповідальність за міністерське управління бундесвером. До складу Міністерства оборони входять десять відділів. Вони знаходяться в головному управлінні в Бонні, а також у Берліні.

В англomовному варіанті подана більш стисла інформація:

The Ministry of Defence is organised into ten directorates-general. They are in Bonn, the Ministry's first official seat, and in Berlin [5].

Переклад тексту українською мовою:

Міністерство оборони складається з десяти основних відділів. Вони знаходяться в головному управлінні в Бонні, а також у Берліні.

Як можна бачити, в англomовній версії повністю відсутній опис Міністерства оборони Німеччини, а подана інформація лише щодо кількості відділів та місця їх розташування. У тексті перекладу була використана така синтаксична трансформація, як синтаксична заміна, зокрема активна конструкція оригіналу в перекладі замінена пасивною конструкцією.

Схожим прикладом неповного перекладу може виступати текст з рубрики *«Dem BMVg der Verteidigung unmittelbar unterstellte Dienststellen» – «Subordinate Agencies» (Відомства, які підпорядковуються Федеральному міністерству оборони)* [5]. У цій рубриці в оригіналі в описі представлено більш розгорнуту інформацію про відомства, які підпорядковуються Федеральному міністерству оборони Німеччини, тоді як англійською мовою текст перекладений не повністю. Проте в тексті перекладу додана інформація, яка відсутня в німецькомовній версії:

Німецькомовний варіант:

Die dem BMVg unmittelbar unterstellten Dienststellen sind vereinzelt keinem Organisationsbereich zugeordnet. Sie sind zwar nicht Teil des Verteidigungsministeriums, ihre Steuerung aber obliegt den fachlich zuständigen Bereichen im BMVg. Die unmittelbar unterstellten Dienststellen sind das Einsatzführungskommando, die Führungsakademie, das Luftfahrtamt, das Planungsamt der Bundeswehr sowie das Zentrum Innere Führung. Das Bundesamt für den Militärischen Abschirmdienst ist als zivile Stelle dem BMVg unterstellt [5].

Переклад тексту українською мовою:

Відомства, які безпосередньо підпорядковані Федеральному міністерству оборони, окремо не підпорядковуються жодному з Органів вищого військового управління. Незважаючи на те, що вони не є частиною Міністерства оборони, їх управління усе ж належить до компетенції відповідних відділів у Федеральному міністерстві оборони. Безпосередньо підпорядкованими підрозділами є оперативне командування об'єднаних сил бундесверу, командно-штабна академія, управління авіації, відділ оборонного планування бундесверу та Центр політичного та організаційного керівництва військами. Федеральне управління військової контррозвідки є цивільним органом і підпорядковується Федеральному міністерству оборони.

Англomовний варіант:

There are six Bundeswehr agencies directly subordinate to the Federal Ministry of Defence: the Bundeswehr Joint Forces Operations Command, the Bundeswehr Command and Staff College, the Bundeswehr Aviation Office and the Bundeswehr Office for Defence Planning, the Military Counterintelligence Service and the Leadership Development and Civic Education Centre. The last two joined the others in 2017 [5].

Переклад українською мовою:

Існує шість відомств Бундесверу, які безпосередньо підпорядковані Федеральному міністерству оборони: оперативне командування об'єднаних сил бундесверу, командно-штабна академія бундесверу, управління авіації бундесверу та відділ оборонного планування бундесверу, служба військової контррозвідки та Центр політичного та організаційного керівництва військами. Останні два приєдналися до інших у 2017 році.

Проаналізувавши ці приклади, можна зауважити, що не всі факти, викладені в оригіналі, відображені на англomовній сторінці. Інакше кажучи, в англomовній версії подано скорочений текст. Причиною цього, на нашу думку, є прагнення авторів сайту створити для іноземних користувачів такий текст, який був би цікавий і зрозумілий з погляду міжнародної ситуації.

У рубриці *«Staatssekretärinnen und Staatssekretäre» – «The State Secretaries» (Заступники Міністра оборони)* є текст вступної частини, повний адекватний переклад якого наявний і в англomовному варіанті. Однак далі в німецькомовній версії текст продовжується. У ньому описано діяльність заступників Міністра оборони Німеччини. В англomовному ж варіанті ця інформація відсутня. Наведемо вступну частину рубрики в німецькомовному та англomовному варіантах:

Німецькомовний варіант:

Die Staatssekretärinnen und Staatssekretäre vertreten den Minister in ihren jeweiligen Zuständigkeitsbereichen, die sich aus den ergänzenden Festlegungen des Bundesministers der Verteidigung ergeben. Sie sind für die zielorientierte Wahrnehmung der Aufgaben des Geschäftsbereichs verantwortlich [5].

Англomовний варіант:

The State Secretaries represent the Minister in their areas of responsibility, which are defined in the additional stipulations of the Federal Minister of Defence. They must ensure that tasks of the Federal Ministry of Defence are carried out as efficiently as possible [5].

Переклад українською мовою:

Заступники міністра представляють міністра у відповідних сферах, які визначені в додаткових положеннях Федерального міністра оборони. Вони відповідають за ефективне виконання поставлених завдань.

Розкривши один із розділів німецькомовної версії рубрики *«Der Verteidigungsminister» – «The Minister of Defence» (Міністр оборони)*, можна знайти текст, який лише частково відбиває інформацію, наявну в англomовному варіанті рубрики:

Німецькомовний варіант:

Als Bundesminister der Verteidigung ist Boris Pistorius Mitglied der Bundesregierung. Der Minister ist zudem höchster Vorgesetzter aller Soldatinnen und Soldaten und hat die Befehls- und Kommandogewalt über die Streitkräfte im Frieden [5].

Переклад українською мовою: Будучи Федеральним міністром оборони, Борис Пісторіус є членом Федерального уряду. Міністр оборони є також головнокомандувачем збройними силами в мирний час.

Англomовний варіант:

In his capacity as Minister of Defence, Boris Pistorius is a member of the German government. Additionally, the Minister of Defence is the highest-ranking superior of all soldiers as well as the commander in chief of the armed forces in peacetime. He is

the head of the Bundeswehr administration and thus also responsible for the entire civilian staff of the Bundeswehr and the ministry [5].

Переклад українською мовою: *На посаді міністра оборони Борис Пісториус є членом уряду Німеччини. Крім того, Міністр оборони є головнокомандувачем збройними силами в мирний час. Він є головою адміністрації бундесверу і відповідає також за весь цивільний персонал бундесверу та Міністерства.*

Отже, в англomовній версії подано текст, який містить ширшу інформацію, ніж текст оригіналу.

Висновки. Аналіз англomовного варіанту досліджуваного сайту дозволяє стверджувати, що існує два способи відтворення інформації, яка подана на оригінальному сайті: повний адекватний переклад та неповний, частковий, переклад. За повного перекладу в німецькомовному й англomовному варіантах наявний однаковий за змістом текст. Трансформації, які можна спостерігати у перекладі, пов'язані або з особливостями мовних систем, або з прихильністю перекладача до тих чи тих конструкцій (активних, пасивних). Повний адекватний переклад застосовується для найважливіших інформативних або програмних розділів сайту. Неповний переклад використовується, коли основна інформація перекладається в повному обсязі, а другорядна – у скороченому або й зовсім опускається.

Перспективою дослідження може стати вивчення особливостей перекладних варіантів інших офіційних сайтів військових структур, а також більш комунікативних і неформальних жанрів віртуального військового дискурсу, як-от військові форуми, онлайн-конференції тощо.

Література:

- Компанцева Л.Ф. Деструктивні впливи на свідомість інформаційного суспільства. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2009. № 3. С. 82–86.
- Краснякова А.О. Інтернет-комунікація як чинник становлення політичної суб'єктності особистості. Проблеми політичної психології. 2015. Вип. 2. С. 243–253.
- Шкворченко Н. Інтернет-дискурс як лінгвістична категорія. Актуальні питання гуманітарних наук. 2019. № 23. Т. 3. С. 62–72.
- Шугаєв, А.В. Інтернет-дискурс у глобальній епосі інформатизації суспільства. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Видавничий дім "Гельветика", 2019. Т. 1. Вип. 10. С. 146–151.
- Bundesministerium der Verteidigung. URL: <https://www.bmvg.de/>

Spilnyk T. Official website of the Federal Ministry of Defense: translation perspective

Summary. The article presents a comparative translation analysis of the German and English versions of the official website of the Federal Ministry of Defense (Germany), as well as offers a Ukrainian translation of the considered texts.

Upon the study of the features of German and English versions of the Internet site, two groups of sections were singled out. The first group included sections presented in both languages. The second one comprised those available only in the original.

There was a complete and incomplete translation of the website sections that had an English equivalent. In the case of complete translation, the entire source text was translated into English without significant changes. As for the incomplete translation, part of the information in the source text was omitted. It was established that this information was mainly intended for German-speaking users rather than foreign visitors to the website. The presentation of reduced information in the English version is probably associated with the intention of website authors to create for foreign visitors such a text that would be interesting and clear from the international perspective. Sometimes English texts differ from German ones not only in terms of omitted or reduced information, but they may also contain additional information absent in the source text.

It was found that grammatical and lexical translation transformations were applied to translate the texts into English. The most frequent grammatical transformations, including syntactical ones, included the division into sentences (one simple sentence in the source language was replaced with two simple sentences in the target language), transposition, and use of passive construction in the translated version instead of the active voice in the original. Lexical transformations involved the addition or omission of words and change of parts of speech (a verb in the source language was replaced with a noun in the target language).

Key words: equivalence, Internet site, German and English version, translation, translation transformations.

*Хуторна Г. П.,**аспірантка кафедри перекладу, та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара,**викладач кафедри іноземних мов**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

ЕКРАНІЗАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ІНТЕРСЕМІОТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Статтю присвячено явищу інтерсеміотичного перекладу у галузі кіноперекладу, яке забезпечує перекодування твору з однієї знакової системи в іншу, що надає ширші можливості для інтерпретації оригінального твору. Процес інтерсеміотичного перекладу має певні особливості та створює особливу систему відношень між літературним джерелом та його кіноадаптацією. Вагому роль у цьому відіграють відмінності кіномови та мови літературної, адже з семіотичного погляду таке перетворення зумовлює інтерсеміотичне залучення кодів з інших знакових систем, тобто використання кіномови, зображально-виражальні засоби якої – побудова кадру, його предметно-духовне наповнення, акторська гра, монтаж, музичний супровід тощо – суттєво відрізняються від художніх засобів мистецтва слова. Така взаємодія оригінального літературного твору та його екранізації також може впливати на переклад кінотексту з однієї мови іншою. Водночас створення екранізації може пропонувати ширші можливості для інтерпретації оригінального твору, що зумовлено необхідністю додати візуальний компонент до історії. Як форма образотворчого мистецтва, фільм є більш експліцитним, а режисери закликають своїх глядачів брати активну участь у процесі інтерпретації. Однак, наприклад, щодо елементів, які не пов'язані з емоціями та почуттями людей, екранізація може створювати нові смислові коди або ж взагалі нівелювати значення деяких елементів, які з'являються у кадрі, надаючи глядачеві можливість самому робити висновки щодо цінності та важливості тієї чи тієї речі. Екранізація як вид інтерсеміотичного перекладу є складним явищем, а кінцевий продукт – фільм – є синтезом мови кіно та вербальної мови, що створює нові можливості для інтерпретації смислів, закладених в оригінальний твір. Інтерсеміотичний переклад уособлює сферу нових мовних процесів, оскільки вони мають тенденцію створювати різні інтерпретації знаків. Крім того, це передбачає прагматичний погляд на процеси, що є результатом прямого порівняння зовсім різних семіотичних систем.

Ключові слова: кінопереклад, інтерсеміотичний переклад, екранізація, кіномова, вербальна мова, кінотекст.

Кіномистецтво сьогодні є чи не найпоширенішим видом мистецтва, а завдяки сучасним технічним досягненням ми маємо змогу дивитися фільми режисерів різних країн, перекладені українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Терміном «кінопереклад» зазвичай називають переклад текстів художніх та анімаційних фільмів, а також серіалів. Наразі проблеми кіноперекладу досліджують, зокрема, Агнешка Жарковська (“The Power of Film Translation”), М. Бейкер (“Routledge Encyclopedia of Translation Studies”), Ян Чанг (“A Tentative Analysis

of of English Film Translation Characteristics”), М. Кронін (“Translation goes to the Movies”), Хорхе Діаз Синтаз (“Latest advancements in audiovisual translation education”) та ін.

Однак не завжди ми маємо справу лише із перекладом кінотексту з однієї мови іншою. Протягом останнього століття виникають специфічні полікодові системи, які побудовані на поєднанні текстів різної семіотичної природи, а тому поряд із явищем кіноперекладу постає явище інтерсеміотичного перекладу, тобто перекодування твору з однієї знакової системи в іншу [1, с. 233]. Одним із результатів процесу інтерсеміотичного перекладу є екранізація. Р. Якобсон визначає екранізацію різновидом інтерсеміотичної інтерпретації [1, с. 234], у працях У. Еко вона називається «трансмутацією» [2, с. 50], що дає змогу припустити, що цей процес є складним та багатограничним.

Постановка проблеми. Оскільки екранізація як акт інтерсеміотичного перекладу надає ширші можливості для інтерпретації оригінального твору, система відношень між літературним джерелом та його кіноадаптацією потребує більшої уваги дослідників, до того ж, в кінематографічній індустрії спостерігають розвиток нових тенденцій. Отже, дослідження у цій галузі наразі є актуальними, зважаючи, зокрема, на недостатню кількість теоретичних та практичних праць вітчизняних дослідників, присвячених цій проблемі.

Мета статті. Метою дослідження є виявлення та аналіз особливостей інтерсеміотичного перекладу на матеріалі екранізованого літературного твору.

Виклад основного матеріалу. Коли Якобсон висунув ідею інтерсеміотичного перекладу, це відкрило нескінченні можливості для дослідження відносин, у які вступають різні форми мистецтва. Однак це також потребувало зміни поглядів щодо питань вірності оригіналу твору та його статусу.

Використовуючи термін «трансмутація» для опису перекладу між різними носіями інформації, Еко виокремив п'ять його основних характеристик:

1. Адаптація забезпечує гармонійне співіснування оригінального та цільового текстів у сфері культури, де вони взаємно підтримують один одного. Наприклад, «адаптація музичного твору для балету передбачає одночасну присутність музики (вихідний текст) і хореографічної дії (цільовий текст)» [2, с. 100].

2. Адаптація може маніпулювати джерелом. Так, адаптація музичного твору може радикально реконтекстуалізувати джерело відповідно до власної інтерпретації автора [2, с. 101].

3. Адаптація іноді може показувати те, що не було безпосередньо висловлено в оригінальному тексті. Наприклад, кіно-

адаптація додасть аудіовізуальні деталі для кращої передачі дизайну, одягу чи хроматичних відтінків персонажа чи історії, чого літературне джерело не передбачало [2, с. 101–103].

4. Адаптація може підкреслювати аспект оригіналу, якому автор адаптації бажає надати особливої уваги. Наприклад, для екранізації можуть взяти роман, виокремити рівень оповіді та відмовитися від збереження його стилістичних аспектів [2, с. 89].

5. Адаптацію можна сприймати як абсолютно новий твір. Наприклад, глядачі не обов'язково оцінюватимуть екранізацію, розмірковуючи, чи вона краща чи гірша за оригінальний текст, а натомість зосередять свою увагу на тому, як адаптація транслює джерело за допомогою інших семіотичних мов [2, с. 90].

Інтерсеміотичний переклад забезпечує роботу на різних «рівнях опису», даючи змогу обирати релевантні аспекти з оригінального твору та відтворювати їх у перекладі. Так, відповідні властивості певних аспектів перетворюють на нові матеріали та процеси. Наприклад, мовні аспекти літературного твору (ритмічні, синтаксичні або психологічні) трансформують у динаміку руху, організацію простору, світлове оформлення, костюми, сценографію тощо.

Екранізація як особливий вид інтерсеміотичного перекладу передбачає перетворення словесного тексту на аудіовізуальний. В Енциклопедії Сучасної України [3] подано таке визначення екранізації: інтерпретація засобами кіно творів прози, драматургії, поезії. Із семіотичного погляду таке перетворення зумовлює інтерсеміотичне залучення кодів з інших знакових систем, тобто використання кіномови, зображально-виражальні засоби якої – побудова кадру, його предметно-духовне наповнення, акторська гра, монтаж, музичний супровід тощо – суттєво відрізняються від художніх засобів мистецтва слова.

Проблема кіномови була актуальною ще в епоху німого кіно. У 1910–1920 рр. виникло уявлення про мову кіно як про універсальний феномен, вільний від будь-яких умовностей, а тому досконаліший, ніж вербальна мова. У 1960–1970 рр. настав новий етап у дослідженні мови кіно, чому посприяв вплив структурної лінгвістики і семіотики. Особливий внесок у дослідження цих проблем зробив французький фахівець у галузі теорії кіно і семіотики – К. Метц (1931–1994). Він виділяє дві головні відмінності між мовою кіно і вербальною мовою: знаки вербальної мови з погляду сучасного мовознавства є умовними знаками (за Ч. Пірсом – символами), в той час як кіно оперує іконічними знаками [4, с. 50]. Це дало привід вважати, що кіномова є автономною системою, яка не поступається вербальній мові в універсальності.

Однак така теорія зазнала критики. Згодом виникає нова ідея аналогічності структур вербальної мови і всіх інших знакових систем, зокрема, кіномови. Виникла теорія потрібної артикуляції мови кіно, на відміну від подвійної артикуляції природної мови. Так, на думку У. Еко, кіномова виглядає настільки багатше і незвичайніше за вербальну мову, що зустріч з нею нагадує зустріч двовимірної істоти із третім виміром. У. Еко пропонує відмовитися від ілюзії трактувати реальність кіно як первинну і спробувати виявити ті конвенції та правила, на яких базується кіномова. На його думку, іконічні знаки – це слабкі, нестійкі коди, обмежені рамками сприйняття окремих людей. Іконічний знак відповідає не слову, а висловлюванню у вербальній мові: зображення людини не означає просто «людину»,

а «чоловіка похилого віку європейського типу, у шляпі» тощо [2, с. 45]. Будь-яке зображення отримують з цілого ряду послідовних транскрипцій, це складний і багаторазово опосередкований процес, який навряд чи можна назвати безумовним замінником предмета, який позначають.

Ольга Линтвар пропонує такі основні положення щодо порівняння кіномови з природною вербальною мовою:

1) уявлення про конвенційну природу візуальної репрезентації означає повернення до ідеї про подібність структури мови кіно і вербальної мови, але на новому рівні;

2) ідея багаторівневого кодування іконічного знаку мови говорить про те, що мова кіно є не простіша, і не універсальніша за мову вербальну, просте відрізняється більшою мірою умовності;

3) далеко не будь-який комунікативний акт базується на мові, подібній до вербальної (наприклад, зображення) [5].

Кіномова принципово відрізняється від мови літератури. З погляду семіотики, знаки природної мови є умовними знаками, а знаки кіномови – іконічними знаками. Кожен навіть природний об'єкт у кадрі завжди має певний смисл, що нерозривно пов'язаний із головною ідеєю, яку режисер прагне донести до глядача за допомогою розмаїття засобів кіномови.

Переосмислення літературного твору для екранізації немичне породжує новий твір мистецтва, який починає власне життя в культурному середовищі, для якого він призначений.

Доступність ширших можливостей для інтерпретації оригінального твору під час створення екранізації, з одного боку, зумовлено необхідністю додати візуальний компонент до історії, що складається з думок та переживань героїв. Проте кінематографісти використовують роман як основу для власного твору, подекуди маніпулюють хронологією подій, які представлені в романі, доповнюють їх новими подіями та звертають особливу увагу на музичний супровід, щоб розповісти дещо іншу історію. Такий підхід може бути зумовлений специфікою комунікації і засобів трансляції смислів у літературі та кіно, а також відмінностями в цільовій аудиторії автора та творців фільму.

Якщо певний ступінь мовної еквівалентності є необхідною передумовою для якісного перекладу, екранізація є більш орієнтованою на соціокультурний контекст і творчість. «Процес адаптації зараз розглядається як творча практика, що залежить від соціально-політичного контексту, який впливає на адаптацію, і кіноіндустрії, рушійною силою якої він є» [6, с. 171].

У такий спосіб, переклад перестає розглядатися як односторонній процес, де превалує оригінал. Фільм, знятий за мотивами книги, є унікальним витвором мистецтва, який передбачає «багаторівневі перемовини» [7, с. 67].

Однак, звичайно, такий складний процес не можуть не регулювати певні закони, принципи, за якими здійснюють адаптацію літературного твору.

Питання про принципи екранізації ставили ще здавна. Вже на початку століття розділилися завдання «кіноілюстрації» та «кіноінсценування». Для першої важливо відобразити на екрані літературний твір, не перетворюючи його на іншу форму, не змінюючи композиції, системи і характеристики героїв, змісту окремих частин. Кіноінсценування – це перетворення літературного матеріалу на нову форму органічного твору кінодраматургії, близького до свого літературного оригіналу, який відтворюють виражальними засобами кіно.

Останнім часом термін «екранізація-інтерпретація» вживають на позначення суті поняття «кіноінсценування».

Естонський дослідник П. Тороп [8] виокремив такі типи екранізацій на основі їх співвідношення з літературним джерелом:

1. Макростилістична екранізація, яка має домінують в тексті або його формальних ознаках. Автори таких фільмів не прагнуть буквальної відповідності літературному тексту, водночас зберігають рамки тексту, його основних персонажів, співвідношення сюжету-фабули, оповідача (навіть у тих випадках, коли він змінюється). Велика вага надається стилізації хронотопу.

2. Точна екранізація, в основі якої лежить інформація і зміст. У таких фільмах робиться спроба максимально докладно викласти зміст і навіть за потреби коментувати його. З цією метою часто використовується прийом закадрового оповідача; кіномитці прагнуть до точності в костюмах, меблях, посуді тощо.

3. Мікростилістична екранізація зорієнтована насамперед на конкретного персонажа. Вона передбачає психологічне заглиблення в його характер і допускає відхилення від сюжету, хронотопу. Таким, наприклад, є фільм А. Куросави «Трон у крові» (1957), в основі якого лежить «Макбет» В. Шекспіра. Події цієї кіноверсії п'єси перенесено в Японію XVI ст.

4. Цитатна екранізація, домінують якої є мотив. Такі фільми є близькими першому типу, але їх зв'язок з оригіналом слабший. На мотивному рівні можлива екранізація не лише певного тексту, а кількох творів одного автора, поєднаних лейтмотивом творчості.

5. Тематична екранізація зберігає насамперед тематику літературного твору, що може бути архаїзованою або модернізованою. Таким є фільм «Украдене щастя» (режисер А. Дончик, 2004) – сучасна версія знаменитої п'єси Івана Франка. Дію перенесено на початок XXI століття, класичну першооснову наповнено сучасними реаліями, трагедію перетворено на мелодраму. Саундтрек до фільму створив лідер легендарної української групи «Океан Ельзи» С. Вакарчук.

6. Описова екранізація виходить з конфлікту і прагне як описовий фільм усіма засобами підсилити й узагальнити цей конфлікт. Досягається це за допомогою «асоціативного хронотопу».

7. Експресивна екранізація, де домінують є жанр. Залежно від жанру текст вільно перероблюють, осучаснюють або намагаються створити фільм, звернений у вічність. Тому ступінь близькості до тексту тут досить різна. Наприклад, «Пігмаліон» Б. Шоу успішно екранізований як мюзикл «Моя чарівна леді» (режисер Дж. Кьюкор, музика Ф. Лоу США, 1964).

8. Вільна екранізація відображає підкреслено індивідуальну версію тексту. Головним у таких фільмах є не стиль автора оригіналу, а стиль перекладача.

Вивчення типології екранізацій дає підстави стверджувати, що з метою аналізу літературного тексту крізь призму кіномистецтва доцільно звертатись насамперед до макростилістичних і точних екранізацій.

Однак «Оптимальною» екранізацією вважають здебільшого тоді, коли метою кінематографістів стає створення мистецької аналогії екранізованого твору, переклад його на мову кіно із збереженням головних особливостей змісту і стилю першоджерела. При цьому цілком природним стає факт відмови від

«буквалізму перекладу», скорочення супутніх сюжетних ліній, більша концентрація дії чи духовного сенсу зображуваного. Прикладом саме такого, небуквального наближення до художніх глибин екранізованого твору може слугувати всевітньо відомий фільм «Тіні забутих предків» С. Параджанова.

З одного боку, як форма образотворчого мистецтва, фільм є більш експліцитним, але з іншого, режисери закликають своїх глядачів брати активну участь у процесі інтерпретації. Фільми поєднують мову, візуальні образи та музику. Проте від акторів та їхньої гри залежить, насамперед, чи резонуватиме фільм із почуттями глядача. Водночас як книги створюють сприятливе середовище для опису емоцій і переконань персонажа, на екрані має значення талант актора. Вдалим прикладом може слугувати однойменна екранізація роману Ієна Мак'юена «Спокута» («Atonement», 2007) режисера Джо Райта. Це – воєнна романтична драма, знята спільно Великою Британією і Францією, де головні ролі виконують Кіра Найтлі та Джеймс Мак-Евой. З огляду на те, що цей роман – своєрідна симфонія, в якій англійський майстер слова поєднав кохання і війну, провини і прощення, багатий стиль і провокацію, перед режисером були поставлені досить складні завдання. Однак фільм мав значний успіх; наразі стрічка має 17 нагород і 63 номінації [9], що стало можливим, зокрема, завдяки вдалій адаптації тексту літературного твору до вимог кінотексту та кіно взагалі, а також завдяки професійному акторському складу. Однак чи можна стверджувати, що такий успіх обмежено суто вдалим процесом інтерсеміотичного перекладу, внаслідок чого відбулася трансмутація кодів твору літератури у коди твору кіно, без зміни структурних та смислових елементів вихідного твору?

Перш ніж звернутися до деяких прикладів матеріалу, який було досліджено, варто визначити, якому типу екранізації за класифікацією П. Торопа відповідає фільм «Спокута». Оригінальний твір є метафікційним романом, у якому увага спрямована на процес розгортання композиції художнього твору [10], а читачам періодично ніби нагадують, що перед ними – вигадана або частково вигадана історія, що можна порівняти з театром, який не дає глядачам забути, що перед ним – гра. Найбільш очевидним прикладом метафіктивного твору є роман про романіста, який пише роман. Це є, зокрема, одним із ключових елементів твору «Спокута»: молодша сестра головної героїні, Брайоні, напише врешті роман «Спокута», в якому буде втілено відчайдушну спробу змінити долю своєї сестри та її коханого. А оскільки основні формальні ознаки та рамки тексту збережені і в екранізації, буде доречним класифікувати екранізацію роману «Спокута» як макростилістичну екранізацію, яка має домінують в тексті або його формальних ознаках, натомість автори таких фільмів не прагнуть буквальної відповідності літературному тексту, водночас зберігають рамки тексту та приділяють увагу хронотопу.

Якщо ж досліджувати безпосередньо результат здійснення переходу твору з однієї знакової системи (література) у іншу (кіномистецтво), можна помітити такі основні тенденції:

1) мова кіно дає змогу недвозначно показати деякі емоції та почуття, які було приховано або ж інтерпретація яких під час прочитання літературного твору може суттєво залежати від особистості інтерпретанта;

2) водночас, щодо елементів, які не пов'язані з емоціями та почуттями людей, екранізація може створювати нові смислові коди або ж взагалі нівелювати значення деяких елементів,

які з'являються у кадрі, надаючи глядачеві можливість самому робити висновки щодо цінності та важливості тієї чи тієї речі;

3) оскільки вербальні можливості кіномови вужчі за мову літератури, неминуче значне скорочення тексту, яке може призводити до спрощення деяких смислів, які були закладені автором оригінального твору у той чи той елемент побуту; водночас можлива компенсація, яка дозволяє показати значущість тієї чи тієї речі, однак трохи пізніше або ж в іншому кадрі.

Наведені тенденції можна проілюструвати прикладами зі сцени, яка є однією з ключових у всьому творі, а отже, була збережена і під час кіноадаптації без суттєвих змін чи спотворень. Згаданий епізод показує протистояння двох головних героїв, Сесилії та Робі, їхні дії, які у певний спосіб призведуть до суттєвих зрушень у їхніх стосунках.

Перше, що є неминучим наслідком процесу кіноадаптації – відсутній опис загального настрою, який панує між двома головними персонажами, водночас як у літературній версії цієї історії подані досить докладні описи настроїв головних героїв (із особливою увагою до жіночого персонажа):

Awkwardly, for she still had her cigarette, she picked up the vase and balanced it on the rim of the basin. It would have made better sense to take the flowers out first, but she was too irritable. Her hands were hot and dry and she had to grip the porcelain all the tighter. Robbie was silent, but she could tell from his expression – a forced, stretched smile that did not part his lips – that he regretted what he had said. That was no comfort either. This was what happened when they talked these days; one or the other was always in the wrong, trying to call back the last remark. There was no ease, no stability in the course of their conversations, no chance to relax. Instead, it was spikes, traps, and awkward turns that caused her to dislike herself almost as much as she disliked him, though she did not doubt that he was mostly to blame. She hadn't changed, but there was no question that he had. He was putting distance between himself and the family that had been completely open to him and given him everything. For this reason alone – expectation of his refusal, and her own displeasure in advance – she had not invited him to dinner that night. If he wanted distance, then let him have it [11, c. 22].

Незграбно, бо все ще з цигаркою в руці, вона підняла вазу й поставила, притримуючи, на край кам'яної чаші. Розумніше було б витягти спершу квіти, але вона була надто роздратована. Руки мала гарячі й сухі, тож повинна була ще міцніше тримати порцеляну. Робі мовчав, але з виразу його обличчя – силувана, нещира усмішка, стиснені губи – було ясно, що він уже жалкує, що таке сказав. Легше від цього все одно не стало. Саме так тепер найчастіше й бувало, коли вони розмовляли; хтось завжди почувався винуватим, прагнучи взяти назад останні слова. В їхніх розмовах не було легкості, стабільності, неможливо було розслабитися. Зате були шпильки, пастки, незграбні виверти, які примушували її ненавидіти себе майже так само, як і його, хоча вона не сумнівалася, що вина найчастіше лежить саме на ньому. Вона не змінилася, змінився він – тут навіть нема про що говорити. Він встановлював дистанцію між собою і тією родиною, яка завжди була відкрита для нього й давала йому все. І тільки з цієї причини – передчуваючи його відмову і своє незадоволення – вона не запросила його на обід сьогодні ввечері. Хоче дистанцію – нехай йому буде [12, с. 25].

Як бачимо, автор подає розлогий опис атмосфери емоційної напруги, яка панувала на той момент між героями; у екранізованому творі такий опис компенсовано поглядами, нервовими жестами головної героїні, а також різким тоном голосу у розмові з членами родини, коли вона сказала, що не запрошувала його на вечерю. Відсутність та майже неможливість перекласти такий опис у кадр, звичайно, позбавляє глядача цілісної картини відносин між головними героями, однак мова кіно дозволяє візуалізувати емоції та почуття, що, у свою чергу, уможливорює адекватну інтерпретацію смислів, які були закладені автором першотвору.

Наступний приклад (Таблиця 1) епізоду композиційно є своєрідним розвитком дії і пов'язаний безпосередньо з характерами та почуттями головних героїв. Саме на прикладі цього, насамперед мовного, матеріалу можна побачити, що можливості кіномови є більш обмеженими за можливості мови літератури.

Таблиця 1

	Оригінал (англійською)	Переклад (українською)
Літературний твір	Her idea was to lean over the parapet and hold the flowers in the vase while she lowered it on its side into the water, but it was at this point that Robbie, wanting to make amends, tried to be helpful. "Let me take that," he said, stretching out a hand. "I'll fill it for you, and you take the flowers." "I can manage, thanks." She was already holding the vase over the basin. But he said, "Look, I've got it." And he had, tightly between forefinger and thumb. "Your cigarette will get wet. Take the flowers." This was a command on which he tried to confer urgent masculine authority. The effect on Cecilia was to cause her to tighten her grip. She had no time, and certainly no inclination, to explain that plunging vase and flowers into the water would help with the natural look she wanted in the arrangement. She tightened her hold and twisted her body away from him. He was not so easily shaken off. With a sound like a dry twig snapping, a section of the lip of the vase came away in his hand, and split into two triangular pieces which dropped into the water and tumbled to the bottom in a synchronous, seesawing motion, and lay there, several inches apart, writhing in the broken light.	Вона хотіла перехилитися через парапет і, не виймаючи квітів із ваз, занурити її боком у воду, але саме в цей момент Робі, прагнучи загладити свою вину, вирішив допомогти. - Давай мені вазу, – сказав він, простягнувши руку. – Я наберу води, а ти потримай квіти. - Дякую, я сама, – вона вже тримала вазу над фонтанною чашею. Але він наполягав. - Та подивись, я вже тримаю її. – Він і справді міцно схопив її великим і вказівним пальцями. – Твоя цигарка намокне. Витягни квіти. А це вже була команда, якою він намагався утвердити неодмінну чоловічу владу. Сесилію це лише примусило сильніше схопитися за вазу. У неї не було ні часу, ні, безумовно, бажання пояснювати, що занурення вазу у воду разом із квітами допоможе надати букетові того природного вигляду, якого вона прагнула. Вона міцно стиснула вазу й крутнулася всім тілом убік від нього. Проте його не так легко було спекатися. З таким звуком, наче хруснула суха гілка, шматочок шийки відломився від вазу й розпався у нього в руці на два трикутнички, які впали у воду й, синхронно погойдуючись, пішли на дно і тепер лежали там у кількох сантиметрах один від одного, здригаючись у переломленому світлі.
Екранізація	- Let me help with that. - No. I'm all right, thanks. - You take the flowers. - I'm all right!	- Дай допоможу. - Я сама. - Тримай квіти. - Я впораюся!

Як бачимо, мова кіно апелює передусім до мови тіла героїв, поглядів, жестів тощо. У цьому випадку персонажі фільму діяли відповідно до своїх літературних прототипів, а неперевершена гра акторів та недвозначність дій не залишила жодних інших сценаріїв інтерпретації, окрім того, який було закладено у першотвір.

Однак, коли щодо почуттів та емоцій героїв сумнівів немає, можуть виникати питання щодо різної інтерпретації сенсу певного об'єкта у літературному тексті та у кадрі. Так, антикварна ваза, яку випадково розбили Сесилія та Робі, згідно з першотвором, є надзвичайно коштовною річчю не лише з огляду на її матеріальну цінність, а і як культурна пам'ятка, як згадка, яка відліла і «пережила» багато всього; батько не хотів, щоб вазу «ховали під склом», хотів, щоб сім'я нею користувалася, своєрідне бажання «надати життя» цій старовинній речі:

Sometime in her teens a friend of Cecilia's father who worked in the Victoria and Albert Museum had come to examine the vase and declared it sound. It was genuine Meissen porcelain, the work of the great artist Höroldt, who painted it in 1726. It had most certainly once been the property of King August. Even though it was reckoned to be worth more than the other pieces in the Tallis home, which were mostly junk collected by Cecilia's grandfather, Jack Tallis wanted the vase in use, in honor of his brother's memory. It was not to be imprisoned behind a glass case. If it had survived the war, the reasoning went, then it could survive the Tallises. His wife did not disagree [11, с. 19].

Колись давно – вона ще була підлітком – батьків приятель, який працював у Музеї Вікторії й Альберта, приїздив оглянути вазу й заявив, що вона автентична. Це була справжня майсенська порцеляна роботи видатного художника Герольдта, який

розписав її в 1726 році. Ваза майже напевно належала колись королю Августу. Хоча вважалося, що вона значно цінніша, ніж інші речі в домі Толлісів – переважно мотлох, зібраний дідом Сесилії, – проте Джек Толліс хотів, щоб на згадку про його брата вазою користувалися, його дружина не заперечувала. Її не слід ховати під склом. Аргументи зводилися до того, що якщо вона пережила війну, то переживе й Толлісів [12, с. 22].

Отже, ваза має певну цінність, яку не виміряти лише матеріально. У певному сенсі розбиття цієї вазы знаменує щось неминуче, трагічне, зокрема, для людей, які її, власне, розбили. У кадрі таке знамення також можна прочитати, однак цінність вазы обмежена лише матеріально (без наведення доказів тому) через відсутність інформації про історію цього витвору, натомість як у тексті роману автор вкотре нагадав про значущість вазы описом думок Сесилії, які промайнули, коли уламки впали у фонтан (табл. 2).

Натомість, репліка Сесилії *You realise this is probably the most valuable thing we own – Це – найкоштовніша річ у будинку!* дозволяє припустити, що ваза просто дорого коштує. Тобто усі спогади, почуття, пов'язані з цією вазою, а також її матеріальна цінність вмістилися в одну репліку.

Цей приклад також ілюструє, якою мірою мова кіно відрізняється від мови літературної. Водночас ми маємо можливість побачити, як мова кіно використовує емоційно-експресивні засоби. Так, у тексті роману читаємо: *For a moment he thought she was about to step backward onto the vase, and he raised his hand and pointed, though he said nothing. – Йому раптом здалося, що вона збирається ступити назад, просто на вазу, і він показав на неї рукою, але нічого не сказав.* На екрані ж бачимо, що Робі не просто мовчки підняв руку, він голосно

Таблиця 2

	Оригінал (англійською)	Переклад (українською)
Літературний твір	Cecilia and Robbie froze in the attitude of their struggle. Their eyes met, and what she saw in the bilious mélange of green and orange was not shock, or guilt, but a form of challenge, or even triumph. She had the presence of mind to set the ruined vase back down on the step before letting herself confront the significance of the accident. It was irresistible, she knew, even delicious, for the graver it was, the worse it would be for Robbie. Her dead uncle, her father's dear brother, the wasteful war, the treacherous crossing of the river, the preciousness beyond money, the heroism and goodness, all the years backed up behind the history of the vase reaching back to the genius of Höroldt, and beyond him to the mastery of the arcanists who had reinvented porcelain. "You idiot! Look what you've done." He looked into the water, then he looked at back at her, and simply shook his head as he raised a hand to cover his mouth. By this gesture he assumed full responsibility, but at that moment, she hated him for the inadequacy of the response. He glanced toward the basin and sighed. For a moment he thought she was about to step backward onto the vase, and he raised his hand and pointed, though he said nothing. Instead he began to unbutton his shirt. Immediately she knew what he was about. Intolerable. He had come to the house and removed his shoes and socks – well, she would show him then. She kicked off her sandals, unbuttoned her blouse and removed it, unfastened her skirt and stepped out of it and went to the basin wall. He stood with hands on his hips and stared as she climbed into the water in her underwear. Denying his help, any possibility of making amends, was his punishment. The unexpectedly freezing water that caused her to gasp was his punishment. She held her breath, and sank, leaving her hair fanned out across the surface. Drowning herself would be his punishment.	Сесилія і Робі застигли, наче вражені громом. Їхні очі зустрілися, і в тій озоружній мішанині зеленого й жовтого вона побачила не жах, не вину, а свого роду виклик чи навіть торжество. Їй ще вистачило глуду поставити пошкоджену вазу назад на сходинок і лише тоді осмислити всю вагомність того, що сталося. Вона знала, що не здатна опиратися цьому бажанню, навіть насолоджувалася ним, бо чим похмуріше все це виглядало, тим гірше для Робі. Її мертвий дядечко, улюблений брат її батька, руйнівницька війна, небезпечний перехід через річку, дорогоцінність, яку не виміряти ніякими грішми, героїзм і великодушність, усі ті роки, які стоять за історією вазы, сягаючи таланту Герольдта і ще далі – аж до секретів тих умільців, які вдруге відкрили таємницю порцеляни. - Ідіот! Дивися, що ти наробив. Він глянув у воду, потім знову на неї і лиш похитав головою, прикривши долонею рота. Цим жестом він брав на себе всю відповідальність, але в ту мить вона ненавиділа його за неадекватність реакції. Він ще раз подивився на фонтан і зітхнув. Йому раптом здалося, що вона збирається ступити назад, просто на вазу, і він показав на неї рукою, але нічого не сказав. Тоді почав розстігати сорочку. Вона одразу ж здогадалася, що він хоче зробити. Це нестерпно. Він прийшов у дім і зняв черевики й шкарпетки – гаразд, вона йому тепер покаже. Вона скинула босоніжки, розстебнула блузку, зняла її, розстебнула спідницю, вискочила з неї і рушила до фонтану. Він стояв, поклавши руки на пояс, і зачудовано дивився, як вона, в самій лиш нижній білизні, влізла у воду. Відмовитися від його допомоги, від будь-якої можливості примирення – ось йому кара. Неочікувано холоднеча вода, від якої в неї перехопило дух – ось йому кара. Затримавши подих, вона пірнула, а її волосся розплилося віялом по поверхні води. Якщо вона потоне – отоді він буде покараний.
Екранізація	- You idiot! You realise this is probably the most valuable thing we own. - Not any more, it isn't. - Careful!	- Ти – ідіот! Це – найкоштовніша річ у будинку! - Тепер вже ні. - Обережно!

закричав «Обережно!», маючи страх, що дівчина наступить на уламок вази; Сесилія виструнчилась і застигла на місці, стоячи кілька секунд, а уламки лежали безпосередньо біля її босих ніг. Така інтерпретація може наштовхнути глядача на думки про зовсім близьку небезпеку, що є доволі вмотивовано з огляду на сюжет твору.

Своєрідний смисловий розвиток можемо спостерігати під час перекладу такого елементу тексту в екранний кадр: *Their eyes met, and what she saw ... was not shock, or guilt, but a form of challenge, or even triumph. – Їхні очі зустрілися, і ... вона побачила не жах, не вину, а свого роду виклик чи навіть торжество.* На екрані ж емоції Робі можна прочитати не лише у погляді – він посміхнувся, дещо нахабно, ніби цілковито тріумфуючи над Сесилією.

Фінал цього епізоду у романі – доволі емоційний, однак ключовим є те, що персонажі уникають дивитися один на одного:

When she emerged a few seconds later with a piece of pottery in each hand, he knew better than to offer to help her out of the water. The frail white nymph, from whom water cascaded far more successfully than it did from the beefy Triton, carefully placed the pieces by the vase. ... Her movements were savage, and she would not meet his eye. He did not exist, he was banished, and this was also the punishment. He stood there dumbly as she walked away from him, barefoot across the lawn, and he watched her darkened hair swing heavily across her shoulders, drenching her blouse. Then he turned and looked into the water in case there was a piece she had missed. It was difficult to see because the roiling surface had yet to recover its tranquillity, and the turbulence was driven by the lingering spirit of her fury. He put his hand flat upon the surface, as though to quell it. She, meanwhile, had disappeared into the house [11, с. 27].

Коли вона через кілька секунд виринала з черепком у кожній руці, він збагнув, що не слід допомагати їй вибратися з води. Тендітна біла німфа, з якої вода стікала значно ефектніше, ніж із кремезного Тритона, обережно поклала черепки біля вази. ... Рухи в неї були розлючені, вона уникала його погляду. Він не існував, він був ігнорований – і це теж була кара. Він мовчки стояв і дивився, як вона йде геть від нього, босоніж по траві, і бачив, як із її потемнілого, обважнілого волосся, що ритмічно колихалося, тече на блузку вода. Потім він обернувся й заглянув у фонтан – раптом там є ще один черепок, якого вона не помітила. Проте важко було щось розгледіти, бо збурена вода ще не заспокоїлася, немов ті хвилики й досі котив незримо присутній демон її розлюченості. Робі поклав долоню на поверхню води, наче хотів утихомирити її. Сесилія тим часом вже зникла в будинку [12, с. 29].

У романі ж момент, коли Сесилія та Робі зустрілися поглядами, це мить, коли вони обоє схопилися за вазу. Натомість в екранізації декілька секунд після того, як Сесилія виринала із води, обоє не відводять очей один від одного, що створює неймовірне емоційне напруження у кадрі та демонструє красу і силу, а водночас – приреченість обох героїв. Зовнішність, емоційність та майстерна гра акторів, зокрема, зумовлює належну реалізацію цього епізоду у кадрі.

Висновки. Отже, під час здійснення процесу перекладу із мови літератури мовою кіно суттєву роль відіграють майстерність та емоційність акторів, а також вміння режисера та сце-

нариста виокремити ключові елементи літературного твору, які мають бути обов'язково перекладені мовою кіно.

Екранізація як вид інтерсеміотичного перекладу є складним явищем, а кінцевий продукт – фільм – є синтезом мови кіно та вербальної мови, що створює нові можливості для інтерпретації смислів, закладених в оригінальний твір. Інтерсеміотичний переклад уособлює сферу нових мовних процесів, оскільки вони мають тенденцію створювати різні інтерпретації знаків. Крім того, це передбачає прагматичний погляд на процеси, що є результатом прямого порівняння зовсім різних семіотичних систем. Оскільки наразі існує невелика кількість теоретичних та практичних робіт, присвячених цьому явищу, подальші дослідження є актуальними та будуть проведені.

Література:

1. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation, in Brower, (ed.), On Translation, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959. pp. 232–239.
2. Eco U. Experience in translation. University of Toronto Press, 2000, 112 p.
3. Екранізація. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/>
4. Metz C. Film Language: A Semiotics of the Cinema. New York, Oxford university Press, 1974, 268 p.
5. Линтвар Ольга Николаевна. Лингвостилистичні засоби вираження ідіостилу В. М. Теккеря в оригіналі і перекладі (на матеріалі тексту роману «Ярмарок суєти» та його екранізації). Дис. канд. філ. наук. Національний авіаційний університет. Одеса, 2015.
6. Perdikiaki K. Towards a model for the study of film adaptation as intersemiotic translation. Intraline. URL: https://www.academia.edu/35334562/Towards_a_model_for_the_study_of_film_adaptation_as_intersemiotic_translation
7. Naremore. Film Adaptation. New Brunswick: Rutgers Univ. Press. 2000.
8. Torop P. The Ideological aspect of intersemiotic translation and montage. *Sign System. Studies.* 41(2/3). 2013, 241–265. <https://doi.org/10.12697/SSS.2013.41.2-3.07>
9. Atonement. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Atonement_\(2007_film\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Atonement_(2007_film))
10. Metafiction. Oxford Research Encyclopedia of Literature. URL: <https://oxfordre.com/literature>
11. McEwan Ian. Atonement. Jonathan Cape, 2001, 371 p.
12. Мак'юен Ієн. Спокута. Роман. Переклад з англійської Віктора Дмитрука. Львів, Кальварія, 2008, 344 с.
13. Atonement. Movie. URL: <https://ww1.123moviesfree.net/movie/atonement-5362/watching.html>
14. Спокута. Фільм. URL: <https://uakino.club/filmy/militaries/611-spokuta.html>

Khutorna H. A film adaptation as a specific type of intersemiotic translation

Summary. The article has been devoted to the phenomenon of intersemiotic translation in the field of film translation, which provides recoding of a work from one sign system to another, which gives wider opportunities for the interpretation of the original work. The process of intersemiotic translation has certain features and creates a special system of relations between the literary source and its film adaptation. The differences between the cinematic language and the language of literature play an important role, because from a semiotic point of view, such a transformation requires the intersemiotic involvement of codes from other sign systems, i.e. the use of cinematic language, which includes construction

of the frame, its subject-spiritual content, acting, editing, musical accompaniment, etc. These features are significantly different from the artistic means of literature. This interaction of the original literary work and its adaptation can also influence the translation of the cinematic text from one language to another. At the same time, the creation of a film adaptation can offer wider possibilities for the interpretation of the source work, due to the need to add a visual component to the story. As a visual art form, film is more explicit, and filmmakers encourage their viewers to actively participate in the process of interpretation. However, for example, in terms of elements that are not related to people's emotions and feelings, a film adaptation can create new semantic codes or even completely level the meaning of some elements that

appear in the frame, giving the viewer the opportunity to draw conclusions about the value and importance of that or that item. Film adaptation as a type of intersemiotic translation is a complex phenomenon, and the final product, which is a film, is a synthesis of the cinematic and verbal languages, which creates new opportunities for the interpretation of the meanings embedded in the source work. Intersemiotic translation represents the field of new linguistic processes, as they tend to create different interpretations of signs. In addition, it implies a pragmatic view of processes, which is the result of a direct comparison of completely different semiotic systems.

Key words: cinematic translation, intersemiotic translation, film adaptation, cinematic language, verbal language, cinematic text.

Юрчишин Т. В.,*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету***Стецько І. І.,***кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету***Ничко О. Я.,***кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету*

КОМУНІКАТИВНА СПРЯМОВАНІСТЬ РЕЧЕНЬ УЗАГАЛЬНЕНОГО ЗМІСТУ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Анотація. У статті окреслено наповнюваність поняття висловлення узагальненого змісту з урахуванням досягнень сучасної лінгвістичної науки, зокрема з позицій комунікативно-прагматичного підходу. Здійснено комплексну характеристику висловлень узагальненого змісту на матеріалі української та англійської мов у контексті процесу комунікації із врахуванням лінгвістичного та перекладацького аспектів. Автори роблять висновок про те, що комунікативна ситуація детермінує узагальнення змісту й тим самим впливає на добір та організацію мовних засобів для його вираження.

Як правило, генералізація змісту втілюється у пареміях. Узагальнення сприяє ефективнішому досягненню комунікативного наміру мовця, детермінує аналіз реакції адресата на пропонуване йому узагальнене висловлення та актуалізує явище зворотного комунікативного зв'язку.

Чинники, що створюють необхідність узагальнення змісту в реченнєвій структурі, визначаються як: 1) потреба в наданні належної переконливості змісту висловлення/актуальному повідомленню; 2) намагання мовця ефективно впливати на слухача. Формування узагальненого значення, яке відповідає наміру мовця забезпечити ефективну передачу інформації чи здійснити певний комунікативний вплив на слухача, відбувається в умовах відповідної мовленнєвої ситуації.

Адекватне відтворення паремій складає особливу перекладацьку проблему. При перекладі англійських паремій на українську мову перед перекладачем часто постає проблема неможливості точно передати експресивне, емоційне забарвлення, образність, національний колорит. У процесі перекладу паремій необхідно враховувати основні принципи перекладу лексичних засобів: орієнтуватися на контекст висловлення узагальненого змісту; дотримуватися стилістики; опиратися на основний словниковий фонд; використовувати слова, які точно відповідають оригіналу. Автори визначають п'ять прийомів перекладу висловлень узагальненого змісту: повний, частковий, калькований, псевдоприслівний, описовий. Перспективи подальших досліджень можуть бути зосереджені на дослідженнях

висловлень узагальненого змісту в контексті лінгвоукраїнознавства.

Ключові слова: висловлення узагальненого змісту, комунікативний намір, комунікативна ситуація, паремія, прийоми перекладу.

Постановка проблеми. Сучасний етап у розвитку синтаксичної науки позначений утвердженням комплексного й диференційованого підходу до аналізу речення з урахуванням формального, семантичного й комунікативного рівнів його організації. До конструкцій, які ще не стали об'єктом такого всебічного аналізу, належать речення узагальненого змісту. Вони постають як синтаксичні одиниці, що містять загальні положення, висновки, які стосуються всіх людей безвідносно щодо місця й часу, та виходять під час комунікації за межі одного часового вживання, відображаючи кодовий характер мови.

Аналіз останніх джерел і публікацій. У колі дослідницьких зацікавлень перебуває функціонування речень узагальненого змісту на фразеологічному рівні як афористичного мовного масиву (В. Калашник, Н. Шарманова). Структурну та семантичну специфіку так званих абстрактно-авторських речень виявляє в дисертаційній роботі О. Олійник. У філологічній літературі наявні фрагменти аналізу «універсальних речень» в системі художнього тексту (В. Шмаріна, Ю. Бірюкова, В. Таран). Речення узагальненого змісту корелюють з іншими номінаціями, зокрема з пареміями (афоризмами, сентенціями, прислів'ями, максимами), абстрактно-авторськими реченнями, універсальними реченнями, загальнореферентними висловленнями. Серія робіт мовознавців присвячена дослідженню речень узагальненого змісту саме з пареміологічного погляду (В. Бондаренко, О. Дуденко, Г. Садова, З. Тарланов). Речення узагальненого змісту як паремії досліджують також у контексті мовленнєвої діяльності (Г. Сидоркова, О. Мерзлікіна).

Мета статті – комплексна характеристика висловлень узагальненого змісту на матеріалі української та англійської мов

у контексті процесу комунікації із врахуванням лінгвістичного та перекладацького аспектів.

Основний матеріал. Узагальнення пов'язане з представленням в реченнєвій структурі певної ситуації дійсності як типової, загальновідомої. Водночас осмислення речення в аспекті динамічної організації, на рівні висловлення, дає підстави для трактування узагальнення як типу змісту, втіленого в синтаксичній структурі й зумовленого комунікативним спрямуванням висловлення. Йдеться про те, що певна комунікативна ситуація детермінує узагальнення змісту й тим самим впливає на добір та організацію мовних засобів для його вираження. Як правило, узагальнення втілюється у пареміях, у котрих зазвичай віддзеркалюються стосунки, взаємовідносини людей, особливості побуту, звичаї та традиції, життя та прагнення народу. Адекватне відтворення паремій складає особливу перекладацьку проблему. При перекладі англійських паремій на українську мову перед перекладачем часто постає проблема неможливості точно передати експресивне, емоційне забарвлення, образність, національний колорит. Це все ускладнює процес перекладу та впливає на його якість. Особливо складно працювати з пареміологічними одиницями, що вживаються у художніх текстах. Для текстів художнього стилю характерні індивідуально-авторські паремії, для яких найскладніше підібрати відповідник [1, с. 154].

Узагальнений зміст та його мовну актуалізацію можна скоординувати з феноменом мовної компетенції, котру трактують як факт індивідуального світосприйняття. Мовна компетенція формується внаслідок взаємодії вроджених знань і пасивно засвоюваного матеріалу. Речення узагальненого змісту, репрезентуючи «універсальний еволюціонуючий код глобальних духовних та життєвих знань, що максимально пристосовані до активного засвоєння, запам'ятовування та вживання» [2, с. 17], експлікують фонові знання членів мовної спільноти, а отже й становлять частину мовної компетенції людини. На цій же основі людина здатна інтуїтивно сприймати узагальнений зміст, переданий засобами рідної мови. Так, узагальнена семантика репрезентується в структурі таких конструкцій, як: *Курчат по осені рахують* /Don't count your chickens before they hatch. *Кінець діло хвалить* /All is well, that ends well; *Де дрова рубають, там тріски летять* /You can't make an omelette without breaking eggs.

Мовна компетенція слухача дозволяє інтуїтивно виявити їх узагальнений зміст. Водночас цей зміст актуалізує себе лише в процесі мовленнєвої діяльності людини на тій підставі, що поза контекстом комунікативний потенціал одиничної реченнєвої структури не ідентифікується. Тому доцільно виявити комунікативні механізми, дія яких детермінує актуалізацію в мовленні узагальненого змісту, втіленого в тій чи іншій мовній структурі, і простежити його комунікативну спрямованість. Розглянемо функціонування однієї із наведених паремій у ширшому контексті. Актуальна інформація передається реченням узагальненого змісту в наведеному далі діалозі:

– *А ти, хоч і жінка, проте сміло борешся з фашистами.*

– *Курчат по осені рахують*, – в задумі відповіла Феодосія (М. Вакалюк-Дорошенко). Узагальнене висловлення видається мовцеві семантично рельєфнішим/адекватнішим, і тому він заступає ним актуальну інформацію, яку можна передати й по-іншому: *Не поспішай робити висновки! Ще занадто рано!* Однак для мовця така пряма вербалізація змісту виглядає менш

переконливою, ніж готова формула життєвого досвіду *Курчат по осені рахують*, до якої він і вдається. Цей комунікативний хід робить висловлення семантично наповненішим.

Подібно реалізується узагальнення в комунікативній ситуації в англомовному дискурсі:

– Did you actually sign a *contract*?

– Well, no but ...

– A little friendly advice, John. You don't officially have the job. So, try *not to count your chickens before they hatch*.

– What do you mean? The job is a sure thing.

– Nothing is guaranteed, John. So, you know, don't get your hopes up. That way, you won't be disappointed if things don't work out (Anna Mateo).

Висловлення узагальненого змісту в препозиції часто використовуються саме для реалізації стратегії натяку, як засіб посилення психологічного тиску мовця на співрозмовника, наприклад:

Бачить Штефан, що не виграє з ним на язики, і рубас просто:

– *Мартинчуку! Чуєш, кінець діло хвалить. Моя дівка по-молодицьки зав'язана, а твоя до суду-віку "криміналчихою" так і залишилась* (І. Вільде). Давні вороги ведуть між собою гостру словесну боротьбу. Мовець враховує ментальність адресата й долучає висловлення узагальненого змісту, щоб психологічно підготувати слухача до адекватного сприйняття неприємної інформації.

– *Although your car had a flat tire on the way, I'm glad you finally got here. Oh, well. All's well that ends well.* Мовець використовує цю паремію, щоб наголосити на щасливому завершенні пригоди.

Для прикладу наводимо висловлення: – *Буде содома в повіті. Будуть переслідування, гоніння, пакости, – задумчиво мовив о. Семенович. – Авжеж! – Де дрова рубають, там тріски летять*, – додав о. Зварич (І. Франко).

У першому прикладі пропозиції реченнєвих структур *Буде содома в повіті, будуть переслідування, гоніння*, у яких зосереджена необхідна інформація, моделюють передбачувані реальні ситуації. Ситуація, представлена в реченні узагальненого змісту *Де дрова рубають, там тріски летять*, безпосередньо не пов'язана з реальним процесом спілкування. Мовець вдається до фразеологізації й репрезентує не конкретну ситуацію дійсності, а номінує життєвий постулат, відомий кожному, як аргумент для переконання співрозмовника в тому, що настануть важкі часи в повіті у зв'язку з політичними репресіями. Крім того, застосоване узагальнення сприймається слухачем метафорично: образ дерев, унаслідок зрубу яких летять тріски, мимоволі асоціюється з нещасними людьми.

Із аналогічною метою висловлення узагальненого змісту застосовується у наступному англомовному контексті:

Alan: We may make more money by raising our prices, but we'll also upset a lot of customers.

Fred: You can't make an omelette without breaking eggs (McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs). Один зі співрозмовників втішає іншого, виправдовує підвищення цін на свої товари тим, що для отримання якоїсь вигоди чи позитивного результату необхідно жертвувати чимось іншим (у наведеній ситуації доведеться засмутити таким вчинком покупців). Мовець залучає для цього загальновідому та беззаперечну істину.

Теза про те, що узагальнення сприяє ефективнішому досягненню комунікативного наміру мовця, детермінує аналіз реакції адресата на пропонуване йому узагальнене висловлення та актуалізує явище зворотного комунікативного зв'язку. Він трактується як «реакція адресата на повідомлення, яке допомагає адресантові зорієнтуватися в особі адресата, визначити міру дієвості своїх аргументів, переконатися в досягненні чи недосягненні комунікативної мети» [3, с. 67].

Чинники, що створюють необхідність узагальнення змісту в реченнєвій структурі, визначаються як: 1) потреба в наданні належної переконливості змісту висловлення/актуальному повідомленню; 2) намагання мовця ефективно впливати на слухача. Комунікативна спрямованість узагальненого змісту детермінує увагу до мовленнєвих ситуацій, які реалізують узагальнення.

Комунікативні особливості висловлень узагальненого змісту відображають суб'єктивну, антропоцентричну природу мовленнєвої ситуації. Як відомо, конкретна ситуація спілкування передбачає наявність комунікантів, яких вона спонукає до міжособистісної інтеракції [3, с. 337]. Мовленнєва ситуація пов'язана насамперед з уявленням про її учасників та характер їх стосунків.

Будь-яке висловлення, зокрема узагальнене, окреслюється завжди в діалогічному аспекті, адже всі вияви мовленнєвої діяльності спрямовані на сприйняття співрозмовника. Ним може виступати не тільки індивід, але й вся читацька аудиторія, включаючи й майбутні покоління, не тільки друга особа, але й власне «Я». Наприклад: *Катря плаче так – сльоза сльозу пробиває. – Не плач! Не такий чорт страшний, як намальований, – каже Назар* (М. Вовчок) – узагальнене висловлення адресоване безпосередньому слухачеві, Катрі, з метою її заспокоєння, втішання.

Подібне спостерігаємо і в англійському відповіднику *The devil is not so black as he is painted*. Порівняйте: *The biker gang plays up its tough demeanor and hellish reputation, but they're really just a bunch of regular guys. The devil is not as black as he is painted* (McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs).

Іноколи адресатом узагальнення є сам мовець – це явище має назву автокомунікації. Такий внутрішній діалог характерний для людей із розвиненою самосвідомістю. Узагальнення з різними значеннєвими відтінками та комунікативними намірами походить від найвищого Я – Совісті, Розуму, Етичної свідомості й адресоване воно тому «Я», що взаємодіє із зовнішнім світом. Як зразок наводиться опис автокомунікації: *Я тільки зітхав, слухаючи батька. Тепер уже добре знав: вони – два чоботи пара. Яблуко від яблуні недалеко падає. Так думав, але не сказав цього, не хотів злити старого* (М. Вакалюк-Дорошенко). У цьому випадку син, розмірковуючи про свою життєву позицію, внаслідок поглибленого самоаналізу приходиться до простої істини, оформленої як прислів'я. Подібне спостерігається й у англійському контексті: *The apple doesn't fall far from the tree because I became a writer like my mother* (С. Osmond).

Комунікативний статус учасників спілкування, що конституюються як «мовець» та «адресат», слугує за інваріантну модель, варіанти якої відрізняються насамперед кількісними модифікаціями. Останні детермінують виділення різновидів комунікації, що визначаються як мікрокомунікація, мікрокомунікація та макрокомунікація. Мікрокомунікація – це вид кому-

нікативної діяльності, активними адресантами якої виступають індивіди, адресатами можуть бути окремі індивіди, соціальні групи й масові сукупності людей. На рівні мікрокомунікації в ролі мовця виступає соціальна група людей (множини людей зі спільними соціальними ознаками), а співрозмовником може бути або соціальна група, або масові сукупності людей. Макрокомунікація – це масова комунікація, активними учасниками якої є великі сукупності людей (множини випадково зібраних людей).

Узагальнені висловлення в основному функціонують у сфері мікрокомунікації. Мовцем переважно виступає окремий індивід, його співрозмовниками можуть бути: інший індивід, певна соціальна група або ж масові сукупності людей. В окресленій ситуації актуалізується роль мовця, що, дбаючи про семантичну наповненість та комунікативну ефективність свого висловлення, вдається до виголошення сентенцій, та слухача, якому сентенції адресовані.

Отже, формування узагальненого значення, яке відповідає наміру мовця забезпечити ефективну передачу інформації чи здійснити певний комунікативний вплив на слухача, відбувається в умовах відповідної мовленнєвої ситуації. При цьому окреслюються такі її особливості: 1) довільність стосовно кількісного складу учасників: відповідні синтаксичні структури функціонують у сфері мікрокомунікації, в якій мовець постає як окремий індивід, а адресатом може бути інший індивід, певна соціальна група чи масова сукупність людей, або ж вони уживаються при автокомунікації; 2) багатоплановість характеру стосунків між мовцем та слухачем: потенційно кожна людина незалежно від вікових, статевих чи соціальних ознак здатна використовувати та сприймати узагальнені висловлення; 3) актуальність психологічних характеристик мовця: він ставить себе вище за слухача з огляду на свою життєву позицію та намагається виконати певну комунікативну роль, зокрема комунікативну роль «порадника», «батька» чи «третейського судді». Водночас мовленнєва ситуація, демонструючи певні закономірності реалізації узагальнення, безпосередньо не впливає на способи його введення у структуру висловлення, вибір яких є довільним.

Не всі українські висловлення узагальненого змісту мають відповідники в англійській мові, так само, як не всі англійські речення генералізаційної семантики мають українські відповідники. Зокрема, прислів'я як їх типовий різновид іноді суттєво відрізняються з точки зору мови, частоти появи в мовленні та способу вживання. Розбіжності між прислів'ями, прийнятими як еквіваленти в різних мовах, є результатом відмінностей у граматичній структурі між мовами іноді через використання іншої метафори для вираження подібного значення, а іноколи через двозначність виразу або відсутність точного лексичного еквівалента слова, що міститься в прислів'ї. Таким прислів'ям перекладачі-початківці повинні приділяти особливу увагу, оскільки вони часто припускають, що біблійне або інше традиційне прислів'я, яке існує в багатьох мовах, можна перекласти буквально.

Однак існує багато прислів'їв, котрих українське та англійське звучання дуже схоже з точки зору лексичного складу, наприклад: *Мовчання – знак згоди. – Silence gives consent* (дослівно: «Мовчання дає згоду»); *Час лікує рани. – Time heals all wounds* (дослівно: «Час лікує усі рани»); *Одна ластівка весни не робить. – One swallow does not make a summer* (дослівно: «Одна ластівка не робить літа»).

Іноді незначна відмінність у звучанні прислів'я впливає із використання іншої метафори для вираження подібного чи аналогічного значення, наприклад: *Берегти на чорний день*. – *Save for a rainy day* (дослівно «*Берегти на дощовий день*»); *Не купуй kota у мішку*. – *Never buy a pig in a poke* (дослівно: «*Ніколи не купуй свині у капелюсі*»).

Варто також зазначити, що в українській та англійській мовах є висловлення узагальненого змісту із однаковим значенням, але різною граматичною структурою, наприклад: *Сміється той, хто сміється останній*. – *He who laughs last laughs best/longest* (дослівно: «*Той, хто сміється останній, сміється найкраще/найдовше*»); *Сказати легко, та зробити важко*. – *Easier said than done* (дослівно: «*Легше сказано, ніж зроблено*»); *Що забагато, то нездорово*. – *Enough is enough* (дослівно: «*Досить є досить*»).

Іноді в одній мові є два значеннєво подібні прислів'я, з котрих лише одне має свій відповідник в іншій мові. Спостерігаємо це у наступних прислів'ях: *На безриб'ї і рак риба* та *Одноокий між сліпими король*. Лише друге прислів'я має свій відповідник в англійській мові: *Among the blind the one-eyed is the king*.

Існує також велика група прислів'їв, котрі мають зовсім інші лексичні та граматичні форми в англійській та українській мовах, але означають практично одне і те ж, наприклад: *Голодний куми хліб на умі*. – *The tongue ever returns to the aching tooth* (дослівно: «*Язик завжди повертається до зуба, який болить*»); *Обіцянка-цяцянка, а дурневі радість*. – *A promise costs nothing* (дослівно: «*Обіцянка нічого не коштує*»); *Скупий два рази трапить*. – *A covetous man is good to no one, but worst to himself* (дослівно: «*Скупа людина ні для кого недобра, але найгірша сама для себе*»).

Вище зазначені приклади показують, що прислів'я не можна просто перекласти іноземною мовою, зберігаючи при цьому їх «прислівний» характер. Навіть якщо існує іншомовний еквівалент прислів'я, одна й та сама думка часто висловлюється різними мовами по-різному, і переклад, навіть дуже близький за змістом до оригіналу, вже не є прислів'ям.

Перекладаючи паремії, необхідно враховувати основні принципи перекладу лексичних засобів: орієнтуватися на контекст висловлення узагальненого змісту; дотримуватися стилістики; опиратися на основний словниковий фонд; використовувати слова, які точно відповідають оригіналу.

Переклад прислів'їв та приказок повинен бути максимально адекватним до оригіналу. Під поняттям «адекватний переклад» розуміється переклад із комунікативним ефектом на максимально можливого рівні еквівалентності без порушення норм та жанрово-стилістичних вимог. Саме такий переклад вважається еталоном перекладацьких дій.

Прислів'я – це душа будь-якої національної мови, в якій неповторним чином відображаються дух і самобутність нації, національна своєрідність історії, культури, традиційного образу життя народу – носія мови [4]. Паремії в більшій мірі, ніж одиниці будь-якого іншого структурного рівня мови, наділені національним колоритом. Вони є носіями характерних рис етнокультурного обличчя народу. В пареміях проявляється національно-культурна специфіка своєрідності побуту та життя того чи іншого народу, вірувань, менталітету. Ця специфіка містить у собі різні соціальні, етнографічні, географічні, історичні відомості й несе асоціативно-образну інформацію

носія мови. Яскравим елементом, через який можна простежити національну специфіку у прислів'ях та приказках, є назви рельєфів, тварин та рослин, які окрема народність асоціює найчастіше з певними рисами людини.

Перекладаючи висловлення узагальненого змісту, тлумач зобов'язаний не лише зберегти його зміст, а й відтворити пластику образів, на яких воно побудовано. Слід керуватися й основними принципами перекладу лексичних засобів, а саме: орієнтуватися на контекст; дотримуватися стилістичної спрямованості; враховувати індивідуальний стиль автора; зберігати відповідність авторській інтенсивності; орієнтуватися на основний словниковий фонд; використовувати сталі фразеологічні одиниці; підбирати слово, яке найбільш точно відображає реальну дійсність оригіналу.

Деякі вчені, серед них теж І. Корунець, виділяють чотири основні модуси перекладу прислів'їв та інших пареміологічних одиниць: за допомогою вибору близьких еквівалентів, повних (абсолютних) еквівалентів, приблизних аналогів та справжніх аналогів [5, с. 182].

Більшість українських мовознавців визначає п'ять прийомів перекладу прислів'їв: повний, частковий, калькований, псевдоприслівний, описовий відповідники.

Перший прийом – повний відповідник. Застосовують, якщо в мові перекладу є прислів'я, аналогічне оригіналу за змістом, функцією, стилістичними рисами й образністю (англ. *Forewarned, forearmed*. – укр. *Попереджений – озброєний*). Другий прийом – частковий відповідник. Прислів'я аналогічне оригіналу за змістом, функціями та стилістичним забарвленням, але відрізняється образністю (англ. *Never offer to teach fish to swim*. – укр. *Яйця курку не вчати*). Третій прийом – калькування. Прислів'я відтворюють дослівно чи майже дослівно (англ. *Kings have long arms*. – укр. *У королів довгі руки*). Четвертий прийом – псевдоприслівний відповідник, зокрема утворення звуко-ритмічними засобами прислів'я без або з модифікацією образності та збереженням смислу (англ. *Do in Rome as Romans do*. – укр. *У кожному подвір'ї своє повір'я*). П'ятий прийом – описовий переклад, тобто описове розкриття настанови прислів'я з повною втратою образності (укр. *Швець знай своє шевство, а в кравецтво не мішайся*. – англ. *Know your place*) [6, с. 9].

Таким чином, адекватний переклад прислів'їв реалізують п'ятьма прийомами, що актуалізує потребу з'ясувати, який із них домінуючий.

Існують різні способи адекватної передачі англійських прислів'їв і приказок українською мовою. Адекватний переклад – це відтворення як змісту, так і форми оригіналу засобами іншої мови. Адекватність, тобто рівноцінність оригіналу, невіддільна від точності і досягається шляхом граматичних, лексико-фразеологічних і стилістичних замінів, які створюють рівноцінний ефект.

Повний відповідник (еквівалент) – це переклад, коли в мові перекладу є прислів'я, рівноправне за змістом, функціями та стилістичними характеристиками прислів'ю оригіналу та яке співпадає з ним повністю або в своїй основі за образним змістом.

При цьому способі не втрачається лексична образність прислів'я. Порушується тільки структура речення, що є розбіжністю зі способом калькування: *A friend in need is a friend indeed*. – *Друзі пізнаються в біді. Strike while the iron is hot*. –

Куй залізо, доки гаряче. Don't change horses in midstream. – На переправі коней не міняють. There is no smoke without fire. – Немає диму без вогню.

Значна кількість англійських та українських прислів'їв мають свої особливості, і відповідник у мові перекладу часто буває тільки приблизним. Такі англійські прислів'я перекладаються частковими еквівалентами. При частковому еквівалентному перекладі прислів'я мови перекладу еквівалентне прислів'ю оригіналу за значенням, функціями та стилістичним забарвленням, але відрізняється своїм образним змістом. Такі прислів'я можуть мати розбіжності у лексичному складі або співпадати за змістом, але бути зовсім різними за образом, який лежить в їх основі. Наприклад: *To kill two birds with one stone. – Одним пострілом двох зайців убити. To buy a pig in a poke. – Купити kota в мішку. A drop in the bucket. – Краплина в морі.*

Однак прислів'я часто не мають відповідників або аналогів в іншій мові. У таких випадках використовують описовий переклад, калькування або підбір «псевдоприслів'я». У випадку відсутності в мові перекладу повного або часткового еквівалента перекладач «винаходить» прислів'я та відтворює без змін або з незначними змінами образний зміст прислів'я оригіналу, зберігаючи його значення [7, с. 254]. У цьому способі відтворення прислів'їв зазвичай лексика не зберігається і практично повністю змінюється лексичний фон прислів'я.

Важливим аспектом, який ускладнює переклад прислів'я та інших паремій та який завжди слід враховувати перекладачеві, є їх образність та метафоричність. Те, що є очевидним та зрозумілим для носія мови, може потребувати у перекладача додаткового аналізу паремії. Для прислів'я особливо важливим є контекст та конкретна мовленнєва ситуація.

Таким чином, у випадках, коли сенс та метафоричний зміст прислів'я неможливо зрозуміти інтуїтивно, перекладачеві варто завжди аналізувати контекст. Слід зазначити, що для адекватного перекладу таких пареміологічних одиниць, потрібно розуміти та враховувати, на що саме зорієнтований дидактичний аспект конкретного прислів'я та його стилістичну спрямованість [8, с. 23]. Важливо також приділяти увагу лексико-граматичній будові прислів'я в мові оригіналу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ураховуючи вище зазначене можна стверджувати, що комунікативні особливості висловлень узагальненого змісту відображають суб'єктивну, антропоцентричну природу мовленнєвої ситуації подібним чином як в українській, так і в англійській мовах.

Варто акцентувати на тому, що переклад пареміологічних одиниць повинен бути максимально адекватним до оригіналу, а також із залученням образно-емоційних засобів перекладу, аби творчо передавати відтінки настрою. Висловлення узагальненого змісту у формі паремій становлять невід'ємний пласт народної філософії, що відображають найширші обрії побуту, його історію, культуру, традиції, звичаї, вірування і водночас особливості світосприйняття, психіки, способу мислення, ментальності.

Перспективи подальших досліджень можуть бути зосереджені на дослідженнях висловлень узагальненого змісту в контексті лінгвокраїнознавства. Оскільки паремії вважають концентрацією етноспецифічної інформації, то з метою розвитку навичок їх перекладу доцільним є зробити акцент на глибший аналіз текстів художнього стилю.

Література:

1. Ольшанська Е., Куліш В. Особливості перекладу пареміологічних одиниць у художньому дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 41 том 2.
2. Корень О.В. Системно-функціональні особливості англійських прислів'їв : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2000. 20 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
4. Остроушко В.Б., Слєпченко Л.С. *Прислів'я та приказки як джерело країнознавчої інформації*. (online) <http://www.dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4938/2/V.%20Ostroushko,%20L.%20Slepchenko.pdf> (доступ 11.05.2018)].
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 448 с.
6. Адекватний переклад англійських прислів'їв : навч. посіб. / В. В. Степанов та ін. Суми : Сумський державний університет, 2018. 156 с.
7. Костик Є. Особливості перекладу англійських пареміологічних одиниць у прислів'ях та приказках. *Теоретична і дидактична філологія*. № 20. 2015. С. 250–257.
8. Rozumko A. Wielokulturowość krajów anglojęzycznych w przysłówiach i powiedzeniach. Białystok, 2010. 188 str.

Yurchyshyn T., Stetsko I., Nychko O. Communicative direction of sentences of generalized content: linguistic and translation aspects (on the material of Ukrainian and English languages)

Summary. The article presents the meaning of the concept of a sentence of generalized content, taking into account the achievements of modern linguistics, in particular, multi-aspect analysis of syntactic units.

A comprehensive characterization of expressions of generalized content on the material of Ukrainian and English languages in the context of the communication process, taking into account linguistic and translation aspects, was carried out.

It is noted that the communicative situation determines the generalization of the content and thereby influences the selection and organization of linguistic means for its expression. As a rule, the generalization of the content is embodied in pareties. Generalization contributes to the more effective achievement of the speaker's communicative intention, determines the analysis of the addressee's reaction to the proposed generalized expression and actualizes the phenomenon of feedback communication.

Adequate reproduction of pareties is a special translation problem. When translating English pareties into Ukrainian, the translator often faces the problem of the impossibility of accurately conveying expressive, emotional color, imagery, and national flavor.

In the process of translation of pareties, it is necessary to take into account the basic principles of translation of lexical means: focus on the context of the expression of the generalized content; adhere to stylistics; rely on the basic vocabulary; use words that exactly correspond to the original. The authors define five methods of translation of statements of generalized content: full, partial, tracing, pseudo-adverbial, descriptive. Prospects for further research can be focused on studies of expressions of generalized content in the context of linguistic and regional studies.

Key words: expression of generalized content, communicative intention, communicative situation, paretia, translation techniques.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Межов О. Г., Костусяк Н. М., Здіховська Т. В.

**ПРИХОВАНІ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В СИСТЕМІ ПРОСТИХ
УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....4**

Мирунова Л. А., Ульянова В. О.

**НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІСПАНСЬКОЇ,
ЛАТИНСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....9**

Москаленко Н. О.

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ОЗНАКИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....13

Ніколаєску Е. В.

ЕНАНТІОСЕМІЧНІ ЛЕКСЕМИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ.....17

Панасюк Ю. В.

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТАКСОНОМІЇ Б. БЛУМА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ
КОГНІТИВНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....24**

Pasichnyk N., Syzenko A., Pavlenko O.

NEGATION AS A CATEGORY AND ITS REALISATION AT DIFFERENT LANGUAGE LEVELS.....28

Пена Л. І.

«УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛОГОПЕДІВ.....32

Петрова Озель Л. П.

**ТОПОНІМИ В СИСТЕМІ ЛІНГВОКРАЄЗНАВЧОЇ ЛЕКСИКИ: ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ
ТА ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНИЙ КОНТЕКСТ.....36**

Писаренко Н. Д.

ПАРАТЕКСТ ЯК МАРКЕР ДЕКОДУВАННЯ ТЕКСТІВ Г. СКОВОРОДИ.....40

Попов С. Л.

**ІСТОРИЧНЕ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ НЕОБХІДНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ПРИЧИНА ФОНЕТИЧНИХ ЗМІН:
ВЕРИФІКАЦІЯ ГІПОТЕЗИ М. В. ПАНОВА.....44**

Пристаї Г. В.

**ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОРИ В ДІЛОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ).....48**

Reshetar O. V.

PRAGMATICS IN AMERICAN INSTITUTIONAL DISCOURSE.....52

Ryzhkova S. V., Radzievska O. V.

**DISCOURSE ANALYSIS IN COGNITIVE LINGUISTICS: THE MAIN PRINCIPALS
OF PROVIDING AND CHARACTERISTICS.....56**

Рябокучма Т. О., Горбаченко А. Л.

**АФІКСАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ СЛОВОТВОРЕННЯ У ГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ).....59**

Sechka S. V.

**SEMANTIC FEATURES OF THE USE OF THE CONJUNCTIONS IN+NOUN,
ON+NOUN IN THE ENGLISH LANGUAGE (ON THE EXAMPLE OF FICTION LITERATURE).....63**

<i>Xing Zh., Hu R., Tsybal S. V.</i> STYLISTIC FEATURES OF CHINESE TELEVISION DISCOURSE: LEXICAL ASPECT.....	66
<i>Sopilniak S. V.</i> PROGNOSTIC FUNCTION OF PERSIAN AND UKRAINIAN OMENS AND SUPERSTITIONS WITH A SOMATIC COMPONENT (COMPARATIVE ASPECT).....	70
<i>Харкевич Г. І.</i> СЕМАНТИКО-РЕФЕРЕНЦІЙНІ ВЛАСТИВОСТІ ПРИКМЕТНИКА СВІЖИЙ / FRESH В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	76
<i>Цимбал С. В., Максимець В. О.</i> ІМПЛІЦИТНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «МИР» У СУЧАСНОМУ КИТАЙСЬКОМОВНОМУ ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	80
<i>Чекарева Є. С.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ СЕРЦЕ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ТА ЛАТИНСЬКІЙ МОВАХ.....	85
<i>Черниш О. А., Біляк І. В.</i> ЕТАПИ УКЛАДАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО БАГАТОМОВНОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА.....	91
<i>Chetverikova O. R.</i> NEOLOGISMS OF MODERN MEDIA SPACE.....	95
<i>Shevchenko O. M., Ogurtsova O. L.</i> ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR LANGUAGE TEACHING AND LEARNING.....	99
<i>Шпак Л. Р., Барабаш О. В., Шайнер Г. І.</i> ОБРАЗНА КОНЦЕПТУАЛЬНА ТА ТВОРЧА МЕТАФОРИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В ПОЕЗІЇ ЕМІЛІ ДІКІНСОН.....	103
<i>Шпак Л. Р., Білик О. О., Пуга О. О.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ МЕТАФОРИ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	107

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Мельнікова Т. В.</i> АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ЗРАЗКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ПАРОДІЇ ЯК МОЖЛИВИХ ПРИКЛАДІВ ПАРОДІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ.....	112
<i>Міронова Н. М.</i> РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ АЙРІС МЕРДОК В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ.....	116
<i>Приходько В. С., Гуліч О. О.</i> ЗАГОСТРЕНІ ВІДЧУТТЯ В ТРИЛОГІЇ Е. ТРІОЛЕ «НЕЙЛОНОВЕ СТОЛІТТЯ» У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ.....	124
<i>Приходько В. С., Солошенко-Задніпровська Н. К.</i> МОДЕРНІСТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ МИРУ ТА ЛЮДИНИ У ТВОРЧОСТІ ДЕВІДА СТОРІ.....	128
<i>Романова І. В.</i> МОТИВ ВІЙНИ В ПОВІСТІ ОЛЕКСАНДРА МИХЕДА «КОТИК, ПІВНИК, ШАФКА» ТА П'ЄСІ ВОЛОДИМИРА РАФЄЄНКА «МОБІЛЬНІ ХВИЛІ БУТТЯ, АБО VERBUM CARO FACTUM EST».....	132
<i>Савенко О. П.</i> ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У РЕЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА КОВАЛИНСЬКОГО.....	136
<i>Савіна Ю. О.</i> ЛЮДИНА ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛЕМІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ.....	139

CONTENTS

LINGUISTICS

<i>Mezhov O., Kostusiak N., Zdikhovska T.</i> HIDDEN SEMANTIC AND SYNTACTIC RELATIONS IN THE SYSTEM OF SIMPLE COMPLICATED SENTENCES OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE.....	4
<i>Myronova L., Ulianova V.</i> NATIONAL-CULTURAL COMPONENT OF SOMATIC PHRASEOLOGY OF SPANISH, LATIN AND UKRAINIAN LANGUAGES.....	9
<i>Moskalenko N.</i> SOCIOLINGUISTIC CHARACTERISTICS OF THE UKRAINIAN NATIONAL DISCOURSE IN THE CONDITIONS OF WAR.....	13
<i>Nikolaiesku E.</i> ENANTIOSEMIC LEXEMS: FEATURES OF THE DEFINITION AND CLASSIFICATIONS.....	17
<i>Panasiuk Yu.</i> PECULIARITIES OF BLOOM'S TAXONOMY IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS COGNITIVE SKILLS IN THE ENGLISH CLASSROOM AT THE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	24
<i>Pasichnyk N., Syzenko A., Pavlenko O.</i> NEGATION AS A CATEGORY AND ITS REALISATION AT DIFFERENT LANGUAGE LEVELS.....	28
<i>Pena L.</i> "UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL DIRECTION" IN THE TRAINING OF FUTURE SPEECH THERAPISTS.....	32
<i>Petrova Ozel L.</i> TOPONYM IN THE SYSTEM OF LINGUISTICS VOCABULARY: ETHNO-CULTURAL AND LITERARY-ARTISTIC CONTEXT.....	36
<i>Pysarenko N.</i> PARATEXT AS THE MARKER OF DECODING TEXTS BY H. SKOVORODA.....	40
<i>Popov S.</i> HISTORICAL DECREASE IN THE LEVEL OF NECESSARY INFORMATION AS A CAUSE OF PHONETIC CHANGES: VERIFICATION OF THE HYPOTHESIS BY M. V. PANOV.....	44
<i>Prystai H.</i> METAPHOR IN BUSINESS COMMUNICATION (ON THE MATERIAL OF ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES).....	48
<i>Reshetar O.</i> PRAGMATICS IN AMERICAN INSTITUTIONAL DISCOURSE.....	52
<i>Ryzhkova S., Radzievska O.</i> DISCOURSE ANALYSIS IN COGNITIVE LINGUISTICS: THE MAIN PRINCIPALS OF PROVIDING AND CHARACTERISTICS.....	56
<i>Riabokuchma T., Horbachenko A.</i> AFFIXATION AS AN EFFECTIVE WAY OF WORD FORMATION IN THE GERMANIC LANGUAGES (BASED ON THE ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES).....	59
<i>Sechka S.</i> SEMANTIC FEATURES OF THE USE OF THE CONJUNCTIONS IN+NOUN, ON+NOUN IN THE ENGLISH LANGUAGE (ON THE EXAMPLE OF FICTION LITERATURE).....	63

<i>Xing Zh., Hu R., Tsybal S.</i> STYLISTIC FEATURES OF CHINESE TELEVISION DISCOURSE: LEXICAL ASPECT.....	66
<i>Sopilniak S.</i> PROGNOSTIC FUNCTION OF PERSIAN AND UKRAINIAN OMENS AND SUPERSTITIONS WITH A SOMATIC COMPONENT (COMPARATIVE ASPECT).....	70
<i>Kharkevych H.</i> SEMANTIC AND REFERENTIAL PROPERTIES OF THE ADJECTIVE FRESH IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES	76
<i>Tsybal S., Maksymets V.</i> IMPLICIT VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF PEACE IN CONTEMPORARY CHINESE-LANGUAGE DIPLOMATIC DISCOURSE	80
<i>Chekareva Ye.</i> VERBALIZATION OF THE HEART CONCEPT IN ANCIENT GREEK AND LATIN LANGUAGES	85
<i>Chernysh O., Biliak I.</i> THE STAGES OF ELECTRONIC MULTILINGUAL TERMINOLOGICAL DICTIONARY COMPILATION.....	91
<i>Chetverikova O.</i> NEOLOGISMS OF MODERN MEDIA SPACE.....	95
<i>Shevchenko O., Ogurtsova O.</i> ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR LANGUAGE TEACHING AND LEARNING.....	99
<i>Shpak L., Barabash O., Shiner H.</i> FIGURATIVE CONCEPTUAL AND CREATIVE METAPHORS AND THE FEATURES OF ITS RECREATION IN EMILY DICKINSON'S POETRY.....	103
<i>Shpak L., Bilyk O., Puga O.</i> PERSPECTIVES OF METAPHOR TRANSLATION RESEARCH IN POETIC DISCOURSE.....	107

LITERATURE STUDIES

<i>Melnikova T.</i> ANALYSIS OF SEPARATE EXAMPLES OF ENGLISH LITERARY PARODY AS POSSIBLE CASES OF PARODY USE.....	112
<i>Mironova N.</i> RECEPTION OF IRIS MURDOCH'S WORK IN UKRAINIAN LITERARY STUDIES.....	116
<i>Prikhodko V., Gulich O.</i> AGGRAVATION OF FEELINGS IN E. TRIOLET'S TRILOGY "NYLON CENTURY" IN THE CONTEXT OF CURRENT WAR.....	124
<i>Prykhodko V., Soloshenko-Zadniprovska N.</i> THE MODERNIST CONCEPT OF PEACE AND MAN IN THE CREATIVE WORK OF DAVID STOREY.....	128
<i>Romanova I.</i> THE MOTIF OF WAR IN OLEKSANDR MYKHED'S STORY "CAT, ROOSTER, CUPBOARD" AND VOLODYMYR RAFIEIENKO'S PLAY "MOBILE WAVES OF BEING, OR VERBUM CARO FACTUM EST".....	132
<i>Savenko O.</i> THE CREATIVE PERSONALITY OF GRIGORY SKOVORODA AT THE RECEPTION OF MYKHAIL KOVALYNSKY.....	136
<i>Savina Yu.</i> THE RENAISSANCE HUMAN BEING IN UKRAINIAN POLEMICAL LITERATURE: PHILOSOPHICAL ASPECT.....	139

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 60 Том 2, 2023

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Молодецька О.І.

Підписано до друку 05.04.2023 р. Формат 60х84/8. Обл.-вид. арк. 23,56, ум. друк. арк. 20,93.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0723/443.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.)

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Тел. +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua